

gheorghe șincai

988



gheorghe șincai
cronica românilor

★★★

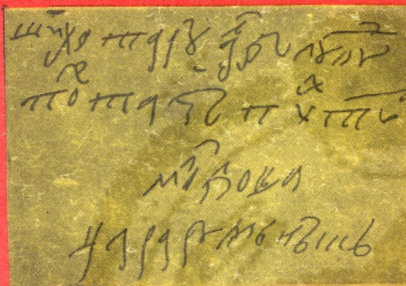
«BIBLIOTECA PENTRU TOȚI»
LA NUMĂRUL 1000

Ajungînd, în primele luni ale acestui an, la numărul jubiliar 1000, seria nouă a «Bibliotecii pentru toți» evidențiază unul dintre cele mai semnificative aspecte ale activității editoriale românești.

Devenită o bibliotecă și în sensul propriu al cuvîntului, colecția a pus și pune la îndemîna celor mai diverse categorii de cititori opere fundamentale ale literaturii române clasice și contemporane, valorile incontestabile ale literaturii universale din toate timpurile, acoperind toate zonele geografice, iar în cadrul subseriei de «cultură generală» cărți de istoria culturii, filozofie, istorie etc., în tiraje de masă și la un preț accesibil. Caracteristici imprimate încă vechii serii, în urmă cu 84 de ani, de fondatorul colecției, librarul Carol Müller și de primul ei director literar, prozatorul și folcloristul Dumitru Stănescu. Numai seria nouă, înființată în ianuarie 1960, totalizează un tiraj general de cca. 77 500 000 exemplare, ceea ce, în 19 ani de apariție, înseamnă un tiraj mediu, unic în țara noastră, de 77 500 exemplare.

Pășind, odată cu numărul jubiliar 1000 (M. Eminescu — **Literatura populară**), într-o nouă etapă a existenței sale, «Biblioteca pentru toți» va publica în continuare titluri atent selecționate, adîncind contactul cititorilor cu patrimoniul culturii naționale și mondiale.

gheorghe șincai



ХРОНИК
ВБКМЛР



Vol. I — III, lei 15

editura minerva

Ilustrația copertei: *Ion Olaru*

gheorghe şincai

cronica românilor

★★★

EDIȚIE ÎNGRIJITĂ DE
FLOREA FUGARIU

NOTE DE
MANOLE NEAGOE

V. Şincai
1978

BIBLIOTECA PENTRU TOȚI • 1978

EDITURA MINERVA • BUCUREȘTI

Anul 1599... Din mutările acestea ale prințipatului Ardealului luind prilej Mihai Vodă, toată vara și-a adunat mai mare oaste din țerile de prin pregiur, încă și din Ardeal. Spre plata ostașilor îi dăduse împăratul Rudolf II mare sumă de bani, carele era mînios pre ardeleni pentru că și-au mutat credința Maiestatei sale dată, neprimind pre arhiduxul Maximilian, pre carele îl orînduise la ocîrmuirea Ardealului, ci au primit iarăși pe Sigismund, după ce s-a înturnat din Opulia, și acuma, și pe cardinalul, carele se zicea că vrea să se însoțească cu turcii. Drept acestea era veste că a indemnât împăratul Rudolf II pe Mihai Vodă ca, cît mai curînd să cuprindă Ardealul. Sfaturile acestea nu le știa cardinalul, pentru aceea nici se temea de Mihai Vodă...

În 19 avgust a venit episcopul Germănie Malaspina din Roma, trimis de Climent VIII, patriarhul Romei, la cardinalul Andrei, ca să-l aducă să țină cu Neamțul, iară nu cu Turcul... În 25 septemvrie a trimis Mihai Vodă la cardinalul pre doi boieri, unul dintre ei a fost Damian vistiernicul, cari cereau slobozenie să poată trece Mihai Vodă cu oștile sale prin Ardeal în Ungaria, întru ajutor împăratului Rudolf, pentru că Ibrahim-bașa toată puterea turcească o a tras în Ungaria și oștile creștinești nu-i vor putea sta im-

protivă de nu va merge și Mihai Vodă. Ci cardinalul n-a îngăduit zicînd că n-au creștinii așa mare op de ajutorul lui Mihai Vodă, ci, de vrea să ajute, să treacă Dunărea și să ia pre turci de după spate, ca să se întoarcă să apere ale sale.

Acestea așa întîmplîndu-se, cu puțin mai nainte de bătaie iarăși trimesese Mihai Vodă la cardinalul pre Mihail banul și pre Gheorghe Raț ș.c. ...Cardinalul pre ziua Sintului Luca poruncise să se adune seim în Bălgrad ș.c. ...În 20 octomvrie Mihai Vodă cu iuțimea sa trecînd munții, s-a auzit că și-a trecut oastea în Ardeal, carea veste dintru-nceput de-abia se credea, ci după aceea s-a adevărit că cu toată oastea s-a tăbărit lingă Brașău, că năzuiește spre Bălgrad, că a ars casa și toate cîte a avut nobilul secuienesc Ioan Beldi și că pretutindenea, toate le arde și pre toți îi taie. La o veste neașteptată ca aceasta cardinalul a scris în toate părțile, ca toți într-armați să se adune în pripă, la Sas-Șebeș ș.c. În 22 octomvrie cardinalul a ieșit din Bălgrad cu frate-său, Ștefan Batori, și a mers în tabăra de la Sas-Șebeș, ca neamurile cu atita mai tare să se îndemne a merge la tabără. Cînd a ieșit cardinalul, fiind că Malaspina era bolnav în sălașul lui, s-a abătut pre la el și multe i-a aruncat că, pentru pacea făgăduită despre împăratul Rudolf, la acestea a agiuns ș.c. În 24 octomvrie mai toată noaptea a fulgerat fără de samă. În 27 octomvrie, carea zi era miercuri, amîndoi protivnicii s-au arătat unul altuia, la Sibiu. Mihai Vodă cu muierea și feciorul Petrașco și cu toate oștile sale, se ținea între niște dealuri, pentru că era mare cîmp după curmătură, unde putea să-și țină tabăra. Mihai Vodă în ziua aceea nu vrea să se bată, și pentru că nu-și scosese oștile de după curmătură, și pentru că, după cărindariul cel vec, zioa aceea foarte se serba de români, Sintului Luca. Mihai Vodă s-a făcut a vrea pace și a trecut ziua aceea, ca a doua zi să fie mai gata la bătaie. Venise acuma și Germanic Malaspina la cardinalul, din Bălgrad, și miercuri mersese la Mihai Vodă ca sol, ca să facă însoțire cu împăratul Rudolf despre partea cardinalului și să așeze bătaia aceasta; ci Malaspina atunci

nemica a isprăvit, pentru aceea a doua zi, în 28 octomvrie, iarăși a mers la Mihai Vodă, să facă pace, ci Mihai Vodă, ca și cum nu ar ști despre aceea și fără de știrea lui s-ar face, a început bătaia. Ai noștri văzînd aceasta, încă s-au pus în rînd și slobozînd tunurile, au început a se bate. În ziua trecută Mihai Vodă făcuse înducii cu cardinalul și dăduse unul altuia chizeși. Cardinalul trimesese pre Moisi Secheli și pre Melhior Bogati, dinprotivă Mihai Vodă trimesese la cardinalul pre doi boieri carii, joi, după ce s-a plinit vremea înducilor, s-au slobozit îndărăpt.

Cardinalul așa și-a orînduit oastea: în frunte era o mie de călăreți, ai căroro povățuitori erau: Moisi Secheli, Franțisc Lévai, Thoma Ciomortáni și Thoma Beț. Aripile acestora sta din 1 600 de pedestrași cu puști; în aripa dreaptă era povățuitor Franțisc Turc cu ceilalți căpitani, în cea stîngă, Ștefan Lázár și Grigorie Áradi, căpitanul pedestrașilor din Brașău. I-au urmat pre aceștia ceailaltă oaste, în carea era mai puțin de o mie de călăreți și erau povățuitori dintre nobili, aceștia: Petru Husaru, Ștefan Tahi, Ștefan Ciachi, Nicolae Zalașdi, Melhior Bogati și alții. Oastea cea mai de pre urmă a stătut din comitaturi, între carii aceștia au fost mai de frunte: Ștefan Toldi, Gheorghe Ravazdi, senători, Ștefan Bódoni, Ioan Ífiu, fratele cel din mumă al cardinalului, Baltasar Corniș și mai mulți. Între aceștia au fost și nobilii prințului cu căpitanul de curte Caspar Șibric, și aceștia au fost cu numărul 2 000 și povățuitorii lor, Caspar Corniș, tatăl lui Baltasar și Pancratie Șénnei; în aripile acestora, de imbe părțile, era 2 000 de pedestrași. După spatele acestora erau ca la 600, și povățuitorii acestora erau Benedict Mindzenti, Mihail Zémere, Volfgáng Petchi, Ștefan Beșeniei. Pedestrași la aripile acestora, o mie de imbe părțile. Oastea toată a fost de 9 000 de într-armați. Moisi Secheli a început bătaia împreună cu pedestrașii și pedestrașii foarte bine s-au purtat dintru început, dară mulți au și pierit dintr-înșii; pierit-au Ștefan Lazar, bărbatul cel viteaz, și generarul craiului Ștefan Batori în războ-

îul cu muscanii, iarăși Franțisc Tóldalaghi, Theodor Cólbas stegarul (dintru a căruia sămîntă sînt Călbăzeștii din Urmeniș, din comitatul Clușului), Mihail Chepeți, Ioan Bérendi și Caspar Bólgai. După aceștia au urmat nobilii și falanga, carii așa s-au purtat, de au fugărit de odată pe Mihai Vodă cu ai săi, ci Mihai Vodă așa au îndreptat războiul după aceea, de iarăși au împins înapoi pre ai noștri. În bătaia aceasta s-a prins Gheorghe Rávazdi, pre carele l-a dat Mihai Vodă secuilor, să-l omoare, pentru tirănia, carea o făcuse, în anii trecuți, asupra lor. În timpul acela s-a prins, sau mai adevărat a trecut de bună voia lui la nemici, și Caspar Corniș, căruia i-a și dăruit Mihai Vodă viața. Mai rămăsese Benedict Mindzenti cu ai săi, cum s-a zis, carele nu s-a apucat de bătaie, ci cu Moisi Secheli și alții, carii mai custa, s-au tras în tabără pină a înserat, ca să poată mai fără de primejdie fugi pe întunerec. Ținut-a bătaia aceasta de la șapte ceasuri de dimineață pină la trei ceasuri după amezi.

Iară cardinalul Andrei după ce și-a văzut oastea resipită, nici a mai avut nădejde de a o aduna, din sfatul unora, pre la trei ceasuri după amezi a prins fuga. Fugit-au cu cardinalul mai mulți nobili secuiește, între carii au fost Thoma și Emeric Boț, Thoma Ciomortani, Gheorghe Pálatiț, pre carele l-a slobozit după aceea cardinalul de s-a înturnat, iarăși Ioan Beldi cu doi feciori ai săi, Paul și Climent, Nicolaie Mico, Wolfgang și Emeric Lazar, Franțisc Gheréb, Franțisc Nagi, Mihail Carácion, Franțisc Rómani, armigerul cardinalului, Petru Mico și alții. Și după ce a odihnit cardinalul în cetățuica din Odorhei, două nopți și o zi, nu atîta din sine, cît din sfatul nobililor celor secuiește, ca să-și poată aceștia culege și duce cu sine averile sale, prin mijlocul secuimei a fugit cătră Moldova, lăsînd pe Gheorghe Pálatiț în Odorhei.

Pre secui mai nainte îi ațîțase Mihai Vodă și le poruncise ca pre toți nobilii secuiește să-i piardă de pre pămîntul

lor. Drept aceea cît au auzit secuii de fuga cardinalului, îndată au tras clopotele într-o ureche și pretutindenea s-au într-armat lăcuiorii. După ce s-a depărtat cardinalul, cale de două zile de Odorhei și s-a apropiat de munții sarmaticești, carii despart Țeară Secuienească de Moldova, ca la trei sute de secui într-armați cu puști, cu săgeți, cu lănci, cu săbii și cu securi, fără de veste s-au apucat de cardinalul și de cei ce erau cu dînsul pînă într-o sută și patru cu numărul, la niște strimtori, care așa le impluse mai-nainte secuii cu arburi, de nici într-o parte nu putea scăpa cardinalul cu ai săi. Așa strimtoriți, după ce s-au bătut vreo cîtăva vreme nobilii cu secuii și au picat mulți dintre nobili, cei rămași au sfătuit pre cardinalul să fugă, ca încă el să scape viu din primejdia aceea. Fugind cardinalul numai cu Nicolae Mico și agiungînd la un grui, ceilalți nobili încă s-au resipit, iară cardinalul cu Nicolae Mico și-au lăsat caii și călătorind amîndoi numai pedestri, supt seară au văzut de departe o colibă păstorească, în care lumina foc. Îndată au curs în coliba aceea, unde au aflat și pre păstor, pre care cardinalul, mai mort fiind de sete și de osteneală, l-a trimis să-i aducă apă și i-a dat un galben, numai să îmble rapede. Cît s-a dus păstorul, îndată au sosit la colibă secuii, unde au găsit pe Mico străjuind la ușă, iară pe cardinalul odihnindu-se în colibă, gios la pămînt. Mico simțind că se apropie secuii, a deșteptat pe prințul, carele sculîndu-se a trimis pe Mico să îmblinzească pe secuii; ci secuii îndată au omorît pe Mico. Văzînd cardinalul că cu rugămintea nu poate îmblinzi pre secuii, a prins paloșul, ce-l purtase cu sine pînă acolo și a început a se apăra, ci mai pre urmă l-au tocat în frunte, deasupra ochiului celui stîng, cu o secure, de a căzut gios și omorîndu-l i-au tăiat capul de la trup.

Dintre cei ce fusese cu cardinalul, mai n-au scăpat, afară de Thoma Ciomortani și Stefan Fechete... Ceialalți au s-au tăiat în locul bătaiei, au s-au prins. Carii s-au prins, s-au și omorît pe cale, cînd se duceau la Bălgrad. Ioan Ifiu, fratele

cardinalului, numai de pe mumă, și un prunc numai de 12 ani al lui Petru Mico, legați s-au dus la Mihai Vodă. Cinci capuri tăiate de a nobililor s-au dat lui Mihai Vodă, în 10 noemvrie, împreună cu capul cardinalului, adecă al lui Ștefan Căboș, al lui Caspar Palóși, al lui Nicolae Bartacúti, al lui Frantisc Ghereb și al lui Paul Beldi. Trimis-a îndată Mihai Vodă și după trupul cardinalului, carele l-au găsit într-un știab făcut din scinduri proaste și învăluit în frunze, cu care învăluit l-au și adus la Bălgrad, în 19 noemvrie din anul 1599, și, în 24 noemvrie, l-au și îngropat cu foarte mare pompă, mergînd și Mihai Vodă la prhodul lui. Cu puține zile mai nainte gătise cardinalul un copirșău pe sama frate-său, Baltazar Batori, ca să-i aducă oasele din Gherla, unde fusese îngropat (vezi anul 1595) și să-l pună deasupra oaselor. Copirșăul acesta era numai din lemn făcut și cu porfiră neagră îmbrăcat, dară cu 800 de cuie de argint țintuit. În copirșăul acesta s-a îngropat cardinalul Andrei Batori. Vezi pronia dumnezeiască!

Mai scris-au despre întîmplarea aceasta cu cardinalul și aceștia: Calvisie, Bucolcer, Brietie, Istvanfi, Spontoni, cel ce nu e vrednic de credință, pentru prietenșugul cu Basta, Petru de Reva, Bulenger, Ioan Palatie, Dionigi, Doglioni, Paul Piasetchi, carele ține numai cu Batorești, Spondan, carele serie numai auzite, Samoil Gronzchi, Ioan Chemeni, Frantisc Mico, Paul Borșai și alți mai mulți; dară nici unul au scris mai bine și mai de-amăruntul întîmplarea aceasta, decît Anonimul lătesesc, cel aci adus; pare că a fost tot de față; pagubă că nu i se știe numele! El însuși serie despre sine că acestea le-a scris în pripă către Ștefan Cacaș.

Precum scriu Gronzchi și Ioan Chemeni, cei mai sus aduși, Mihai Vodă, după ce i-au adus capul cardinalului, pîrîndu-i rău de moartea lui sau vrînd să-l batjocorească? de două ori a zis: „*O, săracul popa!*” Încît este despre locul, unde au omorît secuii pre cardinalul, acela este hotarul Sindomocúșului din Ciuc, precum serie același Gronzchi cu Frantisc Mico. Iară cum că pre secuii i-a fost afurisit papa de la Roma pentru

uciderea cardinalului, arată Anonimul din Bălgrad, așa scriind: „Solul pre carele l-a trimis Sigismund Batori întâiași dată la papa de la Roma, în anul 1599, a fost Ștefan Bódoni și toată scrisoarea lui Sigismund a stătut dintru acestea: papa afurisise Ardealul pentru uciderea cardinalului și a cerut deslegare. Cerut-a și aceasta, ca pre el să-l numere între vitejii cei sfințiți. Slobozit-a papa pe Bodoni înapoi, în serbătoarea Pălutei sfinte (din anul 1600), cu formoase cărți și cu multe binecuvintări, dară îmblarea lui Bodoni la papa a stătut mai în 15 000 de galbeni.“ Din care iarăși poți judeca despre înțelepciunea lui Sigismund Batori.

După ce a bătut Mihai Vodă pe cardinalul, joi, în 28 octomvrie din anul 1599, lângă Sibiu, scrie Ioan Sindi așa despre dînsul: „A doua zi, adecă vineri, îndată a trimis pre neștine, făgăduindu-i multe bunuri, să cerceteze, întărit este Bălgradul cu ostași, au ba? carele înturnîndu-se i-a spus că este deșert; drept aceea îndată a mers la Bălgrad.“ În Bălgrad fiind Mihai Vodă, mai întii a îngropat pe cardinalul, după cum am scris mai nainte, apoi a trimis de au adus vistieria lui Sigismund Batori din Iaciu, din sus de Reghin, despre carea așa scrie Anonimul din Bălgrad: „Vistieria lui Sigismund, carea o au adus lui Mihai Vodă, în Bălgrad din Iaciu, de supt mîna lui Ștefan Bodoni, mai mult s-ar fi prețuit de 200 000 de florinți, căci au fost vase de argint așa de mari, de nu le putea rădica doi voinici. Acestea cînd le-a văzut Mihai Vodă, două a zis, ce sînt vrednice de pomenire; *întii*: „Că pentru aceea e așa de mare vistieria aceea, pentru că n-a dat altora dintr-însa“; *a doua*: „Că, de ce treabă este acum, cînd a putut bate bani din vasele acelea pre sama ostașilor.“

Isprăvind acelea, care s-au zis mai-nainte, Mihai Vodă, nu la Șighișoara, cum scrie Franțisc Mico, ci la Bălgrad a adunat Țeara Ardealului, pe 20 noiemvrie din anul 1599, precum arată diplomatul lui, prin carele a întărit toate, cite a închiat țeara în seimul acela. Eu am căpătat diploma-tul acesta de la consiliarul Ștefan Costa, încă în anul 1780,

cînd întorcîndu-mă de la Roma, rămăsesem în Viena Austriei, pre un an, din porunca avgusteii împărătesei Mariei Theresiei și și l-am însemnat în al treilea tom al scrisorilor mele celor mari, unde îl poți ceti pre larg, că eu aci nu-l scriu, pentru lungimea lui; tătuși, pre scurt îți poti spune că în seimul acesta a cunoscut Ardealul prinț și pe Mihai Vodă și i-a rînduit mare dare de bani și multă zăhărea pe samă ostarilor, de toată poarta cite 6 florinți, 8 merțe de fărină, 8 merțe de ovăs sau de orz sau de secară, și de la zece porți o vită de belit. Pe secui încă a aruncat bôul de fript, *ökör sütés*, adecă din șese unul și aceasta pentru aceea o a aruncat seimul pe secui, pentru că Mihai Vodă le dăduse toate slobozeniile cele bătrîne, secuilor.

Serie Anonimul din Bălgrad că Dimitrie Nápraghi, episcopul cel latinesc din Ardeal, la atîta a fost adus pe Mihai Vodă, de a vrut să taie pre toți nobilii din Ardeal, în seimul aci adus, mai virtos pentru două pricini: întii, că nu și-au ținut credința, carea o jurase împăratului Rudolf II, în anul trecut, ci iarăși au primit pre Sigismund, cînd a fugit din Opulia; a doua, căci sînt eretici. Și doară ar fi și făcut lucrul acesta Mihai Vodă, pentru că același sfat i-l da și Theodosie logofătul cu ban Mihălța sau Mihail banul, dară s-au improtit lui Napraghi, Malaspina, solul papei, lui Theodosie și lui Mihălța, Radul culciarul, cum vom vedea acuși. Iară lui Mihai Vodă, mitropolitul din Bălgrad, Dimitrie, despre carele așa serie iarăși Anonymul din Bălgrad: „În seimul din Bălgrad, Mihai Vodă a vrut să taie pre toți nobilii ardelenesți, dară mitropolitul românilor (nu al bulgarilor), Dimitrie, a mers cu *Biblia* la dinsul și i-a tudumănit să nu facă un lucru rău ca acesta, că-l va bate Dumnezeu și așa a încetat Mihai Vodă.” Greșește așadară Eniedi Pal, cînd serie că mitropolitul Dimitrie a fost una cu episcopul Dimitrie Napraghi în sfat, ca să se taie nobilii.

Despre Theodosie logofătul așa a scris numitul Anonim din Bălgrad: „Theodosie, logofătul cel de pe vremea lui Mihai Vodă, era om bătrîn și rău către unguri. El a și ațîțat

pre Mihai Vodă să taie pre unguri și s-ar fi și întîmplat de vreo cîteva ori, de nu s-ar fi împotrivit Radul culciarul.“

Iară despre ban Mihalța scrie tot același Anonim, așa: „Ban Mihalța cu mai mulți boieri sta în coastele lui Mihai Vodă să taie pre nobili, căci zicea că mai pre urmă, de nobili vor pieri toți boierii. Numai Radul culciarul a stat în coantra tuturor boierilor și a sfătuit pre Mihai Vodă să nu facă lucrul acela, ci mai bine să se străduiască să-l placă nobilii, pentru că în Moldova încă bine au slujit (în anul 1600) și de-aci înainte încă le poate avea folosul. Radul culciarul acesta era cel mai de frunte între boieri și prea bogat; pentru că moștenea mai a treia parte din Valahia și a fost din familia Bultezdilor, carea familie e prea bătrînă și prea mare în Valahia. Știa și ungurește, pentru că lăcuise în Ardeal pe vremea aceea, cînd era Ștefan Batori voievod Ardealului și-i fusese slujitor la masă. Ban Mihalța, cînd s-a omorît din porunca lui Gheorghe Basta (în anul 1601) însuși a mărturisit că Mihai Vodă a vrut să taie pre nobilii ardelenesți“ ci eu însumi nu poti crede că Mihai Vodă ar fi vrut să omoare pre toți nobilii, ci bine pre aceia, despre carii avea prepus, pentru că mulți dintre nobilii din Ardeal erau cei mai dinlăuntru sfetnici ai lui. Și așa aceasta s-a iscodit numai din ura numelui și a legii românilor, carea ură pînă astăzi o simțim, românii cei dintre unguri: *«Tantum religio potuit scadere malorum!»* «Așa ne urgisese apusenii pre răsăriteni!»

Pre avtorii, pre carii i-am adus eu la anul acesta, și carii tocma pe vremea aceasta trăia și seria, de i-ar fi cercat și cernut prea vestitul Enghel, nu s-ar fi lipit de birfelele neotericilor, ci ar fi scris istorii, nu povești desfundate.

Anul 1600 ...Mai-nainte de a se începe răscoala asupra lui Mihai Vodă, așa scrie oarecine la Heveneși: „Că în luna lui avgust din anul 1600 a tăiat Mihai Vodă Hoedinul; aceasta a fost pricina: Mihai Vodă și împărțise dărăbanii prin orașe, pre carii trebuia să-i hrănească orașele și măcar

că era hotărît ce şi cît să le dea, tătuşi, dărăbanii nu se îndestulau cu atîta, ci mai multe năsărimbe făceau proştilor. În Hoedin aşezase 180 de dărăbani roşi, pre carii îi ţineau cu mîncare şi beutură hoedinenii şi de biu le da ce li se cuvinea, tătuşi, cît beau o ţiră, toate relele făceau gazdelor sale şi oraşul îl suduiau şi spurcau cu cuvintele. S-a întîmplat odineoară lucrul acesta: în Hoedin a obicinuit a se face tîrg dumineca, unde se adună românii şi ungurii de prin pregiur cu gloata, unii cumpărînd, alţii vînzînd. Dărăbanii pre-îmblîndu-se prin piaţă, au scornit aceasta: Era între dinşii un lotru, carele s-a rămăşit cu ceialalţi pe o vadră de vin, că el singur va întiri tot tîrgul. Drept aceea s-a gătit şi a luat două bîte la sine, una în mîni, alta în briu, şi pornind asupra tîrgului a început a bate pre români şi pre unguri, pre bărbaţi şi pre muieri, întru atîta, cît toţi au fugit şi au lăsat în piaţă tot ce dusesese să vîndă. Iară dărăbanii ceialalţi carii erau de faţă, au răpit toate, batjocorînd pre tîrgoveţi, că n-au fost harnici de a se apăra de un singur român, carele n-a avut alte arme fără numai bîta. Şi făcîndu-se jalobă despre acestea la hodnogiul dărăbanilor, acesta încă numai în rîs a luat tot lucrul. După aceea hoedinenii s-au sfătuit între sine ca dumineca, pînă nu vor ieşi din beserică, să nu dea dărăbanilor de mîncat şi de beut. Într-o duminică s-a întîmplat de orăşenii au intrat în beserică şi popa le făcea învăţătură, numai un orăşan mergea mai tîrziu, pre acesta l-au întîmpinat trei dărăbani dinaintea bisericii şi rău l-au pisat cu muchea securilor, pentru ce nu le-au dus hrană. Iară orăşanul a scăpat în beserică şi a lărmuit pre toţi orăşenii, carii ieşind cu toţii s-au sculat asupra dărăbanilor şi cu ce arme proaste au căpătat a mină, pre toţi i-au deculat, doară zece sau doisprăzece de au scăpat fugind la cîmp au la pădure, au în curţile nobilităreşti, din 180 de dărăbani. Aşa deculîndu-i însuşi hoedinenii au săpat o groapă mare lingă beserică şi i-au aruncat într-însa. Unii dintre dărăbani încă nu murise, tătuşi de vii i-au astrucat, şi cerînd apă însătoşaţi fiind pentru curgerea singelui din

multe rane, le răspundea hoedinenii că mai înainte nu-i putea sătura cu vin, și atunci le-ar fi fost bună și apa și nu le da, pînă ce i-au astrucat pre toți.

Înțelegînd aceasta Mihai Vodă în Bălgrad, vrea să trimită să taie pre toți hoedinenii, ci unii dintre sfetnicii cei ardelenești l-au sfătuit să cerce mai înainte ce au smintit dărăbanii, apoi să țină lege și după lege să pedepsească pre hoedineni. A și primit Mihai Vodă sfatul, măcar cît de cumplit era, ce a fost minune. Iară acuma prinții și generarii cei creștini (în margine se înseamnă că Basta se înțelege), nu lucră, cum a lucrat Mihai Vodă, ci fără de leac de lege și dreptate omoară, prind, taie, giăfuiesc și întiresc pre nobili, pre cetățeni și pe proști. Drept aceea Mihai Vodă a adunat pre boierii românești și pe sfetnicii ardeleni în Bălgrad și trimetînd să joare mărturiile ce știau vina dărăbanilor, a ținut lege, iară legea a aflat că hoedinenii sînt vinovați și sint rebeli pentru aceasta, pentru că, de au greșit dărăbanii și hodnogiul lor n-a făcut dreptate hoedinenilor, aceștia trebuiau să ajungă la Mihai Vodă, în coantra hodnogiului și, de nu le-ar fi folosit și Mihai Vodă, atunci ar fi avut cale să facă ce au făcut. Așa curînd judecata, după vreo cîteva zile au trimis 500 de dărăbani români, să taie și să ardă Hoedinul și au ales pe Ștefan Ciachi din Aghireș și Almaș să meargă cu dărăbanii. Dară au Ștefan Ciachi au altul dintre sfetnici a fost înștiințat pre hoedineni mai înainte să aibă grijă că toți vor pieri. Drept aceea hoedinenii au fugit carii încătrău au putut fugi, unii la Silăgi, alții în Oradea-Mare, alții într-alte părți, numai 10 sau 12 calici carii n-au priceput lucrul, au rămas acasă; pre aceștia i-au tăiat românii și Hoedinul tot l-au ars, numai vro două curți nobilitărești, în care se mîntuise dărăbanii cei rămași, le-au lăsat întregi. Lucrul acesta s-a întîmplat cu trei sau patru săptămîni mai înainte de a se învinge Mihai Vodă la Mirislău.

Anul 1601. Mihai V, domnul muntenească, carele în comun numai Mihai Vodă cel Viteaz se numește, după ce fu părăsit de norocul cel dintîi și învins mai întîi de Gheorghe Basta și de ardeleni la Mirislău, apoi de Ioan Zamoschi, cumnatul lui Sigismund Batori (cum s-a zis la anii trecuți), în Valahia, pre Novac Baba, generarul său cel mai credincios decît Gheorghe Mico și Ștefan Tarconii (secuiei cei blăstămați carii pururea numai pentru aceea slujese, ca să înșele pre alții) l-a fost comîndat lui Gheorghe Basta, ca să-l primească în slujba împărăției nemțești, și el s-a dus la împăratul Rudolf II, ca să se apere de pirile protivnicilor, mai ales ale lui Basta. Precum arată Spontoni, Novac Baba a mers la Gheorghe Basta, carele se întorsese din Brașău la Cluș, ca să primească slujba cea împărătească. Ci Ștefan Ciachi, vinzătorul lui Mihai Vodă, carele, după cum scrie Iștvanfi: „Biruința de la Mirislău mai mult din sumeție și nebunie, decît din înțelepciune și-o apropia și el și nu lui Basta, rîvnind domnia Ardealului, în care lucru nici lui Moisi Secheli, nici lui Ștefan Bocicai, fără numai lui Sigismund Batori vrea să îngăduie, de nou a strîns seim la Cluș și prin oamenii carii țineau cu el, întîi a sirgunit din țeară și pre Ștefan Bocicai și pre Moisi Secheli.” Apoi, după cum scriu Palatie, Bulenger, Piasetchi și alții mai mulți, a pus pre doamna și pruncii lui Mihai Vodă la închisoare, în Făgăraș. După aceasta, nu în anul trecut, cum scrie Iștvanfi, ci în anul de-acum, în luna lui ianuarie, precum arată Eniedi Pal, Gronzchi și Anonimul din Bălgrad, au făcut Ciachi cu seimul său, tirănia cea ne mai auzită pe lume, de au ars de vii, în piațul Clușului, pe Novac Baba, generarul cel vestit al lui Mihai Vodă, care mersese, cum am zis mai în sus, să ia slujbă la Basta, și pre un preot sîrbesc, anume Șașchi, pre carii, după ce i-au fript, i-au scos lingă baștea săbailor de către Feleac și acolo au împlîntat frigările cu trupurile cele fripte. Mers-a fost Novac Baba la Basta cu 400 de voinici și Basta l-ar fi putut și mîntui, de ar fi vrut, dară inima cea rea nu l-a lăsat, drept aceea așa și-a luat și folosul.“

...Ci Anonimul din Bălgrad serie așa: „Cînd se găta Sigismund Batori la război din Silagi asupra lui Basta, i-au venit întru ajutor o samă de călăreți și curuți de la Eremia Moghila; mare veste era că ar fi o mie, al căror povățuitor era boierul Urs. Ursul acesta a trebuit să fie fecior de vodă, pentru că era jugănit la nas, pre carele și eu însumi l-am văzut.“ Merge mai încolo Eniedi Pal și serie:

„Venit-au și sirbi întru ajutorul lui Sigismund Batori de la Țeara-de-Gios, dară aceștia numai cu gimătate de voie mergeau lingă unguri, pentru bătaia de la Mirislău. Turcul a trimis lui Sigismund două sute de tătari și buzdugan cu sabie. Mare oaste avea Sigismund, cu carea a trecut prin Silagi la Eriu, dară socotindu-se apoi s-a înturnat la Goroslău. Cu Basta au fost 8 000 de ostași și 2 000 de călăreți ungurești cu sulite. Mihai Vodă a venit de la Dunăre cu 1 300 de haiduci și cu 2 000 de cazaci. La Goroslău s-au lovit laolaltă și nemții au luat tunurile de la oastea lui Sigismund, apoi oastea lui Mihai Vodă a împrăștiat pre ostașii lui Sigismund tăindu-și bărbătește. Sigismund a fugit în Moldova și de-acolo s-a înturnat după aceea curînd la Brașău.“ Pînă aci Eniedi Pal, pe scurt, dară destul de chiar. De vrei să știi lucrul mai pre larg, cetește pre Iștvanfi, pre Gronzchi, pre Spontoni și pre Petru de Reva.

Spontoni și aceasta serie, că împăratul Rudolf II, cînd a trimis pe Mihai Vodă întru ajutor lui Basta asupra lui Sigismund Batori, i-a numărat o sută de mii de taleri, ca să-și stringă oaste. Adaogă Piasețchi că Ardealul încă l-a făgăduit lui Mihai Vodă, împăratul, numai să scoată pe Sigismund Batori dintr-însul. Iară Iștvanfi serie că Ferdinand Gonzága, comandantul Ungariei, din porunca împăratului a împăcat pe Mihai Vodă cu Basta, chemîndu-i pre amîndoi la prinz, în Cașșovia, mai nainte de a merge ei la bătaia de la Goroslău. Ci împăciuirea aceasta nu mult a ținut, pentru că o scrisoare de la Heveneși sună așa: „În bătaia de la Goroslău haiducii și sirbii de supt Mihai Vodă au fost luat șeptezeci și două de steaguri de la ostașii lui

Sigismund Batori. Basta a cerut steagurile acestea să le trimită el la împăratul, iară Mihai Vodă din sfatul banului Mihalcea și al comisului Leca, i-a răspuns că fiind luate prin ostașii lui, el vrea să le trimită la împăratul. Iarăși au trimis Basta să-i dea steagurile, pentru că lui i-a fost încredințat tot războiul și se cuvine ca din mâinile lui să meargă steagurile la împăratul; și Mihai Vodă iarăși nu i le-a dat, ci după aceea gândindu-se i le-a trimis prin Thoma Căpreoli și prin Aloisie Radibrád. Pentru lucrul acesta Basta s-a mîniat foarte pe Mihai Vodă. Mai pre urmă cînd au agiuns la Turda, a cerut Mihai Vodă trei sute de Valoni de la Basta, cu carii să meargă la Făgăraș, să-și aducă muierea și pruncii de-acolo și Basta i-a făgăduit. Valonii s-au și gătît sîmbătă ca să pornească duminică, pentru că toată oastea lui Mihai Vodă se împrăstiasă prin țeară. Dimineața căpitanul valonilor cu ai săi au mers la cortul lui Mihai Vodă. Mihai Vodă i-a ieșit înainte și pentru ca să-i facă cinste l-a mînat să intre întîi în cort, ci căpitanul n-a vrut să facă aceasta, drept aceea a mers întîi Mihai Vodă și tocma cînd intra în cort, căpitanul așa l-a străpuns cu o alabardă prin spate, de a eșit virvul alabardei de o palmă de ceea parte; alt valon întru aceea l-a împușcat și apoi i-au tăiat capul. Pierit-au atunci dintre cei ce erau cu Mihai Vodă pînă în 16 bărbați.“

Acestea, care le-am scris aci din Heveneși, despre moartea lui Mihai Vodă celui Viteaz, sînt culese din rostul românilor, celor ce au fost cu Mihai Vodă, pentru că scrie la început: „Uciderea lui Mihai Vodă cea din anul 1601 (18 zile ale lui avgust)¹ așa o spun românii.“ Drept aceea spunerea aceasta cu mult mai adevărată trebuie să fie, decît minciunile ce le-au scornit Gheorghe Basta cu părtenii lui, care minciuni lezne le-au priimit scriitorii cei ce pătîmise cîte ceva de la ostașii lui Mihai Vodă, după obiceiul vremilor de resmîriță, neștiind ce vor să pătească întru avenire de la Basta și de la ostașii lui. Așadară minciună este că Mihai Vodă s-a

¹ Uciderea lui Mihai Viteazul a avut loc la 19 august 1601.

omorit pentru că s-a înțeles cu turcii asupra împăratului Rudolf II, căci s-a omorit numai din pizmă, pentru vitejia lui, la carea n-a putut agiunge Basta, precum mărturisește Borșai Pal, așa scriind: „Mihai Vodă și Gheorghe Basta după biruința de la Gorăslău (ce a fost în trei zile ale lui avgust din anul 1601), au mers să cuprindă Ardealul pre sama împăratului Rudolf, ci Basta cel fără de Dumnezeu, făcu să se omoare Mihai Vodă fără de leac de vină, numai din pizmă și să piardă pe prințul cel viteaz, de carele se temea și împăratul turcesc. Înțelegînd aceasta Sigismund Batori s-a bucurat dimpreună cu toată Țeara Ardealului și Batori iarăși a venit în Ardeal și țeara toată a stătut lingă dinsul și s-a tăbărit cu el. Iară Basta cel fără de Dumnezeu a ars prin oamenii săi Ardealul, l-a prădat, l-a robît și partea cea mai mare cu cetățile o a tras la împăratul.“

Vezi cum scrie ungurul cel adevărat, Borșai Pal, carele numai înșelat de alții a greșit în istoria sa, nu cum a scris Anonimul din Bălgrad, zicînd: „Și, ca și de la noi, carii atunci năcăjeam în Sibiu, să aibă ceva cînste, i-am făcut verșurile acestea lui Mihai Vodă, să i le pună pe mormînt:

Hic jacet ille ferus, latro merus et Nero verus,
Canis atrox Dacus, scelorum lacus, ille Valachus!
Hac qui transibis, bis terque cacabis et ibis.“

Ast ego respondens indigno nomine dico:
Quisquis is es, taceas et meliora sape;
Nam fuit hic heros, qualem non protulit aetas,
Nec feret; huic flores florida spargat humus..
Tu qui ferre virum non vis, Anonymus linge
Merdam ejus, tibi quae semper in ore fuit.
Sic etenim discas, quae sint dignissima scriptu,
Et quid dicendum, quaeque tacenda tibi,

pentru că istoricilor nu se cuvine a scrie alta, fără numai întîmplările, precum au fost, în carea treaptă foarte a greșit Spontoni tălianul, prietenul lui Basta și mai virtos ungurii, carii încă nu gustase dulceața lui Basta, ale căruia

fapte de-acî înaintea cu mult mai amare au fost decît ale lui Mihai Vodă. Nu te mira, aşadară, de a pus Mihai Vodă steag, în locul în care a fost înfipt frigarea cu trupul cel fript al generalului său, Novac Baba; nu te mira că a aprins Turda, unde se sfătuiseră ardelenii asupra lui; nu te mira că sirbii aşa de cumplit au lucrat asupra ardelenilor pentru frigerea de vii a lui Novac şi a preotului Şaşchi, precum scrie Anonimul din Bălgrad, ci judecă, oare n-a avut şi Mihai Vodă şi sirbii cădîntă de a se izbîndi? şi gîndeşte, de ţi s-ar fi fost ţie făcut acestea, ce făcuse lui Mihai Vodă şi ostaşilor lui, oare nu ai fi făcut tu cu mult mai cumplite asupra duşmanilor tăi? Care, de le vei socoti bine şi de-amăruntul, vei pricepe că Gheorghe Basta a fost un om tocma de nimica. Ce şi din băţjocura, care o a făcut lui Mihai Vodă, după ce l-a omorît, încă poţi culege. Pentru că, după cum scriu toţi istoricii cei mai în sus aduşi, capul i l-a pus pe o mortăciune de cal şi aşa l-a ţinut vreo cîtva timp, iară de pe trup i-au tăiat sfîşii, apoi l-au dat unor sirbi să-l îngroape. Nu aşa a lucrat Mihai Vodă cu capul şi trupul cardinalului Andrei Batori, cum s-a văzut la anul 1599, de-unde poţi culege care a avut mai bună creştere, Mihai Vodă au Basta? Ce are dară prea vestitul Enghel de aruncă creşterea lui Mihai Vodă? căci almintrelea, că-l laudă, nu greşeşte.

Spontoni scrie că capul lui Mihai Vodă s-a trimis în Valahia de Basta, ca să creadă boierii din ţinutul Craiovei, pre carii nu-i supusese şi pe Simeon Mighila vre odată, şi să-şi aleagă alt domn; şi că, cu prilejul acesta, l-a comîdat pre Marco, feciorul lui Petru IV Cercel, despre carele am vorbit şi la anul 1591, ca să-l aleagă domn, ci boierii nu l-au primit, pentru că era tînăr, numai de 18 ani. Mai multe scriu avtorii mai sus numiţi despre Mihai Vodă cel Viteaz sau Mihail V, domnul muntenesc, care le poţi ceti la dinşii, căci eu trec la lucrurile ce s-au făcut în Valahia tot întru acesta timp.

...Zis-am că smînteşte prea vestitul Enghel pentru că zice o scrisoare de la Ileveneşi: „Ce a dat doamna lui Mihai Vodă lui Menhárd Bogati ca să i le ţină, sînt acestea: trei

minții cu scofiu de aur și cupțușite cu soboli, un asturcan foarte formos înșelat, înfrinat cu sersămuri ținute cu pietri scumpe, care cal l-a dat după aceea Bogati lui Ladislav Giulafi, un lanț de aur, ce plătea o mie de galbeni, o bită foarte frumoasă, ce o cumpăraseră Mihai Vodă din Țari-grad cu o mie de florinți nemțești. Pentru întoarcerea acestora trimisese Petrașco, feciorul lui Mihai Vodă, poruncă împărătească în Ardeal, asupra lui Menhard Bogati, ca prin comisarul Craușeneg să le poată dobândi. Ci Bogati au dăruit pre Craușeneg cu cupe și scafe de argint și orbindu-l cu darurile, nemica a întors lui Petrașco.“

Anul 1602 ...Despre ducerea cea mai de pre urmă a lui Sigismund din Ardeal, Anonimul din Bălgrad iarăși așa scrie: „În 7 iulie din anul 1602, a cincea (nu a patra) zi după războiul lui Moisi Secheli cel de la Bălgrad, după ce a vindut Sigismund Batori Ardealul, de bună voia lui a venit din Deva la Basta, în Sas-Șebeș, unde a zăbăvit vreo cîteva zile, pînă cînd a pornit către Bohemia, la locul pre sama lui orînduit. Și ca să nu mai facă vreo nebunie, Basta a trimis cu el să-l petreacă pînă la Cașovia, 200 de valoni călări, ai căroră hodnogi au fost Matia Vahtentúh și Franțise Bezer-ecce. De-acolo a orînduit generar-comendantul lîngă el 100 de ostași pînă la Rozenberg. Acolo Sigismund s-a suit pe plute, ce le duc pre apa Vagului în gios, iară nemții s-au înturnat la Cașovia. De-acî a mers oblu pe rîu în gios, numai cît unde și unde s-a abătut pre la domni, ca să-și petreacă timpul.

Dintre nobilii din Ardeal, aceștia mersese cu el să-l petreacă: Nicolae Bogati, Baltasar Silvași, Blăsie Camúti și Franțise Vaș; dintre slujitori, aceștia: Ștefan Măcai, Mihail Corniș, Wolfgang Ceréni, Martín Tórdai și scriitorul Sigismund Peci; dintre italieni, aceștia: chirurgul Mezéntie, músicul Nicolò și cîntărețul Olivérie. Pre cale s-a întîmplat, la Trencín, de vorbind între sine Baltasar Silvași, Nicolae

Bogati și Franțisc Vaș despre Sigismund și despre primejdia țerei, foarte au suduit pre Sigismund și unul și altul și al treilea. Aceasta auzindu-o tinărul Mihail Corniș, pre carele îl jurase mai nainte Sigismund, că-i va spune ce va auzi despre dînsul, drept aceea aceasta încă i-a spus-o. Miniindu-se pentru aceasta Sigismund, a chemat pre Blasie Camuti și l-a întetît să taie pe Silvași, pe Bogati și pe Vaș. La care i-a răspuns Camuti, că în toate va sluji pe maiestatea lui (căci așa da titlul lui Sigismund Batori acolo), dară la uciderea aceasta nu-i poate sluji: întîi, pentru că doi dintre aceia îi sînt rudenie, a doua, că tustrei îi sînt soți de cale, a treia, că în cît știe el, nu sînt vrednici de ucidere. Așa văzînd Sigismund că nu i se plinește voia, și-a pitulat mînia și mergînd în Bohemia, s-a așezat în Libóțoviț, pînă cînd ar porunci împăratul lui Sigismund unde să se așeze cu totul. Aci rămî-nînd, împăratul a trimis la el pre Adam Gall Pópelt, ca omenеște să-i curtenească, după aceea a trimis pre Carol Magn la el, apoi pre musicii împărătești să-l desmierde, pînă cînd i-a dat orașul Lubóviciul, unde lăcuiește acum și nemica alta.“ Așa s-a convenit pierzătorului Țerei Ardealului.

Ce scrie același Anonim din Bălgrad despre Basta și aleșii lui, îmi este rușine a le scrie, numai atîta însemn că numai într-o curte mai mulți decît de 200 de nobili s-au văzut tăiați, după luarea Bistriței. Oare carea tirănie a fost mai mare, a lui Mihai Vodă, au a lui Basta?

Anul 1603. Moisi Secheli cel ce fugise în anul trecut, după pierderea de la Bălgrad, la turci, tare se găta asupra Ardealului, iară Radul X, domnul muntenesc, în iarna de acum a prădat Drăștiorul, pentru că scrie Doglioni: „Era pe vremea aceasta în Valahia vodă, Radul (X), carele țîncă cu împăratul și era mare viteaz. Acesta, pînă a fi înghețată Dunărea, a trecut cu 12 000 de români și cu 2 000 de secui și a bătut Drăștiorul, tăind pre turcii, carii i-au fost ieșit împrativă, ci o parte de turci fugi în cetatea de-acolo, iară

Radul temindu-se că se va duce gheața, s-a înturnat cu mare dobîndă și cu 17 steaguri, dintre care 13 le-a trimis la Basta, în semn de biruință. "Așisderea scrie Spontoni, numai cît adaogă că după ce s-a topit gheața de pe Dunăre, iarăși a trecut Radul cu luntri, pre la Brăila, în Bulgaria, și multe ținuturi a prădat.

Cînd se lucra acestea de Radul X, sfîntul părintele de la Roma, Climent VIII, ca un bun păstor sufletesc, nu și-a uitat de deregătoria păstorească, ci a scris în 1 martie din anul acesta, 1603, către împăratul Rudolf II, că Eremia Moghila, domnul Moldovei, are poruncă de la Poarta turcească să așeze în Valahia domn pre frate-său, Simeon, drept aceea împăratul să trimită om șie credincios și să stea pe zisele polonilor, precum arată *Arhivul din Vatican*.

Moisi Secheli luînd cu sine pe Béctes, bașa din Timișoară, cu mulțime de turci și de tătari, cît s-a desprimăvărat a intrat în Ardeal, după Dionigi în 5 aprilie din anul acesta 1603, și lezne a cuprins Bălgradul, aflîndu-l fără de străjari; apoi, precum zice o scrisoare de la Heveneși: „A jurat în partea sa pe sfetnicii aceștia: pe Ștefan Toldi, Nicolae Bogati, Ladislav Toróțcai, Franțisc Redei, Luca Trauzner și Gheorghe Maco.“ Auzînd Basta de venirea lui Moisi Secheli, precum scrie Anonimul din Bălgrad: „Întru aceea zi s-a dus din Cluș în Gerla. În Cluș, în 5 săptămîni, n-au încetat străjile și prada dobitoacelor, de tătari făcută prin țeară. În 24 mai Basta a venit din Gerla în Cluș, cu 40 de călăreți și într-a aceea zi s-a și dus spre Sătmăria. În 25 mai tătarii au prădat oștezele Clușului. În 1 iunie, Moisi Secheli a încunjiurat Clușul și în trei zile i-a ars baștile; după aceea a început vrajba între orășeni și între ostașii lui Basta. În 5 iunie s-a făcut încetare de la arme, la rugămintea orășenilor. În 6 iunie s-a făcut pacea cu clușenii, după voia protivnicului. În 9 iunie au năvălit orășenii asupra iezuviților și stricîndu-le colegiul i-au scos din oraș.“ Așisderea scrie Iștvanfi adăogînd și acestea: „După ce a luat Clușul și a pedepsit pre orășeni

cu o sumă de bani, lezne s-au plecat lui Secheli, Turda, Aiudul, Sas-Şebeşul şi celelalte cetăţi.“

Basta după ce a fugit dinaintea lui Moisi Secheli, de frică nu ştia ce se facă. Drept aceea iarăşi s-a înturnat către românii cei viteji, pre al căroră domn îl omorîse în anul 1601 şi fără de al căroră ajutor doară nici astăzi ar stăpîni avgustă Casa Austriei Ardealul, pentru că zice o scrisoare lăti-nească de la Heveneşi: „În 9 mai a scris Basta către Radul Vodă să vină cu toate oştile sale în Ardeal asupra lui Moisi Secheli, ci Radul în loc de a veni, se nevoia să facă pace cu Turcul. După aceea s-a dus Stanislav Crácher la Radul şi de-abia l-a plecat se vină.“

Despre mergerea lui Cracher la Radul X vodă şi despre tot războiul lui Moisi Secheli, aşa serie o sfărmitură de la Heveneşi; „Stanislav Cracher de Cracco, prefectul magazinu-lui şi deregătorul din Bălgrad, cînd a intrat Moisi Secheli în Ardeal, s-a întîlnit cu nişte ostaşi ai lui Moisi, carii l-au despuiat de toate cîte avea, şi el de-abia a scăpat în Sighi-şoară, unde a găsit pe căpitanul Ioan Coppă şi pe Orbán Pérgman. Cu aceştia şi cu stegarii de-acolo, şi-a scris cărţi să se ducă cu dinsele în Valahia, la Radul Vodă, şi a şi mers, unde s-a purtat ca un comisar împărătesc. Radul Vodă îndată l-a slobozit înaintea sa, iară Cracher cu multe cuvinte l-a strămurat să meargă în Ardeal asupra lui Moisi Secheli. Radul în ziua aceea n-a dat răspuns deplin lui Cracher, ci s-a mîntuit că nu-şi poate lăsa ţeara deşartă, pentru că Simeon Vodă stă gata şi acuşi-acuşi pradă ţeara ş.c. Dară Cracher i-a zis că mărirea sa trebuie să-şi socotească vestea şi numele cel mare şi că acuma are prilej de a sluji împără-tului nemţesc, bătînd pe Moisi Secheli, ce lezne s-ar putea face pentru că dintre secui sînt pînă acuma adunaţi ca la 3 000. Puşcaşi nemţeşti încă sînt în Sighişoară 800 şi dintre sasi încă se vor strînge la 1 000. La aceştia Radul Vodă a răspuns că toate sînt bune, dară ostaşii n-au bani şi cele de lipsă la război, afară de aceasta, cît va auzi Simeon Vodă (zice Radul) că am ieşit din ţeară, îndată va veni şi mă va

strimtori afară, căci și acuma stă gata; drept aceea mă și tem ca nu cumva din două scaune, să rămân gios ș.c. Cracher zăbăvind acolo mai multă vreme și văzînd că pe Radul Vodă nu-l poate aduce să se scoale asupra lui Moisi Secheli, s-a întors la ostași și s-a înțeles cu Deli Marco, care slujea la Radul Vodă cu o mie de călăreți sirbești, ca să nu rămînă la Radul, de nu va merge asupra lui Moisi Secheli. Văzînd Radul Vodă că ostașii vreu să se lase de slujba lui, și rugîndu-l necurmat și Cracher, îndată a trimis pe Gheorghe Raț cu 2 000 de călăreți și cu căpitaniile cei mai de frunte, să meargă înainte; lingă Cracher încă a orînduit pe Merza cel mare cu 1 000 de călăreți și așa a pornit Cracher și a mers la Brașău. Gheorghe Raț a mers pe altă cale cu călăreții lui iarăși la Brașău, unde întîlnindu-se au făcut tabără de 3 000 de ostași și au rămas acolo două zile. Pe cărțile lui Cracher și ale lui Gheorghe Raț, secui încă s-au adunat la ei vreo cîteva sute dintii, iară mai pre urmă pînă în 5 000 de călăreți și pedestrași.“

Serie apoi îndată după ačestea, mai sus zisa sfărmitură, că între ostașii carii erau cu Cracher, foarte mare zarvă s-a fost făcut, pentru că înțelesese că Radul Vodă va să se împace cu Moisi Secheli, carea zarvă cu anevoie o a putut așeza de o dată Cracher, Gheorghe Raț și Aloisie Radibrad; tătuși, a doua oară s-a fost stîrnit zarva aceea, pentru veselia care o, a arătat Moisi Secheli după venirea boierilor, carii s-au trimis la dinsul în 11 iunie și zarva aceasta numai cu prinderea și tăierea trimișilor Radului Vodă o a putut așeza Cracher. Nici smintește sfărmitura, căci iată cărțile și a Radului Vodă și a boierilor, cele cătră Moisi Secheli date, care din arhétip se aduc la Heveneși. *A Radului Vodă:*

„Prealuminatului domnului Moisi Secheli de Semienfalva, voievodului Țerei Ardealului și comitului secuilor ș.c. Prea cîstitului prietenului nostru.

Prealuminate doamne doamne prietene, vecine nouă preacîstite, sînătate și închinăciunea slujbelor și prietenșugului nostru!

Din cărțile măritei domniei-voastre am înțeles ce ne scrieți, cu ce inimă sînteți către noi și cum ne îndemnați ca să fim credincioși prea puternicului împăratului turcesc și toată nădejdea să ni o punem într-insul. Carea a o și face pentru mintuința noastră și a ne pleca cu umilință capetele prea puternicului împărat, iată, gata sîntem. Ci, fiind că la atîta am agiuns, de ne dăm supt tutela sau sprigineala prea puternicului împărat, ca să știe și mărita domnia-ta, drept aceea pe mărită domnia-voastră prietenește o rugăm ca să vă nevoiți a ne cîștiga de la prea puternicul împărat pace dorită și petrecere cu tihneală, după cum ne-ați încredințat, făgăduit și scris, și să fiți urzitorii custărei noastre. Iară lui Simeon Vodă, care a obicinuit a strica și prăda țeara aceasta, măritul Becteș-bașa din voința măritei domniei-voastre cu de-adinsul să-i poruncească ca să fie fără de țeara aceasta și de-aci înainte să nu o prade, fiind că acuma este supt apărarea prea puternicului împărat, pentru că, de se va strica pacea aceasta între prea puternicul împărat și între noi (de ce Dumnezeu să ferească), altul nu va fi pricină, fără numai Simeon Vodă și firea cea înțeleaptă va prinde arme. Așîșderea cu de-adinsul să poruncească mărita domnia-voastră tătarilor din Bugeac ca să nu mai prade și strice mișaua țeara aceasta, ci să se îndestuleze cu atîta, cît o au prădat pînă în timpul de-acum. Pentru a căroră adeverință și mărturisire am trimis pe doi boieri cu cărțile noastre la mărită domnia-voastră, anume pe Manuil Súlher și pre armașul Zlata, cu toată învățătura, căroră să le credeți în toate. Ce mai este, poftim ca prea luminată domnia-voastră să trăiască cu fericire. Din orașul nostru, Tirgovești, în 11 iunie din anul 1603. Al prea luminatului domniei voastre prieten, vecin și voitor de bine, prințul Țerei Munte-nești, Ioan Radul voievod.“

A boierilor: Titulul și din afară și dinlăuntru se dă ca și în epistola Radului Vodă, iară contextul, de pe lătinie întors în limba noastră, sună așa:

„Din cărțile măritei domniei-voastre am înțeles ce inimă

aveți spre noi și cum ne îndemnați ca pentru viitoarea și pacinica petrecerea noastră să fim credincioși și ascultători de preaputernicul împăratul turcesc, cum am fost și mai nainte multă vreme. Noi, drept aceea adunându-ne laolaltă, cu un cuget am închis dimpreună cu prințul nostru, ca, pentru pacea și liniștea noastră, să ne supunem preaputernicului împăratului turcesc, de la cel mic pînă la cel mare, pînă cînd vom trăi, după cum ne-ați scris, făgăduit și încredințat, împreună cu Becteș-bașa, că veți lucra pentru noi la împăratul, ca să fim apărați de toți. Ci, știut lucru este la mărită domnia-voastră, că Simeon Vodă, cît a intrat în țeara aceasta și a șezut în scaun, îndată a îngreuiat țeara cu fel de fel de mișelătăți, care neputîndu-le noi suferi, ne-am sculat cu toții și prinzind arme l-am scos din țeară. Atunci încă am vrut să cerem prinț de la împăratul turcesc, precum am fost scris și lui Sigismund Batori, dară n-am putut și țeara a fost fără de prinț vreo citeva luni. Văzînd, așadar, că Simeon Vodă în timpul acela venind cu oaste, iarăși vrea să supună țeară, așa ne-am întors după aceea la împăratul romanilor, cu al căruia ajutor a doua oară am scos pe Simeon Vodă din țeară. De-atunci am fost în pace; iară acuma să știe mărită domnia-voastră că noi cu toții am jurat pre evanghelie Radului Vodă împotriva lui Simeon Vodă și noi cu Radul Vodă vrem să și trăim, au mai bine să murim cu dînsul, decît să avem alt domn. Drept aceea, de va mai veni Simeon asupra țerei, am jurat cu toții ca, de la cel mai mare pînă la cel mai mic, să prindem arme asupra lui și mai bine să pierim cu toții, decît să-l avem prinț în țeara noastră. Iară fiind că pe mărita domnia voastră v-a făcut Dumnezeu la aceea, de a primit în sine liniștea țerei noastre, drept aceea să ne fie purtătoare de grijă luminoasă la prea puternicul împărat, ca de toate părțile să avem pace și odihnă în țeara noastră. Iară către Moldova, mărită domnia-voastră dimpreună cu Becteș-bașa să trimită oameni prin carii și prin cărți să poruncească lui Simeon Vodă ca să se îndestulească cu primejdiile care le-a făcut pînă acuma,

pentru că țeara aceasta așa s-a stricat prin năvălirile lui, de lăcuiitorii țerei cu totul au sărăcit. A doua. tătarilor din Bugeac să poruncească mărită domnia-voastră ca să nu mai prade mișaua țeara aceasta, pentru că cu totul este supusă prea puternicului împăratului turcesc. Trimitem cu cărțile noastre pre boierii Manoil Sulher și Zlata armașul, cărora mărită domnia-ta să le creadă toate, cite vor zice cu numele nostru. Întărit-am cărțile acestea cu peceteile boierilor din țeara aceasta, cu voia și din orinduiala mai multor boieri. Dat din orașul Tirgovești, în 11 iunie din anul 1603. Ai prea luminatei domniei-voastre prieteni, vecini și voitori de bine. Toată ceata nobililor sau boierilor din Țeara Muntenească. Și erau 12 peceti.“

Din cărțile acestea poți vedea că Radul X. Vodă cu boierii săi au făcut vorbă de pace cu Moisi Secheli, ci este întrebare, oare din inimă a lucrat sau numai să înșele pe Moisi Secheli? cum a înșălat și Mihail V. Vodă pe cardinalul Andrei Batori în anul 1599. Ci, măcar cum a fost, zice sfârșitura mai încolo: „Moisi Secheli după ce a văzut că nemica se va isprăvi cu Radul Vodă, așa a trimis înainte pre cei mai viteji ai săi împotriva lui Gheorghe Raț, adecă 5 000 de călăreți, lingă carii mai erau și 400 de tătari, carii au descălecat o milă departe de Brașău. În 11 iunie pe Gheorghe Raț cu ai lui i-au spăriat protivnicii, orbește mergind asupra lor. Acolo Merza cel mare cu 1 000 de călăreți au dat dosul și la atita au adus pre.părtenii împăratului, de ar fi pierdut toată bătaia, de nu s-ar fi tras îndărăpt și incungiurat cu care, dintre care de la prinz pină seara s-au bătut cu protivnicii. Într-aceea a sosit și Merza cel mic cu 300 de călăreți intru ajutor ostașilor împărătești, ci tirziu, pentru că se sfîrșise bătaia. Fiind că de aceea dată protivnicii nemica au isprăvit asupra părtenilor împărătești, s-au depărtat de aceștia o milă de pământ și au trimis la Moisi Secheli după ajutor, dară în zădar, pentru că nu le-a trimis, așteptînd și el nou ajutor. Auzind părtenii împărătești că au trimis protivnicii după ajutor, ci încă s-au tras în 13 iulie la trei

ceasuri de dimineața la Roșnio, care sat este departe de Brașu o milă, iară de Feldioara două mîle, unde s-a și tăbărit. Protivnicii au gîndit că ai noștri fug și s-au luat după dîșii, iară ai noștri s-au închis cu carele ce aveau și bătîndu-se un ceas și o gimătate, au învins. Pierit-au în bătaia aceea despre partea protivnicilor 3 000, iară despre partea celor împărătești s-au tăiat și rănit numai ca la trei sute. După bătaia aceasta pârtenii împărătești s-au tras la Terțburg și acolo au tăiat capetele lui Gheorghe Mico (carele a vîndut pe Mihai Vodă cel Viteaz, în anul 1600, trecînd la Ciachi) și lui Mihail Iteci, de le-au trimis la Radul Vodă în Valahia, ca să-i facă inimă și lui și ostașilor carii erau îndărăpt.

Într-aceea Moisi Secheli și Beceș-bașa au venit la Brașu cu 10 000 de ostași și tăbărindu-se la moara cea de hîrtie, s-a închis și el cu carele ce avea. Avut-a Moisi Secheli cu sine tunuri mari 20 și mai multe tunuri mai mici; din Brașu încă i-au dat multe unelte de război și 2 000 de dărăbani; tătusi, mare nădejde avea că se va putea întilni și vorbi cu Radul Vodă despre pace, pentru că iarăși necurmat îmbla poștele de la unul la altul și Radul Vodă și trimesese la pârtenii împărătești pe boierii Constantin și Dan, logofătul cel mic, să le spună cu gura ca să nu se bată cu protivnicii pînă ce nu va sosi și dinsul. Iară sîrbii mîniindu-se pentru vorbele acelea, au prins pre acei doi boieri și atîta i-au bătut cu buzduganele, pînă cînd au murit din bătaia aceea. Radului Vodă încă i-au trimis cuvînt dimpreună cu ceilalți ostași, că ei nu vor ținea cu turcii. Iară mărirea-sa și boierii vadă ce vor face, numai să nu se căiască după aceea. Drept aceea Radul Vodă după vreo cîteva zile a venit la tabără, dară mai nainte Stanislav Cracher, Gheorghe Raț și Aloisie Radibrad au vorbit cu ostașii ca, venind Radul Vodă și boierii, să nu le arunce ceva pentru cele întîmplate, precum nici le-au aruncat, fiindcă și Radul Vodă, cît a sosit în tabără, aceea a poftit de la hodnogi ca cele trecute, mai mult să nu se pomenească. Tătusi, Moisi Secheli iarăși a trimis pe Ștefan Halmagi, hodnogiul Radului Vodă, și pe

doi oameni din Braşău cu cărţi la stăpînul său, ca să facă pace şi Radul Vodă acuma vrea să sloboadă solii înapoi, cînd Cracher a prins de veste şi s-a înţeles cu secuii ca să ceară afară de la Radul Vodă pe Ştefan Halmági şi, de nu-l va da, să-l tragă afară cu puterea; dară Radul Vodă prin căpitanul Átilo a mulcunit pe secui şi pe Ştefan Halmagi l-a ţinut pitulat, în cortul său.

După acestea Cracher prin secui şi prin ceialalţi ostaşi, la aceea a adus pe Radul Vodă, ca el încă să fie de faţă în bătaia ce era să se ţină cu Moisi Secheli; şi așa a venit toată oastea supt ocîrmuirea Radului Vodă în 24 iulie, carele apoi a orînduit toată tabăra, după cum se cuvinea. Deli Marco cu 1 000 de călăreţi ai lui şi-au lăsat caii şi s-au împreunat cu ceialalţi pedestraşi. După aceea toată tabăra s-a rugat lui Dumnezeu şi strigînd de trei ori numele lui Isus Hs. au mers asupra protivnicilor, pre carii i-au şi învins (în margine serie: în 27 iulie din anul 1603, într-o joi). Pierit-au în bătaia aceasta 6 000 de ostaşi sau şi mai mulţi cu Moisi Secheli. Iară tătarii, ca la 2 000, îndată au fugit, o parte către Valahia, alta către Moldova, ci secuii, carii nu putuse veni la tabără pentru oastea lui Moisi Secheli, înţelegînd biruinţa, pre toţi i-au tăiat la strimtori şi la munţi; Becteş-başa cu mulţi unguri au scăpat cum au putut.“

Despre războiul acesta mai scriu afară de avtorii mai sus numiţi, şi aceştia: Samoil Gronzchi, Mico Frenţ şi Borşai Pal; ci nici unul scrie așa de-amăruntul ca sfărmitura aci adusă.

Despre pierirea lui Moisi Secheli mai zice o scrisoare ungurească de la Heveneşi: „Moisi, după ce şi-a închis tabăra cu carele, la Braşău, a lăsat pe Franţisc Redei afară de tabără cu 300 de călăreţi, ca să taie pre cei ce vor ieşi dintre care. Iară carele așa le legase cu lanţuri deolaltă, de agiungea roată de roată. Moisi a stătut la tunuri pînă cînd a putut şi arăta încătrău să le sloboadă. Mai pre urmă văzînd că dărăbanii din Braşău, pre carii îi orînduise lingă tunuri, nu mai pot suferi puşcăturile cele multe, şi că ostaşii Radului Vodă impresură toată tabăra, Moisi şi Nicolae

Bogati cu trei sau patru lîngă sine au sărit cu caii preste o rudă de car, ci calul lui Moisi așa s-a împedecat în rudă cit anevoie s-a descurcat; Nicolae Bogati o a sărit și a fugit într-o parte. Prinzînd de veste românii și sîrbii că fuge Moisi și Bogati, s-au cărat după dînșii, carii n-au fugit de parte și i-au ajuns la un părău. Era slugă lui Moisi, Ioan Nagi din Cadicifalău. Acesta văzînd pre gonitori că se apropie, vitezește s-a purtat multă vreme, așa cit, de ar fi fost numai cinci sau șese ca el, Moisi ar fi putut scăpa, dară pre acesta l-au tăiat gonitorii și apoi agiungînd și pe Moisi, pre el încă l-au tăiat... Pe Nicolae Bogati tot atunci tare l-au rănit la cap, din carea rană a și murit după aceea în Brașău. Românii și sîrbii, carii nu cunoșteau pre Moisi, după ce l-au oborit de pe cal, l-au lăsat și s-au cărat după cei ce fugeau, iară Gheorghe Raț într-aceea a sosit acolo și văzînd pe Moisi, carele încă nu murise, a poruncit slugei sale de i-a tăiat capul și așa s-a vestit că Gheorghe Raț a rănit și ucis pe Moisi. Fost-a Moisi călare pre un cal cu părul în fața aghistinei, pre care cal l-a adus apoi la Basta. Capul lui Moisi l-a trimis Radul Vodă în Brașău și l-au aruncat pre o balegă de vacă, în mișlocul piațului, unde a rămas o zi întreagă; alții l-au văzut cu trei zile după aceea într-un șanț aruncat, de unde l-au ros cîinii și i-au tras oasele în mai multe laturi.

Turcii carii n-au fost mai mulți cu Becteș-bașa de 120, încă s-au băgat între care, ci Becteș, cu îngăduința lui Moisi a ieșit ca să aducă și pe tătari între care, dară apoi nu s-a mai înturnat, au pentru că tătarii n-au vrut să între între care, au pentru că a priceput că mai bine îi va cură lucrul afară de care; de-unde a și fugit, neașteptînd sfîrșitul războiului, cum a făcut și Frantisc Redei, cu ostașii săi, după ce a văzut că fuge Becteș-bașa.“

Cîte steaguri a luat Radul X Vodă, cînd a tăiat pe Moisi Secheli cu toată oastea lui, istoricii nu se năvălesc laolaltă, pentru că sfărmitura mai sus adusă nu pune numărul steagurilor; Iștvanfi și Borșai Pal zic 155; Gronzchi pune 32; Palatie, 128; iară Anonimul de la Heveneși, scrie

asa: „În anul 1603 Radul Vodă, după învingerea care o a avut de pe Moisi Secheli, a trimis în Praga 40 de steaguri. Aceasta e adevărată. Radul culciarul, boierul cel mare, povestea în Cluș că Radul Vodă a trimis la împăratul 180 de steaguri, dară aceasta este o foarte mare minciună românească, pentru că cînd au dus acele 40 de steaguri la împăratul, a fost de față Mateiu Vicei, om de frunte și foarte de treabă din Cluș, carele mărturisește așa, și că împăratul atîta cînte a dat solilor românești celor puturoși, de i-a pus să șadă înaintea episcopilor cînd era în beserieă. Atîta cheltuială s-a făcut atunci pentru solii aceștia, de 200 de oameni au trăit după dinșii. Ducerea steagurilor s-a zugrăvit în Praga și pentru că s-a biruit Moisi Secheli, mare litie s-a făcut, în carea a fost de față și arhiduxul (Matia) cu mulți episcopi, dară solilor românești tot locul cel mai de frunte li s-a dat, de-a dreapta.“ Anonimul acesta își arată toată arama, numind pre solii Radului Vodă puturoși, căci, de a fost Radul culciarul (nu cusăriul, cum rău îl numește Iștvanfi la locul mai sus adus) și Mircea, fratele logofătului Mirislo puturoși, pentru că au fost români, dară pre Aloisie Rádibrad raguzinul pentru ce îl numește puturos? au nu din pizma naționalnică? din care vorbește și despre Radul culciarul și despre cîntea solilor dată. Ci, eu întreb pre Anonimul acesta, care a putut să știe mai bine, cîte steaguri s-au dus la împăratul, Vicei clușanul au Radul culciarul, care le-a dus?

• Nobilii ardelenеști cei mulți, cării s-au tăiat împreună cu Moisi Secheli sau s-au prins atunci de ostașii Radului Vodă și după aceea de valonii lui Basta, se numără într-o scrisoare de la Hevenеși, carea o cetește, de vrei să-i știi pe nume, căci eu o trec, pentru lungimea ei, și însemn aei, ce scrie Mico Frenț zicînd: „În bătaia aceasta cu Radul Vodă, s-au stins vița și sămînța a multor familii de frunte. Întru aceasta s-au sfîrșit multe neamuri.“ Iară Apor Peter scrie: „Cînd a pierit Moisi Secheli în Țeara Birsei cu toată oastea sa, numai pre un pămînt ce se ară într-o zi au zăcut

14 trupuri moarte de grofi și nagișăgoși." Cînd au îngropat brașovenii după aceea trupurile celor tăiați, precum scrie Gronzchi, oarecare poetic încă așa a scris:

«Quos genuit cives, hic Transilvania claudit
Heu! parvo tumulo quanta ruina jacet!
Victa jacet tecum tua Transilvania, Moses!
Fallor an haec nobis ultima finis erit?»

adecă:

„Ardealul pre-ai săi îngroapă întru o prea mică groapă,
De Moisi el s-a lipsit, de rele n-a fi sfîrșit.”

După ce a invins Radul X Vodă pre Moisi Secheli, precum scrie Spontoni, nu mult s-a bucurat de biruința sa și a trebuit să se întoarne în patria sa, pentru că turcii și tătarii năvăliseră în Valahia. Și așa Ardealul s-a lăsat să-l cuprindă Basta, pe sama împăratului.

Anul 1604 ...Fiindcă în rezoluția aceasta se pomenesc iezuviții și eu încă i-am pomenit în mai multe locuri, ca cei ce se vor naște și vor trăi întru avenir să știe cine au fost iezuviții, iată tilcul: aceștia au fost un cin călugăresc urzit de S. Ignatie Loiola spaniolul, cu puțin după ce a încetat Martin Luter, în anul 1517 a-și semăna eresul, în care cîin nu se primeau alții, fără numai accia carii erau foarte de mare talent, au de mare viță și bogat neam, au prea frumoși; cu care trei lucruri aveau între sine pre cei mai zdraveni oameni, pentru că cei cu mintea mare străbăteau toate, cei de neam mare plineau toate prin rudeniile sale, cei frumoși erau văzuți la toți și mai ales la femei, prin care apoi lucrau cum vreau. Nici e minciună aceasta, căci o am cetit aceasta în regulele lor cele ascunse și numai cu mîna scrise, care eu însumi le-am dat, din porunca cardinalului Ștefan Borgia, să le lege în cordovan roșu întraurit, cînd eram bibliotecar în colegiul *De propaganda fide* din Roma. Supt iezuviții

aceștia am și învățat pînă la poés. Iară în anul 1772 i-am lăsat pentru oarece năsărimbă și am trecut din Cluș în Bistriță, la părinții piariți, de-unde m-am dus apoi la Blaj, în anul 1773, de am învățat pre alții într-un an poesul și retorica și așa m-au trimis la Roma, extelenția sa episcopul Grigore Maior, în anul 1774. Iară cinul iezuviților s-a șters cu totul de pe lume în anul 1773. Princinile pentru ce s-a șters, le cearcă la alții. Barem să nu se fie șters!

...Mai răspicăt vorbește despre solia aceasta o scrisoare de la Heveneși, zicînd: „În 21 iunie din anul 1604, a venit în Cluș din Țeara Muntenescă sol de la hanul tătăresc, al căruia nume era Ahmet Gelébi și era al doilea consiliar al hanului. Venit-a cu dînsul Atilie Vicomercăt cremoneanul, generarul Radului, domnului muntenesc, comis Leca, prefectul curței, și secretarul Antonie Varsie. Fost-au atunci aici în Cluș comisarii împărătești Paul Crăuseneg și Carol Imhof. Aci erau și comitul Thoma Capréoli, Pancratie Șen-niei și mai mulți. Aceștia cu mare cinste au primit pe solul-tătăresc, care despre acestea a vorbit: *întîi*: a poftit sinătate lui Crauseneg și celorlalți, cu numele hanului, și fiind că era trimis la Basta a cerut călăuz pînă la dînsul, de va fi de lipsă. *A doua*: «stăpînului meu, zice solul, nu-i sînt spre folos atîtea vîrsări de sînge, ci spre pagubă; drept aceea ar vrea să se facă pace între creștini și între turci și și cu dînsul, pentru că de șese ori a fost să se răpună pre sine. Pentru aceea bine ar fi, de ar trimite împăratul nemțesc sol la hanul pentru treaba aceasta; căci după aceea și hanul va trimite sol la împăratul. *A treia*: hanul a trimis pe fiul său, carele se cheamă Toctán-Fușeís sultan cu 40 000 de ostași întru ajutorul turcilor și a agiuns pînă la locul ce se numește Ózdi sau Dassióv. Drept aceea de voiește pace împăratul Rudolf, să trimită solii săi la hanul mai nainte de a păși oastea aceasta mai încolo. *A patra*: să îngădue împăratul Rudolf Radului Vodă să primească steagul de la turci, au, de nu ar îngădui aceasta, să îngăduie să-l primească de la hanul și să fie aleat cu dînsul».”

La acestea Crauseneg dimpreună cu ceilalți sfetnici așa au răspuns: *la întâia*: «Pentru binețe s-au dat mulțemită și solul n-are op de a merge la Basta, pentru că consiliarii au toată puterea de la împăratul. *La a doua*: împăratul Rudolf încă ar voi să aibă pace cu hanul, dară ca să trimită întâi soli la hanul, nu se cuvine mării împărătești, însă vor înștiința pre împăratul și se vor întocmi, de grăiește din inimă. *La a treia*: feciorul hanului să nu pășască mai încolo, nici să facă rău Valahiei și creștinătăței, pînă cînd nu vor lua răspuns de la împăratul, căci se leagă că în 55 de zile va sosi răspunsul; și prin solul acesta au trimis comisarii un ceas de argint foarte formos hanului. *La a patra*: Ca să primească Radul Vodă steagul, trebuie să se înțeleagă cu Basta, căruia îi vor scrie și cred că Basta nu se va împotivi. *La a cincea*: De se va conteni hanul de a face rău creștinilor, vor scrie împăratului și pentru cele 20 000 de galbeni și cred că și aceia îi va da împăratul.» Așisderea scrie Anonimul din Bălgrad despre venirea, numele și soțiile solului acestuia, dară greșește dînd altă pricină a venirii lui, adecă să se supună și Ardealul turcului; precum greșește și Spontoni mai nainte zicînd că solul acesta a venit în Gluș, la Basta pentru că Basta mai nainte trecuse la armada cea mare din Ungaria, precum bine scrie Dionigi.

Radul X Vodă încă lezne a putut făgădui zece mii de sultanini sau galbeni-sultănești, adecă înduplicați, pre an hanului tătăresc, precum scrie Spontoni, pentru că zice mai încolo scrisoarea de la Heveneși cea mai în sus adusă: „În anul acesta 1604, precum au făcut suma scriitorii comisarilor, a trimis împăratul nemțesc Radului Vodă pe rînd 101 783 de florinți. O dată Radul culciarul a dus 55 000 de florinți, după aceea s-au dus ceilalți.“ Ci și împăratul Rudolf II sau cămara împărătească lezne a putut plăti banii aceștia Radului Vodă, numai din jafurile cîte a făcut Basta de pe bieții ardeleni. Dară Paul Crauseneg ce n-a strîns pe sama împăratului și pre a sa de la aceiași ardeleni? despre care zice altă scrisoare de la Heveneși: „Venind

Crauseneg în Ardeal, măcar că țeara era foarte lipsită, bună sumă de bani a adunat. Benedict Mindsenti pentru cetatea din Beclean a dat pe sama împăratului 10 000 de florinți, Gavriil Haller pentru niște sate, 12 000 de florinți. De la clușeni a luat 5 000, de la sibieni, 8 000 de florinți, și de la celelalte orașe săsești încă a luat cât a putut. Și așa împlindu-și punga Crauseneg de bani și de daruri, a ieșit din țeară, în septembrie din anul 1604.

La Climent Casa erau doi boi de aur, în carii, într-un amănunt era ca la 1 300 de galbeni. Unii zic că sînt din zilele cele bătrîne, dară eu am văzut boii aceia și nu sînt din zilele cele bătrîne, ci oarecare român i-a vărsat; este muncă proastă și eu gîndesc că i-a luat din oarecarea beserică din Valahia. Unul dintre boi stă ca cum ar îngenuchea, din carea judec că după obiceiul popesc a vrut să însemne boii de lingă iasele Domnului Hs., pentru că ei zugrăvesc înaintea iaselei bou și măgar, ca cum ar fi încălzit dobitoacele acestea cu suflarea lor pe pruncul Hs., în frigul cel mare. Nașterea aceasta vrînd oarecare domn românesc a o cinstit, a fost făcut boii acești de aur, pentru mîntuirea sufletului său. Boii aceștia a trebuit Climent Casa să-i dea lui Crauseneg după ce a înțeles de ei, poate fi că i-a plătit aurul din cât era, și așa au mers boii aceia pre mîna nemților.“ Dară în margine scrie altul cîineva zicînd: „N-a dat vreun bănuț lui Casa pentru boii aceia Crauseneg, ci numai în dar i-a luat.“ Și bine s-a și întîmplat pentru că haramul haram se face.

După ce s-au mutat comisarii împărătești în vara aceasta de la Cluș la Sibiu, despre Radul X așa vorbește a treia scrisoare de la Heveneshi: „În anul 1604, Radul, domnul muntenesc, a scris comisarilor împărătești la Sibiu și, i-a întrebat, potu-l ajuta din Ardeal, au nu? pentru că tătarii în toate zilele împlă pre-acolo. Dar aceasta numai țigănie a fost, pentru că au spus alții comisarilor că foarte întărește Bacureștii încungiuîndu-i cu zid tocma pre-acolă, pre unde începuse Siman-bașa, în care muncă în fieștecare zi lucră cite 6 000 de oameni și că steagul încă l-a primit de

la turci și de la Bócicai încă l-ar aștepta.“ Eu nu înțeleg cum a putut intra aci Bocicai, cînd încă nu era prinț Ardealului¹, ci după aceea s-a făcut, precum arată a patra scrisoare de la Heveneși, zicînd: „Ștefan Bocicai de cînd a ieșit din Ardeal, pe vremea lui Andrei Batori, în anul 1599, în mare ură a fost la neamț și întru atîta prepus despre toate lucrurile, cît în anul 1604 a vrut împăratul nemțesc să-l pună la prinsoare împreună cu Paul Niari și pe Niari l-a și prins, iară pe Bócicai l-a mîntuit episcopul Dimitrie Napraghi, care, de nu ar fi fost, doară l-ar fi și prins. Sigismund Bocicai, că nu bine stă la Neamț și temîndu-se ca nu cumva să-l prăpădească, odineoară a început a gîndi despre sine și despre țeară... și a socoti de a se înțelege cu turcii. S-a înțeles cu Gavriil Betlen, carele era la turci (fugit din bătaia de la Brașău, cea din anul trecut), și cu alții, ca să-i cîștige lui prințipatul Ardealului de la împăratul turcesc. Gavriil Betlen pentru tineretele sale nerivnind domnia Ardealului, o a cîștigat lui Bocicai; și ferman încă a căpătat să-l trimită lui Bocicai; ci fermanul acesta l-au luat haiducii ungurești cu dulmăna lui Gavriil Betlen, cînd s-a dus în vara aceasta cu comitul Donvák asupra Timișoarei și au prădat cortul lui Gavriil Betlen. Generarul din Cașovia, Belgiso, văzînd fermanul acesta, a ținut o adunare la Cașovia la care a chemat și pre Bocicai, dară acesta n-a mers știînd că i s-a vădit lucrul, și s-a gătît de apărare și a mers în Șoliómchîu, unde ținea averea sa. Iară văzînd Bocicai că oștile ardele-nești se trag către Oradea-Mare, n-a cutezat a zăbăvi în Șoliómchîu. Ci întîia zi a lui octomvrie s-a dus în Sint-Iob, unde orînduindu-și lucrurile, a chemat pre doi hargăți ai săi, despre carii mult nădăjduia, pe Franțise Secheli și pe Ștefan Fráter, după carele măritase o rudenie a sa. Acestora le-a spus Bocicai voia sa și a cerut sfat de la dinșii, ci mai

¹ Ștefan Bocskay a fost proclamat principe în anul 1604 de nobilii transilvăneni refugiați în Ungaria, care se afla sub stăpînirea turcească. E recunoscut de marele vizir la 19 noiembrie 1604, de secui la 21 februarie 1605, iar de dieta țării la 8 mai 1605.

nainte i-a jurat prin predicătorul din Sint-Iob, care era de faţă şi el, apoi le-a spus că fermanul a mers în mîna nemţilor şi drept aceea se şi teme de primejdie, şi i-a întrebat ce ar trebui să facă? Frater îl sfătuia să-şi ceară graţie, dară Bocicai a zis că nu poate avea nădejde în graţia împăratului nemţesc, pentru că şi mai nainte, puţin a fost de n-a pierit. Mai pre urmă chemînd în lature pe predicatorul s-a sfătuit şi cu dînsul, care i-a zis că taina nu trebuia să o spună hărgaţilor, pentru că aşa nu va fi mai mult taină. «Eu te sfătuesc ca să faci toate, pentru cruşarea vieţii tale; iată şi pentru credinţă mult ne necăjesc pre noi, doară şi întru aceasta vei putea ajuta ş.c.» Necutezînd Bocicai a rămînea în Sint-Iob, cetatea o a încredinţat acelor doi harghaţi, lui Secheli şi lui Frater, dăruindu-i şi dojenindu-i să rămînă credincioşi, iară el s-a dus în Chérechî, ce este departe de Sint-Iob trei miluri de pămînt. După purcederea lui Bocicai, acei doi harghaţi s-au socotit laolaltă, că, de nu-i va cură bine norocul lui Bocicai, ei nu vor putea petrece bine cu nemţii; drept aceea s-au dus la generarul Iacob Belgioso şi spunîndu-i toate, cîte vrea stăpinul lor, i-au făgăduit că cetatea din S. Iob încă i-or da. Belgioso i-a ascultat cu bucurie şi după pofta lor le-a îngăduit ca banii şi toată avuţia din cetate să fie a lor. Aşa a trimis generarul 200 de nemţi din Oradea-Mare şi au luat cetatea Sintului-Iob fără de vreo împiedecare. Pînă atunci Secheli şi Frater împărţise toate bunurile din cetate, încă şi cele 16 000 de florinţi ale lui Gavriil Haler, care le încredinţase lui Bocicai să i le ţină. După ce au intrat nemţii în S. Iob, au scos afară pe toţi şerbii lui Bocicai dintr-însul, şi luînd toate de la Frater şi Secheli, pre ei numai în nădragi şi cu nişte dulămi rele i-au lăsat; iară pe predicatorul, carele era popă calvinesc, l-au tăiat dimpreună cu muierea şi pruncii lui.

Acum oastea ardelenescă în 8 şi 9 octomvrie şi după aceea pornise din Ardeal cătră Oradea-Mare pe Criş şi orînduiala era făcută aşa, ca oastea ardelenescă să bată Soliomchiul şi Belgioso să bată Cetatea Cherechi şi pre Bocicai;

ci Paul Chérmendi n-a dat cetatea și așa oastea nemțească iarăși s-a înturnat la Orade. Oastea ardelinească încă a mers de la Felégd la Adorian, dară atunci Sint-Iobul era în minile nemților; drept aceea oastea ardelinească încă a mers la Orade, unde era Belgioso. Așa fiind lucrurile, Bocicai de pretutindenea a adunat pre unguri, între carii era hodnogi Ioan Egri carele avea moșie în Cherechi și Blasie Lipai; acestora și celor ce erau cu ei multe le-au făgăduit și le-au dat leafă. Trăgînd pre aceștia la sine, s-a întîmplat de Ioan Peș a venit cu nemții din Silesia la Dióseg; acolo au năvălit preste dinșii haiducii ungurești și pre toți s-au tăiat cu pruncii și cu curvele împreună, de care nemții cei pedestri, multe poartă cu sine. Pierirea aceasta a nemților s-a întîmplat în 15 octomvrie, într-o vineri, și foarte puțini au scăpat în Orade, carii cu toții au fost mai mult de trei mii. Înțele-gînd aceasta Belgioso a ieșit cu toată oastea spre Dioseg ca să se bată cu haiducii, dară nendrăznind a se bate, s-a înturnat în Orade, de-unde după yreo cîteva zile, în 23 octomvrie a pornit cu toată oastea spre Tocal, vestind mai nainte că va să meargă la Sătmari. Pornirea cu atita taină o a făcut, de nici domnii dintre unguri au știut unde merg... Așa pornind din Orade, sîmbătă, pre la 11 ceasuri, cu atita frică și pripă au mers ziua și noaptea, de a doua zi seara, adecă duminecă, în 24 octomvrie, au sosit la podul Tocalului, carele este făcut pre șeici, peste Tisă. Acolo sosind generarul a pus nemți de cei cu puști, la capetele podului, ca să nu se îmbulzească, ci să treacă oastea pre rînd. Fost-a toată oastea în 14 pilcuri împărțită, cînd a pornit din Orade; așa am socotit eu, că am fost noi cu toții 4500 de ostași. Pe pod au trecut întii nemții, yalonii și italianii, doi cîte doi, apoi ungurii pre la miezul nopței sau după aceea. Sirbii, ale căroro muieri cu pruncii lor le tăiasă haiducii cū puțin mai nainte, cāsile le prădase, satele lor le arsese, încă s-au adunat și auzînd de venirea generarului Belgioso, s-au împreunat cu oastea lui, dară fiind că n-au putut îndată trece pe pod de ceialalți ostași, s-au tras la Racomoz cu

secuii și o parte a ungurilor, așteptând vreme de a putea trece. Acolo odihnindu-se fără de grijă sirbii, în revărsatul ziorilor din 25 octomvrie, au năvălit haiducii asupra lor și dintru-ntii au tăiat de-a valma, nealegînd, pre care cum l-au găsit, ei apoi au strigat ca ungurii și secuii să se aleagă de o parte; așa aceștia s-au mîntuit, dară pre sirbi așa i-au tăiat, uitîndu-se de preste Tisă Belgioso, cumu-i duminică și netrimetîndu-le ajutor, de, din 2 000 sau 1 700, de-abia au scăpat cu fuga 25. Marco Seghedi, căpitanul sirbilor, numai pe părul calului și gol de gimătate a trecut Tisa cu notul... După ce s-a înturnat la Belgioso comitul Donvall și Ladislav Péte, carii se trimesese la haiduci, au pornit cu tabăra, luni seara, în 25 octomvrie, și au mers la Ceacheafálva, lingă Santău. În Santău s-au tăbărit nemiți și valoni; în Ceacheafálva, Pancratie Șeniei cu ardelenii; secuii încă lingă nobilii din Ardeal s-au tăbărit, carii erau ca la 500. În seara aceasta Belgioso cu vreo cîțiva oameni de frunte, adevă cu comitul Thoma Capreoli, cu Baltasar Corniș, cu Marco Vodă și cu alții, nefăcînd de știre nici lui Pancratie Șeniei, nici altora, pre la 10 ceasuri au pornit tabăra, de frica haiducilor... Înțelegînd aceasta, nobilii din Ardeal s-au cerut de la generarul lor, Pancratie Șeniei, să-i sloboadă acasă, în Ardeal, carele i-a și slobozit. Cu nobilii s-au împreunat și secuii, și cu toții s-au întors în Ardeal ș.c. Turi Frenț mergea din Ardeal cătră Orade cu 50 de dărăbani, căroră le-au ieșit înainte cei din Șoliomchiiu și prinzîndu-i pre toți, o lună i-au ținut la închisoare, pînă cînd i-a slobozit. Bocicai ca să se bată pentru el. Iară Pancratie Șeniei băgîndu-și călăuz, din Ceacheafálva, pre altă cale s-a dus la Cașovia, unde avea toată bunătatea. Mai avea bani și scule de aur și de argint și la Nădășdoaie, la care le trimesese în septemvrie din anul 1603, prin nepotul său, Cașpar Șeniei. Așisderea serie a cincea scrisoare de la Heveneși.

Așa mergînd lucrurile lui Bocicai, a venit Basta asupra lui și, precum serie Anonimul din Bălgrad, a și biruit pe Bocicai în 28 noemvrie din anul 1604, la satul Beșeneu din

Ungaria, dară nu l-a stricat cu totul, pentru că Bocicai iarăși fu ajutat de turci asupra nemților, ba, ce e mai mult, încă și de poloni, căci patriarhul Romei, Climent VIII, precum mărturisește *Arhicul din Vatican*, scrie în 11 dechembrie din anul 1604, cătră craiul Poloniei, ca pre cancelarul crăimei să-l cheme înapoi din Ardeal, unde intrase cu oști întru ajutorul celor ce se rădicase asupra împăratului Rudolf II. Greșește, așadară, Anonimul din Bălgrad cînd scrie că Ștefan Ciachi a mers în Polonia să capete ajutor împăratului, căci a mers pentru Bocicai.

Văzînd acestea comisarii împărătești n-au avut unde năzui, ei iarăși la Radul X, domnul muntenesc, au trimis pentru ajutor, toema la sfîrșitul anului acestuia, pentru că zice a șesca scrisoare de la Heveneși: „În anul 1604, numai înainte de Crăciun, au trimis comisarii Hofmán și Imhof pre Iulie Chesar Murált în Valahia la Radul Vodă pentru ajutor asupra lui Bocicai. Întru aceea se sileau ca pe Bocicai să-l cuprindă în mijloc, de o parte, Radul, de alta Basta. Radul a și făgăduit că va trimite 10 000 de ostași, dară cum spunea Muralt, nu e de a se crede că va putea trimite atîția, de nu va veni cu toată țeara, ca și Mihai Vodă. Tătuși are gata la curtea sa 3 000, pre carii îi poate trimite. Este și un boier în Valahia, anume Cómlea, carele se poate scula cu 1 000 de feciori. Comlea acesta a fost mers în iulie din anul acesta 1604, cu Avram Horvat cătră Bălgradul din Serbia să-l prade; Comlea a prădat tîrgul acela, nu Avram Horvat.“

Anul 1605 ...Radu X Vodă cercat fiind de comisarii împărătești pentru ajutor asupra lui Bocicai, cum s-a arătat la anul trecut, el însuși n-a venit întru ajutor, ci a trimis pe generarul său, Gheorghe Raț, care înțelegîndu-se cu craiubirăul din Sibiu, Albert Șiubeg, multe rele a pătrat în Ardeal, ținîndu-se prin cetățile cele săsești, precum scrie Gronzchi, și cu voi arăta acuși, mai pre larg.

Bocicai întru aceea a pus guvernator preste Ardeal pe Ladislav Giulafi, și l-a trimis să bată Sătmariul, pe care a și început a-l bate în 14 ianuarie din anul 1605, a căruia batere scriindu-o oarecine, la Heveneși, așa vorbește despre un episcop românesc: „Era un episcop românesc în cetate, despre a căruia vitejie toți s-au minunat. Acesta a prins un paloș nemțesc în amîndouă minile și încătrău da, mulți cădea de mîna lui, nici da în zădar, ci totdeauna nimerea; mai pre urmă l-au împușcat tocmă prin mijloc și așa a murit. Episcopul acesta în Cluș încă a fost cu Basta; era om mic, cu părul lung și avea bită într-argintită.“ Episcopul acesta a fost al Vadului sau al Maramurășului, pentru că locurile acestea erau învăluite cu războaiele din timpurile de-acum.

...Ce scrie Bulenger, că pe Radul X Vodă, în anul de-acum foarte l-au bătut tătarii, nu e de ase crede, căci Dionigi apriat scrie că Radul a bătut pe tătari. Iară Filștic, la Enghel, zice: „A venit Simeon cu hanul tătăresc și s-au bătut cu Șerban Vodă adecă Radul X) la riul Teleșin, trei zile. În bătaia aceasta a căzut nepotul hanului, bătîndu-se numai amîndoi, cu Preda Buzescul. Ci Preda încă s-a rănit la cap și venind la Brașău să se vindece, a murit, fiindu-i rana nevîdecăcioasă. Fiind că Radul a învins, seara după bătaie, hanul a legat pe Simeon Moghila pre un cal sireap și toată noaptea au fugit pînă la Dunăre. După învingerea aceasta citva timp s-a odihnit Șerban Vodă.“

Anul 1607 ...Despre Moldova iarăși așa scrie același Enghel: „Precum mi se pare, la începutul anului 1607 a trebuit să piardă domnia Moldovei Eremia Moghila, prin moarte sau prin răscoală... pentru că în luna lui aprilie din anul 1607, cînd a trimis Sigismund Racoți pe Baltasar Silvași să lege pace și prietenșug și cu domnul Moldovei, atunci era domn Simeon Moghila, și după cum scrie Betlen, VI, p. 503.“

Ci eu zic că Eremia Moghila a trebuit să moară în anul

cel trecut, 1606¹, curînd după aceea, după ce s-a înturnat Gavriil Betlen din Moldova, pentru că scrie patriarhul Romei, Paul V, în 3 februarie din anul 1607, o epistolă către Simeon Moghila, în care se bucură patriarhul că pe Simeon l-au ales prinț Moldovei și-i pare rău că a murit frate-său, prinț Eremia Moghila, precum arată *Arhivul din Vatican*¹. Iară înștiințarea aceasta despre moartea lui Eremia, anevoie a putut merge la Roma într-o lună; și așa Eremia a trebuit să moară în anul trecut. Căci Stanisláv Lubiénschi încă așa scrie: „S-a întîmplat de murind Eremia (nu Simeon) Moghila, prințul Moldovei (nu Valahiei), țeara aceea în anul 1607 iarăși s-a răscolit, la a căria împăciuire și întărirea domniei lui Constantin, feciorașului celui prea tînăr al lui Eremia Moghila, nobilii Pototchi, cu știrea craiului, foarte s-au grăbit. Se măritase după Ștefan Pototchi (în anul 1603) fata lui Eremia și, prin căsătoria aceasta, nobilii Pototchi aveau prilej bun de a se îmbogăți, pentru că cu pace domnind mai multă vreme Eremia Moghila, nu numai foarte se îmbogățise, ci și ajuta pre aceia, de a căroră springineală avea op și dînsul. Pototcheștii mai ales toate le dobîndeau de la dînsul, numai ca să nu-i mînie, spre mare pizma altor leși. În anul mai de curînd trecut murise Eremia și mai-nainte de moarte făcuse în locul său prinț și următor în tron pe Constantin, fiul său, și dobîndise, prin mijlocirea craiului Poloniei, de la împăratul turcesc ca sămînța lui cea bărbătească, pururea să domnească în Moldova. Dară murind Eremia, fratele lui, Simeon Moghila, bărbat acuma de vîrstă, pre care îl ajutase odineoară frate-său Eremia, de-l făcuse domn Valahiei, și după ce l-au fugărit din Valahia, iarăși l-a primit la sine și l-a sprîginit ca pre un frate și mai pre urmă, mai nainte de a muri, i-a încredințat grija muierii și a pruncilor, luînd prilej de-acolo că Pototcheștii erau departe, a scos pe nepotusău din scaun și fugărind și pre muma lui cu ceialalți prunci, a răpit domnia Moldovei, cumpărîndu-și întărire și de la

¹ Ieremia Movilă moare în anul 1606. Fratele lui, Simion Movilă, s-a urcat în scaunul Moldovei la 10 iulie 1606.

împăratul turcesc. Și, ca să nu se vadă a lucra orbește și împotriva craiului, timpuriu a înștiințat pe craiul, prin solii săi, că românii nu sînt dedați a se pleca stăpînirii pruncești și muieresti și era primejdie ca nu cumva să se răscolească moldovenii, și pentru răscoala aceea să trimită turcii pre altul cineva domn în Moldova, drept aceea el a luat grija țerei în sine și, precum a fost și pînă acum credincios către craiul și crăimea Poloniei, așa va rămînea și de-acîi înainte. Mintuînta aceasta, ca să o primească craiul, și mai multe pricini au fost, adecă și sfatul acelora, cari pizmuiau Pototcheștilor și răscoala rocosiana, carea nu se știa pînă unde se va lăți și mai virtos că Simeon Moghila se legase înaintea lui Ioan Pototchi că va da văduvei lui Eremia Moghila venituri ca să poată trăi cu toți pruncii ei, după vilfa lor, și, după moartea lui, domnia o va lăsa lui Constantin. Ci murind și Simeon Moghila în curgerea de un an, nouă și muierescă sfadă s-a așit în Moldova, pentru feciori, pentru că Mărgărita, muiera lui Eremia¹, poftea ca domnia să se întoarcă fiului său, lui Constantin, de la carele cu nedreptul o răpise Simeon; iară muiera lui Simeon zicea că după moartea bărbatului său, ea a celui mai de aproape domn, domnia Moldovei se cade fiului său, lui Mihail, și pentru aceea, pentru că Mihail este mai de vîrstă decît Constantin și drept aceea și mai harnic a domni; și aceasta lezne a tras în partea sa pe moldoveni, mai virtos că toată oastea și toate tărîmile le avea pe mîna sa. Muiera lui Simeon Moghila, așadară, dobindindu-și scopul și chemînd și pe turci întru ajutor, s-a pus în stat de a apăra domnia fiului său, și pe Constantin cumă-sa, Mărgărita, i-a pus în rînd. Întîmplarea aceasta a pornit pe Pototchești de cu aceia ostași ai lor, pre cari îi aveau în oastea cea crăiască, au trecut în Moldova întru ajutorul soacrei și al cumnaților. Drept aceea Ioan Pototchi, prefectul din Cameneț, la sfîrșitul toamnei a intrat în Moldova asupra părții cei protivnice, care avea întru ajutor turci

¹ Margareta sau Marghita era soția lui Simion Movilă, iar pe soția lui Ieremia o chema Elisaveta.

și tătari și învingînd-o, a dat domnia lui Constantin, carele era foarte tînăr. Turcii dintru întii nu bucuroși au auzit aceasta, dară apoi i-au îmblînzit darurile, și pe Constantin l-au întărit în domnie; măcar că mai-nainte întărise pe Mihail în domnia Moldovei, trimetîndu-i steag, după obiceiul lor, și despre aceasta înștiințase și pe craiul Poloniei.“

Anul 1609. Măcar cine ce scrie despre Gavril Batori, prințul Ardealului, dară eu zic că spre românii din Ardeal și mai virtos spre preoții cei românești, n-a fost rău, pentru că le-a dat diplomatul acesta, în anul despre care scriu acum:

„Noi, Găbor, din mila lui Dumnezeu craiul Ardealului, domnul părților ungurești, spanul secuilor i proci. Dăm în știrea celor de-acum spunînd tuturor căroră li e de folos, că pentru socotînța unor domni sfetnici ai noștri și din voia noastră dumnezeiască și pornindu-ne cătră învățătură ispășitoare și rîndul preoțesc, văzînd nevoia și dosada tuturor popilor românești, pretutindenea în țeara noastră a Ardealului și a Țerei Ungurești în biruința Ardealului rînduite în seboarele legii și propovedaniei, de care au de domn și de alții mai mulți, ce mai virtos de dinșii, de domnii pămîntești, feciorii lor, iobagi au fost, din zi în zi se îngreolază și cu mare supărare se-i împresoare, în aleanul legii și al dreptăței și obiceiurilor a altor seboare, carele tocmite bine, către nici din pămîntul care au născut și de supt puterea domnu-său pămîntesc, dobîndind alt popor mai bun și mila altor domni, a se muta nu-i lasă, ci cu obiceiul obăgesc asemeneai cu ceilalți obagi, domnii pămîntești și cu slujbe mișelești se rabde și se poarte. Vezînd drept aceiași această reutate neauzită, dîntiîu vrem a-i sfătui și pre ei întru această parte, mai virtos să aibă vreme spre deregătoria dumnezeiască a-i ajutori, aceasta lor din mila noastră și din puterea noastră, cu milă a judeca a îngăduirea cum ei de-aci înainte măcar a cui obagi vor fi și fără voia domnului său, supt carele vor fi, împlindu-se vremea, unde nu-i va fi lui voia a rămînea mai mult, slobozie

se aibă a schimba locul cel dintîi unde-i va plăcea lui să aleagă loc de popie și să se ținute el cu toate bunătățile lui și cu feciorii și cu muierile sale, fără de nici o sminteală, cu știrea vlădicei lor, carele lăcuiește în Bălgrad, după obiceiul și tocmeala seboarelor ungurești mai nainte de cum a avea puterea. Pentru mai mare mărturia a milei noastre crăiești cătră acciași toți popi românești în tot Ardealul și în părțile Terei Ungurești, carele se țin de Ardealul nostru, pre cei de-acuma și denainte, care vor fi, de toate greutățile și slujbele mișelești cu care s-ar ținea domnilor pămîntești și afară su-
cuiți, fără darurile și cinstea de la aceiași popi din obiceiul bătrîn sucuiți a da domnilor lor pămîntești, cu milă a-i izbăvi, cum i-am și mintuit pentru putere cestor de acum. Pentru aceea vouă tuturor, luminaților domnilor de steag, domnilor șpanilor, luminaților judeților nemișești și a tot nemișugul măcar în ce varmegie, iară anume în varmegia Bihărei și în ținutul Beiușului și Hațegului, căpitanilor, prefectușilor și odorbirailor, părălabilor cetăților, tuturor deregătorilor din toate locurile, vameșilor de la șilă și vameșilor de la poduri, plăiașilor și păzitorilor de la vaduri și de la toate căile și căroră li-s ispravnici lor și înțelepților pîrgari, meșterilor, hotnogilor și juraților a toate orașelor și mai marilor și tuturor, carii sînt în deregătorii și în cinste, măcar în ce în biruința noastră lăcuitori, celor de-acum și celor de-acum înainte, carii în vremea de aici înainte se vor rîndui, cu rîndul acestora lăsăm și poruncim tare, încît vor vedea aceste cărți, voi încă de ica înainte preoții rumânești, carii sînt semnați și pre toți carii vor fi după ei, supt mila noastră și supt mintuirea noastră, întru acest chip, cum am îngăduit a-i bîntui și a-i scribi și a-i supăra, au a-i sili pre aceia popi spre acelea greutăți și slujbe mișelești, au a-i mîna, nici într-un chip se nu faceți, sau se cugetați. Almintrelea se nu faceți. Care cumva cetindu-le se le dați înapoi căroră vi le-au dat. Date sînt în orașul nostru, în Bălgrad, în luna lui iunie, în 9 zile, la anii Domnului 1609. Gabor crai, m.r. Neadî Ștefan, m.r.“

În diplomatul acesta cam încileit și cu rea românie se vor-

beste, ci eu l-am scris cum s-au fost tipărit în anul 1653, în Bălgrad, din porunca lui Gheorghe II Racoți. Tu, de-l vei ceti cu luare aminte, îl poți înțelege, ce vrea Gavril Batori.

Anul 1611. Nesățioasa și nebuna poftă de a domni preste cei mai tari decît dînsul, la atîta a adus pre bietul Gavril Batori, prințul Ardealului, de toema în ziua de Crăciunul apusenilor, adecă în 25 dechemvrie din anul 1610, după cărindarul cel nou, precum scrie Herman, a ieșit din Sibiu¹ cu oștile și a pornit asupra Radului X, domnului Valahiei, pentru pruncească pricină, căci scrie Chemeni Ianoș: „Gavril Batori s-a învins foarte tare în țeara Birsei de Radul, carele și Șerban s-a numit, domnul muntenesc, cu care domn numai pentru cererea și necăpătarea unui cal focău s-a sfădit, dară i-a și dat prețul.”

Filștic, la prea vestitul Enghel, zice: „Șerban Vodă n-a știut despre năvălirea această (a lui Gavril Batori), drept aceea s-a văzut a nu putea sta în coantră și a fugit dimpreună cu boierii săi și cu toate avuțiile în Moldova. Gavril s-a tăbărit la Tîrgovești, a rămas în Valahia trei luni și a îngăduit armadei sale să jăfuiască toată țeara și toate mănăstirile, așa cît nemica a rămas în țeară. Lîngă acestea s-a făcut răutate, tirănii și pradă, care nu se poate spune. „Ci eu zic, oare n-a fost aceasta fără de leac de lege de la Bătoreștii cei nebuni, pre carii ti simte țeara Ardealului pînă acum!

Mico Frenț, carele a fost de față în războiul acesta, așa scrie: „După ce au pornit din Sibiu, în trei zile toate oștile s-au aflat în Țeara Birsei. Cît a sosit prințul de Cohalm, a doua zi cu puțini lîngă sine s-a dus în Brașău, dară acolo n-a zăbăvit, ci în seara aceea a mers la Cristian. Întru aceea proștii din Țeara Birsei au curățit drumurile în pripă, ca să nu se priceapă domnul muntenesc. De la Terțbúrg a trimis

¹ Gabriel Báthory a pornit asupra Țării Românești din Țara Birsei și nu din Sibiu. El a trecut munții pe la Bran.

prințul ca la șese mii de ostași la Tirgovești, unde era atunci scaunul domnesc, dară înțelegind Radul Vodă de venirea lor, a fugit dimpreună cu boierii cei mai bogați, cu toate averile lor. După ce a trimis prințul pre mergătorii înainte, el încă pre omăt a mas într-o noapte, din lăuntru de Terțburg, fiind foarte mare zăpadă între amîndouă Crăciunurile, apoi a doua zi a pornit cătră Tirgovești și a patra zi agiungind acolo, s-a tăbărit cu toată oastea sa. Aci oștile și mai ales haiducii, după obiceiul lor, s-au împrăștiat la pradă. Ai fi putut vedea cum mină nenumărate dobitoace de tot felul toată ziua și noaptea! Așa noi, pre sama haiducilor, am luat țeara, carii o au și prădat, jăfuit și ars, nefiind într-însa cetăți și țărîmi. De-acolo noi n-am mers nici asupra Moldovei, nici asupra Poloniei, pentru că cu rău ni s-a lăudat Poarta, de nu ne vom înturna și odihni în Ardeal. Acest folos am avut din mintea cea mare a lui Ioan Imrefi, căci adevărat scriu că fiind eu șerbul cel mai dintii și mai din lăuntru al domnului meu (Gavril Betlen), mai adese ori l-am auzit jurindu-se că el nici de cuprinderea Sibiului, nici de mergerea asupra altor țeri, a știut ceva mai nainte, ci toate s-au făcut din sfatul lui Ioan Imrefi... După lauda cea cu rău a împăratului turcesc și după ce în trei luni au prădat țeara fără de vreo milă și toate, cite au aflat într-însa, așa le-au cărat, de partea cea mai mare a haiducilor și agiunsese acasă cu dobînda, prințul încă a ieșit cu oștile sale la Brașău, și de-acolo a mers în scaunul său, la Sibiu. Lăsînd pe domnul meu, Gavril Betlen, în Tirgovești cu o samă de ostași ca să primească cu cinste pe Radul (XI) Vodă¹, căruia îi dăduse împăratul turcesc domnia, în locul Radului celui întirit și să fie de față, cînd se va așeza în scaunul domnesc, ca după aceea cunoscînd că noi am fost pricina de a dobîndit domnia muntenească, cu vreme, cînd se va fericii, Gavril Batori încă să capete ceva dar pre an de la dinsul.

¹ Este vorba de Radu Mihnea, fiul lui Mihnea Turcitul, care încercase să ia domnia în 1601—1602.

Apropiindu-se acuma Radul (XI), feciorul lui Mihail (IV), Vodă cel nou, a zecea zi după ieșirea lui Gavril Batori și nu departe de Tirgovești neptînd, noi încă ne-am gătit cu oștile ce aveam și dimineata i-am ieșit întru întîmpinare, ca la o gimătate de milă de pămînt. Întru aceea apropiindu-se și vodă cu fel de fel de oameni din păduri și din ostroavele Dunărei strînși și în trei pileuri împărțiți, dară nu cu prea mulți, adecă cu 400 sau 500 de oameni; capugi-bașă încă avea cu sine ca la 200 de turci... Așa acele două oști, aceea în carea era vodă și a domnului meu, au stat laolaltă... și am petrecut pe vodă în Tirgovești, la scaunul său. A doua zi vodă pe domnul meu Gavril Betlen, și pe mai mulți dintre ai noștri ospătîndu-i, formos i-a dăruit și mai multe a făgăduit întru avenire. Așa noi am lăsat acolo pre Ioan Lugoși cu 400 de călăreți lingă vodă, ca, pină s-ar aduna țeara, să-l aperc și pe țereni încă să-i tragă spre dinsul, fiind că pe vremea intrărei noastre în Valahia lăcuiorii de prin cetăți, orașe și sate, toți fugise care încătrău, numai ca să se mintuie. Și încă nu se înturnase la căsile lor pină în timpul de-acum. Iară intrarea noastră a fost în iarna cea mai grea, cînd era zăpada mai mare, dară după aceea curînd s-a topit zăpada și toată iarna n-a nins atita, cit să țină neaua trei zile. Așa dară iarna li s-a întimplat fuga și drept aceea au suferit atita pagubă, mișeii, carea acuși ni o au resplătit îndoit nouă.“

Beutîni scriînd despre năvălirea lui Gavril Batori în Valahia, zice întîi, că pe Gavril Betlen l-a trimis cu mergătorii înainte asupra Radului X Vodă; a doua, că pe muma Radului Vodă o au agiuns ardelenii și o au prins cu toată averea ei; a treia, că Gavriil Batori a cerut pre sama sa, domnia Valahiei de la împăratul turcesc, dară n-a căpătat-o: „Căci Poarta turcească nebăgînd în samă pe Gavril Batori, a pus domn Valahiei pre alt Radul, feciorul lui Mihnea Vodă, carele de multă vreme aștepta în Țarigrad să se poată face prinț și l-a trimis cu Ibrahim ceașul și cu bună oaste turcească, la Tirgovești.“ Așîderea scrie prea vestitul Enghel despre Radul XI, apoi zice: „Gavril Batori n-a putut sta

În coantră, ci a ieșit din Valahia, dară mai nainte a scris, în 11 martie, din București, divanului o epistolă foarte amară, în carea muștră pre cei din divan că pre dînsul, cel ce este născut din așa luminată viță, mai puțin l-au socotit, decît pre un român prost... Ci cu muștrarea aceasta mai mare pizmă și-a cîștigat înaintea divanului. Gavril Batori în 8 aprilie s-a înturnat în Sibiu.“

Iară Filștih, la același Enghel, zice: „Șerban (adeacă Radul X) Vodă foarte s-a supărat în sîrgunirea sa, că a fugit fără de știrea alor săi și a vrut să se izbîndească asupra lui Gavril Batori. Drept aceea a luat cu sine din Polonia 800 de călăreți și 400 de pedestrași și trimetînd în Valahia pe Stanciul sluciarul, ca să facă de știre boierilor și ostașilor celor roșii numiți, că lui îi este voia să năvălească în Valahia, ca să o apuce iarăși aceștia bucuroși s-au plecat voiei lui pentru că toți erau aprinși de rîvnă de a se izbîndi de pre Gavril Batori; drept aceea cu toții s-au într-armat și unindu-se cu Radul X au tunat în Țeara Birsei și s-au tăbărit la Brașău.“

Ci eu mă întorc la Mico Frent, carele așa mină mai încolo istoria Radului X Vodă: „Înțelegînd toate acestea Radul sau Șerban Vodă cel din Valahia, în Polonia fugărit, adeacă că prințul Ardealului a ieșit din Valahia și că vodă cel nou nici de la turci, nici de la noi are destui ostași spre apărarea sa, ca unul carele domnise nouă ani mai nainte în Valahia și se împluse de bani (pentru că Valahia aducea pre an în vremea aceea numai bani gata un milion și o gimătate), și-a strîns oaste în Polonia și venind în Moldova, cu banii săi și cu ajutorul de la Constantin Moghila dat lui, și-a înmulțit oastea și cît mai curînd a mers să-și răscumpere țeara de la voievodul nostru (Radul XI), carele nu l-a așteptat, ci a fugit la Giurgi. Iară ostașii pre carii îi lăsasem noi lingă Radul (XI) Vodă cel nou, nevrînd să iasă nentiriți, s-au apucat de protivnicii cei ce mergeau înainte și acolo a pierit săracul Ioan Lugoși cu vreo cîțiva lingă sine, iară ceialalți cu mare pierdere au scăpat în Ardeal.“

Căpătîndu-și țeara înapoi Radul sau Șerban Vodă, și-a mai înmulțit oastea și mai tare, și luînd toată țeara cu sine, despre aceea se gîdea, cum s-ar putea izbîndi pentru strîmbătatea de Gavril Batori făcută, la care lezne a căpătat prilej; pentru că tocma în anul acesta era județ Brașăului Mihail Vais sau Albul, carele fiind om înțelept și puternic între sasi, au pentru că li era milă de sasii din Sibiu, au pentru că se temea să nu agiungă și brașovenii la ce agiunsese sibienii, s-a sfătuit cu vreo cîțiva din oraș și au început beleaua aceasta: văzînd norocul Radului (X) Vodă și cunoscîndu-l de pe vremea lui Moisi Secheli, pentru mîntuirea neamului său, a sasilor, au cercat lucrul cel mai desăvîrșit, adecă au mai voit ca noi, cu toții, să pierim, de cît să se strice privilegioanele sasilor; drept aceea au început a se înțelege cu Șerban sau Radul Vodă despre răpunerea lui Gavril Batori, pentru că stricase privilegioanele Sibiului și l-au ațîțat ca să vină să-i izbîndească paguba și rușinea, carea o suferise, că ei, sasii, sint gata a ținea cu dinsul pînă la moarte.

Gavril Batori bine știa că Radul sau Șerban Vodă s-a înturnat și iarăși domnește; drept aceea a scris în toate părțile să se gate de război, și lui Andrei Nagi, căpitanului haiducilor, i-a scris ca cît mai mulți haiduci să adune și să grăbească cu dînșii în Ardeal: apoi după ce a într-armat toată țeara, el încă a ieșit din Sibiu... Iară după ce a mers cale de două zile, în Țeara Oltului i-a venit veste că Andrei Nagi, care mai nainte mersese în Țeara Birsei, au îndopat cu bani de brașoveni, au că se temea ca nu cumva să prade pre cei de-acasă Sigismund Forgaci, generarul împăratului nemțesc... cu toți haiducii s-a înturnat prin Scaunele Odorheiului și a Moroséchiului prin Cîmpie și prin Cluș, în Ungaria, și prințul Gavriil Batori, numai cu ostașii din țeară, cu cei din margini și cu cei pe plată adunați, a trebuit să treacă în Țeara Birsei, pre la Cohalm și Holtovéni.

Iară sfatul brașovenilor așa de ascuns a fost, cît despre acela nici a se gîndi s-a putut, pentru că prințului, cînd a

sosit în Țeara Birsei, necum să-i fie arătat ceva împotrivire, ei cu toată plecăciunea l-au primit și i-au dat de toate, încă și vreo cîteva mii de florinți l-au ajutat, preste birul cel obicinuit. De-unde a urmat de nu numai oamenii cei străini n-au priceput sfatul lor, ci nici eu l-am priceput, măcar că, din pruncia mea, am crescut între dinșii, am cunoscut pe părinții lor și din tabără pururea am mers la ei; și de ar fi vorbit cineva rău și de acestea despre ei, m-aș fi sfădit cu acela, căci, pe Dumnezeuul meu zic că de acestea n-am priceput... De-acolo mutindu-se cu tabăra la Izvoare, lingă Prasmariu, fiind că nemica știam adevărat despre Radul sau Șerban Vodă... mai mult ne grijeam cum vom apăra Țeara Ardealului, decît cum vom merge asupra altor țeri. Deci venindu-ne veste că vodă cu oastea sa s-a tăbărit lingă riul Dimboviței și vrea să intre în Ardeal pe calea cea crăiască de la Rucăriu, Gavril Batori a trimis ca la 800 sau 1 000 de ostași cătră Terțburg, ca partea cea mai mare să rămînă acolo, iară mai puțini să între mai înlăuntru și să aducă înștiințare deplin despre oastea protivnică. Așîdere-a a trimis altă samă de ostași și la oraș.

După ce a trimis pe mergătorii înainte, într-o dimineață ne-a venit veste că Radul sau Șerban Vodă și-a trecut oștile pre o căraușă, pre carea ne cum să fie trecut cîndva oști mari, ei nici mai mi-ci pîlcuri de ostași au îmblat vre o dată, și că în noaptea aceea a mas dincoace de munți, numai o milă sau și o gimătate departe de noi, și acum ieșind din gura munților la Hetfalău merge cu oastea pusă în rînd cătră Brașău. Auzind vestea aceasta îndată au pușcat cu tunurile, sunat cu dobele și suflat cu trîmbițele și încălecînd au pornit spre Brașău: dară noi nu făcusem calea de gimătate, cînd protivnicul a intrat și s-a așezat în oștezele Brașăului. Atunci am priceput că brașovenii nu glumesc, dară era tirziu. După ce a descălecat protivnicul în oștezele Brașăului, noi n-am arătat vreo frică și nici era pentru ce să ne înfricoșem că oastea noastră era mai formoasă și cu mult mai mare decît a Radului sau Șerban Vodă, de ne și lăsase haiducii, ci eram

prea sumeți și încrezuți în virtutea noastră și ne uitasem de Dumnezeu, pentru aceea am și căzut în nenorocire.

Gîndind noi că în ziua aceea protivnicul cu noi nu se va bate și noi încă nevrînd a ne bate cu el pentru știrbirea ce se făcuse prin trimiterea mîergătorilor înainte, oastea toată o a pornit către satul Sintului Petru. Iară eu vezînd unde le este voia să o așeze, ca unul, carele din pruncia mea știu locurile acelea, am zis către domnul meu, Gavriil Betlen, că locul acela nu este bun spre așezarea oștilor de război; ei fiind eu tînăr, nu mi s-a ascultat cuvîntul, mai virtos pentru că toată oastea o povățuia Ștefan Bede. Vrînd acum să descălecăm și să ne așezăm, preste nădejdea noastră, iată ies din Brașaul Vechi două sau trei șireaguri, și după aceea, pre la două sau trei ceasuri după ameză, vin și mai multe șireaguri, pînă cînd mai pre urmă a ieșit toată oastea, pusă în rînd de bătaie și oblu spre noi întocmită, bine gătiți și ospătați fiind protivnicii și văzînd din cetate că noi nebu-nește ne-am strîmătorit între ripe și mocirle. Așa noi am așteptat pre protivnici la noi, nu noi am mers la ei. De-unde mai mare inimă au căpătat protivnicii și noi mai preneet ne-am mișcat asupra lor. Adevărat este că aripa cea stîngă a oștilor noastre pe aripa cea dreaptă a protivnicilor mai pînă la furci o a bătut, dară mijlocul și aripa cea dreaptă din oastea noastră nici s-au bătut și îndată au prins fuga; ce văzînd aripa cea stîngă, care biruise, dînsa încă s-a înturnat... Dumnezeu cel prea bun, drept aceea, așa și-a arătat puterea sa și așa ne-a pedepsit pre noi și a treia oară prin neamul cel uricios și rău al românilor, pentru că avea Radul sau Șerban Vodă în oastea sa ca la 800 de călăreți leșești și mai puțini cazaci, afară de carii n-a avut ostași de omenie și așa Dumnezeu ne-a bătut pre noi, nu românii cei răi, pentru că pe leși și pe cazaci dimpreună cu vodă îi fugărise aripa cea stîngă din oastea noastră și hodnogiul Ștefan Fiúzeși a fost și acătat cuiul suliței de Radul sau Șerban Vodă, dar l-au mîntuit vitejii carii erau cu dînsul. După pierderea de lingă Brașău, Gavril Batori fugind din bătaie a scăpat în Sibiu

cu ostașii cei pe plată, cîți mai rămăsese și pe domnul meu, Gavril Betlen, l-a trimis să ceară ajutor de la turci.“ Vezil cum vrea Mico Frentș să astupe virtutea românilor! drept aceea nici înseamnă numărul ostașilor lui Gavril Batori, celor de români tăiați sau prinși, dar îi înseamnă alții, pre aceștia, precum: Caspar Beutini, carele tocma pe vremea aceasta trăia, a fost secretarul lui Gavril Betlen și scrie: „În ziua aceea s-au tăiat din oastea ardelenescă 6 000, dintre protivnici mai mulți sau mai puțini de 4 000; s-au prins în fugă prea mulți, steaguri s-au luat 120, pierit-au dintre baroni, afară de Ioan Imrefi, Gheorghe Vănuh, Gheorghe Thracul, care tătuși s-a prins viu și din porunca Radului Vodă i s-a retezat capul, în piațul Brașăului. Pierit-au dintre nobili Baltasar Eurdeug, Ioan Alexie, Nicolae Capi, Caspar Șimandi, Gheorghe Căroli, Nicolae Seredi și alții mai mulți, pre carii nu-i poci număra, pentru ca să nu lungesc istoria. S-au prins Mihail Dániel, Andrei Gheréb și Petru Chéreceș, carii cu mare preț s-au răscumpărat după aceea... Iară Radul Vodă adunînd trupurile celor morți le-a îngropat în locul bătăiei și a împlîntat pe mormînt o cruce într-aurită, în carea era icoana Domnului Hs. și era scrisă pricina războiului acestuia, cu slove chirilești, carea cruce o au dărimat după aceea ostașii lui Gavril Batori.“

Așisderea scrie Samoil Gronschi.

Iară dintr-o scrisoare nemțească așa scrie oarecineva la Beutini despre războiul acesta: „Se zice că în 7 iunie¹ (din anul 1711), a venit Radul Vodă pre căi neîmblate de alții, în Ardeal, cu 8 000 de ostași aleși, căruia i-a ieșit înainte Batori cu 32 000 de ostași într-armați cu armele cele bătrîne ale sibienilor. Cu mare bucurie mergeau ardelenii la războiul acesta, tocma ca și la o nuntă și s-au tăbărit în Țeara Birsei, lingă Sîn-Petru. În 8 iunie Radul s-a pogorît de la munți la Brașău și oastea și-o a împărțit în 33-de șireaguri, iară trei mii le-a pus în leș, la moara cea de hîrtie. A ris Batori de

¹ Corect este 7 iulie 1611.

Radul; pre la 11 ceasuri a început bătaia și dandăriul lui Batori, care era din 12 000 de ostași a învins mai întâi pe români. 2 000 de români s-au tăiat aci. Văzînd biruința aceea, Batori a strigat: «*Kezünkbe adta Isten!*» «În mîni ni i-a dat Dumnezeu!». Drept aceea ostașii lui s-au dat la pradă, ce văzînd cei ce erau în leș au năvălit și așa i-au frînt, de Batori a strigat: «*Fus, ki futhatz*» «Fugi, carele poți fugi!». S-au omorît dintre ardeleni 2 785, carii s-au astrucat într-un mormînt, afară de cei ce au pierit în fugă, între carii a fost și Ioan Imrefi, vînzătorul și urzitorul a toată răutatea, carele s-a călcat în tină de ai săi, acolo lîngă Sin-Petru. Radul, după ce a biruit, a descălecat și nu șie și-a apropiat biruința, ci lui Dumnezeu a mulțămît pentru dînsa, căci a umilit pe Batori cel sumet; și fiindcă mulți din ostașii lui erau răniți și toți osteniți, mai încolo n-a gonit pe vrășmașii săi.

Anul 1617 ...Pentru Lupul păharnicul, carele pribegise în Ardeal încă mult s-a năcăjit Alexandru Iliăș dintru-nceput, și în anul 1618 (nu în anul 1617), a trimis la Gavril Betlen, de a întreatu au nu este adevărat că pribegii adună oaste în Ardeal? Ci Betlen i-a răspuns că el nu știe cît mai puțin despre aceea. Prin răspunsul acesta întru alita s-a încredințat Alexandru Vodă și s-a odihnit, cît pre cei ce îi spuneau adevărul despre gătirea Lupului păharnicului, îi ținea a fi mincinoși și legați de cozile cailor îi tira și ciria ca pre niște nemici ai săi. Dară nu mult timp a trecut, și lui Alexandru Vodă i-a venit la urechi că Lupul păharnicul a și intrat în Valahia cu oastea cea din Ardeal strînsă. Aceasta auzînd-o Alexandru Iliăș foarte s-a spăriat și cu mare pripă a trimis la călăreți și la pedestrași ca să se adune întru ajutorul lui, făgăduindu-le îndoită leață; dară n-a aflat vreo sprigineală la ostași, pentru că i-au răspuns cu aruncare că el și-a călcat jurămîntul, lor leața li-o a tras și nici o dreptate le-a făcut, întru atita cît ei de sărăcie armele încă au trebuit să și le vindă. Într-aceea l-au sfătuit ca să prindă fuga. Alexandru

Iliaș încă i-a ascultat și dăruindu-i cu o pungă de bani, a încălecat și numai călare a fugit. Agiungerea Lupului păhar-nicului în Tirgovești a fost semn ca pre toți boierii grecești dimpreună cu șerbii lor să-i taie, dindu-le vină că au supt și jăfuit țeara supt Alexandru Iliaș. Iară Alexandru Vodă cu așa de mare grabă a fugit numai în caftanul cel de noapte, cît de doamnă-sa încă s-a despărțit în fugă și el a mers în Brăilă, iară dinsa în Giurgi. Ștefan Tomșa (nu Radul)¹, domnul Moldovei, înțelegînd întîmplarea aceasta, trimis-a lui Alexandru Vodă bani și haine, că fugind acesta, nemica putuse lua cu sine. Mergînd acuma Alexandru Vodă plin de melancolie pentru că nu știa de doamnă-sa, i-a venit veste că dinsa cu noroc a trecut Dunărea și a agiuns la Ruși, unde-l așteaptă. Auzînd aceasta Alexandru Vodă a dăruit pre vestitor cu mari daruri și el de sirg mergînd în Ruși, la doamnă-sa, în tot chipul s-a străduit ca prin oastea turcească să se reducă în scaunul său. Ci turcii pentru aceea, pentru că însuși el nu s-a apărut ci a fugit, și pentru ca să capete darurile ce se dau cînd se mută domnii, nu au primit cererea lui, ci l-au dus la Tarigrad.“

Anul 1618 ...Despre Moldova atîta am găsit scris la anul acesta, 1618, că polonii supărați fiind pentru aceea, pentru că tătarii după pacea cea în anul trecut la Busa făcută între Zolchievski și între Schinder-bașă, se așezase în cîmpii Bugeacului cei din Besarabia și de-acolo de mai multe ori jăfuaia Polonia, atîta au lucrat asupra lui Ștefan XI Tomșa, domnului Moldovei, la turci prin solul Grigore Cocănschi, pînă ce au mazălit turcii pre Tomșa, către sfîrșitul anului acestuia², și, precum mărturisesc Piasêțchi, Pivăti și

¹ Cel care l-a ajutat pe Alexandru Iliaș era Radu Mihnea, domn, acum, în Moldova.

² În Moldova domnea Radu Mihnea din 1616. Îmbolnăvindu-se de ochi, iar conflictul dintre poloni și turci continuîndu-se, a cerut să fie mazilit, de teamă să nu-și piardă capul în timpul luptelor dintre turci și poloni. Mazilirea lui a avut loc în luna ianuarie 1619.

Moreri, au pus în locul lui pe Căspar Grațiani, despre carele zice Cantemir că a fost italian, iară Petrițchi, carele tocma pe vremea lui trăia, serie precum urmează: „Grațiani era neamț născut în Greșul Stiriei, măcar că alții almintrelea vorbesc despre nașterea lui¹.“ Pricina pentru carea și-a lăsat țeara a fost sărăcia și frate-său cel mai mare, carele neguțătorindu-se cu pietri scumpe, se așezase cu lăcașul în Țarigrad și pe Grațiani de tinăr îl dusesse la sine. Crescînd Grațiani la frate-său, îmbla prin țeri și pre la prinți de-și vindea negoțul. Și așa s-a îmbogățit... Mergînd odineoară în Italia și vinzîndu-și negoțul la prințul Toșcaniei, cînd vrea să se întoarcă către casă, s-a apucat de neguțatorie nouă, adecă s-a dat la răscumpărarea de robi, și alegînd dintre tureii cei ce erau robi în Livórno pînă la 80, tot de cei mai de frunte, i-a pus în corabie și i-a dus în Țarigrad. Vestindu-se lucrul și minunîndu-se de o faptă ca aceasta cu toții... împăratul Acmet l-a chemat la sine și socotindu-l credincios, l-a dăruit cu ducatul dintii ăi Naxiei și al Visáchiei, apoi, după ce a isprăvit cu mare noroc solia la împăratul Matia, și cu domnia Moldovei².

Anul 1619 ...Curînd după seîmul acesta, s-a seulat Gavril Bétlen cu război asupra împăratului Ferdinand II pentru că serie Calvisie: „În anul 1619, luna lui septemvrie, Gavril Betlen, prințul Ardealului, primind cărțile directórilor Bohemiei, cu foarte mare oaste, ce o adunase la Cluj, a intrat în Ungaria de Sus, 18 tunuri mari ducînd cu sine. Și a

¹ Gaspar Grațiani era de origine morlacă sau maurovlahă, populație românească din Dalmația. Numele lui se trage de la orașul Gradacac.

² Intrînd în slujba Porții, Gaspar Grațiani a adus numeroase servicii acesteia. Printre cele mai importante se numără solia sa din anul 1615 de la Viena, cînd se duceau tratative cu împăratul Mathias II (1608—1619). Ca răsplată a acestor servicii primea în anul 1617 ducatul insulelor Naxos și Paros, iar în anul 1619, domnia Moldovei.

cuprins Cașovia carea i-a și jurat lui și staturilor ungurești credincioșire. De carea năvălire neașteptată ferindu-se iezuiții și alți preoți, pentru că vedeau că mănăstirile și episcopiile se cuprind, călugării și canonicii se giugănesc și alte blăstămății se fac de ostașii lui Betlen, de prelocurile acelea cu gloata au fugit. Tot în luna lui septemvrie, după ce a întocmit lucrurile în Cașovia, după voia lui, Gavril Betlen și-a tras la dînsul și orașele cele cu băi; Seci și Rédei, generarii lui Betlen, mergînd înainte cu 18 000 de ostași și cu 12 tunuri, mai multe orașe au cuprins, între care au fost Vilacul, cetatea cea mare, Vățul, Tirnávia, Nítria, Novigrádul și Neusolu; în luna lui octovrie Pojonul, unde se ținea coroana Ungariei, și clenódiurile crăiești încă s-au închinat prințului Betlen, carele a poruncit de, în 20 de zile ale aceeași luni, s-a făcut predicăție în beserica cathedrată. Așîderea scriu Brietie, Brentan, Spondan și Salardi.

Iară Piasetchi scrie: „Gavriil Betlen, prințul Ardealului, foarte se năcăjea că pentru năvălirile polonilor în Ungaria, Moravia și Bohemia, nu-și poate isprăvi sfaturile care și le băgase în cap asupra Casei Austriei; și neavînd alt modru de a-i împedeca de la ajutorul ei, pre împăratul turcesc nencetat îl ruga ca să se apuce de craiul leșesc și să-l silească ca să-i cheme la apărarea țărilor sale... și mai tare se cătră-nise, drept aceea, același Betlen, că Cáspar Grațiani, domnul Moldovei, i-a fost prins cărțile ce le scrisese la împăratul turcesc și le-a fost trimis la Sigismúnd III, craiul Poloniei, prin care Betlen făgăduia turcului că cît mai curînd va bate Beciul și-l va închina turcilor. Cărțile acestea, cum că au venit în minile craiului, Andrei Lipschi, al doilea logofăt al țerei, cel ce prin crăiasa se rădicase la atita vilvă din dragostea ce o avea către Casa Austriei, descoperise lui Betlen prin solul crăiesc ca acesta să înfrunte pe Betlen pentru unele ca acestea, spunîndu-i și omul carele le-a fost prins. Așadară, miniîndu-se pentru aceasta Betlen pe Grațiani și aflînd cuvi-

oasă pricină de a porni pe turci să trimită oști către marginea Poloniei, atîta a făcut asupra lui Grațiani la Poarta turcească, de aceasta a poruncit lui Schinder-bașă, ca să meargă în Moldova și, sau prinzînd sau fugărînd pe Grațiani dintr-însa, să pună în locul lui domn pe Radul." Așa vorbește Piasetchi, ci Petrițchi arată că nu pe Radul, ci pe Alexandru VI l-au pus turcii în locul lui Grațiani, precum se va dovedi la anul viitor.

Anul 1620 ...Despre pierirea lui Caspar Grațiani, domnului Moldovei, și despre războiul care l-au avut polonii cu turcii în anul de-acum pentru Moldova, scris-au Brietie; Mireu, Spondan, Hofmán, Iulie Bel, Pufendorfie, Piasetchi și alții, dară foarte încelcit și pre lung; unul preavestitul Enghel s-a nevoit să descurce lucrul, drept aceea dintr-însul așa ți-l pun înainte: „Noul sultan Osmán, așadară, a poruncit ca Grațiani să se mazălească și în locul lui să se pună Alexandru, fostul domn al Valahiei, și împlinirea poruncei s-a încredințat lui Schinder-bașă; stările din pregiur arătau că turcii la mai mari se gată asupra polonilor, pentru că pre Ocínóvski, solul polonilor, cînd a intrat în Țarigrad să înnoiască legăturile, cu scîndălă l-au primit, întîmpîndu-l Sul-bașă, carele e mai mare preste hingheri. Schinder-bașă încă nu s-a îndestulit numai cu oastea turcească, ci a chemat la sine și pre hanul tătăresc cu Murza Cantemir și a luat lîngă sine și pre munteni și pre ardeleni, pînă ce și-a înmulțit oastea la 60 000. Grațiani după ce și-a strîns toată averea și s-a gătît de fugă, n-a încetat a chema întru ajutor pe Zolchievski și mai pre urmă l-a și pornit de a intrat în Moldova cu 8 000 de ostași, afară de slujitorii cei mulți, carii, după cum scrie Piasetchi, pururea au îngreuiat armada leșească... Grațiani i-a fost făgăduit că va sta lîngă dinsul cu 15 000 de moldoveni... Ci trecînd Zolchievski Nistrul, în 2 zile ale lui

septemvrie din anul 1620, Grațiani în 7 septemvrie, numai cu 600 de călăreți a mers lângă dinsul, mintuindu-să că ceilalți văzînd puținimea polonilor s-au împrăștiat... Armada s-a tăbărit lângă Toțora și Grațiani a luat pe sine înștiințarea despre protivnici, dară nu multe a priceput. Vasemberg îl vinătuiește pe Grațiani că, din violenție a tăcut despre armada turcească. În 17 septemvrie s-au ivit 300 de tătari și în 18 septemvrie a sosit toată armada turcească la cea leșească, ci Zolchievski n-a putut socoti de cîtă putere este, drept aceea în 19, fără de noroc s-au bătut cu turcii... Zolchievski seara după bătaie, a ținut sfat și s-a hotărît ca a doua zi să mai țină o bătaie, dară oștile să nu le sloboadă tare înainte, și, de nu le va sluji norocul, cu toate carele să se tragă către Nistru. Ci neprietenii lui Zolchievski au stîrnit noaptea că el dimpreună cu prietenii săi vrea să fugă și să lase tabăra de sine.

Drept aceea au și fugit din tabără Alexandru Calinovski, prințul Samuil Corețchi, Strus și Grațiani și vreau să fugă și ceilalți, dară Zolchievski cu făclii aprinse a călărit prin tabără spunîndu-le tuturor că el este gata a suferi toate cu dinșii și arătîndu-le că în mai mare primejdie se vor pune, de vor fugi, decît de vor rămînea laolaltă. Și adevărat, rău li s-a întimplat celor ce au fugit pentru că Calinovski s-a înecat în Prut. Iară Grațiani a trecut cu moldovenii săi, ci fu ucis de dinșii, ca pricina nenorocirii lor, sau, precum scrie Vasemberg, de un țeran întru a căruia casă a fost scăpat, și capul i s-a dus la Alexandru VI. Corețchi cu ceilalți s-au înturnat la tabără și în noaptea aceea s-au jăfuit corturile celor fugiți. Pentru fuga acestora, pentru cei răniți și pentru osteneala și flămînzirea cailor celor din tabără leșească, nu s-a mai ținut bătaie de dinșii, ci s-au tras îndărăpt... În 6 octomvrie erau departe de Nistru și de Mohilov numai o milă de pămînt, și noaptea următoare s-a împrăștiat toată tabăra leșească... Așa s-au prins Corețchi, Strus, Bălăban și alții. Corețchi după aceea s-a spînzurat în Țarigrad, iară Zolchievski s-a tăiat în fugă și capul lui s-a purtat prin tabăra turcească. Stanislav Coniețpolschi s-a prins și s-a dus

rob la Țarigrad. O parte a tătarilor au trecut Nistrul de au prădat Rusia și Podolia. Așa s-a sfârșit războiul din anul aceasta." Și așa s-a făcut și Alexandru VI domn Moldovei, despre carele mai multe voi zice la anul viitor.

Anul 1621. Caspar Grațiani, domnul Moldovei, carele a pierit în anul trecut, a trebuit să fie fost scris și la patriarhul Romei pentru ajutor, căci după moartea lui, adecă în 20 noemvrie din anul 1620, i-a răspuns Paul V că se bucură pentru acelea care le-a pătrat spre mărirea lui Dumnezeu și înălțarea besericei, dară că-i pare rău căci nu-i poate da ajutorul cel poftit, precum arată aceasta *Arhicul din Vatican*. Iară despre următorul lui Caspar Grațiani, așa scrie preavestitul Enghel: „Alexandru (VI), 1620--1621. Așa s-a chemat următorul lui Grațiani, după știută istoria războiului de la Hotin. După Petrițchi fost-a el de neam grec și votăv vameșilor din Țarigrad, drept aceea cunoscut la sultanul, și domnia o a cumpărat cu bani: *novo anno novissimam potentiam pecunia adeptus*. Vasemberg scrie că țeranului, carele i-a dus capul lui Grațiani, în loc de a-l dărui, i-a tăiat capul.

Grija cea mai mare a lui Alexandru (VI) a fost, ca să deschidă sultanului Osman calea la cuprinderea Poloniei; drept aceea s-a rinduit lingă dinsul un capigi-bașă ca să ia sama. În primăvara din anul 1621 a trebuit să se facă pod preste Dunăre. Gătirile aceste groaznice au deșteptat pe poloni de și-au pus generar mare pe Carol Códchievici și au adunat laolaltă 35 000 de ostași, supt cea mai strînsă regulă, dară toată armada aceasta n-a avut fîră numai 28 de tunuri, pină ce n-au venit într-un tîrziu cazacii iarăși cu atitea tunuri. Iară Alexandru (VI) a trebuit să trimită la poloni pre oarecare italian din Cândia, anume pe Baptista Vevéli, cu frumoase condiții de pace, dară cu adevărat numai ca să șpio-nească... La Códchievici era și Petru Mîghila, fiul prințului Simeon, carele acuma de mult lăcuia în Polonia ca surgunit

și după moartea lui Zolchievski aflase patron pe Codchievici, precum și Buzescul, boierul din Moldova. Codchievici așa de înțelepțește și-a orînduit lucrurile, de mai înainte a luat Hotinul prin Stanisláv Lubomirski, apoi s-a sîrguit pentru zăhărea și ca să-și țină ostașii în rînd, și mai pre urmă în 15 august tabăra și-a așezat-o dinaintea Hotinului. În 30 august sosit-a în tabără și crăiescul prinț Vladisláv (IV) cu 16 000 de ostași; în 30 august și în 1 septembrie au sosit și cazacii la tabăra polonească mult zvălindu-se cu turcii mai înainte. Sultanul Osman într-aceea se apropia, și Alexandru (VI) din Iași ieșind l-a întîmpinat. Iașii, după cum scrie Vasemberg, s-au aprins prin moldoveni de au ars. Oastea cea mai ușoară a moldovenilor o povățuia Bernávski, dușmanul cel mai mare al podolenilor. În 2 septembrie au început scaramucele cele mai de-nsemnat ale războiului acestuia. Singuri tătarii erau la 80 000 într-insul și toată tabăra turcească se pornise asupra șanțurilor căzăcești, dară nu fără de multă vărsare de sînge. În oastea turcească era de față și Radul (XI), domnul Valahiei, carele în 13 și 14 septembrie prin Vevélli a îndemnat pe poloni să facă pace cu turcii. Pe poloni îi asupreau multe boale și mare ciură de cai, zăhăreaua încă le lipsea, generalul lor Codchievici așîderea murise în 24 septembrie. Mijlocitori de pace erau Radul (XI), domnul Valahiei, și Caterdzici, banul Craiovei. Încheieturile păcii nu mult au folosit polonilor, măcar ce zic cei ce au scris despre războiul de la Hotin. Condițiile ce s-au pus spre folosul Moldovei, după Iacob Sobieski, sînt acestea: «Ca în Moldova să se pună domn creștin și voitor de bine polonilor, iară nu mahumetani; ca Hotinul să se dea îndărăpt moldovenilor; ca neguțătoria de îmbe părțile să fie slobodă; și ca să iase din Moldova amîndouă armadele.» Așîderea scrisese Piasetchi, Iulie Bel, Lengnihie și Pufendorfie.

Anul 1628. Zis-am la anul 1623 că voi arăta la anul

de-acum cum că Alexandru V Coconul¹, domnul Țerei Muntenești, nu prin turci s-a mazălit în anul de-acum, ci prin Gavril Betlen, prințul Ardealului, căci scrie Samuil Gronsch: „Iară fiindcă nefiind de față prințul Gavril Betlen, Alexandru, prințul muntenesc, mult năcăjise pre ardeleni, prințul Betlen ca să se izbîndească a trimis împotriva lui pre unul dintre căpitanii săi, anume pe Paul Iancio, cu o parte de oști, carele l-a surpat din scaun și l-a întirit la turci, iară în locul lui a pus domn pe Nicolae vistierul. Ci lucrînd și acesta cu nespuse modruri împotriva prințului Betlen, acesta a trimis asupra lui pre David Zoliomi, căpitanul Haromsechiului, carele prinzindu-l l-a adus la prințul Betlen de l-a băgat în temniță; nici l-a slobozit mai nainte de a se rescumpăra pre sine cu 16 000 de ducăți.“ Așîderea scrie Ioan Cheméni, numai cît zice că Béli Chéleten a făcut acelea despre care scrie Gronsch, că le-a pătrat David Zoliomi, apoi acestea adaogă despre Nicolae vistierul, interitul domnului Valahiei: „Carele apoi a batjocorit pe prințul Gavril Betlen, că nu l-a știut dubi dăpă bogăția lui, pentru că era grec foarte bogat. Din hainele și alte scule ale acestuia mie îmi dăduse prințul Betlen o sabie toată într-argintată. Întru aceste două lucruri din Țeara Muntenescă, țeara nu o a prădat ca următorii lui, carii, atunci cînd s-au amestecat în trebile muntenești, nu pusese temei ca Gavril Betlen, carele n-a avut vreo nevoie pentru faptele lui, pentru că făcuse temei și la Poarta turcească și din bunurile acelora astupase gurile oamenilor celor mari, de barba împăratului nu s-a apucat, vodă n-a pus, nici a ales, nici a cuprins țeară, nici și-a luat tituli ca Bători Sigismund și Gavril și ca doi Gheorghe Racoți, ale căroră smintele pînă în ziua de-acum le simțim.“ Vezi ce laudă dă desromănitul Ioan Chemeni celuiialt desromănit prinț, lui Gavril Belten, de este laudă a jefui pre alții, ca să te înalți pre tine cu nedreptul!

¹ Alexandrul Coconul a fost înlocuit de turci în anul 1627, la începutul lunii noiembrie. În anul 1628 domnea la Țara Românească Alexandru Iliaș.

Anul 1630. După moartea lui Gavril Betlen, precum scrie continuatorul lui Calvisie: „Ungaria-de-Sus s-a plecat împăratului Ferdinand II și pentru că le-a îngăduit în seimul de la Pojón să țină legea carea o vor voi, fieștecare casnic i-a dat câte patru florinți. „Însă Gavril Betlen încă trăind se întocmise cu ardelenii ca, după moartea sa, Ecatharina să rămână prințesă Ardealului și frate-său, Ștefan Betlen, să fie guvernator; ei așezămîntul acesta n-a ținut un an deplin pentru că mîndrindu-se Ștefan Betlen cu feciorii lui, Petru și Ștefan, atîta au lucrat pînă ce s-a pus gios Ecatharina, în adunarea țerei cea de la Cluj, din domnie, și în locul ei s-a înălțat Ștefan Betlen, tot intru aceea adunare a țerei, dară și acesta fu silit către sfîrșitul anului 1630 să se lase de domnie, carea o a căpătat Gheorghe I Racôți, precum mărturisește acestea *Ortul și progressul neamurilor din Dachia*.

În Moldova nu s-au întîmplat în anul de-acum mai multe lucruri, fără numai acelea care le-am însemnat la anul trecut; iară în Valahia s-a mazălît Alexandru IV Iliăș dintru a doua domnie și s-a pus în locul lui, Leon I, despre carele *Breviarul hronologicesc* zice că a fost: „figlio di Steffano Tompeja Vojvoda, principe di Moldavia“, adecă: „fecior lui Ștefan Vodă Tomșa, prințului Moldovei“; și Anonimul românesc scrie: „León I Vodă, leat 1630-1633¹, feciorul lui Ștefan Vodă Tomșa, îngreuind țeara cu birurile, s-a spart, iară el punea pe boieri de plăteau județele. Atunci s-a sculat Matei aga cu alți boieri și au pribegit în Ardeal, pe carii primindu-i Gheorghe Racôți, cu multă dragoste, le-a dat unguri ajutor și venind preste Olt au luat și pre roșii de-acolo și lovind strejile lui Leon Vodă le-au biruit, apoi lovindu-se cu însuși Leon Vodă, s-a biruit Matei-aga și fugind s-a închis în mînăstirea Tismana, unde neputînd răzbi Leon Vodă, s-a întors cu oștile în București și la întoarcere foarte rău au prădat oștile țeara. Aceasta auzind-o Abază-bașă, ce era pe marginile Dunărei, a mijlocit la Poartă de a dat domnia lui Matei aga Besarab. În domnia

¹ Leon Vodă domnește între anii 1629—1632. Originea lui nu poate fi stabilită cu certitudine.

acestui a venit întâiu Cantacuzen, Constantin Postelnicul, în Țeara Românească și doi frați ai lui la Moldova și un frate al lui la Crim. A domnit ani 3.“

Care le scrisei aci din Anonimul nostru, precum vezi, se țin de mai mulți ani și sînt prea pe scurt scrise. Eu, drept aceea toate le voi oschi după anii în carii s-au întîmplat și le voi scrie, sau, să zic mai bine, le voi întoarce pe limba noastră din preavestitul Enghel carele le-a scris din Filști, și unde nu se va năvăli cu *Istoria Bălăcenească*, voi pune și zisele acestia. Iară preavestitul Enghel scrie: „Leon Ștefan a domnit ani 2, luni 6, zile 22, de la 1630—1633... Împotriva lui a fost jălăbă că aruncă prea mare bir pre țeară. El avea în partea sa pe Mathei aga, boier de frunte din satul Brâncoveni, feciorul vornicului Danciul din familia Besarab. Acestuia i-a poruncit Leon Vodă ca să scoată birul de la țeranii din județul Romanați cel de preste Olt; și fiindcă birul era cu mult mai mare decît să-l poată plăti țeara cea cu totul stoarsă, țeranii au fugit care încătrău și boierii au fost siliți de prințul să plătească dinșii, în locul țeranilor. Carea silă mult a sărăcit pe boieri, pentru că au trebuit să împrumute bani de la turci, ca să îndestuleze pe aprozii cei ce scoteau birul, carii afară de bir mai trăgeau de pre boieri pentru osteneala lor cîte 30 și cîte 40 de ducați. Mathei aga văzînd aceasta, în loc de a plini porunca lui Leon Vodă, a fugit în Ardeal cu mai mulți boieri din Craiova, adevă: cu Aslan vornicul, cu Gheorgan și Mihail spătarii, cu Barbul păharnicul, cu Brădescul, cu Coțofanul, cu Dumitru slujerul, cu Filisamul, cu Mitrea vistierul.“ *Istoria Bălăcenească* pre boierii carii au trecut în Ardeal așa-i înseamnă: „Mathei aga din Brâncoveni, Aslan vornicul, Gorgan spătarul Coțofanul, Barbul păharnicul, Brădescul, Mihail spătarul Coțofanul, Dumitru slujerul, Fileșcanul, Mitrea vistierul și alții carii au fugit pe plaiul Vilcanului la Hățeg în Ardeal și i-au luat Racofi Gheorghe și Zoliomi David cu cinste și le-au dat odihnă.“

Despre Avram, arhiepiscopul Ahridei, zice *Viața sîntilor* că pre vremea aceasta a mers în Pojon să cîntească moaștele

Sintului Ioan celui Milostiv și cu îmblarea aceea a mărturisit că el a auzit din rostul marelui logofătului patriarchiei din Țarigrad, care era om de 90 de ani, cum că sînte moaștele acelea le-a căpătat în dar Matei Corvinul, craiul unguresc.

Anul 1631. Mai înainte de a însemna ce s-a întîmplat la anul de-acum în Valahia, iată, îți pun înainte cuvintele lui Cheméni Iánoș carele scrie așa: „În anul 1631, cît s-a ales Racoți prinț Ardealului... un Ioan Vodă mazil, fecior de vodă, încă s-a lipit de prințesa Ecatharina și începuse a aduna oaste cu banii ei... Numitul Ioan Vodă luase din banii prințesei pînă cînd am îmblat eu la Oradea-Mare, 6 000 de florinți, din Făgăraș. Eu, drept aceea în patru zile agiungînd din Orade în Făgăraș... că și pentru prilej și din voia mea, numai seara am intrat în cetate, cînd numai poarta cea mică era deschisă... și m-am dus la obicinuit sălașul meu și atunci mai pre la 11 ceasuri mearsă afară Ioan Vodă din cetate și fiindcă avea de două ori mai mulți cu sine de cum eram eu cu stre-jarii, atunci m-am ogoiat... a doua zi am trimis la Ioan Vodă spunîndu-i ca să nu îndrăznească a intra în cetate, ci cu toată oastea sa să meargă la oștile țerei și ale prințului, pentru că și el încă este intrupat țerei. Trimis-am lui și orînduiala prințului și i-am vestit că nu-l voi slobozi înlăuntru. Iară el mi-a răspuns că cetatea nu este a mea, el încă este șerbul doamnei cetăței, nu se va duce aira, ci numai în cetate; unde venind, eu încă am făcut toate gătirile și cînd vinea pre lingă șanț, m-am suit și eu pe zid și trăgînd porțile în sus, am poruncit de au întins puștile asupra lui... El încă s-a înturnat îndărăpt. Doamnămea Ecatharina încă n-a luat lucrul în glumă, ci a trimis doi șerbi ai săi, de m-au întrebat ce-mi este voia, și eu mergînd la dînsa i-am spus adevărul. Drept aceea Ioan Vodă s-a dus în treabă-și, dară n-a mers la Racoți, ci în Moldova, unde era vodă bade-său, Moisl, pre carele așisderea l-a înșelat, pentru că făcîndu-i de știre despre mergerea sa și așteptîndu-l acesta cu toată cîntea, numai slugile și le-a

trimis la dînsul, iară el numai cu trei lîngă sine s-a dus prin Țeara Leșască mai pînă la craiul Sveției poruncind căpeteniilor șerbilor săi, ca să meargă întîi la Moisi Vodă și de-acolo să treacă la al doilea bade al său, la Petru Vodă, carele era om de beserică și mitropolit în Chiovia, unde a mers și Ioan Vodă, cînd s-a înturnat și s-a întîlnit cu șerbii săi. Iară bade-său vlădica dăruindu-l cu multe s_cule, din Polonia a venit în Ungaria, dară în Ardeal a se înturna n-a cutezat, ci s-a lipit de domnii Prinii și printr-înșii și-a cerut iertăciune; și fiindcă și eu tocma atunci mă logodisăm cu una din familia aceasta, măcar că mă sfădisem cu el mai înainte, ca un creștin l-am iertat și i-am întocmit lucrurile la prințul Racotî, de a venit în Ardeal, ba încă și simbrie bună i-am cîștigat, pentru că de a și ieșit tocma atunci Ecatharina din Ardeal și s-a împreunat cu Ciachi, lui Ioan Vodă nu i-a plăcut a rămînea la dînsa, ci a venit în Ardeal, unde a și murit după mai lung timp. -

Iară Ioan Vodă acesta, a fost frate dulce cu Gavril Vodă. Porecla le-au fost Moghilă și au fost din veche familia domnească, frați cu numiții Moisi și Petru, dintre carii Moisi a fost domn în Moldova, iară Gavril în Valahia și mazălindu-se Moisi de o dată s-a dus la Poartă, dară mazălindu-se a doua oară, n-a mai mers la Poartă, ci s-a dus în Țeara Leșască și acolo a și murit. Gavril, după ce s-a mazălit, n-a mers la Poartă, ci a venit în Ardeal, dimpreună cu Ioan, pe carele îl ținea lîngă sine, la Gavril Betlen, pe carii anevoie i-a mîntuit de mîna turcilor, carii li cereau; nici i-a putut almintrelea mîntui fără numai prin indigenarea lor, prin carea i-a făcut mădulări Țerei Ardealului. Gavril s-a și însurat luînd pre Elisaveta Zoliomi, văduva lui Mihai Imrefi și sora lui David Zoliomi, carea și nouă ne-a fost frăție, dară almintrelea a fost muiere cu nărav rău, însoțindu-se mai nainte cu Gavril Batori, apoi cu alți blestemați... Lui Ioan Vodă încă i-a fost dat Minăradea pînă la o vreme și amîndoi frații au murit în Ardeal."

Anul 1633. Merge mai încolo preavestitul Enghel și scrie: „Întimplările acestea, prin care așa s-a stricat Valahia și care se imputau lui Leon Vodă și grecilor, pre carii îi chemase el din Țarigrad, venind la urechile lui Abaza-bașa din Nicópoi, acesta s-a dus în Țarigrad și a sfătuit Poarta ca pentru odihna țerei, să pună pe Matei-aga domn în Valahia; și deodată a și înștiințat pe Matei despre aceasta prin preotul Ignatie sirbul, carele a aflat pe Matei în Făgăraș și i-a spus lucrul. Iară Leon Vodă pre aceasta vreme a cincea oară a trimis la pribegi și încă și la Racotți, prințul Ardealului, pre vlădica Grigore, pre Ivașcul vornicul și pe Grigore comisul cu cărți, ca, cu cuvinte blinde și cu jurată amnistie, să aducă pe pribegi să se întoarne la căsile sale. Unii au și ascultat de vlădica și de soțiile lui, adevă Filășcanul, Coțofanul, Brădescul, Petru slujerul, Petru de Poiană, și Ivașcul din Gaia, pre carii Leon Vodă i-a primit, după făgăduința sa, și dăruind pe fiștețecarele cu câte un căftan, le a întors deregătoriile lor. Pre aceștia i-a urmat Aslan vornicul, pre care l-a făcut ban de Craiova. Curînd după acestea s-a plinit și voia lui Abaza-bașa, pentru că în 2 iunie din anul de la facerea lumii 7140, iară de la Hs. 1633, a venit poruncă de la Poartă să se mazi-lească Leon Vodă și să se ducă în Țarigrad. Boierii, cît au înțeles aceasta, îndată au trimis pre oarecare Dragoșin la Matei aga în Ardeal, înștiințîndu-l despre mazălirea lui Leon Vodă și chemîndu-l acasă. Iară Matei aga cu cinci zile mai nainte de a lua vestea aceasta trimesese pe cumnatu-său, Gorgan spătarul, la Alexandru Iliăș, domnul Moldovei, să facă legătură cu dînsul, neștiind că în locul lui Leon Vodă s-a numit domn muntenesc Radul (XII), fiul lui Alexandru Iliăș, pentru care lucru, fără de lege s-a omorît Gorgan spătarul în Moldova. Matei aga bucurîndu-se de mazălirea lui Leon Vodă și, precum grăiește hronica lui Filștih, sătul de pinea streină, și-a luat ziua bună de la Racotți și de la nobilii din Ardeal; iară Racotți socotînd slujba care i-o făcuse Matei aga în anul 1631 la Racomoz, i-a dat bună pază într-armată supt povățuirea căpitanului Vaidabuna și l-a slobozit. Așa a

pornit Matei aga de la Carânsebeș, în 2 avgust din anul 1633, și stația dintii o a ținut în satul Coneni din ținutul turcesc, unde l-a întâmpinat oarecare boier din Rușava și i-a împrumutat atîția bani de cîți a avut op. Pe plaiul Drinóvului a intrat în Valahia și s-a tăbărit în cîmpul Prisniei, ca să privească cum vor merge lucrurile“.

„Într-aceea sultanul (Amurăt IV) numise domn Valahiei pe Radul (XII), feciorul lui Alexandru (VIII) Iliăș, domnului Moldovei, în anul 1633. Ci, cît a agiuns Matei în patria sa, dincolo de Olt, îndată s-au adunat la dînsul toți boierii cu toți roșii din țeară și ținînd sfat laolaltă au judecat ca țeara fiind că este prea stoarsă și sărăcită, să nu o dea mai mult pe mină de domn străin și mai ales pe mină de grec; drept aceea pe Radul (XII) încă să nu-l aștepte ca să vină să-i sugă de nou. Așadară ei chemînd pre Dumnezeu întru ajutor au ales domn șie pe Matei-aga, preste voia lui, și l-au dus în Nicopoi la Mehmet Abaza-bașa, prietenul lui, carele îndată l-a îmbrăcat cu căftan și l-a numit prinț Valahiei, și Matei aga încă acest titlul și l-a dat în cărțile ce le-a trimis înainte: „Ioan Matei voievod, din mila lui Dumnezeu prințul Țerei Muntenesti.“ Bașa i-a dat și vreo cîtăva oaste turcească lui Matei ca cu atîta mai lăminată să-i fie intrarea, și așa pornind Matei Vodă în 17 septemvrie din anul 1633, de la Abaza-bașa, în 20 de zile ale aceleiași luni a intrat în București.

Unii dintre boieri tătuși nu voiau să fie domn Matei-aga, precum Nicula vistierul, Hriza vornicul, Papa logofătul, Nicula Cantharisiul, Dumitru Dudescul, Nagul-aga și alții; aceștia au trecut în Moldova și s-au lipit de Radul (XII), numitul domn de la Poartă. Iară Radul Vodă cu buzduganul, steagul și celealalte steme de domnie n-a venit pe calea obicinuită din Țarigrad, ci Dunărea a trecut-o pre la Oblucită și cei ce-l așteptau, adunau ostași pe bani la Rémna. Matei Vodă nu mult a lăsat tabăra sa la București, ci a trimis oști spre Buzeu supt povățuitorii Mihail Coțofanul și Radul din Deșa, la a cărora apropiare, boierii de la Remna, s-au tras

În ținutul Moldovei, la riul Siretului, unde s-au întâlnit cu Radul Vodă și despre toate au înștiințat pre Alexandru Vodă Iliaș. Trimis-au și pre doi boeri, pre Calote cluciarul și pre Andrei vornicul cu cărți, ca să le împrăstie între munteni și mai virtos între roșii că să se lase de Matei Vodă, pre care i-au prins ostașii și ducându-i la Matei Vodă, acesta nu i-a vătămat, ci i-a slobozit dejenindu-i ca să îndemne și pre ceilalți boieri să se întoarne acasă. Iară boierii n-au gândit cu aceea și au chemat întru ajutor pe tătari; și așa, toată gloata tătărăscă, moldovenească, a boierilor celor fugiți și a turcilor, carii se trimesese cu ceașul Schimni să așeze pe Radul Vodă în scaun, a intrat în Valahia și o a jăfuit. Iară Matei Vodă și-a așezat tabăra nu departe de București, spre Dudești. Tocma acolo a sosit și Radul Vodă cu ai săi și trecind la Obilești podul de preste Colentina, s-a tăbărit supt mănăstirea vornicului Dan; în 25 octomvrie s-a lovit fruntea aminduror taberilor, supt mănăstirea Plumbuita și bătindu-se cu mare rîvnă, mai mult a pătimit tabăra Radului Vodă. A doua zi, într-o duminică, s-a ținut războiul cel mai mare. Generarii cei mai de frunte, despre partea lui Matei Vodă erau la călăreți spătarul Theodosie, feciorul vornicului Vintilă, și spătarul Gheorg, feciorul logofătului Lupul; la pedestrași sau roșii, vornicul Ivașcul, păharnicul Barbul Belganul și Broudescul.¹ Între dărăbanți erau căpitani Opreaga și Lupul, dară cum zice hronica lui Filștiș, cel mai mare generar era Mihail arhanghelul, ajutătorul lui Mathei Vodă; dimpotrivă, despre partea Radului Vodă, ajutător a fost murza tătăresc, Orac. Războiul a ținut pînă în noapte; și mai ales tătarii se luptau cu atîta minie, de se amestecau cu oastea lui Matei Vodă, tătuși biruința de cătră noapte s-a plecat spre Matei Vodă. Radul Vodă a fugit cu capul gol din bătaie și ostașii lui Matei Vodă nu încetau a-l goni și pre el și pre ostașii lui, dintre carii au pierit, afară de mulțimea tătărească și moldovenească, Nicula vistierul și Papa logofătul. Iară cu

¹ În *Letopisețul Cantacuzinesc* de „Ivașco vornicul Băleanul, și Barbul păharnicul Brădescul“...

Radul Vodă au scăpat la Moldova Hriza vornicul, Mihail spătarul, Catariciul, Vasiliáchi-aga¹ și Dumitru Dudescul. Prinsu-s-au mulți dintre boierii, carii țineau cu Radul Vodă, dimpreună cu turcii și cu ceașul Schimni, cărora nu le-a făcut rău Matei Vodă; drept aceea, ceașul, toate stemele, ce le adusesse pre sama Radului Vodă, le au dat lui Matei Vodă. Mofila cea mare de lingă București, spre Dudești, și acuma arată locul unde a fost bătaia. Așa Matei Vodă cu biruință s-a înturnat în residénția sa și, după ce a mulțămit lui Dumnezeu, în 5 noiembrie a mers în Nicopoi, la prietenul său să se sfătuiască cum să lucre la divanul turcesc ca să rămână țeara în pace și el în domnia ei... Fiind el la Abaza-bașa, în 15 noiembrie a sosit un capigi-bașa, carele i-a adus un căftan foarte formos și i-a dat de nou stemele cele ce le luase de la Radul (XII) Vodă, și așa s-a înturnat Matei Vodă întărit domn în Valahia.“ Așisderea scrie și *Istoria Bălăcenească*.

Iară Chemeni Ianoș scrie: „Între celealalte cu aceasta foarte vătămase prințul Gheorghe I Racoți pre împăratul turcesc, că în anul domniei sale al doilea sau al treilea, numai pentru folosul său s-a amestecat în trebile Țerei Muntenesti; la carea Nághi Pál a ațîțat mai tare, pentru că lui îi și făgăduise și dăduse mai multe. Pe Matei-aga, carele pribegise din Valahia în Ardeal, îngăduindu-i să-și adune pre ascuns oaste în Ardeal și mai ales în ținutul Hațegului și al Hinedorei, l-a slobozit să meargă împotriva domnului de-atunci, celui de la Poartă pus, care prinzind de veste a ieșit înaintea lui Matei și l-a bătut. Dară Matei gătindu-se de nou în Ardeal, iarăși a mers asupra lui (Leon) Vodă și l-a scos din scaun. După aceea trimetînd Poarta pre alt Vodă (pe Radul XII) asupra lui, cu carele era capugi-bașa împărătesc cu steagul și cu buzduganul și cu mulți boieri, Matei bătîndu-se, pre acela încă l-a învins și a luat el steagul și buzduganul; capugi-bașa

¹ Textul, cu toate că urmează *Letopiseșul Cantacuzinesc*, este corupt. Pentru „Catariciul Vasiliachi aga“ trebuie să înțelegem „și Catargiul, și Vasilache aga“...

numai departe stînd și privind, care lucru greu a căzut turcilor. Pe vremea domnilor acestora mai mult de o sută de mii de florinți a smult prințul Racoți de la dinșii, din carii bani o parte pînă la o vreme o a ținut în Făgăraș.“ Așîderea serie Samuil Gronschi.

Anul 1634. După ce-a biruit Matei Vodă Besarab pe Radul XII, numitul de la Poartă domnul Valahiei, precum s-a arătat la anul trecut, tot într-u același an¹, după cum serie iarăși preavestitul Enghel, din Filști: „În 13 dechemvrie² a arăduit Matei Vodă către Țarigrad ca prin daruri cu atîta mai tare să-și întemeieze domnia. Petrecutu-l-a pînă acolo prietenul său, Abaza-bașa și Solimân aga cu mitropolitul Grigorie, episcopul Theófil, mulți boieri mari și mici și cu călăreți și pedestrași sau roșii. Prințipisa Ilîna numai pînă la un loc l-a petrecut și în 18 dechemvrie s-a înturnat îndărăpt (precum mi se pare, nu la Tirgovéști, ci) la București³. Matei, în 5 ianuarie din anul 1634, a agiuns în Țarigrad și a descălecat la seraiul moldovenesc. Într-aceea zi s-a dus și la vizirul (precum e de a se crede, nu cu minile goale), carele l-a dăruit cu un căftan domnesc. Deși de la 5 pînă la 20 ianuarie s-a ogoiat acasă, așteptînd sfîrșitul pîrei carea o avea cu Radul înaintea divanului și s-au și făcut în vremea aceea toate, cîte s-au putut face de greci asupra lui. Pentru că era atunci în Țarigrad un boier grecesc, anume Chyrie Cilibi, care putea intra la vizirul după plăcerea lui; acesta înțelegîndu-se cu grecii, cu grecoicile și cu turcoicile, a dat, cu numele lor, o

¹ Cu toate că Șincai pune evenimentele care însoțesc înscăunarea lui Matei Basarab sub anul 1634, tot ce se petrece pînă la 1 ianuarie a avut loc în cursul anului 1633.

² În *Letopisețul Cantacuzinesc* datele nu corespund cu cele folosite de Șincai. La 15 decembrie a venit de la Poartă un capegi-bașa să-i aducă steagul de domnie lui Matei Basarab, iar la 16 decembrie (și nu la 13) a plecat Matei Basarab la Constantinopol.

³ Presupunerea lui Șincai este confirmată de *Letopisețul Cantacuzinesc*, unde se spune că doamna Elena „venit-a în scaun în București, marți, dechembrie 18 dîni“.

serisoare înlăuntru, la vizirul, în carea se jăluia că pentru vina lui Matei Vodă la unii și la unele le-au perit în război feciorii, la altele bărbații, la toți și la toate nepoții, ginerii și cumnații. În 20 ianuarie au sosit și boierii cei muntenesți, carii pribegise în Moldova; adecă Dumitru Dudescul, Vasilachi aga, Mitrea pitarul și trei șerbi ai vornicului Ilriza, adecă scriitorul¹ Danciul, Damasîn și votavul Radul, dimpreună cu solii lui Alexandru (VII) Iliș (domnului Moldovei), carii cu gura și cu serisoare au pîrit pe Matei Vodă. Ci banii și prietenii lui Matei Vodă mai tari erau decît de a se putea birui prin toate pîrile vrăjmașilor. Drept aceea sultanul Amurat (IV) numai pre deasupra le-a căutat și pe vrăjmașii lui Matei Vodă i-a îndreptat la vizirul. În 22 ianuarie s-au luat pîrile în divan și a doua zi au mers boierii lui Matei Vodă înaintea divanului, de au arătat că grecii n-au alt scop, fără numai să strice Valahia, care e grădina împăratului și jitnița Țarigradului. Văzînd grecii că nu pot învinge pe Matei Vodă, toți s-au ascuns și împăratul însuși l-a întărit domn Valahiei. În 3 februarie iarăși a mers Matei Vodă la împăratul să-i sărute minile, carele nu numai lui, ci la fieștecare boier dintre cei ce erau cu dînsul, le-a dăruit cîte un căftan și lui deosebi i-a dat stemele domniei. De-aci a mers Matei Vodă la serai, petrecut de ianiciari cu atîta pompă, cîtă n-a mai avut altul înaintea lui. Acestea văzîndu-le boierii cei pribegi în Moldova, toți s-au plecat lui. În 18 februarie a pornit Matei Vodă din Țarigrad și în 10 martie a ajuns în București, cu mare bucuria tuturor, carii mulțemeau lui Dumnezeu că i-a mîntuit de greci, ca de cei mai mari dușmani ai lor.“ Așîșderea scrie avtorul *Istoriei Bălăcnești*, ai căruia părinți tocmă pe vremile acestea trăiau, precum mărturisește însuși el.

¹ Șincăi folosește termenul de „șerb“ în locul aceluia de „slugă boierească“. În timp ce primul desemnează pe țăranul legat de pămînt, cel de-al doilea are sensul unui funcționar boieresc. Danciul era un servitor, ca și Damaschin, însă termenul folosit în epoca la care se referă textul era acela de logofăt.

Anul 1637. Cazacii muscăcești la începutul anului acestuia, bătuse și cuprinsese cetatea Azăcului sau Ozóvului, cea de la sbocatura Tanáidei, precum scrie Piasetchi, carea vrind împăratul Amurat IV să o ia înapoi, „poruncise să se adune oștile pre uscat și pre apă și să meargă să o bată; ci, de la aceasta l-a împiedecat răscoala tătarilor din Crim, carea din pricina următoare s-a ațîțat. Cantemir-murza, ostașul cel vestit și pentru aceea nesuferit hanului tătăresc, trecuse cu ai săi în cîmpii Bugeacului cei din Besarabia, și se așezase lingă Bialogród sau Moncastru, Tehina și Chilia sau Ahilléa. Unde s-au mutat cu vreme pre-ncet și alți povățuitori tătărăști cu ai lor, precum Arăc-murza, Salamas-murza și alții; și din zi în zi mai mulți treceau, de Crimul foarte se deșerta... și Besarabia întru atîta se împopora, cît era primejdie ca nu cumva să se cuprindă mai pre-urmă toată Moldova, de-ar fi rămas toți tătarii mai îndelung acolo. Și, măcar că craii Poloniei în tocmelele sale cu turcii, totdeauna legau ca să nu se lăcuiască tătari în Besarabia (fiindcă de-acolo mai lezne și fără de veste puteau năvăli în ținutul leșesc) și solii leșești nu încetau a o pofti de la Poarta turcească, ca colóniile cele nouă să se resipească dintr-însa, Poarta tătuși zicînd că fără de voia ei trec tătari acolo, pre-ascuns voia sporirea lor, pentru că tătarii din Bugeac, ca unii carii nu se sînt ostași hanului din Crim, mai ascultători erau cînd li se porunceă să năvălească în Ungaria, în Ardeal și în Polonia. Hanul, drept aceea neputînd suferi să i se înmîșoreze puterea și Crimul să se golească de lăcuitori, s-a dus cu oaste asupra lui Cantemir-murza, carele a ieșit improtiva hanului cu 20 000 de călăreți, dară fu biruit de hanul și pierzînd 7 000 dintru ai săi, a scăpat pre la Chilia, preste Dunăre, la Dobrodigiu, unde iarăși tătari lăcuiesc, de pe timpul cînd a pierit craiul Vladislav (I, în anul 1444) la Varna, și acolo încă se goneau de hanul. Amurat IV, împăratul turcesc, ca să așeze răscoala aceasta, s-a făcut a fi minios pre hanul și a chemat pre Cantemir-murza la sine, pe carele cu înșelăciune l-a sugrumat, pentru că, după porunca sa nu mersese

cu tătarii lui asupra persilor; și îndată a înștiințat pre hanul și i-a îngăduit să-și ducă tătarii îndărăpt, în Crimeea. Așa a dus hanul mulțimea tătărăscă din cîmpii Bugeacului, numai puțin lăsînd în satele de pe lingă Bialogrod". Așîderea serie *Istoria Bălăcenească*.

În cît este pentru Valahia și Moldova, așa scrie Bisacioni la preavestitul Enghel: „Matei Vodă la aceea a adus pre Amurat IV, de acesta a poruncit în anul 1637 ca lui Radul Stridia, carele făgăduise mai mare tribut pentru domnia Valahiei, să i se taie nasul și urechile. Așîderea era să se facă și lui Alexandru Iliăș, pentru că iarăși cerca domnia Moldovei și era mare prieten cu Radul Stridia, de nu ar fi fugit din Țarigrad." Așa mîntuindu-se amîndoi domnii românești de vrăjmașii lor, Vasile Lupul, domnul Moldovei, nu s-a putut odihni în țeara și averile sale, ci s-a rădicat cu război asupra lui Matei, domnului muntenesc, pentru că zice *Istoria Bălăcenească* așa: „În toată pacea ce avea Matei Vodă, iară nu l-a lăsat Dumnezeu în odihnă, ci i-a rădicat nemic mare, pe Vasile Lupul, domnul Moldovei, care a fost după Moisi Vodă la Moldova; acesta, fără nici o pricină s-a rădicat cu oaste asupra lui Matei Vodă și a venit pînă la Buzeu, carea auzînd-o Matei, a trimis la Racoți, craiul Ardealului, pentru ajutor, fiindu-i prieten; strîns-a și oastea sa ce avea, și însuși a pornit cu oștile spre Buzeu, unde venise Vasile Lupul, carele auzînd de atîtea oști muntenesti și ardelenesti ale lui Matei, fără de vreo bătaie a dat doșul. Muntenii l-au gonit pînă la Putna și rău au prădat țeara; de-acî ardelenii au trecut pre la Totrûș în țeara lor, iară Matei Vodă cu bucurie s-a înturnat la scaunul său."

Mai chiar scrie despre războiul acesta Chemeni Ianoș zîcînd: „În anul 1637, toamna tîrziu, Lupul, domnul Moldovei, din îngăduința Porței turcești s-a rădicat cu oaste asupra lui Matei, domnului muntenesc, cu care făcusem legătură sau aleanță, precum am scris la anul 1636, și am trebuit să-l ajutăm. Care așa s-a făcut. Eu mă bolnăvisem... și m-am dus la Bălgrad să mă lecuiesc, unde era de față și prințul Gheorghe

I Racoli, și după ce am rămas trei zile la curte, într-o zi, foarte de dimineață, m-a chemat prințul la sine și spunându-mi vestea ce o primise cu puțin mai înainte despre treaba lui Matei Vodă, am început a vorbi, cum să-l ajutăm. Atunci prințul îmi zise că de m-aș încrede sinătăței mele, pre mine m-ar trimite cu oaste într-un ajutorul lui, pentru că ar fi tirziu pină cînd ar aduna sfetnicii și ar orîndui alt povățuitor oștilor. Iară eu nădăjduind în Dumnezeu, îndată m-am fîgăduit și fiindcă prințul încă toema într-o aceea zi vrea să pornească către Maruș Oșorhei și către Gurgiu, ca să nu se socotească a fi ceva spaimă, a și pornit și pre mine m-a și trimis de la Crăciunelul-de-Gios, unde am prinzit, poruncind și pentru oștile de la Harom Sec. Aceasta a fost într-o marți și noaptea sosind la Grind, miercuri, pină la amiază m-am gătat, după amiază am pornit, joi am agiuns în Făgăraș, vineri am toemit toate, sîmbătă pornind, luni mi s-a făcut ziuă în Valahia, trecînd munții pe plaiul Buzelui cu vreo cîteva mii de secui călări și pedestri și cu unelte de bătaie. Lui Matei Vodă, cînd am sosit eu, nu bine îi mergea lucrurile, pentru că pedestrașii, cît a ieșit el din București, îndată s-au turburat și lepădînd pre aga lor, și-au ales altul, numai de capul lor, călărașii încă prea mornăiau, pentru că Lupul Vodă intrase în Valahia cale de patru zile, dară auzind de venirea oștilor ardelenesti, se opăcise de la pășirea înainte. Într-aceea sosit-a după mine Mihail Tóldolaghi cu mai mare oaste și împreunîndu-se am purces asupra Lupului Vodă, ci numai urmele lui le-am găsit. Iară noi avusesem mai înainte poruncă ca cu o îmblare să-i înfrîngem toată neodihna și să scoatem pe Lupul Vodă din scaunul său, dară întrebînd acuma pe trimisul prințului, cine a fost de față dintre sfetnicii la prințul, și înțelegînd că Ștefan Cășai, cel mai credincios și toema așa de fricos ca și prințul, îndată am gîndit că s-a schimbat porunca. Tătuși auzind eu că Lupul Vodă la paza plaiului Oitoz celui de la Totruș, a trimis pe cumnatu-său, Șóldon, cu vreo cîteva mii de ostași, am pornit într-acolo, măcar că porunca cea nouă era ca să împăcăm pe

Lupu cu Matei sau, de ar trebui să mergem mai încolo, pe Matei Vodă și pe boierii lui să-i aducem la aceea, ca să se lege că, de se va supăra Poarta turcească pentru ajutorul nostru, ei o vor împăca cu cheltuialele lor. Care lucru spunîndu-l noi lui Matei Vodă, acest mărit și vrednic de vecinică pomenire răspuns ni l-a dat: „Întîi, ca pofta prințului Racoți nici boierilor să o vestim, necum altora, ca nu cumva să se facă vrajbă, pentru că fiind ei în aleanță laolaltă, laolaltă trebuie să poarte și greutățile, tătuși, că el este gata a plăti toate.“ Despre celelalte a zis Matei Vodă: „Unde va fi cinstea mea și a prințului Racoți? unde va rămînea numele și vestea noastră? de vom începe noi a îmbla după Lupul Vodă. El, cinele, fuge de frica noastră și noi să-l îmbiem cu pace! N-am rupt noi pacea, ci el; el nu o va ținea și de-acî înainte; drept aceea să facem ce este de făcut.“ Iară plaiul Oituzului pentru aceea îl păzea Lupul Vodă, pentru că lăcuia în Ardeal, încă de pe vremea lui Gavril Betlen, un mazil, anume Ioan Moghila, despre carele am vorbit la anul 1631; acela avea în Moldova pre unii, carii bucuroși l-ar fi primit domn, și Racoți încă îi făgăduise că-l va ajuta; pentru aceea îl și trimisese în Berete, tocma la marginea Ardealului, și lezne se și putea face, pentru că sosind eu seara la Totruș, Șoldon a fugit dinaintea mea, neputîndu-l eu goni pentru vremea de noapte, dară și Matei Vodă și-a pierdut inima de a merge mai înainte, pentru necuvioasa poftă a prințului Racoți și s-a înturnat înapoi, ținînd a fi destul că a ieșit vrăjmașul din țeara lui. Așadară, noi încă ne-am înturnat pe plaiul Oituzului, fiind foarte mare frig... Curtenii lui Matei Vodă se înturna acasă cu saniile. Mîncare nu era prea multă, dar vin era destul, de care îmbătîndu-se secuii și zăcînd pe munți, românii la unii le-au tăiat gîturile, la alții uneltele sau mădulările cele bărbătești.“

Cum că Ioan Moghila a avut nădejde de a căpăta domnia Moldovei prin mijlocirea și ajutorul lui Gheorghe I Racoți, se vede din diplomatul lui, care l-a dat aceluiași Racoți, în 30 noemvrie din anul 1637, și se aduce de preavestitul Enghel, unde îl și poți afla și ceti, de-ți va fi voia.

Anul 1638. *Istoria Bălăcenească* numai atîta scrie la anul acesta: „Și alte supărări a avut Matei Vodă de Vasile Vodă, că nu-l lăsa în pace, ci iară a strîns oști și a venit în Țeara Românească, care lucru auzind Matei Vodă, a strîns și el oștile sale și a ieșit întru întîmpinarea lui la sat, la Nenișor, pre apa Ialóniței, unde dînd vitejește bătaie, biruința a fost a lui Matei Vodă, cît abia a scăpat cu puțini oameni Vasilie, la Brăila.“

Ci, mai pre larg le scrie acestea Chemeni Ianoș, carele zice: „În anul 1638, toamna, iarăși s-a rădicat Lupul Vodă, cu oaste asupra lui Matei Vodă, ca să-i ia domnia, carea și Poarta i-o dăduse. Matei iarăși a început a cere de la Răcoți și de la Țeara Ardealului ajutor, dară venise tare poruncă lui Răcoți de la Poartă, ca să nu îndrezească a se mesteca întru aceea. Drept aceea ținînd sfat, măcar că lucrul era primejdios, ci fiindcă credința noastră încă juca într-însul, eu și Bornemisa Păl ne-am cerut spre ajutorul lui, dară nu ne-a slobozit prințul, ci a orînduit pe Sigismund Corniș generar la oști, și l-a trimis în Țeara Birsei, ca cum ar merge întru ajutor; iară pe Gheorghe Coprônțai l-a trimis la Matei Vodă. Eu văzînd viclenia n-am vrut a mă mai amesteca, ci smulgîndu-mă de lîngă prinț, am mers la deregătoria mea, în Făgăraș, pînă la sfîrșitul lucrului. Iară prințul cu cei ce erau una cu dînsul, viclenia aceasta o a făcut cu bietul Matei Vodă, că făcîndu-se că vreau să ajute pe Matei Vodă, spre cea mai înșelătoare încredințare a lui, pe Sigismund Corniș îl puseră la numitul loc cu oștile și pe Coprônțai l-au trimis la Matei Vodă și la boierii muntenesți cu mare bizătuire, ca să-l înșele. El încă tare se jura înaintea lui Matei, spunîndu-i cum că vreau să-l ajute. Iară despre a treia parte au trimis pre Acație Barciai la Lupul Vodă ca să-i spună că nu va ajuta pe Matei Vodă, ci pe Barciai mai l-au prăpădit tilharii, carii l-au dus prins la Abara-bașa, care ținea cu Lupul Vodă și era comandant Drăstiorului. Într-aceea Lupul apropiîndu-se de Matei, acesta încă neavînd nădejde de ajutor, a ieșit înaintea lui și ajutînd Dumnezeu dreptăței, foarte rău l-a bătut.

După aceea Matei Vodă a făcut de nou mai tare alianță cu noi, dară Racoți și acuma a îmblat cu viclenie, pentru că nefiind vreo esteptie sau luare afară în diplomatul țerei, el, în diplomatul ce l-a dat singur a scos afară pe turci și pe tătari." Așisderea scrie Gronschi, carele adaogă acestea: „Într-aceea Lupul, domnul Moldovei, și Matei, domnul Valahiei, au ales judecător svezei dintre sine pe Racoți, ci tocma atunci, cînd se cernea lucru, Lupul a chemat înapoi pe trimișii săi și pentru aceea Racoți a minat îndărăpt și pre solii lui Matei Vodă, sfătuindu-l ca almintrelea să poarte grijă de treaba sa."

Ce are dară Salardi? de scrie: „În anul acesta 1638, la începutul lui septemvrie, prin solii Lupului, domnului Moldovei, și ai lui Matei, domnului Valahiei, între dinșii și între Racoți, în Bălgrad, s-a lucrat pentru oarce pace, carea isprăvindu-se la începutul lui octomvrie, Racoți a slobozit pe solii aceia și el s-a dus, la terminul ce-l vestise, să fie în Bistriță, pe 22 octomvrie." Au doară bătaia mai sus adusă, după aceea s-a întîmplat? Rău destul că moldovenii și muntenii fiind ei tot de un sînge, se mincau pre sine și alergau la neamurile străine să-i împace! Ci lăcomia lui Vasile Lupul, domnului Moldovei, le pricinuia acestea, carele vrea să pună pre un nepot al său în locul lui Matei, domnului muntelesc, precum scrie Bisacioni.

Tot despre Matei Vodă așa scrie Hermán în *Analii* cei cu mina scriși: „În anul 1638, Matei Vodă a comîdat lui Racoți pre un călugăr (anume Elia Iorest), ca să fie vlădică românilor (din Ardeal). Acesta, în vizitații a făcut necurățiri cu preotesele românești. Care lucru dovedindu-se, Racoți a poruncit de l-au desbrăcat și, așa gol, cu nuiiele l-au bătut afară din Bălgrad (în anul 1643) și i-au luat, pe sama fișcului, toate bunurile, între care s-au aflat și niște scrisori grecești și românești, ce le adusese mai nainte din Valahia, în care erau scrise toate vistieriile cele îngropate pre la minăștiri și pre alte locuri din Valahia și din Ardeal; cu care mult s-a folosit Racoți, mai ales a aflat el o scrisoare carea arăta

mare vistieria craiului Ioan II, cea lângă Sibiu, la Orlat, supt munți, aproape de riul Sibiu chemat, îngropată. Acolo a poruncit Racoți să se sape foarte afund, mai în două luni; dară aflat-au ceva au nu, nu se știe. Scrisorile, care grăiau despre vistieriile ce erau îngropate la minăstirile din Valahia, le-au trimis Racoți lui Matei Vodă, carele mult s-a folosit cu dînsele.“ Pînă aci Herman, despre carele scrie preavestitul Engbel că trebuie luat sama că a fost sas din Ardeal. Iară eu adaog că nu trebuie să te minunezi că Matei Vodă a făcut atitea mănăstiri, pentru că pretutindenea a căutat vistierii, de nu sufletești, incai lünești.

Anul 1642... Tot intru acesta an s-a ținut săbor mare in Iași, de Parthenie I, patriarhul Țarigradului, in care, precum scrie Filip Chiprie: „Au fost de față și aceștia: Varlaam, mitropolitul Sucevei și a toată Moldova și exarhul plaiurilor, Evloghie, episcopul Romanului, Anastasie, epul Rădăuțului, Gheorghe, epul Hușului, și Sofronie, ieromonahul și egumenul minăstirei a Trei SS. Arhieriei din Iașii Moldovei“. Așisderea scrie Lecvien. Vezi și acelea care le voi scrie la anul 1645, despre alegerea lui Gheorghe II Racoți.

Anul 1643. La anul acesta scrie Brentan: „În Ungaria se face nouă rezmiriță de unguri și de români, supt Racoți asupra împăratului, din îndemnul mai virtos al galilor și al svecilor. Românii nu departe de Viena Austriei se împreună cu svecii.“ Ci acestea s-au întimplat în anul viitor, nu intru acesta.

Gronski mai multe aduce la anul de-acum scriind: „În Bălgradul Ardealului, în 3 februarie, cu mare pompă s-a ținut nunta lui Gheorghe Racoți celui Tiner cu Sofia, fata lui Ștefan Batori, în carea au fost de față nu numai toți domnii Ardealului, ci și solii altor neamuri: al împăratului romanilor, Iacusicie, episcopul Agriei, al craiului Poloniei,

Vladislav IV, duxul Ioan Radzivil, palatinul Vilnei, duxul Curlandiei, palatinul Ungariei, amindoi prinții românilor și alți bărbați de frunte. Sfirșindu-se ospățul, toți s-au dus pre la casele sale; iară la Racoti (cel Bătrîn) au venit solii svecilor și ai protestanților din Ungaria, carii îl îndemneau să se scoale asupra Casei Austriei, ci atunci nimica au isprăvit. Supt sfirșitul anului au venit la același Racoti, trimișii duxului Radzivil, ca prin mijlocirea lui să se căsătorească cu fata Lupului Vodă, carii cu prilejul acela l-au sfătuit să-și cîștige inimile polonilor, pre întîmplarea cînd ar muri Vladislav IV, pentru crăimea leșească, de ce nu s-a ferit. Afară de aceasta, întru altele au pomenit că Vladislav IV ar avea gînd de a se rădica asupra turcilor, care gînd plăcîndu-i, a zis că el încă nu se va feri de aceea. Luîndu-și ziua bună trimișii lui Radzivil de la Racoti, au mers cu solul lui la Lupul Vodă, să ceară vîrgura și acolo vorbind despre treaba în care erau trimiși, au pomenit că Racoti încă nu se departă de cugetul craiului leșesc de a se rădica cu război asupra turcilor, carea auzind-o Lupul Vodă, ca un dușman al lui Racoti, o a scris la Poartă și minînd îndărăpt pe solul lui Racoti, nunta s-a făcut după aceea prin mitropolitul de la Chiov¹. Într-aceea craiul Sveciei iarăși a trimis la Racoti să-l îndemne asupra împăratului.“ Așîderea serie Chemeni Ianoș.

Tot întru acesta an a dat și Gheorghe I Racoti diplomatul care urmează: „Noi Gheorghe Racoti ș.c., facem înștiințare ș.c., cum că, măcar că noi cu vreo cîțiva ani mai nainte, din avtoritatea și din plinirea puterii noastre cei prințești, carea cu mila lui Dumnezeu din cer dată o avem, după moartea și mutarea dintru această viață a cînstitului odineoară Gheorghe (Ghenadi) Bradi de la Bălgrad, superintendentului

¹ Plănuindu-se o ligă antiturcească, polonii, pentru a atrage Moldova în această ligă, au căsătorit pe Ianusz Radziwill, marele hatman al Lituaniei, cu Maria, fiica lui Vasile Lupu. Nunta s-a făcut la Iași, în 1645, în prezența mitropolitului Kievului, Petru Movilă.

tuturor besericilor din Ardeal, ce țin legea grecească, sirbească și românească, am fost socotit să punem și să înălțăm la treapta vlădiciei pre unul, anume Elia Ioreșt, după niște orinduiele date lui. Însă acel Elia Ioreșt, nebăgînd sama de statul său cel besericesc și aflîndu-se că el ca unul care era mai mare preste besericile nămitelor legi și trebuia să întrecă pe supușii deregătoriei sale cei vlădicești păstori și cu nevinovăția vieții și cu sfîntenia evlaviei și să le meargă înainte cu pilda bună ca cu o făclie aprinsă, n-a plinit acestea, ci de relele sale năravuri și patimi purtat și împins în prăpastie cu multe feluri de nespuse prihăni ale vieții s-a încurcat și deregătoria vlădiciei o a întunecat cu urite vinele vieții cei desfrînați, și pentru aceea fiindcă prin păstorii aceleiași legi cînd și cînd s-au dat mai multe jălobe înaintea noastră, despre necurată viața lui și despre mai multe necuvioase fapte ale lui și mai pre urmă făcîndu-se săbor mare de toți protopopii și preoții românești de legile grecească și sirbească, întru același săbor ținîndu-se toate cîte sînt de a se ținea din cădîntă și din obiceiul consistorului lor, tras fiind la judecată și din adevărate și mai multe mărturisiri de capitulari avtentici și de alte persoane vrednice de credință culese, aflîndu-se că este vinovat tuturor smintelelor și fărădelegilor de care se pîra, s-a judecat cu votul și sufragiul tuturor ca să se lepede din deregătoria sa cea vlădicească și ca să nu se întine tot cinul preoțesc să se dea pe mîna magistratului, spre pedeapsa ce i se cuvine. După aceea sfătuindu-se ei despre alt superintendent sau, cum se zice în comun, vlădică, pe carele să-l pună în locul lui și venindu-le în mînte să aleagă vlădică pe cînstitul bărbat Ștefan Popa Simonie de la Bălgrad, îndată s-au rugat de noi ca și noi să ne milostivim a da lui acea deregătorie besericescă, a-l întări în vlădicie și a-i arăta lui toată grația noastră cea prințască, carea cerere a lor, ce s-a făcut în modrul mai sus zis, cunoscîndu-o a fi dreaptă și adevărată, noi încă ca unii carii în toată stăpînirea noastră mai cu samă despre aceea cugetăm și ne grijim, ca pe toate și fieștecare staturi, ce din

cer s-au supus ocîrmuirii noastre, să le îndreptăm și să le ținem în cădînte sale, pre același Ștefan Popa Simonie, ca pre un comîndat și de preacinstitul domnul Ștefan Ghelei, episcopul besericilor ungurești celor pravoslavnice din Țeara noastră a Ardealului și păstorul cel dintîi al Bălgradului cel prea grijitor, și de alți credincioși ai noștri mai de frunte, pentru evlavia, bune năravurile și întregimea vieții lui, preste toate besericile ce sînt în comitaturile Albei din Ardeal, Crasnei, Sólnocului de Mișloc, Dăbicei, Clușului și Cetăței de Baltă, iarăși în districturile Chioarului, Bîrsei și Bistriței, așîderea în toate scaunele secuienesti și săsesti, (luînd afară besericile de la Alamór; de la Orăștie, de la Hăteg, de la Hinedoară, de la Ilia, de la Chiriș și trei protopopii de la Țeara Oltului, în care numai atîta cădîntă și avtoritate i se dă, cită îi va lăsa domnul episcopul cel pravoslavnic unguresc) îl punem vlădică, adecă preste toate besericile ce țin legea grecească, și milostivește îl întărim, tătuși supț condițiile acestea, care de pre ungurie s-au întors pe lătinie:

1. Cum că cuvîntul cel sfînt al lui Dumnezeu după cărțile S. Bibliei și dumineca și într-alte sărbători și în besericile sale și la îngropăciuni și airea, ori în ce loc, unde va fi op, în limba cea românească îl va propovedui și va avea grijă și va face ca și prin oricarii alți păstori să se propoveduiască.

2. Cum că catehismul care acuma s-a dat lor, îl va primi și va face ca și alții să-l primească și cu de-adinsul și el însuși va învăța pe prunci acel catehism și prin alții va face să se învețe.

3. Cum că misterul botezului, după orînduiala domnului nostru Is.Hs., cu apă firească în numele Tatălui și al Fiului și al Sîntului Duh îl va sluji și prin toți alții va face așa să se slujească.

4. Cum că s. taină a Cinei Domnului, carea o chemăm în comun cuminecătură, așîderea, după cum a rînduit Is.Hs., cu vin și cu pîne o va da și prin alții a se da va face, și accasta numai oamenilor celor de vîrstă și carii au minte întregă și viață bună o va da și a se da va face.

5. Cum că dumnezeiasca Domnului nostru Is. Hs. maiestate, carele unul este mintuitorul nostru și mijlocitor la Dumnezeu Tatăl, o va cinsti cu slujbă și cu sfială și va face ca și prin alții așa să se cinstească; iară pe ss. cu cinstea ce li se cade li va cinsti și va face să se cinstească.

6. Cum că crucile și icoanele cele puse în beserici, nu le va cinsti cu vreo cinste cucernică, ci numai pentru podoaba besericilor și pentru pomenirea patimei Domnului le va ținea și va face a se ținea.

7. Cum că ceremoniile cele de la gropi sau de la îngropăciunile celor ce au trecut dintre vii, după obiceiul cel primit al creștinilor va face să se facă adăogînd, de ar fi op, didachii și cîntări sfinte; iară superstițiile cele băbești, nu le va întări sau învăța, nici va face să se întărească sau să se învețe.

8. Cum că pe fețele care vor să se împreună cu legătura sfintei căsătorii mai puțin în trei zile, înainte de cununie, le va vesti înaintea norodului în beserică și va face ca prin toți preoții cei supuși și pretutindenea și în toate besericile lor să se vestească și, dacă nu se va auzi vreo împiedecare pentru carea să se poată împiedeca cununia lor, slobod îi va cununa prin jurămint și va face ca și prin alții așa să se facă cununia; iară fețele cele cununate amîndouă sfint să lăcuiască împreună, și care neținînd credința vor părăsi una pre alta și de se vor afla amîndouă fețele acelea lăcuind într-această Teară a Ardealului sau în părțile cele împreunate ei nici de cum și nici într-un chip să nu le despartă; iară la o întîmplare ca aceea, cînd o față se duce în țeri dinafară și departe și nici o veste cu bună samă de aceea se aude, mai pre-urmă, după ce au trecut patru sau cinci ani, după obiceiul besericilor pravoslavnice ungurești va face să se dea putere părței cei nevinovate și părăsite să se poată slobod căsători.

9. Cum că pre oamenii cei cu viață rea și necuvincioasă și cunoscuți făcători de rău, îi va ținea și va face ca și prin alții să se țină afurisiți și lepădați de la beserică și din ceata credincioșilor cea de obște și nu-i va lăsa nici va suferi să se lase să fie cu ceilalți credincioși la sinta slujbă în bes-

rică, pînă cînd accia prin pocăință adevărată se vor întoarce și întîi cu Dumnezeu, apoi cu beserica se vor împăca.

10. Cum că pe cei din români, ori din cei besericești, ori din mireni, carii, mișcați de duhul sfînt, au cuprins credința cea adevărată pravoslavnică și s-au adaos la episcopia cea pravoslavnică nici cum îi va smînti, nici îi va supăra, nici întru aiavea, nici întru ascuns, nici prin alții va face să se smintească și să se dosădească și către aceia întoema ca către cei ce ascultă de dînsul va avea dragoste frățească și impropriivă nemica de rău va grăi la norod, nici pre alții va suferi să grăiască.

11. Cum că în tot anul va face săbor mare de toți păstorii cei de supt vlădicia lui, unde, dacă se va întîmpla vreo întrebare grea în lucrul religiei, atunci cu protopopii săi va fi detor a întreba despre acel lucru și pe preacinstitul domnul episcopul pravoslavnic unguresc, pre cel de-acum și pre cel ce va fi, și judecata cu voința lui plăcută și primită o va avea.

12. Cum că protopopii ău voia cea dimpreună a consistorului va alege și a se alege va face și pe nici unul dintr-înșii pentru bani de la cineva sau ori pentru ce dar îl valipsi, nici va lăsa să se lipsească de deregătorie, ci, dacă vreunii dintre ei se vor afla greșiți cu ceva sau ori în ce chip abătuti de la calea directă a deregătoriei sale, pre aceia cu judecată dreaptă din deregătorie îi va lepăda și tot lucrul îl va arăta și mai sus zisului domnului epului celui pravoslavnic și cine se va vedea vrednic de deregătorie protopopiei, împreună voină și preoții ținutului sau ai eparhiei sau ai commitatului aceluia, iar mai ales mai sus zisul domnul epul cel pravoslavnic, se va alege și în locul celui lepădat se va pune.

13. Cum că în vremile cînd va face cercetare sau visitație besericilor din Ardeal, celor de supt ocîrmuirea lui, pricile care se vor afla mai grele, împreună cu protopopii cei cu sine, le va judeca; iară dacă vreo parte din cei ce se pricec nu se va îndestuli, atunci aceeași price la scaunul cel de judecată de la Bălgrad a vlădicului aceluiași, prin mutarea

legei sau apelație, să se poată muta legea, unde luind mai mulți protopopi aceleași prici de nou să le cerce și să le hotărască, însă și cu judecata sau sfatul de multe ori numitului domnului pravoslavnicului episcop.

14. Cum că pe nici un ungar va cununa, nici va face ca să se cunune, pe nici unul dintr-aceia va despărți, nici va face ca să se despartă, nici pe pruncii lor va boteza, nici pe cei morți va îngropa, nici altora va da putere a face acestea, afară de singură întâmplarea aceasta, adecă cînd cineva dintre români însurîndu-se ar lua vreo muiere sau vreo fată de ungar și ar vrea prin popă românesc să se cunune. Care orînduiești, dacă cineva dintre popii românești se va afla că au toate, au numai unele să le vatămă, acela întii se va globi cu șese florinți, a doua oară cu 12 florinți, iară a treia oară se va lipsi de deregătoria sa.

15. Afară de acestea, cum că și nouă întru toate pururea adevărat și credincios va rămînea, binevoitorilor noștri binevoitor va fi, și vrăjmașilor noștri și celor răi, vrăjmaș și rău va fi; iară bir sau dajde, după obiceiul pînă acum ținut, cămerei noastre în tot anul va da piei de samór treizeci și două și de rîs patru.

Îngăduind și dînd aceluiași Ștefan Popa Simonie plină și desăvîrșit putere preste besericile și eparhiile cele supuse iurisdicției sale, ca drept și după lege să isprăvească toate cîte se țin de deregătoria sa: besericile să le ocîrmuiască, pricile căsătorîților să le judece, greșalele slujitorilor celor cu viață desfrînată să le îndrepte cu învățătură, cu evlavie și cu obiceiuri bune să isprăvească toată deregătoria besericească, la preoție persoane cuvicioase să ia, iară cele necuvioase să le lepede, și altele, oricîte se țin de chemarea sa, după obicei și după orînduială, însă acelea să nu fie împrotivitoare învățăturei dumnezeiești și cu totul să fie asemenea mai sus ziselor condiții. Și veniturile sale cele legiuite să le aibă și să le țină, care alți episcopi ai besericilor grecești, sirbești și românești carii mai nainte de el au fost, de demult le-au avut, adecă de la fieștecare preot supus iurisdicției sale

În tot anul un florint a lua s-a obicinuit, așa și lui prin tăria aceștii scrisori îi dăm putere de la fieștecare preot al besericilor românești din mai sus zisele comitaturi, vidicuri și scaune secuenești și săsești, de a lua un florint. Drept aceea vouă, credincioșilor noștri, domnilor ș.c.... Dat în Alba-Iulia sau Bălgrad, cetatea noastră, în 10 zile ale lui octomvrie 1643."

Vezi cum se meșteșugeau calvinii să tragă la credința și legea lor pe bieții românii din Ardeal! Drept aceea lezne poți crede că pe mitropolitul Bălgradului, Elia Ioreșt, despre care am cuvîntat și la anul 1638, nu pentru birfelele ce se scriu în diplomatul acesta l-a lepădat din vîldicie, ci pentru că n-a primit catehismul, despre carele voi vorbi la anul 1645. Căci toți protopopii și peoții aceia carii în diplomat se scot de supt iurisdicția mitropolitului Ștefan Simonie, erau calvini și aceia au osîndit pe mitropolitul Elia Ioreșt. Eu însumi am cetit cărțile nobililor din Alămor, care așa sînt date de Racoți, ca, cît se vor lăsa de sfînta unire cu pravoslavnicii, adecă cu calvinii, îndată să-și piardă și nemișugul și iosagul. Căreia condiție după aceea numiții nobili înțelegîndu-o despre unirea cu Biserica Romei, ca să nu-și piardă boierimea, numai singuri au rămas uniți în tot Alămorul, ținînd legea Bisericei Răsăritului.

Anul 1644 ...Trimis-a Racoți și pre Acăție Bărcei în Moldova cu mine, pentru că printr-însul și prin Thoma-bașa făcuse alianță cu Lupul Vodă, ale căruia cărți, scrise și lăținește și românește, le duceam cu noi, să-i aruncăm neîntinerea aceloră. Eu, drept aceea, după unsprezece luni m-am înturnat din bătaie, la casa mea în Cuiasde, unde n-am zăbăvit, ci m-am dus în Moldova; și la nunta herțogului Ianușie Radzivil, în locul prințului Gheorghe I Racoți, eu am fost cel dintîi și Acăție Barceai al doilea, iară al treilea a fost Ștefan Măriasi, în locul lui Gheorghe II Racoție. Dus-am cu mine pe cale foarte zdraveni oameni, care mi-au fost spre mare desfătare, anume pe Șebeși Micloș, pe Sécheli Mihai,

pre Orban Ferent, pe Decei Bálint și pe Cisar Ghergheli; eu am avut supt corneta mea mai bine de o sută de călăreți, toți îmbrăcați în piei de lup. Cu mare pompă s-a ținut nunta. Din Țeara Leșească au venit mulți domni, solii craiului și ai altor domni, carii toți erau foarte aleși îmbrăcați și gătiți, ca la 2 000 de călăreți și pedestrași; dară spunînd adevărul, pe curtenii lui vodă nu-i întrecea cu frumseța și scumpia țeșmintelor, că hainele lor cele căptușite cu soboli, cu samori și cu risuri și cele de urșinie și de mătăasă erau numai de rînd. Búcatele de pre toate mesile erau gătite după gustul leșesc și pretutîndea erau de tot felul și de prisosit; blidele, tiarele, urcioarele, lingurile și cuțitele de pre mesile cele lungi erau toate de argint de cel curat; dară músicile și jocurile ce s-au făcut nu cu varvarie românească, ci ca la măcar ce crai creștinesc, cine le va număra? La masă, în locul cel mai de frunte a șezut solul craiului leșesc și tot pe rîndul acela mai întîi a șezut vodă, după dînsul toți domnii leșești; dincolo lingă sol a șezut mirele Radzivil, după dînsul mitropolitul din Chiov, carele era sămînță de vodă, din familia Móghila, cu Gavril, Ivan și Moisi Vodă frate, despre carele s-a mai făcut pomenire, cu preoții cei mai de frunte ai lui, carii atîta procopsiți erau, cît n-am crezut mai nainte să se afle în rîndul acela oameni așa de învățați. Prea de omenie și blînd om era și mitropolitul și i-a cununat în beserică românește, neîmprotivîndu-se Radzivil, măcar că dînsul era luteran. Ca să îngădui loc înaintea mea mitropolitului acestuia, cu aceste pricini m-a adus Lupul Vodă, că și după obiceiul nostru se dă cinste nănașului și la ei încă cel ce cunună se ține în mare cinste. Așa, din îngăduință a șezut la masă Móghila dinaintea mea. În casa aceea, la masă n-a fost nici muiere, nici fată, nici mireasă, nici joc, și în piațul curței, mai nainte de a ședea la masă, vreo 50 sau 60 de pă-rechi de boieroi și cocoane, singure prinzîndu-se de mini, acuși rotogol, acuși de-a lungul au întins danțul românesc prea înfoiate, la care numai s-au uitat bărbații, nu s-au amestecat între ele, ci înaintea lor oarecare stolnic bătrîn

cu cumănac pe cap și cu baston a mină, sărea cît putea. Ospățul femeilor încă a fost într-aita casă. Supt tot ospățul nu s-a prea-nbătat cineva, ei a băut care cît a voit și după aceea solul crăiesc, mirele și polonii, s-au sculat și s-au dus.. și vodă i-a petrecut, rugîndu-se ca să așteptăm puținel; nici a zăbăvit mult, ei a venit și a băut cu noi pînă cînd ne-am urit, dîndu-ne toată cîntea, mai ales mie arătîndu-mi mare dragoste. Deci ne-am luat ziua bună... Cînd au venit nuntașii, vodă încă le-a ieșit înainte, ca la o gimătate de milă de loc, pre un asturcan foarte bun și scump împodobit cu sersamuri într-aurite și țintuite cu pietri scumpe, scările încă erau așa făcute dimpreună cu sabia, cu carea era încins; în cumănac avea cinci diamanturi mari și altul în inelul cel din deget. Podoaba lui și a calului, precum am socotit atunci, plăteau 40 000 de taleri. La cîmp, pogorîndu-se de pe cai, așa s-au îmbrățoșat. După trei zile de ospăț ne-am apucat de lucrul pentru care am fost trimiși și aruncîndu-i cărțile ne-a răspuns că le cunoaște a fi ale sale, dară se miră cum le-a dat¹; fost-a beat sașu nebun cînd le-a iscălit și pecetluit! că de-i va porunci turcul, el este detor a se scula asupra noastră și a ne fi potrivnic, almintrelea că el va ținea vecinătatea cea bună și prietenșugul... Cu cuvîntul destul s-a jurat, dară carte nouă nu ne-a dat și noi încă am ținut cărțile cele mai dinainte. Într-aceea tot ne-am prepus despre prietenșugul lui. Pe mire și pe mireasă i-am lăsat acolo și dîndu-le darurile de noi duse, ne-am înturnat și eu m-am grăbit a mă înturna la prințul meu, pe carele l-am găsit în Muncaci.² Așîdere serie Gronshi.

¹ Este vorba de scrisoarea lui Vasile Lupu din 24 ianuarie 1643, pe care o trimisese Porții. În această scrisoare Vasile Lupu mărturisea credința sultanului și se arăta gata să-i călăuzească pe turci în Polonia și Transilvania dacă sultanul vrea să cucerească aceste țări. Pentru Transilvania, Vasile Lupu arăta că mai mult de a treia parte din locuitorii ei sînt români și că pe aceștia cu multă ușurință i-ar putea ridica împotriva stăpînirii ungurești.

² Nunta pe care ne-o descrie Kemeny a avut loc, ca și solia lui, în anul 1645, și nu în anul 1644.

Anul 1649. „În al șesespăzecelea an al domniei lui Matei Vodă, precum scrie Enghel, din Filăstih, adevă pre la anul 1649, s-au rădicat doi boieri, carii pe Matei Vodă la atitea rele l-au adus, de mai i-au întunecat numele și vestea cea bună. Unul dintre aceștia era Ghina, grec născut din Romelia, carele în tinerețele sale se numea Sucală sau Olariu; acesta gîndea că roata ocîrmuirii încă așa se învîrtea ca și cea de oale. Dînsul s-a înșurat în Valahia și cu înșurăciunea aceea a moștenit satul Breceán de lîngă Olt, în județul Romunaț. Deci acesta aflîndu-și prilej de a vorbi cu Matei Vodă, i-a zis că, de-l va face vistier mare, multă avuție îi va aduna; plăcîndu-i făgăduința lui Matei Vodă, a și făcut pe Ghina vistier, dîndu-i mare putere. Iară Ghina, rău și numai spre stoarceri s-a folosit cu puterea și e dată: în Păresimă nu mergea la beserică cu alți creștini ci, pe vremea slujbei dumnezeiești, rămînea acasă și număra banii cei din lăzi, fîlîndu-se că el poate numai pe degete socoti veniturile țerei și că el știe toate satele cît sînt departe de laolaltă, cît tîn împrejur și cîți lăcuiitori au în sine ș.c. Iară Matei Vodă se bucura de unele ca acestea și lăuda talanții omului, nebagînd samă că-și strică numele cel bun prin mamonul cel necuvios.

Ce era Ghina în finanție, aceea era și Radul Verzarul, armașul cel mare, în lucrurile militărești și cele din afară. Acesta era român de viță. Tată-său fusese grădinar în Ploiești și de-acolo s-a numit Verzarul. Din pruncia sa a fost om rău, svădîtor și crud, dară viteaz ostaș, prin ce a agiuns de s-a făcut armaș mare. Fiînd el în treapta aceasta, puterea cea într-armată o a întors spre asuprirea lăcuiitorilor țerei; cît auzea că este cineva bogat, îndată scornea ceva rău despre dînsul și lua toate averile. Nu pîrținea el nici boierilor, nici călugărilor, neguțătorilor. Pre unii a poruncit de i-a omorît la căsile lor și i-a îngropat în gunoi; altora le-a tăiat nasurile și urechile și așa ciungăriți i-a purtat prin tîrguri; pre alții i-a osîndit la ocne; toate erau pline de vaiete și de țipete, dară nimenea cuteza a se pune împotrivă, ci cei mai mulți și-au părăsit căsile, curțile, moșiile și țeara. Numele lui așa de

groaznic era, de, cît îl auzeau sau cît își arunca în sus buzdu-
ganul, toți se ascundeau. Pe domnul său, Matei Vodă, pururea
îl ațîța asupra lui Vasile Lupu Vodă și la atîta îl adusesse,
de acuma lui Racoti încă nu-i credea; așa a ținut el necurmat
prepus între acești trei prinți, pînă cînd s-a vărsat prepusul
în prea crunt război.“

Anul 1652. La anul de-acum scrie Bod Peter, precum ur-
mează: „Gheorghe Ciulai, superintendentul cel calvînesc din
Ardeal, din bătrîină familie și-a tras vița, carea și-a căpătat
nemișugul de la Ladislav I, craiul Ungariei. Tată a avut
pe Ciulai Ianoș, iară mumă pe Virvara Barciai, sora prințului
Acație Barciai... Supt superintendenția acestuia s-au unit
cu calvinii românii cei din Maramurăș, de pre lingă Sighet,
al cărora protopop a fost Simon Petrașco, întru al căruia di-
plomat, ce i s-a dat în anul 1652, acestea condiții s-au fost
pus: 1. Ca cuvîntul lui Dumnezeu să-l vestească în limba
românească și așa să facă să-l vestească și preoții de supt el.
2. Ca *Catehismul* cel de Gheorghe I Racoti poruncit, să se
întoarcă pe limba românească și să se dea preoților româ-
nești și el să-l cetească în beserică norodului, și preoților de
supt sine să poruncească ca să facă aceea. 3. Ca boscoanele
cele de la botez și de la cununie să le lase. 4. Ca cîte s-au
poruncit preoților românești și mai nainte în comun, toate
să le țină. 5. Ca despre toate trebile să se înțeleagă cu superin-
tendentul cel calvînesc și de el să asculte. Iară ca să poată
cerceta besericile cele de supt sine după obicei și îndrepta
cele de îndreptat, milostivește i-am îngăduit.“

Vezi cum se nevoiau calvinii să amăgească pe români
de la credința cea adevărată! Ci prin aceea numai atîta au
făcut de românii au lepădat limba cea slovenească din mij-
locul lor, și iarăși s-au întors la limba cea părintească, ba-
rem de s-ar fi întors sau de s-ar întoarce și la literele cele
părintești!¹

¹ Cu toate că în *Elementa lingae...* Șincai folosisese alfabetul latin,
el și-a redactat cronica cu caractere chirilice, care erau folosite în-

Anul 1653 ...Dară mai răspicat le dă înainte acestea *Istoria Bălăcenească* zicînd: „Deci neputîndu-se odihni Matei Vodă de Vasile Lupul Vodă, s-a sfătuit cu Racoți, prințul Ardealului, ca să rădice pe Vasile Vodă din scaun și să pună pre alt domn; și fiind la Moldova un boier, anume Ștefan Gheorghită, logofăt mare, din sat Rănehéci, care în ascuns era protivnic lui Vasile, și neștiind acesta, pre acela, ca pre un credincios al său în toate soliile îl trimetea, și la Racoți și la Matei Vodă, și în soliile lui și-a descoperit necredința ce o avea asupra domnului său, cătră Racoți și către Matei, vinuindu-l că a îmblat cu jupîneasa lui. Și se învrăjbi se logofătul și cu Thoma vornicul și cu Iordache vistierul, Cantacuzeni din țeara lor. Deci Racoți și Matei Vodă aflînd mijlocitor pre acest boier, au așezat între dinșii ca Racoți să trimită oști din Ardeal și Matei din Valahia, cărora el le va fi cap și va scoate pe Vasile Vodă din scaun. Și așa au făcut, că într-ascuns au gătit oștile și le-au trimis în Moldova. Iară pînă au venit oștile, Ștefan Gheorghe era în mare grijă; șezînd în spătărie și ținînd bastonul la gură, că la Moldova, logofătul cel mare poartă baston. Iară Thoma vornicul și Iordache vistierul, vrăjmașii lui, în chip de batjocură îi ziseră: „Logofete, ce ții bastonul la gură? pare că zici în fluier.“ El a răspuns: „Așa este, că zic în fluier să-mi pogoare caprele de la munte“.

Deci nu trecură zile multe și într-o zi mare, șezînd cu Vasile Vodă la masă, îi veni la urechi veste că oștile ardelenesti și muntenesti au intrat în Moldova, că a fost pus oamenii săi să aibă grijă și să-i dea de știre, cînd or veni oștile. El, cit auzi a început a se șterge la ochi și întrebîndu-l Vasile

deobște, în vremea cînd își redacta cronica. Din afirmația lui reiese că regreta faptul că nu se folosea alfabetul latin, dar, ceea ce este mai important, el se supunea normelor în vigoare pentru a se face înțeles tuturor românilor.

Vodă: „Ce-ți este, logofete?“ el a răspuns că i-a venit veste că-i moare jupîneasa și se roagă lui Vasile ca să-l lase să se ducă să o îngroape; și auzînd Vodă l-a lăsat. Lui fiindu-i caii gata la gazdă, îndată a pornit și s-a dus de s-a împreunat la Bacău cu toate oștile. Iară în urma lui mai erau doi boieri carii mai nainte au fost avut înțelegere cu Ștefan Gheorghiță pentru aceste lucruri, și la pornitul lui, nefăcîndu-le știre, li s-a părut că i-a viclenit logofătul. Deci socotînd că le va fi mai de folos, au mers de au spus lui Vasile faptele lui... Și îndată cît auzi acestea Vasile, trimise pe vătaful de a alergat cu 50 de oameni să-l agiungă și să-l prindă, iară cînd a agiuns vătaful la Bacău, logofătul s-a fost împreunat cu oștile. Vătaful necutezînd să mai alerge, s-a întors de a spus stăpînului său ce a văzut. Vasile Vodă întru aceea minie a tăiat pînă la acei doi boieri zicînd că au trebuit mai nainte a spune, cînd se începeau vorbele și logofătul era la mina lui, iar nu acuma. Iară logofătul n-a întîrziat, ci a pornit cu oștile spre Iași: Vasile încă cu oștile care le-a putut de grabă strînge, i-a ieșit înainte la Podul Liloaș și acolo lovindu-se a biruit Ștefan Gheorghiță logofătul; iară Vasile Vodă a fugit la Cmielnițchi, hătmanul cazacilor, ca la un cuseru, de care s-a rugat să-i dea oști, să scoată pe vrăjmași din țeară și i-a dat împreună cu fiul său Timuș, carele ținea pe doamna Rucsandra (almintrelea Dumna), fata lui Vasile; ci pînă a venit el din Țeara Căzăcească, Ștefan Gheorghiță s-a făcut domn în scaun, la Iași. Iară după ce a venit Vasile cu mulți cazaci și au dat bătaie la Popricani, Ștefan Gheorghiță fiind biruit s-a tras îndărăpt spre Focșani, Vasile Vodă după dînsul; Ștefan (XII) Gheorghiță Vodă la Tîrgovești, la Matei Vodă. Vasile Vodă tot după dînsul. Matei Vodă a fost trimis pe Zicul spătarul cu oști, ca să oprească pe Vasile Vodă la Focșani și la Șoplu, dară n-a putut. Deci Matei Vodă și-a strîns oștile toate și a ieșit înaintea lui Vasile și a lui Timuș, la Fînta și s-au lovit oștile foarte tare și întîi au rupt pre o samă de slujitori de i-au trecut apa Ialomiței. Iară Matei Vodă cu inimă tare fiind în fruntea bătaiei și

îndemnînd pe slujitorii săi, precum pururea îi slujea norocul, așa și acum nu l-a înșălat, că s-a lăsat un nor plin de apă și vînt iute, de bătea tot în față pe moldoveni și pe cazaci, pînă i-a împlut de apă, de nu puteau să dea foc sau să se apuce de arme; iară muntenii îmbărbătîndu-se au spart toată tabăra moldovenilor și a cazacilor; iară Vasile și Timuș poșteau să se mai vadă spre Focșani. Atunci o ghindă a stricat pe Matei în picior, însă cu biruință s-a întors în Tirgoviște, la scaunul său, încărcat de șerbi moldovenеști și căzăcești, pe carii de la Fîntîna Țiganului i-a dat de i-au tăiat pînă în Tirgovești, de i-a văzut un ture mare ce venise de la împărăție să vadă de gilceville ce s-au făcut între acești domni; carele văzînd că fără de nici o pricină a venit Vasile Vodă să ia scaunul lui Matei Vodă, a spus împăratului că vina este a lui Vasile Vodă. Deci împăratul a poruncit hanului să prindă pe Vasile Vodă și să-l trimită la Poartă. Ci, în mijlocul timpurilor acestora, dacă a mers Vasile în Moldova, a trimis pe doamna sa cu fiul său, Ștefănuț, și pe ginerele său cu cazacii la cetatea Sucevei și el se găta de bătaie. Matei Vodă încă n-a întirziat, ci a dat lui Ștefan (XII) Vodă, oștile lui și a trimis și Racotji, prințul Ardealului, de s-au dus după Vasile Vodă, la Moldova și s-au bătut cu dînsul la satul ce se cheamă Silca, și biruind Ștefan Vodă, Vasile a fugit în Țeara Căzăcească. Iară hanul avînd poruncă să prindă pe Vasile, i-a scris o carte zicîndu-i: „Dacă a avut op de ajutor, pentru ce n-a venit la dînsul, să-i dea, ce a îmblat nemica cu cazacii?” Aceasta auzînd Vasile Vodă s-a încrezut în vorbele lui și s-a dus la dînsul ca să-i dea ajutor. Hanul, cît a pus mîna pre el, l-a băgat în obezi și l-a trimis la Țarigrad și l-a închis la Iedicolă. Iară Ștefan Vodă a mers la Suceava de a bătut cetatea și îndreptînd un tun spre cortul unde ședea Timuș, a lovit o ladă și țăndurile lăzei au omorit pe Timuș. Deci doamna nu mai avea ce să facă, ci a dat cetatea și a luat avuția Ștefan Vodă. După aceea Ștefan Vodă a venit la scaun și a scris cărți de la țeară

și de la el la Poartă, cerînd după obicei steag de domnie și s-a așezat domn Moldovei.“

...Precum moldovenii pre vremile acestea și-au cules laolaltă toate orînduile și obiceiurile țerei sale și și-au făcut carte de legi, așa și ardelenii, în anul acesta 1653, în 15 zile ale lui martie, au vestit legile sale, care le-au numit *Aprobate* și le țin pînă astăzi, 29 martie din anul 1811, cînd scriu acestea, ciungărite prin articuli cei noi, carii au trebuit să se facă cu curgerea timpului, pentru că calvinii, luteranii și socinianii sau unitarii la atîta se înălțase cu eresurile lor asupra binecredincioșilor, de, în anul 1566, au făcut orînduiala aceasta: „Fețele besericești, care se țin de învățătura păpistășească, de nu se vor întoarce, de pretutindinea din țeară să se scoată“, și în 8 dechemvrie din anul 1588, aceasta: „Fețele besericești și cinurile călugărești, ce se țin de eresul păpistășesc, după ce li se vor lua toate moșiile pe sama fișcului, de-aci înainte să nu mai poată dobîndi moșii cu titlul de donație.“ Iară despre români așa vorbesc *Aprobatele Ardealului*: „Măcar că neamul românesc, în patria aceasta nici între staturi s-a numărat, nici legea le este dintre cele primite, tătuși, pînă cînd se suferă pentru folosul țerei, fețele cele besericești de acestea să se țină.“

La care eu întreb: Ioan Chemeni, care le-a scornit acestea, strănepotul Miculei, despre care am vorbit la anul 1276, și Betleneștii, strănepoții Gebului, de carele am grăit la anul 1311, oare nu sînt viță de români, precum am arătat eu la numiții ani? Ci aceștia făcîndu-se calvini de lege, s-au numărat între staturile Ardealului, precum mărturisește Gheorghe II Racoti în întărirea *Aprobatelor*. Așadară neamul românesc a fost numărat între staturile din Ardeal mai nainte de a se isdăni legile ceste nouă și acuma încă este primit, că legea nu mută neamul, precum și de aci încă se dovedește că în Ardeal mai mulți nemîși sau boieri de români sînt decît de unguri, cum s-a văzut la insurecția din anul 1809, carii nu s-au făcut indigene în Ardeal și tătuși s-au boierit și se boieresc pînă astăzi, ce după legile țerei nu s-ar fi

putut, nici s-ar putea face, de ar fi românii numai suferiți în Ardeal. Drept aceea bine a scris răposatul, prealuminatul domnul sfetnicul de curte Iosif Méheși în *Instanția românilor*, cea în anul 1791 dată împăratului Leopold II, că nu s-a hotărit prin vreo adunare a țerei ca românii să fie numai suferiți în Ardeal, ci aceasta o au adăogat numai iscoditorii *Aprobatelor*. Vezi și acelea care le-am zis la anul 1224.

Tot întru acesta an 1653, în 28 ianuarie, a întărit Gheorghe II Racoți, la rugămintea mitropolitului din Bălgrad, Simeon Ștēfan, scutințele preoților românești date: de Sigismund Batori, în 4 iunie din anul 1595, la rugămintea mitropolitului Ioan din Prislop, de Gavril Batori, în 9 iunie din anul 1609, la rugămintea unor sfetnici, de Gavriil Betlen, în 25 iunie din anul 1614, și de Gheorghe I Racoți, în 9 aprilie din anul 1638, la rugămintea mitropolitului Gheorghe Ghenadie, precum poți celi toate acestea întru al treilea tom al scrisorilor mele.

Anul 1654. *Istoria Bălăcenească* așa mină mai încolo lucrurile lui Matei Vodă: „Iară Matei Vodă, fiind stricat la picior din bătaie, zăcea și cerea tămăduire, dară nu putea să-și caute boala lui și slăbiciunea bătrînețelor de nebuniile dărăbanților și a simenilor și a slujitorilor, că se împluse de avuții în zilele lui și avuțiile de multe ori aduc nebunii oamenilor, precum și acestora s-a întâmplat, că strigau prin curtea cea domnească ca să le dea întreite lefi, pentru că ei au bătut bătaia asupra lui Vasile Vodă cea de la satul Finta; și ziceau lui Matei Vodă să se facă călugăr că nule mai trebuie să le fie domn, bătrîn fiind și bolnav, și atita se îndărăptnicise, cit i-au luat tunurile și ierburile și le-au seos afară din tirg, apoi au intrat în casă la Matei, unde zăcea și ziceau să le dea lefile, sau or sparge cămările și singuri or lua. Și venind dărăbanții, pe Ghina (nu Ghinea) vistierul și Radul Verzarul armașul, zicînd că ei sînt pricea că nu li se plătește, îi cereau să-i omoare; iară ei de frică s-au ascuns

În casă la Matei; iară dărăbanții și simenii ca niște porci fățarnici prin toate căsile i-au căutat, pînă ce i-au aflat și i-au scos, bătîndu-i pînă i-au adus afară din tîrg, unde erau toți strînși. Acolo i-au sfărmat cu sabiile. Apoi s-au dus și la Socol, elucerul cel mare Cornățeanul și aflîndu-l în casa lui bolnav, l-au omorît și căsile altor boieri așa le-au prădat, de toți boierii se îngrozise de frica lor și sta mărmoriți. Matei Vodă văzînd acestea și fiind bolnav, nu avea ce face, numai îi blăstăma. Și după aceasta a murit și doamna Elena a lui Matei Vodă (după Filștîh, în 15 august din anul 1653) și cu cînte mare o au îngropat în Tîrgovești, în biserica cea mare. După acestea trecînd nu multă vreme, s-a tîmăduit și Matei, și a ieșit în preîmblare către Arghiși și întorcîndu-se la scaun, dărăbanții și simenii i-au închis porțile și nu vreau să-l lase să intre, ci îi ziceau să se ducă din țeară afară sau să se facă călugăr, că nu le mai trebuie să le fie domn. Și năcăjit fiind Matei, trei zile numai cu curtea lui a șezut afară și cu boierii și bucate încă nu lăsau să-i ducă afară, ci neavînd ce face cu acei tîlhari nebuni, le-a făgăduit că le va da bani și așa l-au lăsat de a intrat în scaun. Cu năcazuri ca acestea a trecut iarna și aștepta să vină vara, să aducă tătari și unguri, să pună pe toți cei mai mari și carii făceau zarva supt sabie, dară ajungîndu-l bătrînețele și bolnăvindu-se rău, a murit primăvara (după Filștîh, în 8 aprilie 1654) și n-a apucat să facă ce gătise. În zilele domnului acestuia, în 21 de ani (Filștîh zice, fără de 5 luni și 11 zile) au avut mare odihnă și erau toți înmulțiți cu bucate și cu avuție multă, iară ei ca niscăi oameni fără de socoteală și răi nu se uitau la binele ce li-l făcuse, ci în tot chipul îl amărau. Iară după ce a murit Matei Vodă, Dumnezeu să-l ierte, preasfințitul mitropolitul Ignatie dimpreună cu boierii au ales domn pe Constantin serdarul de la Dobreni, fiind fecior lui Șerban (Radului X) Vodă și așa sămință de domn." Așisderea scrie Filștîh.

Anul 1655. La anul acesta așa vorbește *Istoria Bălăcenească*: „Domnul Constantin Vodă așezîndu-se și făcînd pace cu toți vecinii, ca să aibă țeara odihnă a socotit cum ar putea să potolească nebuniile dărbăbanților și ale simenilor, ca să nu mai facă hoții, precum au făcut în zilele lui Matei Vodă, de-l batjocorau și ucideau pe boieri; și s-a sfătuit că cu meșteșug să scoată afară din țeară pe simeni, fiindcă erau sirbi, pentru ca să imputine pe nebuni, punînd pricină că se face multă cheltuială țerei cu lefile lor; și Matei Vodă avînd nemic pre Vasile Vodă a avut op de dinșii, dară acum nefiind protivnici, nu este op să se sărăcească țeara cu atîtea lefi în deșert. Și în aceasta socoteală a și chemat pe toți izbașii, ceaușii, dărbăbanții și pre alți căpitani și le-a spus aceasta, pentru ca să le fie și lor cu voie și cu toți au luat vorba domnului zicînd că bine a socotit ca să iasă străinii din țeară. Și auzind domnul că le este și lor cu voie, le-a făcut ospăț mare și după ospăț i-a dăruit cu postav și cu cofcirii, fieștecăruia după fața lui, făgăduind că și lefile ce se da simenilor, le va da lor. Iară hoții aceștia, după ce s-au săturat, ieșind afară s-au împreunat cu cumetrii, cu cuscrii, cu ginerii și cu cumnații lor (că mulți simeni s-au fost înșurat în țeară) și le-au spus aceasta și și-au întors sfatul într-alt chip și a doua zi toți simenii s-au sculat cu dărbăbanții asupra boierilor să-i ucidă, vinuindu-i că ei îndeamnă pe domnul ca să scoată din țeară pe simeni. Deci pe domn cu vorbe proaste l-au necinstit, iară pe boieri, carii n-au putut scăpa din mîinile lor, i-au omorît, anume pre aceștia: pe Giroma banul, Drăghici din Greci, Gheorghe vistierul din Popești, Papa Brâncoveanul, Cîrstea Alusócul din Cornățeni, Udrea slujîrul Dăncescu, Preda Beca din Maia, Sava șetrarul, Castireanul, Dumitru comisul din Stănești, Mihai ciohodarul, Gîrdea căpitanul, Ivan Iancul căpitanul de la Călinești și pe alți boieri mulți; și încruntîndu-se în sînge, se făceau ca niște cîni turbați, căutînd pre cine ar mușca și începură a jefui casele boierilor și ale altora și nu numai acestea au făcut, ci încă și besericile le prădau, hainele, potirile, discoasele și cărțile le luau de le vindeau,

pe mulți preoți îi scoteau de plete din altar, unde făceau liturghia și-i băteau; icoanele le ardeau ca să poată scoate aurul și argintul, și prin prestoale căuta unde ar afla moaște sînte și le lepădau, zicînd că sînt fermece; această răutate toată țeara o a cuprins, de se mirau bieții boieri ce vor face; și fugeau în toate părțile, ca să scape de această cumplită nevoie. Iară domnul văzînd că acest lucru într-alt chip nu se va putea potoli, s-a sfătuit cu boierii ca să aducă oști străine care să-i taie și să-i omoare cu mari cazne; și au trimis o samă de boieri la Racoți, prințul Ardealului, iară pre alții la Ștefan Vodă în Moldova, și așa au scos vorba că au fugit boierii fără de știrea domnului, și mergînd au rugat pre acei domni ca să vie cu oștile lor să bată pre acei făcători de rău și le-au ascultat rugăciunea și gătindu-se au pornit. Constantin Vodă se făcea că nu știe de venirea acelor oști și a chemat pe căpitani și pe slujitori de le spunea zicînd că viclenia boierilor nu s-a lăsat de răutate, ci au fugit în alte țeri și acum aduc oști asupra-ne, ce ziceți să facem? Ei ziseră: „Să ne sculăm, Doamne, cu toții, să le ieșim înainte și avem nădejde că vom birui.“ Și începură din toată țeara a se strînge slujitorii și plecă Constantin Vodă cu dinșii spre Gherghiță să iasă înaintea lui Racoți la Telegeni, că așa voia Constantin Vodă ca să-i dea în mîinile ardelenilor și ale moldovenilor. Și mergînd cu oștile pre la Gherghiță, Constantin Vodă într-o noapte a fugit de s-a dus la bașa de la Derștior, spunîndu-i întîmplările ce i s-au întîmplat... Iară bașa auzînd acestea, a zis că foarte bine a făcut, că așa se cade unora ca acestora, carii se scoală asupra stăpînului său și strică țeara.

Iară slujitorii văzînd că i-a părăsit domnul, și oștile străine sînt aproape, se mirau ce vor face și stau înfricoșați. Ci venînd Hriza spătarul de la margini, în oastea lor, numai decît îl rădîcară domn și, precum se vedea, și lui i-a fost voia și începură a se rîndui la bătaie. Slujitorii dincoace de Telegeni, Racoți și moldovenii cu boierii cei pribegi dincolo se rînduiră; slujitorii puseră tunurile unde era aga Buleaga, fiind agă mare. Deci începură a slobozi tunurile în coantra

oștilor celor străine; dară gloanțele treceau preste dinșii și nu le stricau (care lucru făcutu-l-a din sminteală sau dintr-adins aga, nu se știe); de aceasta luînd sama slujitorii au dat de știre lui Hriza Vodă că tunurile nu bat în oaste, ci trec pe deasupra; iară Hriza minios alergînd călare la tunuri, scoase paloșul și tăie în două părți pe Buleaga. Ci așa încă nemica a isprăvit, că mulți căpitani, carii aveau înțelegere cu Constantin Vodă și cu boierii, cu steagurile lor au trecut în oastea moldovenilor și a ardelenilor de s-au împreunat cu boierii. Hriza Vodă văzînd aceasta, se întrista, iară tot înainte căuta, fiindcă altăceva nu putea face, și vitejește ținea bătaie cu ardelenii și cu moldovenii, iară păcatul slujitorilor plinindu-se, au intrat între dinșii ardelenii și moldovenii, ca niște lupi între oi, de-i tăiau și pușcau, de zăceau tot grămăzi și eiși puteau scăpa, au început a da dosul cu Hriza Vodă, cercînd calea Brăilei; iară cei pedestri și cei cu cai răi, se ascundeau prin mărăciuni și prin ramuri și prin tufe, de-unde scoțîndu-i, pe toți îi puneau supt sabie.

Auzînd aceasta Constantin Vodă și-a luat ziua bună de la bașa și a pornit înaintea lui Racofi, și venind la Ciocănești și șezînd la prinz, nimeriră doi triniși de la Hriza Vodă, carii mergeau cu cărți la turci, pe carii îndată prinzîndu-i i-au adus la Constantin Vodă, iară el a poruncit de i-au spinzurat de niște umbrari. De aci Constantin Vodă mergînd s-a împreunat cu Racofi și cu Ștefan Vodă la Drîdov, unde au șezut trei zile, de s-au ospătat și, precum s-a căzut, dăruind pe Racofi și pe Ștefan Vodă și mulțemindu-le pentru osteneală, fieștecare s-au dus la țeara lor, lăsînd Racofi doi căpitani mari, unul de neam, anume Gaudi (nu Gadu), altul de cătane, anume Boroș, să fie lingă Constantin Vodă și să asculte în toate ce le va porunci. De-aci Constantin Vodă s-a dus la scaun cu boierii și cerca pe toți jăfuitorii, de-i spinzura. Și așa a curățit țeara, cît slujitorii și simenii, carii mai erau, își lepădau hainele cele vinete și se îmbrăceau cu fermănițe rele și jurau că nu sint dărăbanti; iară carii se cunoșteau, nu mai aveau zile. Trecînd cîtva timp, așa precum am zis, Constantin

Vodă a făcut cărți de iertăciune vinovaților, preste tot locul, zicînd că fieștecine să vie la casa sa să se așeze și să nu mai facă nebunii, ca să nu pățească ceva mai rău. Și a trimis la Ceauș-bașa de la Derștior, rugîndu-se ca să trimită la Brăilă, unde era Hriza Vodă cu mulți hoți, ca să-l prindă și să-l dea lui Constantin Vodă. Și așa a făcut bașa, că l-a prins și cu mulți de-ai lui l-a trimis la Constantin Vodă; iară Racotî cerîndu-l, l-a dat cu jupîneasă împreună și cu coconii și l-au dus la Bălgrad, căruia i-a făcut merteci și altele, ce erau de lipsă spre hrana lui¹. Așîderea scriu Salardi Ianoș, Gronski, Anonimul românesc și preavestitul Enghel, din Filștîh, care zice că pe căpitanii dărăbanților i-a ospătat și dăruit Constantin Vodă în 17 februarie, și bătaia între dinșii și între Racotî și Ștefan XII Vodă s-a întimplat în 17 iunie din anul 1655. Dară preavestitul Enghel, ce are cu Heriza și cu Hriza, fiind aceste două nume numai un om, nu mă pricep.

Cum că Ioan Boroș a fost român, s-a arătat la anul 1648, din Chemeni Ianoș, iară la anul acesta așa scrie Salardi despre dinsul: „După ce ar fi rămas Ioan Boroș cu oștile citva timp lingă Constantin Vodă, odineoară a început a-l durea grumazii și boala atîta s-a îngreuiat, de în trei zile l-a sugrumat. Trupul lui, din porunca lui Racotî, l-au adus în Brașău și l-au îngropat în beserica cea mică, punîndu-i steag intr-aurit. Acesta multă avuție își căștigase în Valahia, și în comitatul Bihărei încă multe moșii dobîndise și o dată și altă dată.”

¹ Pentru răscoala seimenilor din anul 1655, Șincai reproduce textul cronicii lui Radu Popescu. Fiind vorba de relatarea unui reprezentant al boierimii, era normal ca judecata lui să fie făcută de pe poziții de clasă Istoriografia noastră modernă a atras atenția asupra caracterului antifeudal al răscoalei seimenilor, din care pricină în cronicile alcătuite de către reprezentanții clasei feudale întîlnim aprecieri negative față de răscoala seimenilor.

Anul 1660. Galeașo scrie că după ce a încungiurat Racotii Sibiul, a trimis sol la Poartă făgăduind că îndată va plăti cinci sute de mii de taleri și va trimite solide mai luminată cu daruri nemaivăzute și neamaiauzite, numai să-l îngăduie să rămână prinț Ardealului; ci mergînd solul la Odriu, unde era împăratul, i-a tăiat capul. Pricina pentru carea s-a făcut aceasta o spune Gronschi zicînd: „Primind sfatul lui Chemeni Ianoș, Racotii s-a nevoit a îmblîzi pre turci prin cărți și cu daruri, ci deodată a trimis și la cazaci pre oarecare sacrificul, adecă preot românesc, pentru ajutor asupra turcilor, pre carele cînd se înturna cu bună făgăduință de la cazaci, l-a prins prințul Moldovei, împotriva căruia ajutase Racotii pre Constantin Vodă și tocma atunci l-a trimis la Poartă, cînd se sfătuia împăratul să ierte pe Racotii și să-i lase principatul Ardealului; de-unde a izvorit de toți s-au împlut de minie asupra lui“.

Sacrificul acesta doară a fost mitropolitul Bălgradului, Sava II Brancovici, carele în anul trecut a dobîndit de la Acație Barciai diplomatul ce urmează: „Noi, Acație Barciai, din mila lui Dumnezeu prințul Ardealului, domnul părților Țerei Ungurești și șpanul secuilor, facem înștiințare prin rîndul acestora, tuturor cărora să cuvine, cum că cujetînd noi, după detoria deregătoriei noastre, să vedem și cercăm starea preoților românești celor din Țeara noastră a Ardealului și din părțile Ungariei, celor împreunate ei, am cunoscut cum că ei, pentru multe feluri de împiedecări ce au, abia pot să facă destul chemărei sale, mai ales pentru aceea, pentru că din vremile cele dintii ale prinților țerei aceștia a Ardealului, carii mai nainte de noi au fost, cu plățirea și stoarcerea dijmelor, a nonelor și a altor lucruri de acestea, prin deregătorii cei la aceasta puși (fără de îndoială preste voia prinților) numai folosul său căutînd, cu afurisită orbire se asupresc, carea și legii dumnezeiești și chemării sale cei besericești se împotrivesc, drept aceea noi, din născuta cu noi milă, carea pururea o avem, căutînd și la rugăciunea preacinstiului Sava Brancovici, episcopului tuturor besericilor românești în țeara

noastră, și la a protopopilor, de toată darea dijmelor și a nonelor, adică de dijma grîului, secărei, orzului, ovăzului, meiului, linteii, mazerei, bobului, fasolei, cînepei, inului, stupilor, mieilor, mieluşeilor și a altor vite și marhe, care s-a obicinuit a se dijmui și a se da fişcului nostru, milostiveşte am socotit să-i scutim și să-i mîntuim, precum îi scutim și-i mîntuim prin puterea acestor cărți. Pentru aceea vouă tuturor ș.c. ... carii trebuîți sau veți trebui să știți, cetiți sau auziți acestea, vă poruncim tare și virtos, ca și voi de-aci înainte de toate vremile pe protopopii și preoții românești, cei din Țeara noastră a Ardealului și din părțile Ungariei cele ei împreunate, și pre următorii lor, la darea dijmelor, a nonelor, a cvintelor, a cvartelor, împotriva privilegiului nostru acestuia, a-i sili și a întei sau pre ei sau pre următorii lor de aci înainte în persoanele și lucrurile lor a-i turbura, supăra sau păgubi să nu îndrăzniți oare cumva. Almintrelea să nu faceți și cetind aceastea să le dați îndărăpt. Dat în cetatea noastră a Bistriței în 15 martie din anul 1659. Acație Barciai."

Despre diplomatul acestă vorbind Samuil Clain carele a murit în Buda, în 13 mai din anul 1806, așa serie: „Simon Ștefan, mitropolitul Bălgradului, au cătră sfîrșitul anului 1657 au în anul 1658 a murit, că în anul 1657, cînd s-a tipărit *Testamentul cel Nou* românește, la Bălgrad, cu toată cheltuiala lui Racotî, în *Cuvîntul înainte* al aceştii cărți, Simon Ștefan mitropolitul se pomeneste ca viu și în anul 1659 Acație Barciai, la cererea mitropolitului Sava II Brancovici, dă preoților românești din Ardeal un privilegiu de scutînță. Așadară, în anul 1659 Sava era mitropolit. În numărul mitropoliților Bălgradului după Simon Ștefan este pus Ioasafat, carele a trebuit scurtă viață să aibă, numai de un an sau nici de un an în mitropolie." În diptica, carea eu o am dăruit bibliotecii Țerei Ungurești încă Ioasafat se pune între Ștefan și Sava II.

Ci eu mă întorc la Racotî, despre ai căruia prieteni așa serie Franc sibianul: „De aleanța lui Racotî se ținea și Chiril Ciurûlai, preotul românesc din comitatul Hinedoarei, carele

avea 600 de ostași românești prea-ndrăzneți cu puști și cu lănci. De aceștia se prindeau cărțile ce se trimeteau din Deva la Barciai. În 3 ianuarie din anul 1660, a venit veste despre căderea în prinsoare a măritului Nicolae Zóliomi, pentru că preotul din Ciurula cu ai săi bătînd Hinedoara au chemat dintr-însa pre Zoliomi la vorbă și ieșind acesta l-au prins și l-au trimis la Racoți, carele l-a trimis în Sechelihid la închi-soare.“

Anul 1662 ... Despre Moldova așa scrie preavestitul Enghel: „Ștefan, feciorul lui Vasile Lupul, din noemvrie al anului 1659 pînă la anul 1662¹, a fost următorul lui Gheorghe Ghica și numai pierderea lui Gheorghe II Racoți cea din 22 mai al anului 1660, i-a făcut domnia în Moldova fără de primejdie. Istoria nu aduce ceva vrednic de aducere aminte despre dînsul. Doară a avut parte și în răscoalele din Ardeal. În anul 1661 au trecut tătarii prin Moldova, de unde au prădat secuimea. După Cantemir, a murit în scaunul Moldovei.“ Ci acestea nu toate sînt cu lapte, pentru cele ce s-au scris mai nainte și pentru că zice *Istoria Bălăcenească*: „Ștefănuț, feciorul lui Vasile Vodă, fiind domn la Moldova și tinăr, se desmierda și făcea lucruri copilărești și nebunești. Nu căuta trebile domnului, ci curviile, nu numai cu partea femeiască, ci și cu partea bărbătească, că coconii moldovenilor cei frumoși atîta s-au împrumutat cît nu erau în stat să plătească fără de paguba sa acea detorie. Mai făcea de aceste nebunii și atunci cînd ieșea la premlări și la vinaturi, că punea pe boieri pe cai turcești și ieșind la cîmp, porunceă de le luau frinele și le da calca, iară caii nefiind domoliți, la mulți le-au făcut primejdie de moarte. Era și un halaștău mare și deasupra lui foisor domnesc, lingă casele cele domnești. De-acolo pe mulți boeri îi arunca în halaștău și apoi rîdea, deci scoțîndu-i din apă îi îmbrăca în haine domnești. De acestea și altele

¹ Ștefăniță Lupu a domnit din noiembrie 1659 pînă în septembrie 1661.

făcea Ștefănuț Vodă, pentru care toți îl urise. Deci venind poruncă să meargă la oaste, la Bender, acolo sosind s-a războlit și a murit. De-aci l-au dus la Iași și l-au îngropat domnește lângă tată-său Vasile, iară în locul lui au pus domn pre Istrate Dabigea.“ Dară oare pe Vasile Lupul Vodă îngropatu-l-au în Iași și Ștefănuț sau Ștefan XIII bolnăvitu-s-au la Bender, au ba¹?

Anul 1663... Galeațe foarte pre larg acestea serie despre bătaia din acest an: „Că vizirul au mers asupra Erșec-Uivarului cu 130 000 de ostași, că între ostașii aceia au fost 12 000 de moldoveni și munteni cu prinții lor, adecă cu Evstratie sau Istrate Dabigea și cu Grigore Ghica; că din Ardeal au fost numai 4 000 sau 5 000; că tătarii au robît pre un iezeit anume Lîgoe de lângă Tirnavia cînd se premla pre lângă oraș, zîcîndu-și rugăciunile; că Grigore Ghica a răscumpărat pe iezeitul acela de la tătari și la atita s-a adus printr-însul, de după aceea Ghica mult s-ă¹ înțeles cu generarii împăratului Leopold asupra tureilor și întîlnindu-se cu comitul Zrini l-a înștiințat cum și cînd să meargă asupra tureilor, ce făcînd Zrini a și bătut bun număr de turei.

Despre Valahia deosebi așa serie preavestitul Enghel din Filștîh: „Cînd a purces Grigore Ghica cătră Erșec-Uivar, mers-au cu dînsul și trei feciori ai lui Constantin Cantacuzen, postelnicului celui mare, adecă Drăghici, păharnicul cel mare, Șerban, logofătul cel mare, și Constantin postelnicul². Iară purtători de grija țerei pre lângă Maria doamna, a lăsat pe

¹ Întrebarea lui Șincai poate fi interpretată în mai multe feluri. Să nu fi înțeles el că Ștefăniță, murind la Tighina, a fost adus și îngropat la Iași, lângă tatăl său? Lăsînd la o parte nedumeririle autorului, trebuie arătat că Vasile Vodă a murit în anul 1661, luna martie, la Constantinopol. Trupul lui a fost adus în țară și îngropat la Trei Ierarhi, unde a fost înmormîntat și fiul său Ștefăniță.

² Șerban, fiul postelnicului Constantin Cantacuzino, nu era mare logofăt, ci al doilea logofăt (vtori logofăt), iar fratele său Constantin era al doilea postelnic.

Stroia, vornicul cel mare de la Leurdeni și pe Dumitrașco, vistierul cel mare, grecul cel ce îl adusese cu sine din Țari-grad. Amândoi boierii aceștia erau dușmani lui Constantin Cantacuzen, postelnicului celui mare, bărbatului celui puternic și bogat, măcar că pe Stroia odineoară l-a fost mintuit de primejdie de moarte, și Șerban, fiul lui, luase pe fata Stroeii, și măcar că pe fratele mamei lui Dumitrașco l-a crescut de mic și l-a ajutat de s-a făcut boier. Aceștia au pirit pe Constantin și la doamna Maria cu gura și la domnul carele era la oaste, cu scrisoarea, că lăcuiește aproape de Dunăre, în vecinătatea turcilor, ca să negrească credincioșirea domnului său la Poartă; că pe doamna Maria o ține numai de batjocură; că pe țeranii din ținutul său nu-i îngăduie să dea darea la vremea sa ș.c. Constantin nemica a știut despre clevetirile acestea, că, precum mărturisește hronica lui Filști, nici era vinovat în vreuna. După ce s-a întors prințul, toate clevetirile acestea s-au înnoit de Stroia, vornicul cel mare, ba ce e mai mult, s-a sfătuit prințul ca nici să lase pe Constantin înaintea sa, ca să nu se poată mintui, ci cât mai curînd să-l potopească. Așadară, Grigore Ghica dacă a agiuns în București, și-a nitat de făgăduințele lui Constantin Cantacuzen făcute și de jurămintul său și a trimis pe dărăbanți la casa lui Constantin, carii în 20 dechemvrie din anul 1663, noaptea l-au luat din pat și l-au dus la mănăstirea Snagofului. Aci l-au ținut în car dinaintea icoanelor, pînă ce s-a sfîrșit slujba; apoi s-a cuminecat și gătindu-se de moarte, de către seară s-a omorît, în trapezarul mănăstirei. Vestea morții lui a deșteptat cunoștința cea adormită a lui Grigore Ghica, carele s-a căit pentru porunca cea strimbă, a blăstămat pre Stroia și pe Dumitrașco și a zis către arhiepiscopul Ștefan și către boieri că Constantin Cantacuzen nu s-a omorît din porunca sa, că nu știe pentru ce s-a omorît, că el atunci a dormit. A și îngăduit ca Elena cu șese feciori ai săi să ia trupul celui omorît, pe care l-au îngropat în mănăstirea de la Mărgineni cea de Constantin făcută, cu foarte mare pompă și cu multă milos-tenie făcută cu săracii... De dușmanii lui Constantin s-a

ținut și armașul Radul Vărzarul cu feciorul lui Constantin, păharnicul cel mare.“

Istoria Bălăcenească așa scrie tragedia aceasta: „Acolo, în oastea lui Grigore Vodă, precum zic unii, s-au făcut niște amestecături, adică Șerban logofătul, feciorul lui Constantin Cantacuzen postelnicului, și oarecare din frații lui ce era acolo, și Mareș Crețulescul, cum că ar fi îmblat pre la căpitani și pre la slujitori de-i îndemna să meargă să pîrască la vizir pe Grigore Vodă, că este viclean (pentru că Grigore se rumpea de durere cînd vedea pre urții, spurcații și fără de lege agareni, robind pre creștini și supunîndu-i supt jugul lor cel greu și era foarte cu bună inimă spre Casa Austriei) și să ceară de la vizir domn pe Șerban logofătul. Carea vorbă din om în om, mergînd, a agiuns și la domnul Grigore. Deci se păzea să-și ia ziua bună de la vizirul și să vină în țeară. Pornind dară și apropiindu-se de țeara sa, a conăcit într-un loc pentru odihna de-amiazi și a poruncit lui Gheorghită Moldoveanu carele era vâtaf, să aducă pre acei boieri carii îmbla să-l pîrască cu viclenșug; și aducîndu-i, începu a-i muștra pentru ce au făcut aceasta, de au vrut să-l pîrască la vizir... Iară Mareș fiind slovenet și mai îndrăzneț, răspunse că nu sînt vinovați. Grigore Vodă aduse mărturiile de față și pe căpitanii cătră carii vorbise, întră carii era și Alexandru, feciorul lui Georma banul, și începură a zice: „Așa e, Doamne! Că ne-au zis să mergem să te pîrim la vizirul turcesc și să cerem domn pe Șerban logofătul.“ Iară Mareș răspunse: „Doamne! Alexandru acesta în zilele Mihnei Vodă, fiind postelnic mare, prea multă boierime a omorît fără de vină, acuma iarăși s-a apucat de aceea; ci, de-l vei asculta măria-ta, fă cu noi ce vei vrea și el va da sama înaintea lui Dumnezeu, iară noi nu sîntem vinovați. Din aceea oară i-a dat Grigore Vodă pre ei în sama vâtafului de a-i păzi și altor slujitori de i-au dus cu pază pînă în țeară. Lîngă acestea și din țeară venise pîră de la Stroia Vornicul și de la Dumitrașco vîstierul Cantacuzenul, carii era de domnul lăsați în țeară purtători de grijă, pîrînd pe Constantin postelnicul Cantacuzenul, cum

că au imblat oamenii lui pe marginea turcească, hulind numele domnului și zicînd că e rău și trufaș și zătîhnește pre oamenii țerei, de nu lasă să dea dăjdiile împărătești și cum că se laudă că el a potopit pe Gheorghe Ghica Vodă¹ ș.c. Deci aceste două pricină, una din tabără, alta din țeară, înțelegîndu-se, ațîțară pe Grigore Vodă la mare minie asupra casei lui Constantin postelnicul și după ce a intrat în țeară, înțelegînd Constantin postelnicul de venirea domnului și de opreala feciorilor săi, a ieșit într-o întîmpinare către Craiova și mergînd să se împreune cu domnul, l-a primit de s-a împreunat, dar i-a arătat o față foarte posomorită, ponosluindu-i pentru feciorii lui că sînt răi și vicleni și cum că au îndemnat pe căpitani să-l pîrască la vizir și să pună domn pe fiul său, Șerban logofătul. Acestea auzind Constantin postelnicul tăgăduia a putea fi și zicea că sînt numai minciuni, dară să nu le creadă mărișă și cu acestea a ieșit afară Constantin Postelnicul. Venind la scaun Grigore Vodă pe ceilalți boieri i-a slobozit, dară pe Șerban logofătul l-a tăiat la nas de o parte, pentru că s-a fost numit să fie domn; iară pe Constantin postelnicul, tatăl lui, l-a trimis noaptea prin dărbăbanții de la unguri, în mănăstirea Snagovului, unde mult n-a întîrziat, ei, poruncindu-i să se cuminece, l-au adus în trapezar și legîndu-l de stîlpul cel mare, l-au sugrumat. Deci jupîneasa înțelegînd a venit, și, cu voia domnului, l-a rădicat de-acolea și l-a dus la Mărgineni de l-a îngropat.“

• Anul 1669. În 4 martie din anul acesta 1669, a întărit Mihail Apafi prințul *Compiletele* care sînt a doua parte a legilor ardelenesti, nici sînt mai bune pentru români decît *Aprobatele*, despre care am cuvîntat la anul 1653. „Iară Radul XIII, domnul muntenesc, precum serie *Istoria Bălă-*

¹ Șincăi reproduce un text corupt, care denaturează complet sensul cronicii, unde întîlnim: „...că el l-au popit pă Grigorie Vodă și iar el îl va despopi“...

cenească, venind din călătoria de la Odriu în țeară¹, cu toți au petrecut bine pînă la un timp, după aceea Cantacuzenii iarăși au început a amesteca lucrurile, precum le era obiceiul, și a turbura pre unii din boieri, zicînd că au auzit că s-au sfătuit oamenii Radului Vodă, Sofialeu clucerul și cu Balasache păharnicul și cu alții, ca să-i omoare, și îndemnau ca să se scoale asupra Radului Vodă și asupra oamenilor lui, să-i scoată din țeară afară. Ci acestea nu pentru alta le făceau, ci socoteau ca totdeauna să fie ei mai mari. Alunecîndu-se cu firea că vor fi cele ce zic Cantacuzenii au scris pre la căpitani și pre la slujitori, fiind Șerban Cantacuzenul spătar mare, să se strîngă toți în București. Iară Radul Vodă nu știa de acestea, și strîngîndîndu-se într-o zi numai din curtea cea domnească au făcut mare rădicare și au început a striga că va să-i omoare Radul Vodă și au ieșit boierii și gloata și s-au strîns la mitropolitul Theodosie, spunîndu-i jalba, cum au vrut să-i omoare grecii. Ci nu trecu multă vreme și iată veni și Radul Vodă și multă pricină avînd cu boierii, s-a dus apoi la curte. Iară boierii s-au dus de au mas noaptea cu pază bună, de frica Radului Vodă și noaptea s-au gătît de cale și a doua zi dez-de-demenată au pornit la Epifiriu, unde era împăratul, să pîrască pe Radul Vodă și pe greci. Radul Vodă încă a trimis pre Alexandru Iliș și pre Dumitrașco postelnicul Caramanlaul, îndată să agiungă la caimacanul să-i spună jalba, cum fără nici o pricină s-au rădicat boierii asupra-i cu pîră; și fiind caimacanul prietin Radului Vodă s-a mîniat pre boieri și mergînd boierii la dînsul i-a muștrat rău și, de nu ar fi lucrat boierii cu meșteșug suptîre, nu ar fi putut să-l biruiască; ci tureii nici Radului Vodă, nici boierilor crezînd au trimis pre un aga la București să cerce lucrul, din ce le-au venit gilceava și precum va afla, mergînd îndărăpt așa să spună. Iară boierii s-au îngrijat; temîndu-se că mergînd la Radul Vodă, îl va apuca cu vorbe

¹ Iliș Alexandru a fost mazilit la 8/18 noiembrie 1668, în locul său fiind numit Duca, a doua oară.

prea aga și cu daruri și se va întoarce lucrul spre răul lor, căutau om, carele să aibă prietensug cu aga ca să-l apuce ei mai nainte, ca nu cumva să le facă vreo pierire, și găsiră pre un grec, anume Pavel, carele de multe ori cerca la turci să ia domnia țerei; pre acesta aflându-l, l-au rugat să grăiască cătră aga ca să nu asculte de cuvintele Radului Vodă, nici să le creadă, ci să grăiască de bine pentru boierii țerei. Și lui aga făgăduiră mulți bani, iară lui Pavel făgăduiră că-l vor cere domn. Acestea auzind Pavel, cu toată puterea a lucrat de a tras spre partea boierilor pre aga carele mergea în țeară. Deci boierii îndată au înștiințat pre boierii cei ce rămăsese în țeară, pentru ce vine turcul, zicându-le să scoale țeară înaintea lui, jăluindu-se în coantra lui Vodă și a grecilor. Și așa au făcut, că au scos tot felul de fete și de mulieri, care ziceau că le-au rușinat; de copii, carii ziceau că le-au făcut acel lucru grozav; de oameni, carii ziceau că i-au prădat și i-au căznit; și altele multe. Deci întorcându-se îndărăpt turcul a spus jalbele cele mai mari care le făcea țeara asupra Radului Vodă și întru aceasta a rămas nevino-vatul Radul Vodă judecat ca un vinovat, și vinovații și răii boierii s-au îndreptat și le-a dat voie să-și aleagă domn, pe carele vor vrea și să-l aducă să-l îmbrace cu căftan. Însă ei, pe cale mergînd candidase pre Antonie, vornicul din Popești, de la Praova, și-l aduseră de-l îmbrăcară cu căftan domnesc, iară Pavel cu făgăduința boierilor rămase în deșert. Acestea făcîndu-se, a trimis Poarta de au rădicat pe Radul Vodă și au prins pe doi boieri greci carii se zicea că sint pricina reilor celor multe, adecă pe Sofialeu și pe Balasache. Și pe Sofialeu tiindu-l închis cîtăva vreme la ocnă, acolo l-au spînzurat, iară pe Balasache, l-au dat în mîinile unor dărăbanți, de l-au trecut Dunărea și i-au dat drumul Țarigradului. Iară celora-lalți greci mai mici, atîta bătaie le-au dat slujitorii, cît mulți se mirau că mai pot trăi, mai ales lui Pascvâle gramaticului. Pre altul iarăși foarte rău îl băteau cît striga pe popa să-l cuminece. Acestea au pătimit grecii după Radul Vodă. Întru aceste timpuri au luat turcii Candia, cetatea cea mare

a Critului, carea în multă vreme bătîndu-se, abia o au biruit și tot ostróvul Critului l-au supus șie turcii.“

Preavestitul Enghel din Filștih scrie că Antonie Vodă, în 19 aprilie a sosit în București și în Vinerea Mare a împărțit deregătoriile boierești, apoi în ziua de Paști a jurat el țerei și țeara lui. De-acî înainte scrie ca și *Istoria Bălăcenească*, carea vorbește precum urmează: „Luînd domnia Antonie a venit în țeară cu toți boierii și i-au făcut pompă după obicei și se bucurau toți, fiindcă este fiul țerei, nădăduind că va fi bine și el va fi drept, fiindcă era și bătrîn; și au boierit pe boieri după rînduiala sa și lucrurile țerei și gilcevile despre toți se așezase. Iară feciorii lui Constantin postelnicul Cantacuzen, Mihai postelnicul, Matei cuparul și Iordache, găsiră vreme să caute moartea tatălui lor, din cine a fost? Și închiseră pe Stroia vornicul Leordeanu, vinuindu-se că el a fost pricina morței tatălui lor și l-au scos la divan. El tăgăduia zicînd că nemica știe de aceasta, iară feciorii lui Constantin scoaseră niște răvășele, zicînd că sînt ale lui, care le-a scris lui Grigore Ghica Vodă, și fiind Constantin Cantacuzen postelnicul în părțile Apusului spre nemți și la Veneția și prin alte locuri, zicea că s-ar fi întîlnit cu Grigore Ghica Vodă și avînd vorbă pentru moartea tatălui său, să fie arătat Grigore acele răvășele; alții zic că i le-a dat Grigore, alții că sînt scrise dintr-acelea. Deci închizînd pe Stroia vornicul în pușcărie, i-au făcut judecată de moarte și l-au pus într-un car cu doi boi, numai cu athriul și cu nădragi și au pus niște priviți la car și i-au spînzurat răvășelele acelea și așa cu aceea pompă l-au trecut prin tîrg și l-au dus la minăstirea Snagofului, însă nu l-au omorît, ci fără de voia lui l-au călugărit; iară el a strigat: «Fără de voie îmi este, Doamnel!» Și vreau să-i pună numele Silvestru, iară el zicea: „Nu Silvestru, ci Măhmet“. Așa fu călugăria vornicului Stroia. Mai închis-au pre aceste timpuri și pe Neagoe postelnicul Secuianul, și i-au tăiat nasul, pentru ce nu știm. Mai închis-au și pe Bălăceanul și l-au scos să-i taie capul, apoi l-au iertat, pricina nu știm; pîrșii lor vor da sama.“

Anul 1671 ...Despre Valahia zice *Istoria Bălăcenească*: „După venirea lui Antonie Vodă de la Bugeac, s-a făcut vrajbă între boieri. Mareș banul, Radul Crețulescul, Șerban Cantacuzenul spătarul și frații lui, se măriră, se împuterniciră preste modru și de alții nu băgau samă, nici li socoteau să fie ceva; și cum că așa s-au mărit, dintru aceasta încă se poate culege: în vremea ce s-a dus Mareș banul la Craiova, nu s-a dus smerit ca alți bani, ce s-a dus cu mare pompă, cu steag bănesc, cu trimbițe, cu dobe, cu surle, cu gloate și cu mulți copii de casă cu sulite, și înaintea lui mergeau vro cîțiva povodnici înfrumsețați. Iară după ce a venit la Craiova, în județ pe boieri așîșderea îi bătea cu bastoane ca și pe proști, carea și în București o făcea. Aceasta văzînd-o boierii, mai virtos cei mîhniți¹, se scăpau de ziceau cîte un cuvînt improvită, care cuvinte auzindu-le Mareș banul și Crețulescul și Șerban cu frații lui postelnicii, li s-a nălucit cum că Gheorghe Băleanul cu ai lui și cu cealaltă boierime a țerei au făcut sfat ca să omoare pe Mareș banul, pe Crețulescul, pe Șerban spătarul și pe ceialalți ai lor, și Mareș banul temîndu-se a fugit în Loviște, la Cornet, în mănăstirea sa, și a scris la Vodă și la ceialalți că pentru frică a fugit acolo, ca să nu-l omoare boierii. Antonie Vodă i-a scris să vină și să caute cu cine are judecată și de-acolo a venit în București și împreunîndu-se cu ceialalți ai lor, au vorbit multe; iară Antonie Vodă a făcut divan și au ieșit acei boieri jăluindu-se de vornicul Gheorghe Băleanul și de ai lui, cum în taină s-au vorbit cu o altă boierime a țerei să ucidă pe boierii mai sus numiți; iară Gheorghe Băleanul și Hriza vistierul, ginerele lui, și fiul lui Ivașco Băleanul, și Staico vistierul Buceanul și Radul vistierul Știrbescul și alții tăgăduind că nu le este știre, nici în gînd au avut acest lucru de care li se face acum năpaste. Cu aceste vorbe s-a spart divanul. După divan a ieșit poruncă să se ducă o samă de boieri la țeară și a mazălit pe Hriza

¹ „...cei mîhniți“ din *Cronica* lui Șincai, în Radu Popescu sînt boierii mehedinteni.

din vistieria cea mare și pre Ivașco, feciorul lui Gheorghe Băleanul, din agie, zicînd că nu trebuie să fie slujitori pe minile lor, și-a făcut pe Matei Cantacuzenul, fratele spătarului Șerban, aga mare și pre Ivașco Băleanul l-a făcut comis mare, zicînd că de ce oară este tatăl lui mazălit, să nu fie și feciorul. Și pentru aceea au început boierii cei mai sus numiți a turbura lucrurile, ca vodă să ia de la alții boieriile și să le dea la oamenii lor și așa să poarte ei pe vodă de nas după plăcerea lor; că atîta îi scurtase toate veniturile, cît de mîncare încă nu era sătul, nici de beutură. În zi de dulce carnea de vită numai cu apă sărată o făcea; în zi de sec lîntea și fasolea cu apă și cu sare i-o da de mîncă; vin foarte puțin, cît fiul lui Antonie Vodă cumpăra din tîrg pe bani vin."

Anul 1672. Despre mazălirea lui Antonie Vodă, despre carea vorbii la anul trecut și despre a doua domnie a lui Grigore Ghica Vodă, așa scrie *Istoria Bălăcenească*: „În Țeara Românească boierii tot erau cam învrăjbiți. Deci, iată veni poruncă și de la împărăție să meargă Antonie Vodă la al treilea an la Poartă să-și întărească domnia. La Țarigrad sosi din pribegie și Grigore Ghica, care fusese vodă înainte de Radul (XIII), iertîndu-l împărăția prin mijlocirea lui Panacotache, dragomanului împărătesc. Acestea auzind Antonie și boierii erau îngrijați și trimiseră mai nainte pe Constantin postelnicul Cantacuzenul și pe Gheorghe vornicul să cerce porțile, să vadă ce vor afla. Deci vodă și boierii mai pre urmă porniră și lăsară în țeară purtător de grijă pe Radul Crețulescul, iară pe Gheorghe Băleanul, pentru că era bătrîn, nu voriră să-l facă purtător de grijă, nici îl socotiră întru ceva, carele mult s-a obidat căci nu-i dederă vreo cinste. Iară dintre boierii cei obidați, Neagoe Secuianul, cel cu nasul tăiat, fugind din țeară, s-a dus la Poartă și lipindu-se de Panacotache pira tare pe Cantacuzeni, că fac multe nedreptăți între boieri și între săraci. Iară cînd a agiuns vodă la Dunăre, s-a întîmpinat cu Constantin Cantacuzenul venind de la Poartă

și întrebându-l Antonie Vodă, ce a înțeles, i-a răspuns: „Nu va fi după cum gindeam noi“ și a spus toată povestea de Grigore Ghica Vodă; iară Șerban Cantacuzenul a zis că, de ar trebui să facă pod de punți de bani de la seraiul românesc până la al viziriului, tătuși li va fi după voie, să mergem numai și vom vedea. Iară la Dunăre ziseră că rău au făcut de au obidat pe Gheorghe Băleanul, nici o cinste dându-i și scrise vodă, de-l făcură purtător de grijă al țerei dimpreună cu Radul Crețulescul logofătul; de aci se duce domnul cu boierii la Odriu. Acolo agiungînd Mareș banul și Șerban spătariul cu ai lor cercau să pună domn pe Gheorghe vornicul și să lipsească pre Antonie, zicînd că e bătrîn și slab și vodă trebuie să fie mai tare, să poată șerbi împărăției la oaste, că turcii se găt看 de bătaie asupra leșilor. Aceasta auzînd-o vizirul, a zis că «Dacă le trebuie domn tare, le va da el unul cu mini de fer». Carea înțelegînd-o boierii, se lăsară de a-și cere domn tare și cereau iarăși pre Antonie. Turcul le făgădui în față și zise: «În cutare zi, vă adunați și veniți să îmbrace căftanul», și despre altă parte a trimis la Tarigrad după Grigore Ghica Vodă, și boierii nemica știau. Iară vizirul a chemat pre Antonie cu boierii să vină să îmbrace căftanul și merseră toți; iară Șerban Cantacuzenul, fiind în sălaș la Caragáci, s-a făcut că-i este rău și zăcea lingă foc și trimise pe Glâmia comisul să vadă ce vor să facă la Poartă domnul și boierii? Deci mergînd domnul și boierii la vizirul și așteptînd căftanul, începu vizirul a întreba: «Care este Mareș banul?» El răspunse: «Eu sint.» Vizirul cătră ai săi: «Luați-l!» și-l luară. Așîșderea a făcut cu Gheorghe vornicul, cu Mihai postelnicul și cu alții mai mulți; iară de Șerban Cantacuzenul, răspunseră că nu este aci și rămînînd Antonie cu vreo cîțiva boieri, vizirul i-a zis: „Împăratul te-a mazălit“ și întorcîndu-se către Ivașco stolnicul, Hriza vistierul, Radul Știrbescul și către ceilalți boieri, carii rămăsese aci, zise: «Vouă v-a dat împăratul domn pe Grigore Ghica, păsați la dînsul!» Deci ieșiră de la vizirul boierii, încălecară și ieșiră înainte lingă Odriu, că era aproape Grigore Ghica și

veniră cu dînsul în Odriu. Iară Șerban Cantacuzenul spătarul fiind mai viclean a scăpat, că poruncise vizirul să-l prindă, iară el, cît a înțeles de la comisul aceasta, îndată a încălecat și a fugit cît a putut.

Grigore Ghica Vodă îndată a scris cărți lui Gheorghe Băleanul să știe că este domn și să prindă pe Radul Crețulescul logofătul și pe frații lui Șerban Cantacuzen, carii erau la București. Iară Gheorghe Băleanul venind noaptea a strins izbașii și căpitaniii slujitorilor și pe boierii carii se întimplase aci, pe Radul Năsturel și pre alții, și adunîndu-se, a trimis pe Radul Năsturel cu slujitori la Constantin postelnicul și la aga Matei și la Iordache, de le-au ocolit casele și i-au chemat la curte; și întrebînd ei: «Pentru ce?», răspunseră: «Nu știm, fără numai este poruncă domnească, voi veți vedea.» Pre alții i-au trimis la Radul Crețulescu, de l-au chemat și pre el la curte și merseră. Acolo era Gheorghe Băleanul și slujitori mulți cu luminări aprinse. Și dacă veniră, șezură. Și s-a sculat Băleanul și zise: «Boieri frați! Sinătate de la măriasa, domnul Grigore Ghica Vodă. Să știți că l-a miluit Dumnezeu și împăratul. Iată cartea.» Și o cetiră. Și mulțimea lui Dumnezeu. Însă dintre mulțime fugi Iordache și vrea să fugă și Matei aga, dară prinseră de veste și-l întoarseră și zise Gheorghe Băleanul: „Matei! căci faci copilărește, de nu șezi? Că domnul poruncește să fiți la opreală, nu ca să vă omoare, ci numai pînă la venirea măriei-sale, și bun este Dumnezeu, va ierta. Nu vă temeți, nu ne mai face nouă rușine.“ În camerele domnești erau 24 de boieri închiși de Radul Crețulescul, și în obezi pentru năpăstile ce le făcea; ci îndată porunci Băleanul, de le tăiară obezile și-i slobozi. Și fieștecare își lua obezile și le ducea înaintea Crețulescului și îi zicea: „Să-ți fie în git.“ Și le lepăda gios. Deci făcîndu-se ziua, trimise pe boieri pre la casele sale și slujitori să-i păzească pînă ce a venit a doua poruncă de la Grigore Vodă, de i-a închis în turn.

Boierii țerei fiind năcăjiți, îndată au încălecat de s-au dus la Odriu la Grigore Vodă. Iară bietul Elia armașul, înțelegînd că va să-l prindă Crețulescul a fugit cătră Ardeal, ci

întii au prins o slugă a lui, căruia i-a fost stat calul, și-l duseră la Crețulescul, care îndată porunci de-i tăiară capul. Pre urmă, prinseră plăieșii și pre Elia armașul și aducându-l legat pînă la o crîsmă lingă București, iată și vestea mergea în toată țeară, că Grigore Ghica este făcut domn a doua oară, și el a început a jura pe plăieșii de l-au deslegat și legînd el pe plăieși, i-a bătut rău și i-a dus legați la București. Stroia vornicul, pe care îl călugărise la Snagof, cu meșteșugul fiului său Matei era trecut în Ardeal; acesta auzind de Grigore Vodă, că este domn, îndată a pornit de s-a dus la Odriu la dînsul, spunindu-i toate nevoile ce a tras. Mers-au și alți boieri mulți de s-au jăluit, și așa Cantacuzenii căzură în mîinile lui Grigore Ghica Vodă.

Carele pornind de la Odriu cu toți boierii, a venit în țeară, în scaunul Bucureștilor, în 20 martie din anul 1672. Și avea cu sine și pe boierii cei prinși, pe carii i-a dat în mîinile lui, legați în obezi, adecă: pe Mareș banul, pe Gheorghe vornicul, pe Ghița clucerul, pe Mihai postelnicul, pe Stoian comisul, pe Vasilie căpitanul și pre alt căpitan, și după ce i-a adus, i-a închis în turn, după poarta cea domnească. Ci n-a trecut mult timp și pre acei doi căpitani i-a tăiat dinaintea porței, pentru că suduise pe Panacotache de muieră și de copii; drept aceea a îndemnat el pe Grigore Vodă de i-a omorît. Iară pe Gheorghe vornicul l-a trimis la ocnă și pe Ghița clucerul, și mai era și Stoian comisul Ludescul acolo cu dînsii. Ceialalți toți în București erau închiși, pe carii în vreo cîteva rînduri scoțindu-i la divan, judeca să-i pedepsească, căci au făcut stricăre țerei, făcînd detorii la turci, la vro 1000 de pungi și aruncîndu-le căci cînd s-a dus domnul din țeară cătră Țeara Nemțească, numai cu 50 de pungi a lăsat țeara detoare și a poruncit să plătească de la casele lor acea detorie. Șerban Cantacuzenul spătarul după ce a scăpat de la Odriu, s-a dus cu alții la Moldova, la Duca Vodă, care auzind-o Grigore Ghica Vodă a trimis sol la Duca Vodă, de-l cerea; iară Duca a răspuns că a venit la el, adevărat e, dară nu l-a primit, ca să nu aibă vrajbă,

ei s-a dus nu ştie încătrău din Moldova; însă n-a fost așa, ci-l ascunsese Duca Vodă, la mănăstirea Cangăciului.

Venind vara, împăratul turcesc a făcut mare gătire și s-a dus cu oaste la Cameneț și a poruncit lui Grigore Vodă de a mers și el cu oștile sale, care așa erau de frumoase, că s-a mirat și împăratul și turcii. Acolo venind și Duca, domnul Moldovei, după porunca împăratului, Grigore Ghica avind pizmă pe dinsul pentru că nu i-a dat pe Șerban Cantacuzenul, a îndemnat pe boierii moldovenеști de l-au pîrit la împăratul, că este om rău și mîncăcios și că strică țeara (fiindcă și moldovenii erau supărați pe Duca) și lucrînd și Grigore Ghica spre pierderea Ducăi, împăratul a vrut să-i taie capul, ci a avut noroc Duca cu două blane de vulpe din Moscovia foarte negre și frumoase (amîndoa făceau 40 de pungi), dintre care dînd una împăratului, alta vizirului, a scăpat de moarte; iară din domnie l-a scos și a pus în Moldova domn pe Ștefan (XIV) Petricei. Deci mergînd împăratul la Cameneț în puținele zile o a bătut și luat, nefiind într-însa oaste multă, fără numai puținei nemțî dragoni, carii văzînd mare puterea turcească și temîndu-se și de craiul lor, s-au dus ofițerii cu slujitorii lor în turn, unde era iarba de pușcă și i-au dat foc de s-au prăpădit cu toții și s-a spart și cetatea. După aceea au intrat turcii cum au vrut și o au dires bine, pre unde se stricase și de-acolea împăratul s-a înturnat îndărăpt. Grigore Ghica Vodă pre la Sinicoară încă a venit în scaun, ieșîndu-i înainte Gheorghe Băleanul, Stroia vornicul și Sturza spătarul, fratele doamnei lui Grigore Vodă, că aceștia erau lăsați purtători de grijă și cu mare pompă a intrat în București, numai vodă era cam slab, că zăcuse mult în Hotin, de se spăriase că va muri. Iară dacă a venit în scaun s-a bucurat că a aflat și pe doamnă-sa venită de la Veneția. Iară la venirea doamnei i-au ieșit înainte multe jupînese, la Dunăre, și cu cînte o au adus la București. Doamna era îmbrăcată în haine frîncești foarte frumoase, care în București le-a lepădat și a îmbrăcat haine românești. Mai toate așa le scrie și preavestitul Enghel; Ioan Betlen

încă așa scrie surparea lui Duca Vodă, adică că aceea i s-a întâmplat din pisma lui Grigore Ghica Vodă.

Dară oare adevărate sînt vorbele lui Delchiaro? carele zice: „Grigore Ghica Vodă, carele era pribeag în Italia, și-a știut așa îndrepta lucrurile, cît mai pre-urmă fu chemat la Poartă și trimis cu a doua domnie în Valahia. Știa el toate trebile țerei și ale boierilor... Ci scopul izbîndei lui cel mai mare erau șese frați Cantacuzeni, pre al căroră tată, cum s-a zis mai sus, din porunca lui îl sugrumase, în mănăstirea Snagovului. Șerban, unul dintre frații aceia, fugise auzind de întoarcerea lui. Tot viforul s-a descărcat asupra celor cinci, pe carii i-a silit să plătească o sumă nespūsă de bani și de aci au venit la închisoare și la bătăi... Într-aceea a poruncit Grigore Ghica Vodă ca fieștecăruia dintre Cantacuzeni să i se dea cite o sută de falange în toată ziua. Constantin Cantacuzenul, carele fu sugrumat în anul 1716, dimpreună cu fiul său, Ștefan Vodă, fiindu-i milă de fratele său cel mai tînăr, s-a rugat lui vodă ca să-i îngăduie să sufere el bătăile pentru dînsul; și îngăduindu-se, cu atîta răbdare le-a suferit, de nici un vai a zis nici a lăcrămat.“ Întrebai, oare adevărate sînt vorbele acestea ale lui Delchiaro, și pentru aceea că s-a arătat la anul 1668, cum că Drăghici Cantacuzenul în anul acela a murit și așa în anul de-acum nu era mai mulți frați Cantacuzeni vii fără numai cinci.

Anul 1673 ...Despre Grigore Ghica Vodă tot Cantemir zice: „El era mare și înțelept bărbat; fost-ar fi și lăudat de nu ar fi fost pîrit și vîndut pe tatăl său. De două ori s-a deșdinat de la turci și de amîndouă orile iarăși a dobîndit iertare. Dintîliași dată a trecut la nemți, și aceasta s-a întîmplat după pierderea cea de la Singothard (din 1664), supt vizirul Chiuprili Ahmăt-bașa; a doua oară a trecut la poloni din bătaia de la Hotin. La această mai de pre urmă deșdinare i-au cercat turcii credincioșirea prin poruncă ca să-și trimită muierea și pruncii la Țarigrad chizeși, cu carii

nu mult a gindit, ci în cea mai aprinsă bătaie a trecut, lăsându-și bunurile și averile După bătaie a trecut el prin Polonia la împăratul Leopold I, carele l-a făcut prinț împărăției nemțești; dară nedobindind atâtea venituri, cite îi făgăduise ministrii împăratului, și-a băgat în cap ca iarăși să se întoarne în Țarigrad. Aceasta cugetînd a înștiințat pe prietenul său Panaghiot (sau Panacotache) Nicúsie, carele mult putea la Poarta turcească, despre mișelătățile sale, și l-a rugat ca să-i capete grație de la împăratul turcesc. Panaghiot cu răspunsul său l-a încredințat că lezne va dobîndi iertare, numai de va veni însuși la împăratul și se va ruga. Primind cartea aceasta s-a și rugat de împăratul Leopold, ca să-l lase să se întoarcă; ci neplinindu-i-se voia, s-a făcut ca cum ar fi orînduit ca celcalalte zile ale vieții să le petreacă în Germania și să se facă catolic, de-i va îngădui patriarhul Romei să-și ia altă muiere. Aceasta i-a plăcut împăratului și nu numai l-a slobozit la Roma, ci l-a și recomandat patriarhului. Drept aceea Grigore Ghica s-a și dus la Roma și sărutînd picioarele papei, i-a spus pofta sa, adecă cum că el are o muiere în viață, carea e roabă la turci și fiindcă el nu poate învinge zburdările trupului, este silit a-și lua altă muiere, în locul ceii dintii și se roagă ca să-i dea slobozenie la aceea. Papa a ținut consistoriu cu cardinalii despre aceasta: „Oare mai de folos este a ținea porunca evangheliei, ce zice ca numai o muiere să se aibă deodată au să deslege într-însa, ca să tragă în sinul besericei pre un prinț, cum era Grigore Ghica?” Și mai pre urmă s-a judecat ca să i se îngăduie cererea și el încă a făcut în public mărturisirea credinței ceii catolice. După ce a dobîndit crezămînt Grigore Ghica, a scornit că lui i-a sosit o carte, prin carea se înștiințează din Veneția că acolo este o cocoană din familia Iustiniani, carea s-ar mărita după dînsul. După arătarea cărței aceștiia a căpătat recomandăție de la papa la republica din Veneția și a mers acolo, unde, făcîndu-se a găti cele de treaba nunței, a zăbăvit cităva vreme, pînă ce mai pre urmă și-a schimbat hainele și cu o corabie din Chipru a mers la Țarigrad. Așa înșelînd

el pre împăratul și pre papa și mergînd în Țarigrad, a șezut ascuns în casa prietenului său, Panaghiot, pînă ce a dobîndit iertare deplin de la sultanul. După aceea a intrat cu pompă în Țarigrad și a dobîndit nu numai slobozirea muierii și a pruncilor și întoarcerea averilor sale, ci și făgăduință că în trei luni își va căpăta și domnia dintii; dară a murit după patruzeci de zile, au din curgerea singelui, au din otrava ce i-o a dat doftorul Timon din îndemnul Cantacuzenilor, precum a spus el la ceasul morței.“

Anul 1674 ...Betlen Micloș încă acestea scrie: „Altă mare pricină a pieririi lui Dionisie Banfi a fost aceasta, că ospătîndu-se odineoară prințul Apafi cu cumnatu-său, Dionisie Banfi, Nalági mort de beat a îngenuncheat înaintea lui Apafi și a început a-i săruta poalele veșmintului, iară Banfi i-a zis: „Ce te lingărești ca și o vișlă? tu, române bătrîn și plouat!“ Și a scuipit pe creștetul lui cel pleșug. Din care poți vedea că baronii Nalagi sînt diaoși români, pe carii anevoie îi sufereau pe vremile acelea, nu numai cei adevărați, ci și cei corciți unguri, pentru că n-au primit dogmele cele nouă, cu care în tot chipul se trudeau prinții Ardealului să adape pe români, precum și Apafi în diplomatul acesta:

„Mihail Apafi, din mila lui Dumnezeu prințul Ardealului, domnul părților Țerei Ungurești și comitul secuilor, credincioșilor noștri, cinstiților ș.c., episcopului și vicarilor lui și protopopilor și tuturor păstorilor besericilor celor românești din Ardeal, carii vor vedea cărțile acestea ale noastre, nouă plăcuților, sinătate și mila noastră. Știind toate cite sînt de lipsă și spre poliție și spre ocîrmuirea cea cu folos a lucrărilor oamenilor besericești ori în ce treaptă și deregătorie sînt puși, fără de care în nici un lucru se poate nădejdui spor și robire cuvioasă, prinții cei dinaintea noastră, cît au oblațuit, tot într-aceea s-au sirguit ca cele ce sînt spre slava lui Dumnezeu să se sporească, și între celealalte au ținut obiceiul acesta: ca pișpecul cel de legea noastră (adecă cel cal-

vinesc) să aibă grijă să îndrepte greșelele ce s-ar face în bisericele cele românești, care obicei ținându-l și noi, am voit și am orînduit ca dumnealui de cînte pișpecul Tisabeci Caspar să aibă grijă de toate bisericele românești cele de supt stăpînirea noastră și să le ocîrmuiască, după cunoștința sufletului său, îndreptînd greșelele dintr-însele. Aceea încă dumni-sale o am incredințat ca să cerce și să olățească unde este sau ar putea să fie tipografia cea românească carea o făcuse răposatul prințului Racoți. Drept aceea credincioșirei voastre milostivește și eu de-adînsul vă poruncim ca să nu lăsați de a merge înaintea numitului domnului pișpecului celui ortodox de legea noastră calvinească, Tisabeci Caspar, oricînd v-a chema la măcar ce loc, făcînd el vizitațiile sale; almintrelea adevărat să credeți că carele se va împotrivi voiei, orînduilei și poruncei lui, cei după scriptură, de pedeapsă nu va scăpa. Nefăcînd almintrelea, acestea după ce le veți ceti, să i le dați înapoi. Dat în cetatea noastră Alba-Iulia sau Bălgrad, în 14 iulie din anul 1674. Mihail Apafi, c.m.s.“

Tipografia cea românească despre carea se întreabă aci, acum este în Blaj, la seminarul episcopiei Făgărașului, ci foarte puțin grijită, pentru nepriceperea celor ce sînt mai mari preste dînsa, măcar că literele ar fi cele mai bune în timpul de-acum. Iară de amestecarea pișpecului celui calvinec în credința românilor, ne-a mîntuit avgustă Casa Austriei, precum voi arăta întru venire și mai pre larg.

Anul 1677: Doară în anul acesta 1677 s-a întîmplat ce scrie *Ortul și progressul neamurilor din Dachia* zicînd: „Ardealul nu era lipsit de vrăjbele dinlăuntru, de care fiînd ațîțat Apafi, a fost silit a desbrăca firea cea blindă și a se îmbrăca în cea de prinț, prinzînd pre mulți încă și dintre senători și băgîndu-i în temniță. Iară pe cumnatu-său Dionisie Banfi osîndîndu-l la moarte.“

Cerei Mihai încă scrie precum urmează: „Cu fericire putea să donească Mihail Apafi în Ardeal, ba pînă astăzi ar putea

custa principatul cel lăudat al Ardealului, de sau în prințul ar fi fost virtuțile cele bărbătești și care se cuvin unui prinț, sau prințesa, doamna Bornemisa Ana, nu s-ar fi amestecat în deregătoria și detorința bărbatului său, sau domnii cei mai de frunte de-atunci ai Ardealului nu s-ar fi folosit strimb cu blindețele prințului, sau (ce a fost mai primejdios decît toate) Mihail Telechi cel Bătrîn nu ar fi venit vreodată în Ardeal, au nici să se fie născut pe lume. Ci nefiind prințul Apafi datat la muncă și la ocîrmuire și temîndu-se de domnii cei de pre lîngă sine, aceștia, supt numele lui, tot felul de nedumnezeiri au pătrăt; și prințesa vrînd să poruncească în sa și bărbatului și celorlalți, și-a adus toată româneasca sămînța sa, cea de la Oradea-Mare, în Ardeal, între carii a adus și pe bade-său, Mihail Telechi, și pre aceștia a-i face domni mari, în tot chipul s-a nevoit, care scop nu l-ar fi putut dobindi, de nu ar fi scornit vini preste vini asupra domnilor celor adevărați din Ardeal și din bunurile și moșiile lor nu ar fi îmbogățit pre Mihail Telechi. Cînd domnii cei adevărați din Ardeal negîndind cu Apafi pentru molimea lui și nebăgînd samă de purtarea cea vicleană a lui Mihail Telechi, se sfădeau între sine și unul prea altul se surpau, au timpul și-l petreceau în ospete și beții, lezne i-a fost lui Mihail Telechi a-i cufunda și prăpădi pe toți, pentru că el nu bea, ci treaz fiind pururea în ospete, toate tainele altora le învăța și acuși de unul, acuși de altul lipindu-se, pe toți îi ziderea și pirînd pre unul altuia, la atita îi aducea, de unul pre altul se stricau. Telechi Mihail în veci nu s-ar fi fericit de nu ar fi surpat prin viclenia sa întîi pre Banfi Deneș, apoi pre Beldi Pal și după aceea de nu ar fi repezit Ardealul în prăpastia, în carea pînă în grumazi noroiți înotăm și doară pînă la judecata cea mai de pre urmă, rămășițele noastre încă nu vor ieși dintr-însa.“

Anul 1679. Cetitorule bune! aci îți mai aduc aminte că, precum Filștih pretutindenea înalță pe Cantacuzeni, așa Isto-

ria Bălăcenească îi defaimă încît pot; ei cu mai mult cred *Istoriei Bălăcenești* pentru că stările împregiur mai apriat le pune, și Cantacuzenii, măcar că sînt români de pe strămoșă-sa Ilinca, fata Radului X, domnului muntenesc, dară de pe strămoșul lor, Constantin postelnicul, sînt greci și grecii nu lezne își lasă năravul. Drept aceea aci urmez istoricului bălăcenesc, carele scrie: „Domnia lui Șerban Cantacuzenul, la anul 1679. Șerban Vodă pre la Bobotează a venit în scaun. Mare și întunecat nor și plin de fulgere și de trăznete a căzut pe Țeara Românească, Șerban Vodă, carele cu răutatea și cu tirănia lui ca cu niște trăznete a surpat și a desrădăcinat nenumărate familii și case de boieri, de slujitori și de săraci, pe mulți cu multe feluri de chinuri și de cazne i-a omorît și pe mulți cu multe nevoi și pedepse i-a sărăcit, precum istoria mai gios va arăta.

După ce a luat Șerban domnia Țerei Muntenesti, a trimis pe Constantin Brâncoveanul, nepotul său, cu Schimni-aga ca să apuce scaunul, și pe Duca să-l mute la Moldova și să fie purtător de grijă cu Stroiă vornicul și cu Hriza vistierul și să imblinzească pe norod, pe cei mari și pe cei mici, și să se bucure toți de venirea domnului. Și așa au făcut, că toți se bucurau; încă și cei ce nu aveau vin, apă beau pentru sinătatea domnului Șerban și jucau și chiuiau. Așa a fost amăgit pe toți, ci bucuria lor s-a întors intru întristare.

După ce s-a dus Duca Vodă la Moldova, Constantin Brâncoveanul a trimis la Ruștiuc, de a adus pe doamna lui Șerban Vodă și pe mama, doamna Ilinca, înaintea căroră multe jupînese au ieșit. După aceea a venit și domnul, pre la Bobotează și cu pompă, după obicei, a intrat în scaun; și dintîi cu blîndețe s-a arătat tuturor boierilor, boierind și pe cei ce nu-i iubea, ca în acest chip doară ar face să se întoarcă Ivașco clucerul și Stoica păharnicul carii erau pribegi în Moldova.“

Iară primăvara a venit poruncă să meargă la oaste, să facă o cetate, Dogancăle, și s-a dus cu turcii; și după ce au gătat cetatea, s-a întors la scaun. De-aci înainte încep dăre-

rile și necazurile! La întoarcere a zis Drosului serdarului să meargă cu trebi în țeară mai nainte, și i-a dat cărți și slujitori și pre Aliverde tătarul cu cîțiva tătari, toți tilhari, și îi învăța în taină ca să-l ducă pînă la Bărlad și să-l dea în laturi de cale, să-i taie capul și să-i ia capul pentru credință și să facă veste că a fugit Drosul la Buceac. Acest meșteșug l-a făcut ca să nu se sparie boierii, să fugă. După ce a sosit la Iași și l-a poștit Duca Vodă să-l oaspete, de vreme ce încă mai nainte, de pe cale făgăduise lui Duca Vodă că va merge, Duca s-a gătit de ospăț, cum s-a căzut; iară cînd a fost în ziua de ospăț, Șerban n-a vrut să meargă, ci a pornit către țeară-și. Pricina a fost că vrea, de nu cu voie, cu puterea să ia pe pribegi, dară Duca nevrînd să strice obiceiul țerei, ca să-i dea, le-a dat cale de s-au ascuns. Și înțelegînd Șerban că pribegii nu sînt în Iași, n-a primit ospățul, iară Duca Vodă stringîndu-și boierii săi s-au ospătat cu zicături și cu tunuri.

Iară Șerban venind la Focșani, a poruncit de a închis pe Vulcan vornicul la București, și după ce a venit în scaun, a trimis pe Ghinea căpitanul cu 30 de slujitori de au luat pe Dumitrașco căpitanul Urziceanul, de l-au dus la mănăstirea Snagovului și acolo cu groaznice munci chinuîndu-l, mai pre urmă l-au spinzurat; iară pe Vulcan vornicul în multe rînduri l-a judecat fără de cuvință, fiindcă vină nu-i afla. Și după vreo cîteva judecăți l-a trimis la Snagov, unde cu multe munci l-a ucis.“

Aci cetitorule! înseamnă că vornicul Vulcan, despre carele scrisei, a avut frate sau fecior, nu știu, pe Mihail Vulcan, care de groaza lui Șerban Cantacuzeanul, ca să nu piară și el ca vornicul, a fugit în Ardeal și s-a așezat în satul Veza din comitatul Bălgradului cel de Gios; și Mihail acesta a avut cinci feciori (precum arată *Genealogia Vucăneștilor*), dintre carii unul s-a numit Petru, și acesta a povestit celor ce mi-au spus mie, că tatăl său, Mihail, a venit din Valahia în Ardeal. Iară Petru Vulcan a avut trei feciori: pe Gheorghe, Ioan și Petru; Gheorghe isprăvind școalele în Cluj, a învățat

gramatica în Blaj; din Ioan s-a născut Samoil, arhiereul cel românesc al Orăzei-Mari, Gheorghe, care lăcuiește în Blaj; și Măcinica, muma a doi gâlbiori, Samoil și Alexandru, apoi din Petru s-au născut Vulcăneștii din Șinca-Veche.

Anul 1680 ...Iară preavestitul Enghel serie precum urmează: „Lui Duca Vodă i se părea că cu scădere s-a mutat din Valahia în Moldova, ci Poarta turcească a aflat modru de a-i întoarce paguba, pentru că prin războiul cel mai de pre urmă și prin făcțiile cazacilor, dobîndise o parte din Ucraina. Partea aceasta a Ucrainei, prin încetarea de la arme cea în anul 1680 făcută cu muscanii, s-a dat de Radzin către Moldova, și Duca Vodă a ținut păcălabul său în Nemiróv, prin carele poruncea și ostașilor turcești, cari erau în cetățile Ucrainei, măcar că cuprinderea Camenețului și a Ucrainei nu era spre folosul Moldovei și al Valahiei. Preste toată vara din anul 1680, pînă în octomvrie au trebuit domnii românești, Șerban și Ducă, să fie în tabără cu ostașii și țăranii săi, ca țăranii să facă două cetăți, prin care să se contenească cazacii de la tilhăritul pe Marea Neagră, iară ostașii să-i apere pînă ce vor isprăvi lucrul.“

În anul acesta a pătimit și Sava II Brancovici, mitropolitul Bălgradului din Ardeal, despre carele așa serie Samuil Clain de Sad: „Despre Sava II comună și de obștie trădanie este, cum și eu însumi de la cei bătrîni protopopi și preoți am auzit, că pentru credință ar fi pătît multe nevoi, bătaii și mai pre urmă moarte. Zic că odată l-a chemat prințul (nu craiul) Apafi la prinz, în coșteiul Blajului, vrînd a căuta prilej ca să-l poată prinde în ceva și a-l vinovăți. Într-acea vreme pizmașii lui, eriticii, au dat unei muieri învăluit un cățel, pe carea o au învățat să meargă cu el în brațe la vlădicul, rugîndu-l ca să-i boteze acel prunc, că este bolnav și alt popă românesc nu este care să-l boteze... Vlădicul socotînd întru sine ce va să fie acel lucru, de-i aduc lui un prunc să boteze, tocmai cînd este la prinz cu prințul, și îndată

cugetă să nu fie cumva batjocură asupra lui, deci sculându-se de la masă s-a dus la muierea ceea ce ținea în brațe cățelul și desvălindu-l a văzut că este cine. Cu aceasta voia prințul Apafi să înșele pe mitropolit ca, în grabă, pentru primejdia boalei, să boteze cînele în loc de om și așa, apoi ca pre un călcător de sfintele taine să-l pedepsească. Iară vlădicul după ce a văzut că este cine, nu om, a cunoscut viclenșugul, și întorcîndu-se la masă, a luat de pe tăierul său o bucatură de rădiche (că era zi de post) și mergînd la cine, o au dat cînelui, dară cînele n-a vrut a o mîncea; apoi mitropolitul întorcîndu-se iarăși la masă și luînd o bucatură de carne o au dat cățelului, care întinzîndu-se îndată o a apucat și o a îmbucat. Atunci mitropolitul a zis că el nu-l va boteza, de vreme ce nu este de legea lui, că de ar fi de legea lui, bucatele care el le mîncea și acela le-ar mîncea. Atunci prințul și ceilalți calvini, carii erau la masă, mai tare s-au aprins de mînie, văzînd că batjocura carea o gătise ei asupra mitropolitului, a căzut asupra lor și cum că mitropolitul prin acel răspuns arăta că acum acel cine ar fi fost de o lege cu aceia ale căroră bucate a mîncat. Se zice că și prințesa avea mare mînie asupra mitropolitului și că l-ar fi fost pîrit prințului ca cum ar fi voit a o ispiti la fapta necurăției, care toate în mai mare ură au pus pe bietul mitropolit la prințul Apafi, carele căuta prilej și vreme cu îndemină să surpe pe mitropolitul Sava. Pentru aceea a poruncit ctitorilor mitropoliei ca să ceară samă de la mitropolitul Sava Brancovici, de tot bunul besericei și de venitul mănăstirei (nu școalei) și al tipografiei.

Deci, după porunca prințului Mihail I Apafi, stringîndu-se săbor mare în Bălgrad, la mănăstire, în anul 1679, în 6 iulie, mitropolitul Sava toate odoarele, vasele și odăjdiile și cărțile mitropoliei le-a dat săborului mare.

Cu toate acestea mînia prințului nu s-a potolit, căriia materie a se aprinde mai mult îi da superintendentul cel calvinesc, Mihail de Toseo, carele întărita pe prinț asupra mitropolitului, pentru stătornicia în credință. Deci, în 2 iulie din anul 1680, fiind săbor mare de toți protopopii în

Bălgrad, la mănăstire, din porunca prințului Apafi, s-a tras la judecată mitropolitul Sava carele atunci era foarte bolnav, cît n-a putut sta de față, ci prin alții (adecă prin frate-său, Gheorghe Brancovici, și prin Ioan Pater) a răspuns. La acea judecată, judecători mai mari au fost rinduiți din porunca lui Apafi și a superintendentului calvinesc, Mihail de Toseo, protonotarul Petru Alvinți de Bórberec ca prezident, Ioan Vereşmórti, protopopul și predicatorul calvinesc din Venig, și Ioan Zoba, protopopul românesc de la Vinții-de-Gios și notarul săborului mare cu 98 de mireni și preoți lingă și afară de sine; într-această judecată s-a pîrit mitropolitul Sava, cu grele vini, ca cum pe Ecatharina Temesvári, frăția-sa, și muiera lui Valentin Senati din Cluj ar fi făcut să o aducă la sine îmbrăcată în haine bărbătești și ar fi trăit cu dinsa ca cu muiera sa și făcîndu-i un copil, în Țeara Turcească încă o ar fi dus cu dînsul; și cu alte femei încă ar fi curvit. Drept aceea l-au și judecat dușmanii lui a fi răpitor de muieri, curvar și prea curvar. Afară de acestea, că a mîncat venitul mănăstirei din Bălgrad. Pentru acestea s-a judecat nevrednic de arhierie și de toată preoția și dezbrăcîndu-l în beserică de toate odăjdiiile arhieresti, s-a dat în minile mirenești, să se pedepsească după vrednicia faptelor sale (precum zice judecata cea strîmbă). După aceea și bătut a fost și în temniță aruncat și mai pre urmă i s-a tăiat capul la Iaci, în comitatul Turzei.“

Așa scrie acestea Samoil Clain de Sad din trădania bătrînilor și din decretul săborului mare; ci eu trădania despre cătel o țin numai poveste fără de temei, pentru că, de-ar fi făcut și grăit acelea mitropolitul Sava II Brancovici, săborul mare în care au fost mulți calvini de față, n-ar fi lăsat a vinovați și cu aceea pe bietul Sava, că a batjocorit legea cea nu numai primită ci și stăpînitoare pre acelea vremi în Ardeal. Iară decretul săborului mare cum că numai din pizmă și nu din adevăr s-a făcut, arată Cerei Mihai, carele pe vremea aceea viețuia în curtea lui Apafi și scrie așa: „Scriind eu despre episcopul românesc cel mai sus numit, mi-a venit aminte

un lucru care trebuia să-l scriu supt domnia lui Mihail I Apafi, adevă, cum a lucrat atunci cu un vlădic românesc, anume Sava. Acesta fiind om învățat și procopsit, prințul de multe ori l-a trimis sol la muscani, la poloni și la doi domni românești, al Valahiei și al Moldovei, pentru care lucru i-au piznuit domnii cei din Ardeal și pe Secheli Láslo, carele era rudenie de aproape cu Sava, l-a învins rîvna banilor vlădicului și neputînd almintrelea încăpea la dinșii, s-a înțelese cu Ștefan Nalagi asupra lui (în carea conjurație n-a fost amestecat Mihail Telechi) și neputîndu-l într-alt chip aduce în dizgrația prințului, pre un preot românesc de la Vinții-de-Gios, cu multe daruri, la aceea l-au adus, ca să pîrască pe vlădicul cel românesc înaintea prințului, că-și ține curvă la casa sa, pre o muiere și pe prințul cel blind, l-au adus de a crezut, pentru că Secheli și Nalagi jurau că este adevărat. Drept aceea au prins pe vlădicul și i-au prădat toate averile; nici indestulindu-se cu atîta, au cerut trei mii de taleri de la dînsul, carii neavînd de-unde să-i plătească, a trimis pe frate-său în Valahia să capete banii aceea cu cerșitul, carele nu s-a mai înturnat. Drept aceea pre bietul, nevinovatul vlădic l-au scos de la închisoare și numai în cămeșă și izmene, atîta l-au corbăcit pînă ce s-au rupt și căzut cămeșa, izmenele și carnea de pe dînsul, pentru carea nemaiputîndu-și ținea lipsa cea firească a trupului, a trebuit mișelul să moară și averile lui le-au împărțit între sine Secheli Láslo și Nalagi Istvan. Nemaiauzită, păgînescă și cumplită tirănie! Nici ar fi lăsat Șerban (Cantacuzenul), domnul cel vestit al Valahiei, neizbîndită tirănia aceasta, căci înștiințase pe prințul Apafi, că de ar fi trebui să cheltuiască 500 000 de taleri, încă va lucra la împăratul turcesc, ca să măzălească pe Mihail Apafi, dară nu îndelung a trăit după aceea Șerban Vodă.“

Despre următorul lui Sava II, iarăși așa scrie Samoil Clain: „După lepădarea mitropolitului Sava din scaunul arhieresc, întru același săbor mare, cu voia și porunca prințului Mihail I Apafi, s-a ales mitropolit Bălgradului, părintele

Iosif Budai, carele cit a vlădicit nu știm, numai atita zicem că mai mult de cinci au șese ani n-a ținut scaunul, de vreme ce în anul 1687, la Bălgrad era mitropolit Varlaam, carele și ceasloave și liturghii a tipărit în anul acesta, 1687. Dară citi ani a ținut mitropolitul Varlaam scaunul, anume nu știm; însă la anul 1690 Varlaam ținea scaunul mitropolicesc, că am aflat scrisori de mîna lui scrise într-acest an 1690, iulie 26, în care scrie că a cumpărat și zălogit niște pămînturi și fînațuri care le-a dat să fie de moșie pe sama mitropoliei. După Varlaam a urmat Theofil II, apoi Athanasie I, de carii în următoarea parte vom grăi. Așa scrie și inventarul mitropolitului Sava II Brancovici și pomelnicul episcopiei Făgărașului.

Anul 1683. Minunate sînt lucrurile Dumnezeuului nostru, al căruia nume să fie lăudat din veci pînă în veci, că din anul acesta a început fericirea, carea era să se verse apoi preste neamul cel obidat al românilor. Pentru că scrie istoricul bălăcenesce: „În al patrulea an al domniei lui Șerban Cantacuzenul, împăratul sultan Mahomet IV, a rădicat mare oaste asupra împăratului Leopold I și a poruncit hanului tătarăsc să adune toată tătarimea de pretutindenea. Așîzde-reă și turcii de la răsărit, de la amezăzi și de la apus și domnii românești, Șerban și Duca, și prințul Ardealului, Mihail I Apafi, și comitul Emerie Techeli cu oștile lor, toți s-au împreunat la Bălgradul turcesc. Acolo a rămas împăratul turcesc, iară Cara Mustafa vizirul luînd toate oștile s-a dus drept la Viena Austriei, unde e scaunul împăratului nemțesc și a început a bate de toate părțile cetatea; iară pe tătari i-a slobozit să prade și au mers cale de trei zile dincolo de Viena toate arzînd, prădînd și robînd. Și fiindcă nemții nu știau năravul tătarilor, nu fugeau, și așa foarte mulți au venit robi la tătari. Leopold împăratul văzînd această nevoie mare ce venise asupra țărilor lui și neîncrezîndu-se numai oștilor sale, a trimis la poloni de a cerut ajutor. Deci,

pînă au venit polonii, turcii așa băteau cetatea, cît gindeau cei dinlăuntru să o dea acum în minile turcilor. Iară Șerban și Duca, domnii românilor, aveau corturile sale despre Dunăre și aveau poruncă de la veziru să facă pod preste Dunăre; ci ei lucrau încet, ca doară mai curînd ar veni oastea creștinească să duduie pe spurcății turci carii erau aduși de unguri împotriva împăratului celui creștinesc. Afară de aceasta Șerban Vodă pre-ascuns se înțelegea cu nemții prin cărți și o dată a avut pre un pater iezuit mult timp ascuns în cortul său și cînd mai voia nemții să dea cetatea, trimise pe iezuit de le spuse, bărbătește să se apere încă patru ceasuri, că turcii gată iarba de pușcă sau pravul și vor înceta de a bate pînă li se va aduce; și a rădicat Șerban Vodă și o cruce de lemn de stejar întru pomenirea sa și a tuturor românilor, carii mult se munceau și se rugau lui Dumnezeu ca să nu ia turcii cetatea de la creștini. Și a scris Șerban Vodă și la vicarul generar și prepósitul capitulului, Ioan Baptista Maer, pentru rîndul aceștii cruci, pe care cruce a scris lătinește sfetilna S. Cruci și altele precum urmează: «Înălțarea crucii este ținerea lumii. Crucea e podoaba besericei, crucea, paza împăraților, crucea, întărirea credincioșilor, crucea, mărirea îngerilor și rana dracilor. Noi, Șerban Cantacuzenul, din mila lui Dumnezeu prințul moșteanul și domnul ș.c... Țerei Muntenesti am rădicat crucea aceasta în loc ca acela, unde în toate zilele să se cinstească de toți oamenii, întru vecinică pomenirea noastră și ai lor noștri, pe vremea cînd vizirul Cara Mustafa-bașa ocolise Beciul din Austria de Gios. În 12 septemvrie din anul 1683. Călătorule, adu-ți aminte că vei muri!»

Cetitorule! aci înseamnă că crucea despre care scrisei, pînă astăzi se ține în curtea arhiepiscopului din Viena Austriei dimpreună cu icoana Preacuratei Vergurei Mariei, mamei Domnului nostru Is.Hs., carea o au dus din Blaj după răposarea arhiereului Petru Pavel Aron de Bistra; și crucea este înaltă de 17 picioare sau urme matematice.

„Într-aceea sosi și craiul Poloniei, Ioan III Sobieschi,

cu treizeci de mii de ostași și s-a împreunat cu oștile nemțești și așa au pornit asupra turcilor carii se aflau supt Viena... Prinzind de veste turcii s-au gătat de bătaie și au ieșit înaintea creștinilor ca să-i oprească să nu poată veni la cetate pînă o vor lua, că o slăbise cu tunurile și cu bătaia de 63 de zile. Iară polonii dînd tare bătaie în șese ceasuri, au biruit creștinii și turcii au început a fugi, lăsînd toate ce aveau, corturile, avuțiile, zăhărelele, dobitoacele și altele; iară pe ieniceri aflîndu-i oștile creștinești în șanțuri, i-au omorît ca pe niște dobitoace. După biruință a intrat craiul Sobieschi în cetate și și oștile l-au primit cu mare cinste și împreunîndu-se după aceea cu împăratul Leopold I (carele s-a înturnat din Tirol, unde mersese mai nainte de a se ocoli Viena), i-a mulțemit pentru ajutor și împărătește dăruindu-l, craiul s-a întors la casa sa. Iară turcii abia și-au aflat odihnă la Bălgradul turcesc și creștinii n-au încetat pînă ce au luat multe cetăți de la turci. Împăratul turcesc fiind la Odriu și înțelegînd de această nenorocire, punînd vină pe viziru, dintru al căruia îndemn se făcuse oastea și bătaia aceasta și ispravă după pofta lui n-a făcut, a trimis ferman de i-au tăiat capul de l-au dus la împăratul să-l vadă cu ochii săi și să creadă, și în locul lui a pus vizir pe Cara-Ibrahim-bașa și oștile s-au resipit în iernatec. Însă mai nainte de pierirea vizirului, Șerban Vodă își descoperi dragostea cea fățarnică carea o avea spre Duca Vodă, că a tras la judecată înaintea vizirului pe Duca, aruncîndu-i că a luat mulți bani din țeară; ci Duca Vodă îndreptîndu-se Șerban Vodă a rămas în deșert. Încă l-a și închis vizirul pe Duca Vodă pentru o samă de bani, deci făcînd zapis la minile vizirului, că, după ce se va duce în țeară, îi va plăti, așa l-a slobozit." Așîderea scriu Enghel și Ghebhardi.

Pentru biruința aceasta împăratul Leopold după aceea a făcut o beserică foarte frumoasă în Roma, ce se cheamă Viotria, întru a căriia sacristie pînă la vremea cînd am fost eu în Roma, se ținea bătaia aceasta zugrăvită, precum au stat toate neamurile, cite au fost într-însa.

Anul 1684... Iară *Istoria Bălăcenească* zice: „Hanul venind din oastea de la Viena și văzînd nebuniile moldovenilor și ale cazacilor, ce făcuse în Bugeac, a trimis pe fiul său cu tătari și a îmbulzit pe moldoveni și pe cazaci, lingă riul Cruciului; acolo așa i-au tăiat, înecat și robit cît puțini au scăpat, de s-au dus la Iași la Petricei Vodă și cu toții lăsînd calea Sucevei, s-au dus de frică în Polonia. Iară turcii auzind că s-a robit Duca Vodă au pus domn Moldovei pe Dumitrașco, carele și mai nainte fusese domn în Moldova, dară rea chiverniseală a făcut Dumitrașco, că era om fără de frica lui Dumnezeu, curvar, minios și alté rele avea în sine. Și oștile împlînd prin țeară, mare foamete au făcut, cît și om pre om mîncea, precum zic unii carii însuși au văzut carne de om în cuptor friptă și vreau să o mînce niște oameni carii nu aveau alta și au adus înaintea lui vodă și pre oamenii carii vreau să mînce și carnea de om, și tătuși milă nu i s-a făcut spre nord; ba încă trimetea pe slujitori și unde afla ori ce fel de pine, o lua și o băga în curtea domnească și de-a-acolo o vindea cu mare preț; iară săracii neavînd atîția bani, cît să poată cumpăra, mureau de foame, precum am cetit scris de la om carele a văzut el cu ochii lui. De ar fi luat pine de la cei ce aveau de prisosit și ar fi dat celor ce erau lipsiți, ar fi făcut dumnezeiască economie.

Duca Vodă fiind rob în Polonia s-a tocmît cu craiul Ioan Sobieschi într-o sută de pungi de bani cu scule ce-i va da, numai să-l sloboadă, și a trimis la Țarigrad, la doamnă-sa, pre Anastasie vistierul și pe nepotu-său, Cîrstea vătavul, să facă curînd acei bani și sculele și să-i trimită la Țeara Leșească, ca să scape din robie. Doamnă-sa cam încet împlînd a zăbăvit cîtăva vreme și Șerban Vodă încă i-a mai întîrziat cîtva la București și lucra la leși, ca să omoare pe Duca. Deci plinînd banii Anastasie a rămas în Ardeal, iară Cîrstea cu cărțile și cu vestea banilor s-a dus la Duca și voia ca la hotar să plătească și așa, îndată să ia pe Duca, să nu se facă vreun vielensug. Însă, dacă a sosit Cîrstea la Liov, unde era Duca, și a dat cărțile și a început a ceti pînă la a treia,

numai decît a căzut pre laviță și se văieta și nu mai putea vorbi și minile nu putea să le miște și rădicîndu-l l-au pus în pat și după trei zile a murit. Zic unii că Șerban Vodă a făgădui bani unor leși de i-au dat venin. Iară banii i-au luat cu de-a sila ungerii din Ardeal și i-au mîncat (vezi și pe Cerei Mihaiu, la anul 1694), ci noi să ne înturnăm la cei din Țeara Românească.

Ghinea, căpitanul lui Șerban Vodă, carele era ispravnic la leși, întorcîndu-se prin Ardeal către Țeara Românească, la Făgăraș l-a lovit boală fără de leac și înnegrindu-i-se minile și picioarele, a crepat. Pre acesta îl avea Șerban Vodă ucigător de boieri, carele văzîndu-și trupul negru, cînd a murit a zis că-și vede păcatele cu ochii săi.

Anul 1686. Nu este a mea a serie toată istoria Ungariei, fără numai încît nu se pot înțelege lucrurile românilor fără de dînsa, întru atîta a o atinge, tătusi, istoria despre luarea Budei nu o poi lăsa, despre carea așa serie Ștefan Cătona:

„Anul acesta pentru Buda a fost cel mai de folos, iară pentru toată Ungaria cel mai fericit, pentru că în anul acesta s-a luat înapoi Buda, mitropolia Ungariei, din minile turcilor, supt carii gemuse întru 145 de ani. Împăratul Leopold I ca să poată scoate cetatea aceasta de supt jugul turcesc, în tot chipul s-a nevoit a căpăta ajutor de la prinții Germaniei; drept aceea pe prințul Brandeburgului l-a tras în partea sa, lăsîndu-i ținutul Șvibuzului și pre Apafi, prințul Ardealului, făcînd cu dînsul pacea cea în anul trecut urzită. Așa socotîndu-se oștile împărătești și ale soților s-au aflat a fi 80 000, afară de 20 000 ale ungerilor și croaților. Dintr-acestea lui Șerfenbêrg i s-au dat 12 000, cu care să îndrepte lucrurile Ardealului, lui Caraffa, 10 000, cu care să apere Ungaria-de-Sus, lui Șulț 7 000, cu care să străjuească la riul Dravului. Așa întărîndu-se laturile, ceealaltă oaste s-a împărțit între lotaringul și între bavarul și bavarul a

Început a bate cetatea, iară lotaringul, zidurile cele din afară, de cătră poarta Beciului. Peștea cu atîta pripă s-a năpustit de turci, de nici podul de preste Dunăre l-au putut strica și multe lunturi au lăsat spre folosul oștilor creștinești. Adunîndu-se toate oștile, în 18 iunie au ocolit Buda... După-aceea nu mult timp a trecut și ungurii în două rinduri au stricat turcilor, pentru că și pe cei ce vineau din Ercin la Buda, i-au tăiat și pe turcoaicele cele ce mergeau cu 12 lunturi la ostrovul Cépel, le-au prins Batiáni cu toate averile lor; prada, de la dinsele luată, s-a prețuit la 200 000 de lei sau florinți. Pe Palfi l-au pus cu călăreții de către partea ce se cheamă acuma *Apătoasă*, și în cinci zile o a luat. După aceea au sosit 4 000 de șvevi carii s-au așezat pe muntele, ce și pînă astăzi se numește Șvaivenberg. În înțlia zi a lui iulie începînd a bate cetatea, au sosit și 8 000 de brandeburgi, pe carii i-au pus să bată zidurile cele de-a stînga oștilor împărătești, punînd 2 000 de călăreți de cătră Peșta, ca să nu poată veni ajutor turcilor din Buda. După multe scaramuce ce se făceau de îmbe părțile, nemții, după 12 zile ale bătăiei, au dat năvala cea dintîi, dară aruncîndu-li-se saci plini de prav înainte, cu pierdere de 1 400 dintre sine au trebuit să se întoarne. După 15 zile ale bătăiei stricîndu-se și mai tare zidurile cetăței, mai ales prin baștea cea de către Dunăre, în carea se aprinsese pravul, mult i-a ajutat pre ai noștri, despre carea parte era palatinul Esterházi cu ungurii. În 27 iulie, la cinci ceasuri, după ameazi, iarăși au năvălit despre toate părțile, asupra cetăței, dar iarăși s-au bătut îndărăpt ai noștri... cu pierdere de 4 000 de turci și 1 500 de creștini. Cuprinzînd creștinii zidul cel mai din afară, au cerut cetatea de la bașa dinlăuntru, dară pe bașa l-a împiedecat vizirul de la darea cetăței, trimetîndu-i întru ajutor 15 000 de călăreți și venind după-aceea și el cu 60.000. Drept aceea avînd creștinii de a se bate și cu turcii cei din Buda și cu cei ce vineau, au chemat la sine oștile lui Carafa și ale lui Șerfenberg dimpreună și pe călăreți și după ce s-au închis în

trei zile în șanț, în 10 avgust a sosit și vizirul, carele a trimis 9 000 să intre pe poarta cea de cătră Alba-Regală, dară Palfi cu ungurii i-au întirrit înapoi; cercind și vizirul de vreo citeva ori norocul și neavîndu-l, a lăsat Buda de sine. Așa o au luat creștinii, în 2 septembrie din anul acesta 1686.“

Ci Ghebhardi zice: „Vizirul n-a vrut să-și pună în primajdie toată oastea. Drept aceea în 12 avgust numai pe un seraschir l-a trimis cu 50 000 în Buda, măcar că el atîta se nevoia să țină Buda, cît în 31 iulie făgăduise lotaringului că-i va da două celăți și va face pace cu mare folos al împăratului Leopold, numai să-i lase Buda.“

Cînd așa lucrau creștinii în Ungaria asupra turcilor, Ioan Sobieschi, craiul polonilor, precum scrie Dimitrie Cantemir, a făcut pace și aleanță cu Petru, împăratul muscanilor, apoi a trimis la Constantin Cantemir, domnul Moldovei, să-l tragă în partea sa, ci acesta i-a răspuns că avînd pe fiul său cel mai mare cu vreo cîteva cuconi de boieri, chizeși la turci, nu poate trece la poloni, dară că mai bine poate el ajuta așa pe poloni, dîndu-le pre-ascuns zăhăreă și înștiințîndu-i despre sfaturile turcilor. La care răspuns Sobieschi craiul a trecut Nistrul, la începutul lui iunie și a mers la Iași, unde a aflat mult vin și multă zăhărea, că Constantin Cantemir, cînd a părăsit Iașii, lăsase acolo pe vornicul Rămăndi să adune de toate. Drept aceea polonii mult s-au ospătat și toate le-au prădat în 14 zile pînă ce și seraschirul Biuciu-Mustafa a trecut Dunărea cu 25 000 de ostași și cu 8 000 de ianiciari și a chemat la sine și pe sultanul Nuredin cu 30 000 de tătari și Constantin Cantemir încă s-a împreunat cu dînsul către sfîrșitul lui iunie. Polonii după ce au prădat toată zăhăreaoa din Iași cu ospețele lor, au început a flămînzii și au trecut Prutul pre la Țuțora, unde încungiurîndu-i turcii, nu-și puteau cerca hrană, că de cîte ori ieșeau din tabără, totdeauna pieureau cîte trei sau patru sute dintr-înșii. „După ce au venit la atîta lipsă, craiul Sobieschi s-a nevoit să treacă înapoi Prutul, pre la locul ce se cheamă de lăcuiitori Valea-Strimbă, ci de-abia își trecuse oastea de gimătate și iată au sosit tă-

tarii și impresurind pre cei dindărăpt, pe mulți au tăiat, pe mulți au prins, și pe mai mulți au înecat în Prut. Mai pre urmă trecind Prutul cu destulă trudă și pierdere, craiul neputându-se izbindi despre turci, toată minia sa o a vărsat asupra moldovenilor și a dat slobozenie ostașilor săi să prade țeara. El însuși a ars două mănăstiri în Iași, a răpit odoarele besericești, a luat trupul Sîntului Ioan Novi din Suceava, cu toate scumpeturile, cît erau pre lingă dînsul, ce le dăruise răposății domnii Moldovei, și pe mitropolitul Moldovei l-a dus rob, pentru că n-a vrut să-i dea lui odoarele sfințite. De-acî a mers craiul la mănăstirea a Trei Arhieriei, unde se țin moaștele Sîntei Paraschivei din Epibat și a poruncit să-i dea moaștele cu toate scumpeturile de lingă dinsele. Ci arhimandritul mănăstirii înțelegînd cum a îmblat mitropolitul, a închis ușile besericei și trimișilor craiului le-a răspuns că el mai voiește a se îngropa supt surpătura besericei decît a da vistieria aceea cuiva dintre oamenii de pre lume. Craiul ca să sparie pe arhimandrit a poruncit să aducă tunurile și s-a lăudat că va strica cu dinsele ușa besericei, și toate le va lua cu puterea dacă nu vrea de bună voie să dea o parte din moaștele acelea, ci nici așa plecîndu-se arhimandritul, craiul sau de rușine temîndu-se ca să nu-i zică că jăfuieste besericile creștinești, sau sfătuit de ai săi, s-a dus de-a-colea, nedobîndindu-și scopul.“

Aci, cetitorule, înseamnă că tocma așa a lucrat craiul cu polonii săi, culegînd moaștele sfinților, cum fac acuma aceia care fură hașme, ai, și ceapă ca să poată posti postul Sin-Petrului.

De-acî merge mai încolo Cantemir și serie că după ce a sosit craiul la Cotnari, tătarii au otrăvit apa de-unde beau cotnărenii; drept aceea craiul cu oastea sa s-au tras mai încolo și ca să nu se vadă că numai în zădar a cheltuit banii, cei de la patriarhul Romei dați lui, la întoarcerea sa a luat Cetatea Neamțului ce era năpustită de lăcuitori, dară cu anevoie, „pentru că se întimplase de au rămas 19 iagheri moldovenești în cetate. Aceștia au închis porțile cetății și

trăgînd podurile n-au vrut să dea cetatea. Craiul drept aceea neştiind cîţi străjeri sînt înlăuntru, a bătut cetatea cu tunuri şi cu bombarde în patru zile. Iagherii s-au apărut bărbăteşte şi au omorit ca la 50 de poloni dimpreună cu tunarul lor cel mai mare. Mai pre urmă, a cincea zi, văzînd iagherii că 10 dintre sine au picat, au închinat cetatea supt condiţie ca aceea, ca străjerii să poată merge unde le va fi voia. Văzînd craiul că numai şese iagheri ies din cetate purtînd pe alţi trei soţi ai lor răniţi, în spate, dintii s-a minunat, apoi vrea să-i spînzure pentru ruşinea ce-i făcuse, ci Iablonovschi, marşalul Coroanei leşeşti, n-a lăsat pe crai să-şi mute făgăduinţa. "Luât-au atunci polonii şi Suceava, aflîndu-o goală de lăcuiitori, ci craiul într-o noapte povăţuit fiind de oarecare moldovean, anume Turculeţ, a fugit din oaste de frica tătarilor şi Iablonovschi încă i-a urmat cu toată oastea la sfîrşitul lui iulie. Aşa s-a sfîrşit oştirea polonilor din anul 1686 şi aşa o serie aceea Dimitrie Cantemir. Tu mai ceteşte despre dînsa pe Salmón, pe Coyer şi pe Cara. Despre sporul oştilor creştineşti în Ungaria, făcut asupra turcilor, ceteşte pe Catona.

Anul 1687 ...Scriitorul *Vieţii lui Constantin Cantemir* încă zice: „În anul 1687 Soliman vizirul s-a învins la Mohaci, apoi oastea împăratului Leopold I a cuprins Esechinul, Poşega, Patrăşcul, toată Slavonia şi Ardealul. Într-aceea Petru I, împăratul ruşilor, a trimis pre generarul său, Vasilie Galitin, cu foarte mare oaste asupra Crimului; Ioan Sobieschi, craiul polonilor, a trimis pe Iacov, fiul său cel mai mare, cu oşti asupra Cameneţului. Şerban, prinţul Valahiei, s-a înteles cu ruşii, prin arhimandritul din Bosnia, unchiul lui Soliman, vizirului celui mare, pentru aleanţă, în carea o condiţie a fost ca, după ce se va lua Tarigradul, Şerban să fie într-însul împărat, ca unul ce s-a născut din Cantacuzeni, carii au fost împăraţi şi şi avea Şerban oşti gata spre aceea."

Aşîderea scrie acestea Cara.

După atâtea biruințe, scrie preavestitul Enghel precum urmează: „Biruințele cele nouă ale oștilor împărătești, din anul 1687, au implut de bucurie inima lui Șerban Vodă. De la mintuirea Vienei, cea din anul 1683, Șerban Vodă era foarte plecat spre Casa Austriei și mijlocitorul cel mai mare întru aceea era *sîrbul* Gheorghe Brancovici. Acesta încă în anul 1681 mersese din Ardeal în Valahia, la Șerban Vodă ca să se jăluiască lui pentru goana, ce o făcea prințul Mihai I Apafi asupra binecredincioșilor celor de legea Răsăritului din Ardeal. Ladislav Ciachi, carele ținea cu Casa Austriei, prin mijlocirea lui Gheorghe Brancovici, a dobîndit în 1683 slobozenie de la Șerban Vodă de a mers din Țarigrad prin Moldova, prin Polonia și prin Silesia, în Viena, de a înștiințat Curtea împărătească despre gătirea turcilor mai nainte de a se ocoli Viena de turci; prin recomandarea lui Ciachi și prin bună purtarea sa la Viena a dobîndit Șerban Cantacuzenul titlul de comit al Sînteii împărăției romaniilor și vestire cum că își trage sămînța de la împăratul Ioan Cantacuzen, ci Șerban s-a păzit de a se folosi cu diplomatul acesta.“ În note apoi scrie același Enghel: „Prin mijlocirea lui Șerban Vodă a slobozit Apafi pe vlădicul Sava Brancovici din închisoare.“ Dară aci foarte rău smintește preavestitul Enghel, pentru că Gheorghe Brancovici n-a fost sîrb, ci diaș român și vlădicul Sava a murit de bătăi, cum s-a arătat la anul 1680 din Cerei Mihai.

Turcii după atâtea pierderi nu numai pe vizirul cel mare l-au omorît, cum s-a zis mai în sus, ci în 29 octomvrie din anul 1687, pre împăratul Mahomet IV încă l-au mazălit și au pus în locul lui împărat pe Soliman III, precum arată Enghel și Ghebhardi, carele și aceasta încă foarte luminat arată, cum s-a făcut crăimea Ungariei de moșie Căsei Austriei.

Anul 1688. „Întru acest an, zice *Istoria Bălăcenească*, Șerban Vodă a făcut nuntă mare și cinslîtă, măritînd pe fia sa, Smaragda, după Grigore postelnicul Băleanul, adu-

cînd din Ardeal, despre partea prințului, sol pe Betlen Eleo și din Moldova de la Cantemir Vodă pe Velicico hățmanul, carii mare veselie au avut pentru aceasta fie fiind și frumoasă și înțeleaptă, pe carea foarte o iubea tată-său și multă vreme s-a nevoit ca să-i afle sôț de bun neam, de formos și de înțelept, asemenea ca și dînsa; și neaflînd în țeară, fiind acest cocon din țeară pribegit în Ardeal, pentru frica lui Șerban Vodă și fiind în curtea lui Apafi postelnic, auzind Șerban Vodă polițiile lui, frumsețea și înțelepciunea, a pus în gînd să-l aducă și să-l facă șie ginere, și trimetînd pe Constantin căpitanul Filipescul, fiind văr cu muma lui Grigore Băleanul, l-a adus de la Apafi la Șerban Vodă și i-a dat Șerban pe fia sa, carii atîta se potrivise amîndoi în toate cît gura nu poate spune frumsețele și înțelepciunea lor și toți îi fereceau; dară săracii, scurtă bucurie au avut, că după cinci luni bolnăvindu-se greu Smaragda a murit și s-a îngropat cu mare cinste la mănăstirea de la Cotroceni, iară Grigorie Băleanul a rămas în jale.“

...După ce s-au întîmplat acestea, preavestitul Enghel scrie: „După luarea Bălgradului din 27 avgust 1688 (înțelege, după cărindarul cel vechi), oștile împărătești au cuprins Caranșebeșul, Logogiul, Rușava și, după zisele lui Gheorghe Brancovici în Viena, generarul Veterani cu vreo citeva regimenturi s-a trimis în Valahia, carele a trecut pre la Severin, ca să apere Țeara Muntenească asupra turcilor. Și precum se vede, Șerban Vodă și mai virtos boierii lui încă, se temeau de intrarea aceasta, pentru că a trimis la Veterani pe Constantin Brâncoveanul, logofătul cel mare și nepotul său, cu daruri și cu rugăciune ca de-astă dată să iasă din țeară, ca nu cumva să se mînie turcii și să trimită tătari să strice Valahia. Doară numai de iernatul oștilor împărătești în Valahia se temea Șerban Vodă. Dară aceasta n-a plăcut lui Veterani, carele s-a tras pre supt munți spre Cîmpu-Lung și pe Gheorghe Brancovici, carele doară preste voia lui Șerban Vodă vorbise în Viena și acuma se înturna înapoi prin Ardeal, l-a oprit la sine. Șerban Vodă la întîmplarea aceasta

s-a ajutat pe sine cum a putut, și iarăși a trimis la Veterani pe frate-său, spătarul Mihail Cantacuzenul, pe nepotu-său, Constantin Brâncoveanul, și pe ginere-său, Constantin Bălăceanul, prin carii l-a rugat ca să lase și Cimpul-Lung și să treacă în Ardeal cu oștile, că el va trimite soli la împăratul Leopold și cu bun modru îi va închina țeara, numai Veterani să dea solilor săi cărți de mergere și amîndouă cererile i s-au împlinit; pentru că Veterani a trecut în Ardeal și a gătit cărțile. Iară Șerban Vodă a trimis la împăratul turcesc de l-a înștiințat că nemții au ieșit din țeară, căve lucru mult a plăcut Porței turcești și pe Șerban Vodă l-a lăudat. Dară tot atunci Șerban Vodă a ales patru boieri și i-a trimis la împăratul Leopold I, adecă: pe frate-său, spătarul cel mare, Iordache Cantacuzenul, pe ginere-său, Constantin Bălăceanul, pe nepotu-său, căpitanul Șerban, fiul lui Drăghici Cantacuzenul, și pe comisul Șerban Vlădescu, fiul lui Pîrvu (nu Pervet) și i-a pornit către Viena, în 2 octomvrie din anul 1688, rugîndu-se de împăratul, precum zice hronica lui Filști: «ca, de vor avea oștile împărătești și de aci înainte noroc asupra tureilor, să poruncească generarilor săi să aibă grijă ca la sfîrșitul războiului, Țeara Muntenească să rămînă supt aripile Casei Austriei». „Curînd după pornirea solilor s-a bolnăvit Șerban Vodă și după două săptămîni a murit în 29 (nu 19) octomvrie din anul 1688, în vîrstă de 55 de ani. Hronica lui Filști nu vorbește despre boala lui Șerban, dară Cantemir și Delchiaro zic că ar fi fost otrăvit de rudenile lui, carii n-au vrut să se trimită solii aceștia la Viena, anume de frații lui: Constantin stolnicul și Mihail spătarul și de nepotul și următorul său, Constantin Brâncoveanul.” Așîșderea scriu scriitorul *Vieței lui Constantin Cantemir*, *Istoria Bălăcenească* și Ghebhardi.

Dară, oare nu amestecă preavestitul Enghel pe Gheorghe Brancovici, fratele mitropolitului Sava Brancovici, despre carele am cuvîntat la anul 1680, cu Gheorghe Brancovici, dîsputul Serbiei? despre carele așa serie Ghebhardi: „Alt noroc i s-a arătat marhionului din Baden, dară el nu s-a

folosit cu dînsul, adecă Gheorghe Brancovici, despotul ilirilor și al serbilor, în anul 1688 făgăduise împăratului Leopold I că-i va fi întru ajutor cu 100 000 de sîrbi, pentru carea l-a făcut prinț împărăției romanilor și în anul 1689 a mers la marhionul cu 30 000 de ostași; ci acesta mai neavînd atîția oameni în oastea sa și neștiînd tocmeala lui Brancovici cu împăratul, s-a spăriat și prinzînd pe Brancovici l-a trimis la Beci, ca să se îndrepte lucrul. Ministerul împărătesc, ca nu cumva să se izbîndească după aceea pentru rușinea ce o pățise, l-a ținut în Viena și a seornit că l-a aflat viclean, iară ca să nu se turbure oștile lui, le-a dat voie să-și aleagă alt povățuitor.“ Vezi și pe Rinc.

Anonimul românesc acestea scrie despre Șerban Vodă: „Țeara Românească într-aceea vreme era foarte îngreuiată de cererile turcilor; pentru aceea Șerban Vodă în ascuns se agiunsesse cu Leopold, împăratul nemțesc, căutînd prilej să scoată țeara de la turci, ci întîmplîndu-i-se moartea, n-a putut să-și săvîrșească scopul. Acest domn întîi a făcut în Țeara Românească școală tîncască; el a adus și porumb în țeară, că pînă atunci nu era; făcut-a și mănăstirea Cotroceni, întru carea este îngropat. Iară doamna lui și cu fiul său, Gheorghie, și cu ginere-său, Bălăcean, au fugit în Ardeal.“ Așîderea scrie Delchiaro.

Iară Dimitrie Cantemir scrie: „Șerban, prințul cel inimos, din împărătescul neam al Cantacuzenilor, era plin de rîvnă spre creștinătate. După ce s-a mutat Duca Vodă din Valahia în Moldova și a dobîndit el (în anul 1679) domnia Valahiei, grija cea mai mare îi era ca să seuture tirănia turcilor, carea acuma o înfrînsese armele nemților și cu totul să o scoată din Evropa. În treaba aceasta nu numai a trimis pe frate-său, Iordache sau Gheorghie Cantacuzen, la Viena, la împăratul Leopold I, ci cu împărății ruși Ioan și Petru a făcut aleanță prin arhimandritul din Bosnia, unchiul vizirului Soliman-bașa. De la împărății rușilor i s-a făgăduit că, după ce se va lua Țarigradul de la turci, pre el, ca pre un strănepot împărătesc, îl vor pune împărat grecilor. El încă foarte

tare se găta asupra turcilor, că a făcut să verse 38 de tunuri și a strins pînă în 24 000 de ostași din sirbi, sclavoni și croați, pe carii îi ținea ascunși prin păduri și prin munți. Turcii bine știau acestea toate, dară fiind ei tare zdrobiți de oștile nemțești, nu se cutezau apuca de un bărbat viteaz ca acesta, pînă ce nu se va apuca el de dinșii. Dară toată rivna creștinească aceasta nemica a folosit lui Șerban Vodă, ci mai virtos l-a prăpădit. Pentru că văzînd frate-său, stolnicul Constantin Cantacuzenul, și nepotu-său, Constantin Brâncoveanul, că nu-l pot abate de la scopul lui, au făcut (precum se crede) o nelegiuire nemaiauzită, că l-au chemat la un ospăț și l-au otrăvit ca să poată ei cu pace trăi în bunurile și moșiile sale. Rămas-a de Șerban Vodă un fecioraș, anume Gheorghe, carele acuma trăiește în Ardeal, supt apărarea împăratului nemțesc; avut-a și patru fete, adecă pe Smaragda, carea a murit curînd după ce s-a măritat, pe Maria, muierea lui Matei (alții zic Constantin) Bălăceanul, pe Casandra, carea s-a măritat după mine și pe Balasa.“

Anul 1689 ...După ce s-a luat Ardealul de la turci prin armele cele biruitoare ale avgusteii Casei Austriei, românilor din Ardeal îndată mai bine le-a mers, carea mergere înainte pizmuindu-o alte neamuri, precum scrie Bod Peter: „În anul 1689, în seimul Ardealului, aceasta s-a așezat, ca, pre cum plătesc și slujesc românii, cei ce lăcuiesc în scaunele săsești, popilor celor săsești, măcar că nu împlă la besericile lor, așa să plătească și românii aceia, carii lăcuiesc în comitaturi și în scaunele secuienești, popilor și dascalilor ungurești (adecă calvinești și unitărești), toțma ca ungurii și secuii cei proști, dară în anul următor aceasta așa s-a îndreptat, ca alta să nu fie detori a plăti românii, fără numai dijma și cvarta, unde s-au dat acestea și pîn-acuma.“ Vezi la ce stat agiunsese românii din Ardeal! și mai la rău încă ar fi agiuns, de nu ar fi avut noroc cu avgustă Casa Austriei.

Anul 1690 ...Mai tot așa scriu despre bătaia aceasta Enghel, Lebréct, Delchiaro și Dimitrie Cantemir; dară decît toți mai bine o scrie Cerei Mihail, ca unul carele însuși a fost într-însa zicînd: „Poarta turcească văzînd că Ardealul s-a rupt de cătră dînsa și s-a plecat spre nemți și nemții și străjuiesc cetățile din Ardeal, în care vin de iernează și primăvara odihniți și sătui merg la bătaie dintr-însul, s-au sfătuit să ia îndărăpt Ardealul de la nemți. Și fiind că turcii erau minioși pre ardeleni, nici se puteau încredința lor, iară Emeric Techeli rămăsese lor pururea credincios, pe Techeli l-au numit prinț Ardealului și trimetîndu-i buzdugan, steag și căftan, au rînduit lingă dînsul pre un seraschir (anume pre Cérches-Ahmet-bașa) cu oști turcești și tătărăști, pe feciorul cel mai mic al hanului tătărăsc și pe Constantin, domnul muntenesc, să-l ducă în scaunul Ardealului. Iară mai nainte de a veni Techeli murise Mihail I Apafi, prințul Ardealului, în Făgăraș (în 15 aprilie din anul 1690, al vîrstei 58, al domniei 29), în pripă bolnăvîndu-se, căci doamna lui murise cu un an și o gimătate mai înainte. Despre pricina morței lui multe se vorbesc: unii zic că a murit de gută, alții că l-ar fi otrăvit Mihail Telechi cel Bătrîn. Eu, zeu nu știu cum s-a întimplat ...Trecînd oștile cele mai multe cu lotaringul asupra frîncilor, în Ungaria a rămas în locul lui, marhionul din Baden și fiind veste că vin turcii să ia înapoi Bălgradul din Serbia, marhionul se păzea ca să-l apere. Iară în Ardeal a lăsat cu generarul Haisler șapte regimenturi, dintre care Haisler pe trei le-a lăsat la Poarta-de-Fier și cu patru a mers să tăbărăscă în Háromsec, la Buzeu; căci se zicea că pre-acolo vrea să intre Techeli în Ardeal. Cu o parte a oștilor ardelenesti mersese Giulafi Laslo la marhionul din Baden, iară pre celelalte oști ardelenesti le povățuia Macicăși Boldijár, pînă ce a sosit mai într-un tirziu și Mihail Telechi, nu din bună voia lui, ci din porunca lui Haisler, fiind și eu însumi atunci acolo, în tabără. Fost-au atunci foarte mari poveaie în Ardeal, care mai nainte arăta venirea oștilor străine asupra Ardealului. Noi fiind în vreo cîteva săptămîni în tabără la

Buzeu și fiind și la Terțburg unii dintre ostașii din scaunul Murășului, Emeric Techeli n-a venit pe calea cea de la Buzeu, ci pe cea de la Terțburg și trimetînd pre unii dintre ostașii lui, au tăiat pe nemții și secuii cei din șanțurile de la Terțburg și i-au împrăștiat. De către seară Haisler se juca în cărți cu generarii Nöher și Mághin și cu colonelul Doria și își împluse de gimnătate pălăria cu galbini și cu taleri luați de la ceialaltii, cînd sosi vestea. Drept aceea îndată se făcură orînduieli și porniră nemții cu ungurii și trecînd noaptea pre la Neni tăbărirăm la Sîn-Petru; acolo puțin am zăbăvit și ne-am povățuit cu mare pripă tocma la Terțburg, unde cu mare bucurie mergeau și nemții și ungurii; acolo descălecînd vreo cîteva zile am rămas străjuind și ziua, dară mai virtos noaptea, mutîndu-ne locurile și făcînd focuri în locurile din care ne mutam, ca să nu ne asuprească noaptea vrăjmașul; iară ziua treceau ai noștri și se luptau cu protivnicii. Domnul muntenesc într-aceea pre ascuns se înțelegea cu generarul Haisler și-i seria toată voia cu numărul oștilor lui Techeli și zicea că eu așa de puțini să nu-i stea împrativă, că ei sînt mulți. Și adevărat este că în cele patru regimenturi de-abia erau 2 000 de feciori, precum însumi mai adeseori am numărat compăgniile; pe mulți dintr-insele trimetînd la plaiul de la Buzeu, în Ciuc, cu *bagagia* și pre airea; dară Haisler n-a ascultat... ci a stat tare și virtos într-aceea, ca să se bată cu Techeli. Mihail Telechi după ce a sosit la Terțburg încă îndemna pe Haisler să se tragă îndărăpt și chemînd la sine pe cele trei regimenturi de la Poarta-de-Fier și aducînd tunuri din cetăți (că numai două tunurile aveam cu noi), apoi să cerce norocul. Ci Haisler împietrindu-se în sfatul său, a poruncit să păzească plaiul de la Terțburg, ca de cumva ar intra Techeli în strimtoare, să-l bată, cum l-ar fi și bătut, de ar fi venit pre-acolo; ci fiind Techeli om procopsit în lucrurile de bătaie, n-a fost nebun să vină la locuri așa de strimte. Drept aceea trăind cu mintea sa și cercînd căi nemblate pe munți, a lăsat pe domnul muntenesc, pe carele nu-l iuhea, cu oastea lui și cu o samă de turci acolo, ca, pînă ce se va înturna el

(numai seraschirului spunînd ce-i este voia), pururea să se bată cu nemții, și pe locuri ca acelea și-a trecut în trei zile oastea în Ardeal, pre-unde necum să fie îmblat oaste sau om călare, ci doară nici pedestru vreodată. Ingenunchind cîte unul și legînd arburi de cozile cailor așa s-au slobozit la șes. Despre acestea Haisler nemica a știut pentru că întrebînd el de este aproape loc, pre-unde ar putea trece protivnicii, l-au încredințat că nu este, căci cu gîndul încă nu se putea socoti să poată trece oaste pe locurile acelea. În 21 august mai după amiază stînd noi călări și generarii cu Telechi căutînd de pe stanul Terțburgului, cum se lovesc îmbe oștile, străjarii de cătră Zernești, pe carii îi lovise o parte a oștilor lui Techeli, aduc veste că a intrat protivnicul în țeară; drept aceea pe noi cu nemții împreună fugînd ne-au dus cătră Zernești. Cînd mergeam cătră Tohan, satul tare ardea, că-l aprinsese tătarii. Era în tabăra noastră un boier muntenesc, anume Bălăcean, carele se însurase cu fata lui Șerban Vodă și făcîndu-se domn muntenesc Constantin Brâncovan, de frica lui fugise în Ardeal cu muieră și cu tot; acesta făgăduise împăratului Leopold I că, de-l va pune domn în Valahia, va închina țeara împăratului, și avînd Haisler poruncă l-ar fi și adus în Valahia, că cu toți am fi trecut în Valahia, de am fi bătut pe Techeli, dară n-a vrut Dumnezeu să-l batem, ci el ne-a bătut pe noi. Săracul Bălăcean încă acolo a pierit. Muieră și feciorul lui pînă astăzi sînt pîbegi în Brașău dimpreună cu feciorul lui Șerban Vodă și cu muieră acestuia. Bălăcean acesta avînd două șevadroane de unguri și de români supt sine, s-a cerut de la Haisler să-l sloboadă să meargă să scoată pe tătari din satul ce ardea. Haisler l-a slobozit și Bălăcean bătîndu-se cu tătarii, i-a alungat din sat. Acuma vedeam tabăra lui Techeli că sta în rînd din sus de Zernești. Haisler încă și-a rînduit nemții și doi iezuviți s-au rugat cu dinșii îmblînd pre la compagnii, după aceea purtînd cîte un crucifix în mîni au mers în fruntea taberei, dar au pierit amîndoi. Un popă calvinesc avînd sabie a mină s-a mîntuit de primejdie și de moarte scăpînd cu fuga. Într-aceea suflînd

vîntul în fața regimenturilor, Haisler le-a întors în laturi. Atunci, de n-ar fi și știut Techeli cîți sînt nemții, i-a putut număra după cornete. În frunte stau nemții, la spatele lor ardelenii. Techeli și-a pornit oștile spre Zernești și pe șes le-a pus în rînd. Secuii strigînd numele lui Isus vreau oblu să meargă asupra protivnicilor, măcar că erau departe; ci alergînd înaintea lor Mihail Telechi, i-a înfruntat și așa s-au ogoiat. Nebunie a și fost a rîndui oastea cea ușoară din dărăpt, pentru că de o ar fi pus dinainte, aceea lezne ar fi omorît pe turci cu suliițele. Haisler veni la oștile noastre și zise lăti-nește: „Dumneavoastră acuși veți avea formoasă desfătare, veți vedea cum vor fugi turcii, neputînd suferi focul nostru; atunci dumneavoastră, cu știrea lui Dumnezeu, goniiți-i și tăiați-i, iară, de vă vor învinge îndărăpt, nu veniți oblu la regimenturi, ci costîș și eu cu oastea mea, li voi bate îndărăpt.“ ...Techeli într-aceea a făcut practica aceasta: de-a stînga oștilor noastre era un deal încărcat cu tufări de stejar de-a lungul; el a trimis o samă de tătari și de curuți asupra aripei noastre ceii de-a dreapta să ne încungiure. Haisler văzînd aceea, pe Doria l-a trimis cu șese compagnii asupra tătariilor. Telechi încă a trimis cu Doria treisprezece steaguri de secui supt povățuirea lui Henter Mihai ... Tătarii dintr-adins au fugit dinaintea lor, iară Doria și secuii de bucurie i-au gonit pînă la oastea turcească; acolo s-au și închis de nu s-au mai putut întoarce înapoi, la locul lor, pentru că turcii și Techeli văzînd că s-a rărit aripa cea stîngă a nemților cu ducerea compagiilor, cu mare oaste, adecă cu 32 de steaguri (au putut să fie șese mii de ostași) au alergat asupra alor noștri, pe carii aproape așteptîndu-i nemții, carii stau în rînd, așa de vitezește i-au primit cu împușcatul, cit 9 steaguri am văzut că cad la pămînt și mulți turci, carii, precum de bună samă am auzit după aceea, au picat, ca la 200, dară ceialalți au trecut preste trupurile cele moarte și au rupt rîndurile nemților. Secuii văzînd că prin nemți au trecut turcii, nici suliițele și le-au rădicat, ci cu prea mare Iarmă

au fugit. Nemții încă văzînd că fug secuii, au început a se trage îndărăpt. Acuma Haisler încă fugea și turcii goneau pe nemți și pe secui. Iară pe Doria cu cele șese compagini nemțești, l-a încungiurat aripa cea de-a stînga a turcilor și el puțintică oastea sa stringîndu-o laolaltă, mai un ceas din des-nădejduire așa s-a bătut, de atîtea mii de turci, de tătari și de curuți nu-i puteau dejdina de laolaltă. Haisler putea scăpa cu pace, dară văzînd de pe deal cît de vitejește se poartă oastea lui Doria, și-a ținut rușine a fugi și cu puțini lîngă sine, s-a înturnat și el la locul harțului și acolo l-au prins tătarii, după ce s-a ostenit și calul și el de alergarea cea multă. Pe compagiunile cele de supt Doria încă le-au înfrînt mai pre urmă și le-au tăiat, iară care s-au ținut deolaltă, cu multe pușcături s-au mîntuit. Pe Doria încă l-au prins tătarii și corbăcîndu-l l-au legat de coada calului și așa au alergat cu dînsul; ci Techeli cu bani i-a răscumpărat pe amîndoi și cu cinste i-a ținut. Acolo a pierit și generarul Noher, carele era mare și gras om. Generarul Măghin rănit fiind a fugit prin Țeara Bîrsei la satul Herman; acolo cunoscîndu-l sașii, l-au chemat în coștei să-l ascundă și apoi l-au omorît, dară au și plătit vreo cîteva mii de florinți după aceea pentru dînsul. Boierul Bălăcean încă a căzut în oaste și tăindu-i-se capul, Constantin Vodă l-a trimis la Țarigrad. Dîntre turci au picat mulți agi dimpreună cu serdarul. Aci a pierit și Mihail Telechi cel Bătrîn, pentru că împiedecîndu-i-se calul cel bóboș, ce-l numea Cálman, pre care îl ținea spre lipsa cea mai de pre urmă, de o cruce de griu, a căzut cu el cu tot și venind și necunoscîndu-l turcii (că era în haine negre, jălînd pe prințul Mihail I Apafi) i-au ciocîrtit minile, obrazul și mai pre urmă împușcîndu-l, așa a murit.“

Anul 1691. Precum scrie *Ortul și progresul neamurilor din Dachia*, pe prințul Mihail I Apafi, care murise în 15 aprilie din anul trecut, în luna lui februarie din anul de-acum, l-au îngropat în satul ce se cheamă Almacherec. Iară Ștefan

Catona serie: „Turcii, așa de mare gătire făcuse în anul de-acum asupra creștinilor, cît nădejduia Soliman III că va lua îndărăpt Buda, care mai întii o cuprinsese Soliman II (nu cel dintii) de la creștini. Murind el, următorul, Ahmet II, a strîns 100000 de ostași și i-a dat vizirului Chipriuli, carele a mers la Zemlin și întărindu-și tabăra a zis că de-ar veni toată Germania asupra lui, încă nu-l va putea bate. Marhionul din Baden, care avea numai de gimătate atîția ostași, neputîndu-l scoate la bătaie, s-a tras și s-a tăbărit la Salanchemén, pe carele gonindu-l turcii, au tăiat regimentul lui Buevoiu, care pornise mai tirziu, și prinzînd și niște luntri încărcate cu zăbărea, pe marhionul l-au silit la bătaie. Bătaia s-a făcut în 19 avgust din anul 1691 și a ținut trei ceasuri, cu noroc amestecat, pînă cînd, către apusul soarelui au intrat ungurii și sîrbii pre dinapoia taberei, în șanțurile turcilor. Cît au văzut turcii că gloanțele plouă în șantele lor și protivnicii au intrat în șanț, s-au spăriat și au început a fugi, iară fugind atîția au pierit, de dintr-o sută de mii de-abia au scăpat 30 000, în Bălgradul din Serbia și și-au pierdut și pe vizirul cu 144 de tunuri și cu toată *bagagia*. Marhionul din Baden a pierdut din oastea împărătească 3172, carii s-au tăiat, mai mulțișori s-au rănit, iară el odihnindu-și cîtva timp oastea, o parte o a trimis să bată Oradea-Mare, alta o a slobozit la iernat. Comitul Emeric Techeli auzind de pierderea turcilor, a încetat de a mai leșui după Ardeal, care se apăra de Veterani și a slobozit pe generarul Haisler pentru muicerea sa și pentru 6 000 de galbeni.“

Despre Țeara Muntenească așa serie preavestitul Enghel: „În anul 1691 a trecut hanul tătărăsc, din porunca Porței prin Valahia, la vizirul, și bine ținut și dăruit de Constantin Brâncovan. La zisa aceasta a lui Grecean, adaogă Delchiaro, că lui Brâncovan încă i-a venit poruncă să meargă la vizirul, dară el s-a mintuit, bag samă, că în țeară sint lăcuste și și vinzători asupra lui. Despre aceasta mai de pre urmă serie Delchiaro că Brâncovan a vinovățit pe logofătul Mironoșca că-i imblă spre pierire și a poruncit de l-au spînzurat. După

ce l-a pîrit pre el feciorul lui Mironoșca pentru aceea la Poartă și a venit un ceaș să cerce lucrul, pe ceaș, și pe ministrii turcești i-a implut de bani și logofătului Mironoșca i-a aruncat că a vrut să-l mazălească pe dinsul și să pună domn pe Constantin Brâncovan cel tinăr, feciorul lui, ca apoi să poată el oblădui supt numele acestuia. Radul Grecean numai atita serie la anul de-acum, că în 15 iunie 1691 s-a aprins în București o prăvărie de trăznet și multă pagubă a făcut în oameni și în olate. În anul acesta a trebuit să fie mare foamete în Valahia, că de șapte ani, încă de pe vremea lui Șerban Vodă, mai în tot anul o pășteau lăcustele, precum și acuma. Constantin Brâncovan drept aceea a trimis la Sfetăgoră, unde, după hronica lui Filștiș, nu poate trăi vreo parte muierască, încă nici dintre paseri (carea minciună Ioan Comnenul încă o serie) și călugării de-acolo, aducînd capul Sintului Mihail, episcopului din Sînada, au făcut litie dimpreună cu ceata preotească din Valahia și au pierit toate lăcustele; și dînd vodă multe daruri călugărilor și capului S. Mihail făcîndu-i o coroană foarte scumpă și așezîndu-l într-o lădătuie de argint, așa i-a trimis iarăși la Sfetăgoră. Despre lăcustele din Valahia asemenea serie și *Istoria Bălăcenească*.

Iară despre Moldova serie preavestitul Enghel: „În anul 1691 craiul polonilor, Ioan Sobieschi, iarăși și-a adus aminte că fiul său, Iacob, ar trebui să se căsătorească cu o cocoană din curtea Bavariei. Împăratul Leopold I, după Coier, iarăși a făgăduit lui Sobieschi că-l va ajuta să cuprindă Moldova și Valahia; drept aceea Sobieschi iarăși a năvălit în Moldova, ci mai cu atita folos ca și mai nainte. Constantin Cantemir, precum serie Zaluschi, p. 1236, a așteptat pe craiul Sobieschi la Pererita cu mulțime de tătari, dară nu s-a lovit cu dinsul, numai a apărât Țuțora de poloni: ci pînă cînd s-au deprins polonii cu Suceava, Neamțul și Hotinul ca să împiedece ducerea de zăhărea în Cămeret, cazacii au cuprins Soroca de lingă Nistru. Craiul a suferit aci mare lipsă, pentru că nici

zăhărea, nici ajutor i-a venit din Ardeal. Cantemir încă nu-l lăsa să capete din Moldova, și zăhăreaua ce o aflase în Soroca se sfîrșise. Pre cum se vede polonii și-au dobîndit scopul său la Suceava. Neamț și Hotin, dară iarna i-a întepit a se înturna. După Carră mulți nobili leșești au pierit de foame prin păduri sau s-au dat pre sine robi la tătari. În anul de-acum a adus Constantin Cantemir pe fiul său cel mai tînăr, Dimitrie, din Țarigrad și a trimis în locul lui chizeș pre Antioh, fiul său cel mai mare.“

În anul acesta a pierit și Constante Miron lofogătul, scriitorul istoriei moldovenești, pentru că s-a sculat asupra lui Constantin Cantemir, vrînd să pună domn în locul lui pe frate-său, Velisca, precum zice scriitorul *Vieței lui Constantin Cantemir*, dară rău lucră scriitorul acesta că vrea să facă pre Miron a fi din neamul sîrbesc, pentru că Mironeștii pe vremea lui Aron Vođă, pre la anul 1594, erau boieri de frunte în Moldova; iară aceasta bine o zice, că Constantin Miron a fost om învățat și că dintre boierii moldovenești el și-a trimis întiași dată feciorii săi în țeri străine ca să învețe și să se procească.

Anul 1692 ...Despre armenii din Ardeal încă așa scrie Betlen Micloș: „Cu prilejul acesta îmi aduc aminte ce am pățit în anul 1692 cu Oxendie Virțirescul. Acesta era adevărat și apriat romano-catolic episcop, că în capela împărătească din Viena încă a slujit liturghie. Acesta vrea să facă pe armeni păpistași și mult s-a pîrit înaintea guvernului; în protocol se află pîrile lor. Odineoară episcopul Oxendie a zis că el nu-și bănuiește de se vor face armenii și turci, numai lui să-i plătească suta de galbeni cea pre an făgăduită. Vezi episcopul bun! Eu am zis odineoară într-o adunare, numai cătră cei de la masă: „Ce ne batem capul cu niște rezlețiți?“ Zise Giulafi Laslo: „Nu e răzlețită legea noastră cea catolică“; eu răspunsei: „Nu zic eu legea cea catolică a fi răzlețită, ci pre armenii, carii sînt ciuma țerei și ar fi cu

mult mai bine ca timpuriu să se scoată din țeară.“ Mers-a episcopul la generarul Veterani și m-a pîrit, carele prin Absolon mi-a poruncit să fac destul episcopului. Eu spusei și lui Absolon și lui Veterani cum a fost lucrul și încă eu am poftit îndestulare pentru ce m-a pîrit cu nedreptul, ca cum aş fi vorbit asupra catolicilor rău și toate au rămas întru atîta; iară Oxendie dup-aceea mi-a dat cinste și omenie. Atîtea baiuri am avut eu cu românii, armenii și cu alții de-aceștia!“ La acestea multe aş putea și eu răspunde, ci se pot înțelege și fără de zisa mea.

Anul 1693. „Întru aceste timpuri, zice *Istoria Bălănească*, Constantin Brâncoveanu, domnul Țerei Românești, s-a învrăjbit cu Constantin Cantemir, domnul Moldovei, și munceau să surpe unul pre altul. Deci venind din Moldova vreo cîțiva boieri pribegi, adecă: Antiohel hățmanul, Lupul vornicul și alții, i-a îndemnat Brâncoveanu să pîrască la Poartă pe Cantemir, ajutîndu-i cu bani și cu prietenii săi Brâncoveanu. Iară Cantemir avînd agent la Poartă pe Lascarache, a făcut ispravă de a luat legați pre acei boieri și i-a trimis la Moldova, neapucînd a da jalba la împărăție. Însă Cantemir neuitîndu-se la blăstămățiile lor, i-a iertat și Brâncoveanu a rămas deșert.

Constantin Cantemir încă vrînd să răsplătească Brâncoveanului, fiind niște boieri din Țeara Românească pribegi în Ardeal, anume Stoica păharnicul, Preda Milcoveanu, Preda Proroceanul, Radul Haiăghi și Iaxa căpitanul, a trimis de i-au adus la Iași și socotînd că va putea mai mult decît Brâncoveanu, i-a trimis la Poartă să pîrască pe domnul său; dară s-a înșelat Cantemir, căci îndată cît a prins de veste Brâncoveanu, a trimis boieri cu cărți și cu bani și, cum a putut, a făcut și i-a luat de la Poartă legați în fiere și în cătuși și i-a adus în București, și în multe rînduri judecîndu-i, pe Stoica păharnicul l-a spînzurat în Tîrgul-din-Afară de București, pe Preda Proroceanul la Ruși, iară

pre trei i-a trimis la ohnă și șezînd cîtva timp acolo, i-a lăsat.

Dup-acestea n-a trecut mult timp și a murit Constantin Cantemir (în 23 martie din anul 1693) și boierii Moldovei au rădicat domn pe fiul lui, Dimitrie, în locul tătine-său, care lucru înțelegîndu-l Constantin Brâncoveanu, domnul muntenesc, îndată a trimis la Poartă, de s-a rugat să pună domn pe Constantin, feciorul lui Duca Vodă, pe carele voia că să și-l facă ginere de pre o fie, anume Maria, și Poarta i-a ascultat rugăciunea, făcîndu-l domn Moldovei; iară moldovenii au rămas în deșert, pentru că și-au pus domn fără de știrea stăpînilor săi.“ Așîderea serie și Filștih.

Iară preavestitul Enghel serie așa: „În 2 iunie din anul 1693, lui Constantin Brâncovan i-a venit poruncă să gate cortele și zăhărea pe sama oștilor turcești și tătărăști, că venea vizirul și hanul să cuprindă Ardealul; și nebăgîndu-se în samă sărăcia țerei, toate au trebuit să se plinească. În 10 iunie a mers prințul și boierii înaintea vizirului la Dunăre, unde fu îmbrăcat cu căftan nou și chemîndu-l la sfat, cei mai mulți au judecat că pre la riul Téleşin, printre Témeș și Buzeu trebuie trecut, după spatele celor Șapte Sate din Țeara Birsei; atunci vizirul a trecut Dunărea. Ci chemîndu-se întru ajutor de părcălabul Bălgradului, Seraschirul Gsafen-bașa asupra herțegului de Croi, carele bătea Bălgradul, vizirul a lăsat Ardealul și s-a dus într-acolo. Mergînd vizirul către Bălgrad, a trebuit în pripă să se facă poduri preste Argiș, preste Olt și preste alte riuri și țeara foarte rău s-a stricat, măcar că turcii bine vedeau sărăcia ei. Brâncovan a petrecut pe vizir pînă la Dii, apoi s-a întors la Brâncoveni, satul său, de a sfințit mitropolitul Theodosie Mănăstirea Hóreț cea de curînd făcută. De-aci a mers la Mănăstirea Bistrița, la Rîmnic, și la Mănăstirea De-un-Lemn, carea pentru aceea se numește De-un-Lemn, pentru că acolo, unde e acuma mănăstirea, a fost un lemn și pre dinsul o icoană a Maicei Preacurate. Icoana aceasta s-a dus de-acolo într-o beserică, ci noaptea iarăși a fugit înapoi. Drept aceea în locul

unde a fost lemnul, s-a făcut o beserică, pe sama icoanei aceleia și o mănăstire. După aceea domnul a rămas cîțva timp la vile de la Pitești și la mitropolia din Tirgovești, apoi mai într-un tîrziu s-a înturnat pre la Mogoșoaie la București. Aci a gătit pe Maria, fata sa, carea era să se mărite după Constantin Duca, domnul Moldovei și o a trimis cu moașa ei, maică domniei sale, Stanca, și cu unchiu-său, Constantin stolnicul Cantacuzenul și cu alți boieri și jupl-nese în Moldova, unde s-a făcut mare nuntă, în 5 noemvrie din anul 1693, după cărindarul cel vechi și isprăvindu-se ospățul, cei ce petrecuse mireasa, s-au înturnat în Valahia.“ Așîderea scrie despre nunta aceasta și istoricul bălăcenesc.

Despre Țeara Ungurească scrie Ghebbardi: „În anul următor, 1693, iarăși așa au curs lucrurile: generarul Haisler, în 27 iunie au luat de la turci Ienăul și Vilagoșvárul, marhionul Ludovic din Baden a luat în sine povățuirea armadei împărătești cei de la apa Renului, silit fiind la aceea de prinții din Germania, și duxul de Croi, carele i-a urmat în Ungaria, a luat Panciova și a ocolit Bălgradul din Serbia, carea cetate adevărat a trebuit el să o lase în 16 septemvrie, după un asult foarte crunt; dară cu fapta aceea a mintuit Ardealul de mina turcilor, pentru că tocmă din marginea Ardealului au trebuit să se întoarcă 80.000 de turci și de tătari spre apărarea Bălgradului.“ Așîderea scrie Ștefan Catona.

Despre lucrurile românilor celor de supt Coroana Ungariei, scrie Betlen Micloș, așa: „Pe 23 dechembrie din anul 1693 se adunase Țeara Ardealului, la carea adunare venise și muncăeanul, zicînd că el este episcop unit de legea grecească, dară intru adevăr era episcop rusesc păpistășit. Acesta poftea să fie episcop românesc preste Maramurăș, Baia-Mare și Chioar, și domnii cei păpistășești îi prindeau partea, mai virtos Apor Istvan, ei fiind că nu acătare carte adusese de la împăratul gubernatorului și celor ce țineau cu Apor, nu mult s-a băgat în samă; dară eu, ca ispravnicul Maramurășului, destul bai am avut cu dînsul, pentru că românii

din Maramurăș cu rivnă ca aceea au fost asupra lui (măcar că eu destul i-am desmîntat de la cugetul lor) de, de ar fi mers în Maramurăș, l-ar fi omorît, și mă temeam să nu scornească dușmanii mei că eu am făcut să-l omoare.“ Muncăceanul acesta a fost episcopul Iosif de Camelis, pentru că el scrie: „În luna lui avgust din anul 1693 a scris mie proto-popul din comitatul Crasnei cu 16 preoți românești închinîndu-se cu toții mie.“

Constantin Cantemir, domnul Moldovei, mult a smintit cu pizma, carea necurmat o a avut asupra lui Constantin Brâncovan, domnului muntenesc, tătuși vrednic se judecă a fi ca să i se pună aci viața pe scurt, precum o a scris aceea fiul lui cel mai tînăr, Dimitrie Cantemir zicînd: „Constantin Cantemir cu porecla cel Bătrîn, mai în opt ani prințul Moldovei, după ce s-a omorît tată-său, Theodor Cantemir, de tătării din Bugeac, a trecut tînăr în Polonia și a slujit 17 ani în oastea crailor, Vladislav și Cazimir; unde arătîndu-și vitejia fu făcut colonel de craiul Cazimir. Făcîndu-se pace între sveci și între poloni a trecut în Valahia, la prințul Grigore (nu Gheorghe) Ghica și s-a făcut ceaș de spătar. Cînd s-a lăsat dintîiași dată Grigore Vodă de turci și a trecut la nemți, spre norocul său trecuse de la dînsul la Evstatie Dabigea în Moldova, carele l-a dăruit cu deregătoria, carea o avusese tată-său, Theodor Cantemir, adecă cu părcălăbia despre codri și curînd dup-aceea l-a făcut vornic de Bîrlad. Tot aceasta deregătorie o a ținut și supt Duca Vodă, următorul lui Dabigea. Și după ce a așezat răscoala ce se făcuse asupra lui Duca Vodă, s-a făcut cluciar mare, apoi cînd a mers Mahomet IV asupra Camenêțului, s-a făcut povățuitor oștilor moldovenești. Măzălindu-se Duca Vodă, supt Petricei Vodă încă tot aceea deregătorie o a avut, și mîntuind pe țiitoarele împăratului turcesc de mîinile polonilor, mare recomandare i-a făcut vătavul jugăniților și vizirul încă i-a făcut nădejde de a dobîndi cu vreme domnia țerei. După ce a trecut Petricei Vodă din bătaia de la Hotin la poloni, lui Dimitrie Cantacuzen, următorului lui, încă mare slujbă i-a făcut, trăgînd

pe moldoveni spre partea lui, pentru carea l-a făcut serdar mare, carea deregatorie o a ținut și supt a doua domnie a lui Duca Vodă. Ci dosădindu-l după aceea Duca Vodă, a trecut în Valahia, la Șerban Cantacuzenul Vodă. După ce au prins leșii pe Duca Vodă, Constantin Cantemir iarăși s-a înturnat în Moldova și, măcar că a învins pe poloni, prințul cel nou, Dimitrie Cantacuzenul și pre-ascuns și aiavea îi întindea lațuri, ba, ce e mai mult, Dimitrie Cantacuzenul a dat 30 de pungi de bani seraschirului Soliman ca să-l potoapă pentru o necuvioasă pricină; ci seraschirul însuși a descoperit lucrul și Constantin Cantemir iarăși a fugit în Valahia, de unde arătându-și nevinovăția, seraschirul l-a pus domn în Moldova. Cu vreme iarăși și-a arătat vitejia în bătaia de la Boian, unde așa s-a luptat cu polonii, de mare laudă a dobândit de la turci. După ce a domnit Constantin Cantemir șapte ani și nouă luni în Moldova, a murit în 23 martie din anul 1693, lăsând după sine doi feciori, pre Antioh și pe Dimitrie, și două fete, pe Ruxanda și pre Elisabeta.“

Despre moartea lui Constantin Cantemir așa scrie avtorul *Vieței* lui: „În iarna ce ă urmat după vara din anul 1692, pe Constantin Cantemir îl dureau mărunțările și de-abia se rădicase din boală, cînd auzind de vestea lui au sosit în Iași trei patriarci: Iacob din Țarigrad, Gherasim din Alexandria și Dosithei din Ierusalim. Aceștia la începutul Păresimei au slujit în Biserica prințului de la Bărnăuși, la carea slujbă fiind de față prințul așa a slăbit de-abia l-au dus șerbii în polată, în carea i-a ospătat, să le dea binețe. Șezut-a și el cu dinșii la masă, dară îngreuindu-i-se boala, a lăsat cu dinșii pe fiul său, Dimitrie, și el cerîndu-și iertăciune, s-a dus în chilia sa. Patriaricii isprăvind prînzul, s-au dus la sălașurile sale. Prințul avea amețelă și apoplexie de-a stînga, carea i-a întunecat ochiul cel stîng. Drept aceea a chemat la sine pe Sava, mitropolitul Sucevei, și în trei ceasuri s-a gătit la moarte. În 13 martie de către ziuă și-a pierdut vederea ochiului stîng și cu cel drept de-abia cunoștea pe fiul, fata și prietenii săi. Știind acuma că i se apro-

pie ceasul, a chemat la sine pe ginere-său, Lupul, feciorul lui Bogdan, pe Gheorghe Rosset, vistierul cel mare, pe celălalt ginere, Mihail Racovița, spătarul cel mare, carele a domnit după aceea în Moldova, și pe toți boierii de divan și numărind (cum putea vorbi) vredniciile sale și cite a suferit pentru țeară, i-a dojenit să aibă grijă de țeară, ca să nu se turbure după moartea lui zicind: «Fraților și patrioților! Stringeți-vă și alegeți vouă domn sau pre unul dintre fiii mei, sau, de vi se vor părea aceștia prea tineri de a putea domni, pre acela pe carele îl veți judeca mai vrednic, ca, mai nainte de a muri, să poci vorbi cu dînsul și a-i spune cele ascunse ale Moldovei, și voi să vă dobîndiți iarăși credința de a vă alege singuri domn și stăpînitor.»

Boierii mergînd în polata în care se ținea divanul... au ales domn pe Dimitrie Cantemir, și tată-său bucurîndu-se și învățîndu-l cum să se poarte a murit în vîrstă de 66 de ani și s-a astrucat în Mănăstirea Mira carea o făcuse tată-său, Theodor, în ținutul Putnei, și el o înzestrase, petrecîndu-l prințul Dimitrie cu trei patriarci și cu toată boierimea. "Dară ce s-a întîmplat apoi cu Dimitrie Cantemir, s-a zis mai în sus, din *Istoria Bălăcenească*.

Anul 1694. Despre Ardeal la anul de-acum așa serie Cerei Mihai: „Noi cu domnul Apor Istvan meraserăm la adunarea din Murăș-Oșorhei; acolo l-au făcut commisar preste țeară; drept aceea de-acolo venirăm în Sibiu la luare de samă. Aci ne-a venit veste că tătarii au năvălit în Ciuc, carea năvălire așa s-a întîmplat. În Ciuc s-a fost rinduit patru compăgnii nemțești spre iernat, dară secuii din Ciuc n-au voit aceea, ci au trimis pe Șandor Ianoș carele a și pricinuit robia Ciucului, pe Deac Tamăș, și pe Ciato Ianoș la domnul Apor Istvan în Sibiu, ca să lucre la generarul Veterani să nu se trimită nemți în Ciuc și făgăduiră și generarului și domnului Apor, vreo citeva sute de gălete de ovăs. Domnul Apor Istvan vorbi cu generarul și acesta plini voia secuilor, dară

zise către Apor Istvan: «Domnule tată! (așa chemându-l), bagă de samă că nu vor fi nemți spre iernat în Ciuc, dară așa să se păzească plaiurile, ca să nu se întâmple vreo năvălire de către Moldova, că, de se va întâmpla, zeu, domnia-ta vei da sama înaintea împărăției, nă cu ». Pogorindu-se domnul Apor de la generarul, fiind și eu de față, zise către Șandor Ianoș: «Bade! eu am isprăvit treaba la generarul, de nu vor fi în Ciuc nerați, ci, te rog, pentru Dumnezeu, așa să luați sama, ca să nu se întâmple ceva rău, că zeu, v-or spînzura ». Șandor Ianoș îi răspunse: „Lasă pe mine, că de se va întâmpla pagubă despre tătari, să cadă capul meu pentru dînsa; pentru că necurmat avem poște sau călărași în Moldova. Așa înturnîndu-se ei în Ciuc, fiindcă neaua era foarte mare, nu mult au gîndit, ei simbria străjarilor o au mîncat ei, și numai pe cei șchiopi și sluți i-au trimis la strajă, fără de arme, de la carii nu aveau ce să tragă. Pe călărași încă nu i-au trimis mai încolo de Comanfalva, și cu aceea s-au înturnat la Șandor Ianoș, ce le-au mințit oamenii lui vodă din Moldova și el toate le-a crezut.

Iară prințul Moldovei de-atunci, Constantin Duca, era mare protivnic Ardealului, pentru aceasta polonii (în anul 1684) venind fără de veste asupra tătine-său, l-au prins și l-au dus rob în Polonia, iară doamna lui Duca Vodă sirguindu-se pentru slobozirea bărbatului său și tocmindu-se cu leșii în treizeci de mii de galbină, a trimis din Țarigrad pre un șerb de frunte al său cu banii și cî vreo cîteva părechi de piei alese de soboli și cu foarte frumoși paripi ca să meargă prin Ardeal în Polonia și să rescumpere pe Duca Vodă. Ci într-aceea Duca Vodă a murit în robie, iară Telechi Mihai, carele pururea rîvnea haramurile, pe prințul Mihail I Apafi la atîta l-a adus de a oprit pe trimisul doamnei și a luat banii cu toate celealalte de la dînsul, zicînd că vor fi buni să plătească cu dînșii hăraciul Porței. Ci Telechi Mihai toate le-a ținut pe sama sa, prințului numai un cal i-a dat din toate, cîte răpise; și ca să nu se vadă numai singur a le răpi, dat-a și lui Secheli Láslo, lui Nalagi și lui Apor

Iștvan niște lanțuri de aur și alte nemicuri dintr-insele. Constantin Duca și mumă-sa destul le-au cerut acestea toate înapoi de la Țeara Ardealului, ba și de împăratul Leopold I rugîndu-se, acesta încă mai adeseori a poruncit pentru dinsele, dară nu le-au putut scoate din minile lui Telechi și pretenția este pînă astăzi, pentru că țeara neluînd dinsa banii și nefolosindu-se cu ei, nu se ține dețoare să-i plătească. Drept aceea Constantin Duca fiind român Țiitor aminte, a vrut să se izbîndească de pre țeară pentru bustușagul și paguba ce s-a făcut casei sale și el a fost unul dintre cei ce au îndemnat pe tătari să vină să robească, și pe secuii din Ciuc tot cu minciuni i-a ținut să nu se teamă de tătari. Almintrelea el, cînele, de-ar fi fost bun creștin, lezne ar fi putut da de știre și atîtea mii de suflete creștinești n-ar fi căzut la amară robie." Pînă-acî Cerei Mihai, ci eu întreb, care a fost mai mare cîne și mai rău creștin, cel ce n-a făcut de știre că vin tătarii, sau cei ce au răpit averea lui Duca Vodă și pre el l-au năcăjit prin aceea de a murit în robie.

Despre Țeara Românească prea vestitul Enghel scrie așa: „În primăvara din anul 1694, nevestei ceii tinere, prințesei din Moldova (Mariei Brâncovan) i-a venit dor dinlăuntru de părinții săi. Drept aceea bărbatul ei, Constantin Duca, o a trimis în Valahia să-și vadă părinții, cu muma lui, doamna Anastasia, muierea lui Duca Vodă, cu stolnicul Vasile, și cu alți boieri. În 13 mai a sosit în București, a doua zi a venit un aga și a adus căftan nou lui Brâncovan despre partea vizirului Ali-bașa, carele s-a pus în locul măzălitului vizirului, Mustafa-bașa... În vara din anul 1694 hanul tătărăsc a trecut prin Moldova și a agiuns la hotarul Valahiei în 20 iunie, mai nainte de a-i prinde de veste. Tocma atunci era vremea secerei și țeranii auzind de venirea tătarilor au fugit, lăsîndu-și holdele neseperate, cu mare și nespusă pagubă; iară prințul a trimis cu daruri și cu zăhărea înaintea hanului la Daia, și el a rămas să apere plaiurile Valahiei de cătră nemți. După ce au trecut tătarii, în 10 avgust, prințul Brâncovan a ieșit din București și s-a tăbărit cu oștile sale la Tir-

govești. În Tirgovești casele cele domnești erau pustie de 35 de ani, adecă de pe vremea lui Mihnea (sau Mihail VI) Vodă. Constantin Vodă a trebuit să-și ceară slobozenie ca să le direagă și să șadă într-insele și în 15 avgust din 1694 a putut intra în ele, pentru a căroră ispravă pe luătorul de samă, Mihail Cantacuzenul, l-a dăruit cu căftan. Vara, almintrelea o a petrecut prințul pre la mănăstiri și în Brâncoveni, apoi s-a întors în Tirgovești și de-acolo, în 20 octomvrie, a mers la București.“

Despre Moldova numai atîta scrie preavestitul Enghel: „În 6 octomvrie din anul 1694 polonii au risipit o samă de turci la Cameneț.“ Iară despre lucrurile din Ungaria, Ștefan Catona scrie precum urmează: „După ce a trecut duxul de Croi în slujba leșască asupra svecilor, povățuirea oștilor împărătești asupra turcilor iarăși s-a încredințat generarului Caprara, carele fiind bolnav și slab de bătrînețe, numai în 5 septemvrie a mers la oastea de supt Petrovaradin. Viziurul cu turcii se tăbărise la Salanchemeni și făcîndu-se mai îndrăzneț pentru că Caprara nu se mișca, s-a apropiat și a început a bate tabăra împărătească de opt laturi. Se vedea că aceia vor fi biruitori carii vor suferi mai bine mutarea aerului. Turcii au fost cei dintii carii n-au putut suferi frigul, drept aceea în sfîrșitul lui septemvrie, noaptea, au fugit, după ce au pierit în 22 de zile 15 000 dintre sine. Depărtîndu-se turcii, Giula încă s-a închinat împăratului Leopold I, și frica Ardealului despre partea aceea s-a înmicșorat. Darogi, generarul lui Techeli, văzînd nenorocirea domnului său și urîndu-se a mai petrece cu turcii, încă a aprins cetățile Palanca-Nouă, Rama, Fedislavia și Galambățul, care erau ale lui Techeli și a trecut la Veterani, generarul nemțesc.“ Așisderea scrie Ghebhardi.

Anul 1695 ...Prelații și unii dintre boierii ungurești, carii țineau cu patriarhul Romei, neputînd suferi privilegiurile ce se dăduse în anii trecuți, 1690 și 1691, neamului iliricesc,

incepuse a le călca pre acelea și pre iliri în multe a-i vătămă. Drept aceea împăratul Leopold I, în 4 martie din anul acesta 1695, numitele privilegii de nou le-a întărit și mai pre larg le-a tălcut zicînd: „Ale căroră umilite cereri, nouă cu umilință făcute și arătate, și credincioasele slujbe ale numitului poporului rașian, care ei vitezește le-au făcut asupra protivnicului celui de obște al creștinătăței, și cu multă vărsare de sînge le-au pécetluit, milostivește socotindu-le și milostivește și crezînd că vor fi stătornici în credincioșire (pînă la altă poruncă și orînduială a noastră, carea se va da, după cum vor fi vremile), milostivește am hotărit ca arhiepiscopul mai sus numit (Arsenie Cernovici) să aibă și cinstea cea veche și toată puterea (de cumva i se cuvine, după cădînta și obiceiul legei lor) de a pune episcopi de legea sa și episcopii prin el puși iară, anume cinstiții: Isaia Diacovici al Temișoarei, al Ienopoiului și arhimandritul Cruședóliului Ștefan Metóviaci al Carloștadiului și al Zrinopóliului; Evthimio Dróbniaș al Seghedínului, Evthimie Popovici al Budei și al Albei-Crăești, Evthimie Tétovaci al Mohaciului și al Sighețului, Spiridion Stîbița al Verșăuțului și Efrem Beniamin al Orăzei și al Agriei (adecă pe carii noi, prin puterea acestora, milostivește îi lăsăm și suferim) prin eparhiile lor rînduite, adecă prin acelea, în care au descălecat și s-au așezat cuvios număr de familii rașiane sau sirbești, din bunăvoința canceleriei noastre cei de harț, după ce au scuturat jugul turcilor, cum s-a zis și au trecut în slujba noastră, să poată nesmintiți plini cele sufletesti, a îndrepta pe cei păcătoși și a-i pedepsi după vinele lor, a lua veniturile patrahírului și ale besericilor, încît li se cuvin, după legea și obiceiurile lor și a-și face toate deregătoriile (tătuși, fără de scăderea și vătămarea prelaților noștri și a besericeii cei catolice) și mai pre urmă tot poporul să poată avea slobodă deprindere în legea și credința sa, în toate cetățile, orașele, satele de margini și ținuturile noastre; adecă în locurile acelea, care li s-au dat lor prin canceleria noastră cea de harț, măcar unde, fără

de vreo frică, primejdie și vătămare a trupurilor și averilor sale, și să se poată folosi cu scutița de dijme, după decretul V al craiului Mathia, articolul 3 și decretul II al craiului Vladislav, art. cel de pre urmă, carea dijmă numitul norodul sîrbesc să o întoarcă și să o dea pentru hrana și pentru lipsa episcopilor celor de legea lor, nestindu-le improprie orice împiedecări de prelații noștri sau de deregătorii cămărei crăiești puse.“

Scrisoarea, carea s-a dat la comisia cea din anul 1753 ca să arate că episcopul de la Arad nu are vreo cădintă a porunci românilor celor din comitatul Bihărei, se nevoiește a arăta că prin Oradea de-aci se înțelege Petrovaradinul, ci eu las că Efrem Beniamin, carele se numește aci, a fost episcop în Oradea-Mare și în Agria, dară numai preste sîrbii cei din și de lingă cetate, nu și preste români, pentru că preste românii din comitatul Bihărei, atunci porunceă Theofil, mitropolitul Bălgradului din Ardeal, cum se va arăta la anul viitor. Afară de acestea, în tot diplomatul acesta numai despre sîrbii cei veniți se vorbește, nu pot drept aceea episcopii cei sîrbești pofti vreo cădintă preste românii cei din Bănat și din Țeara Ungurească, carii cu mult mai nainte au moștenit locurile acestea, de cît sîrbii.

Anul 1696... Așisderea scrie Ștefan Catona. Ci mai pre larg scrie preavestitul Enghel zicînd: „În 10 februarie din anul 1696, gătindu-se turcii de nou asupra nemților, au aruncat pe Țeara Românească, afară de o sumă mare de bani, multă zăhărea ca să se poată apăra Bălgradul și Timișoara. Un aga agiungea pre altul ca să scoată cele poruncite, ce cu atîta pripă nu s-a făcut vreodată; greutatea carea o purta mai nainte trei țeri, fiind că Ardealul acum era împărătesc și Moldova suptă de poloni și de tătari, o simțea numai Valahia. Prințul destul a arătat Porței că țeara se sărăcește și toți lăcuiitorii vor pribegi, dară nu l-a ascultat, și a trebuit toate să le plinească. La acestea s-a adăogat că ginere-său, Constan-

tin Duca, domnul Moldovei, s-a mazălit, carele vrea să arate că el s-a cerut la odihnă, pentru năvălirile polonilor și ale tătarilor în Moldova, ci lui Constantin Brâncovan nu-i era la inimă mazălirea lui, bine știind că turcii nu se uită la nenorocirile oamenilor, ci în toate îi vinovătesc. Tătuși atita au făcut Brâncovan de ginere-său s-a primit cu cinst și a putut petrece în Țarigrad ca un privat. Următorul lui Constantin Duca în Moldova a fost Antioh Cantemir dintr-o familie ce pururea a pizmuțit casei lui Brâncovan.

Ci pricina mazălirii lui Constantin Duca, așa o scrie istoricul bălăcenesc: „Doamna lui Constantin Duca, Maria, mărindu-se și sumețindu-se că are pe tată-său domn muntenesc, a început a necinști și a batjocori pe jupinesele boierilor cu multe vorbe rele și într-o zi de Paști venind o jupinească cu ișlic, după cum le este obiceiul muierilor boierești a purta în cap, la doamna Maria, aceasta i-a luat ișlicul din cap și l-a băgat în foc, zicînd că numai doamnelor se cade a purta ișlic, iară nu și jupineselor. Aceasta văzînd boierii s-au scirbit foarte tare și au făcut jalobă la împărăție și împărăția a mazălit pe Constantin Duca și a pus domn pe Antioh, feciorul cel mai mare al lui Constantin Cantemir.”

Merge mai încolo Enghel și zice: „Pre 15 zile ale lui mai, Brâncovan gătise toate cîte fusese poruncite lui de la Poartă, ci de-abia agiunsese la Obilești, satul său, să se odihnească și iată, sosi Mehmet-aga, venețianul cel turcit, cu poruncă să adune în magazinurile de la București și de la Țirgovești, 100 000 de chile de bucate, că prin Valahia va să năvălească armada turcească în Ardeal. Dară nemica s-a ales din năvălirea aceasta, pentru că armada nemțească ocolise Timișoara și aminînța și Bălgradului din Serbia, spre a căroră apărare au trebuit să meargă turcii. Hanul încă a fost chemat la oastea turcească, dară el avînd de a face cu rușii și cu caza-cii, numai pe Gzal-Agasi din Bugeac l-a trimis cu o samă de ostași, carii încă nu s-au indestulit cu leafa ce li s-a dat, ci tare au prădat Valahia. După nouă poruncă a sultanului Mustafa II, Brâncovan, în 11 iulie după cărindarul cel vechi, a trecut

la Tirgovești și s-a tăbărit în preajma Ardealului. Mai trecut-au prin Valahia cu Sai-Pasù-Gherei, feciorul hanului, și alți tătari, carii așisderea au stors țeara, și feciorul hanului poftind daruri ca ale tătine-său, în 10 avgust a trecut Dunărea către Bălgrad....

...Acum viu să arăt ce am făgăduit la anul trecut, cum că românii din comitatul Bihărei și mai nainte și pe vremile de-acum, se stăpîneau în cele sufletești de mitropolii Bălgradului din Ardeal, carea zisă a mea cu mai multe argumenturi, o aş putea răzămă și întări, dară ca să nu mă lătesc în cuvinte, preste năravul meu, numai aceasta pun înainte. În anul 1696 s-au tipărit ceasloave românești la Sibiu, întru al căroră cuvînt înainte, se cetește: «Către prea sfințitul și iubitorul de Dumnezeu, domnul Teofil, mitropolitul Bălgradului, al Vadului, al Maramurășului, al Sălajului». «Vadul aci adus, ce se cheamă ungurește *Rév*, este aproape de Aleșd, în comitatul Bihărei, preste românii din care sat de a stăpînit mitropolitul Theofil, stăpînit-a acela și preste ceialalți români din comitatul Bihărei, și așa Efrem Benjamin, episcopul cel sirbesc, nu s-a pus în Oradea-Mare preste români, fără numai preste sirbi, cum s-a zis la anul trecut.

Zisu-s-a la anul 1690, că mitropolitului Varlaam, în scaunul Bălgradului i-a urmat Theofil, dară în care an? Iară despre Theofil acesta, așa serie *Ortul și progresul neamurilor din Dachia*: „Acesta (adecă ieziitul Pavel Barâni, părohu lăti-nesc al Bălgradului), în anul 1696 a îndemnat pre Theofil, arhiereul românilor, ca lăsîndu-se de pizmaticie să se unească cu beserica Romei.” Ci mai pre larg le serie acestea Samoil Clain de Sad zicînd: „Într-aceea, în anul 1696, Mihail II Apafi lăsîndu-se de domnia Ardealului, a venit Ardealul supt stăpînirea împăratului Leopold I, supt a căruia stăpînire au început a învia catolicii cei dē legea lătinească, că mai nainte erau foarte goniți și preoți aiavea a avea încă nu se sufereau. Însă mare price era între acatolici și între catolici, la carea religie să fie deregătoriile cele mai mari ale țerei. Acatolicii poșteau să fie la ei că sint mai mulți, iară catolicii

mai puțini. Pre acea vreme era în Ardeal thesaurar crăiesc comitul Ștefan Apor, catolic foarte bun. Cu acesta împăratul osăbită corespundere avea, îndemnându-l ca să lucreze să crească religia catolicească. Acesta a înștiințat pre împăratul despre statul românilor, carii nu sînt străini, să se unească cu catolicii cei de legea lătinească și să se numere între catolici, numai împăratul să binevoiască a-i face părtași tuturor privilegiurilor, cu care se folosesc și se vor folosi catolicii de legea lătinească. Românii din Ardeal pre acele vremi, precum nu erau uniți cu lătinii, așa nu erau mult despărțiți de dinșii, pentru că făcîndu-se mai toți ungurii, secuii și sasii din Ardeal, între carii trăiau românii, sau calvini sau sociniani sau luterani, nu știau ei ce sînt catolicii de legea lătinească, fără numai cit auzeau de la acatolici hule despre ei. Pentru aceea românii într-acele turburate vremi se nevoiau să țină credința, carea de la început o au luat și carea beserica, sfintele săboare a toată lumea și ss. părinți au învățat-o. Se sfădeau grecii cu lătinii pentru credință, iară românii nu știau de acele prici ale lor, ci cum am zis, petreceau întru credință și învățătura creștinească carea moșii și strămoșii lor, de la începutul besericeii creștinești o au luat. Toată grija lor era ca să nu slăbească, ori pentru goanele ce păteau ori pentru neștiință, să cadă în eres.

Drept aceea împăratul Leopold înștiințîndu-se de statul românilor din Ardeal, în anul 1696 a dat o scrisoare, cum românii din Ardeal, de vor vrea a se uni cu vreo religie din cele patru primite în Ardeal, adecă ori cu catolicii de legea lătinească, ori cu calvinii, ori cu luteranii, ori cu socinianii sau unitarii, să aibă acele privilegiuri și scutinte, care are acea religie, cu carea se vor uni, sau, de nu vor voi a se uni cu vreuna dintr-aceste patru religii, ci vor mai voi a rămînea în statul în care erau și mai nainte, alte scutinte, și ușurări nu vor avea, ci vor fi cum pînă aci au fost. Într-aceia împăratul bine era înștiințat despre români, că ei nici numărul sfintelor taine, nici cîntea sfintei cruci și a sfintelor icoane, nici chemarea în rugăciuni a sfîntilor, nici

posturile și alte rânduiri și ceremonii besericești, nici sfânta liturghie nu le vor lepăda, nici le vor părăsi, pentru aceea bine cunoștea că ei nici cu calvinii, nici cu luteranii, nici cu unitarii se vor uni.

Resoluția aceasta a împăratului Leopold I auzind-o mitropolitul românilor din Ardeal, Theofil, și învățînd de la pater Baranii, parohul lătinesc din Bălgrad, în ce poate sta această unire cu latinii, carele i-a tilcuit cum că prin această unire, toată rinduiala și ceremoniile Besericei Răsăritului le pot ținea românii, numai să creadă cum că Beserica Romei e pravoslavnică și să mărturisească că patriarhul Romei e următor Sfîntului Petru, verhovnicului apostolilor, și drept aceea cel dintîi dintre patriarci, că Duhul Sfînt așa este al Tatălui ca și al Fiului și pe lătini să nu-i clevească pentru că zic că purcede de la Tatăl și de la Fiul, că pinea azimă în Beserica Apusului așa e destulă materie a Prea Sîntei Evharistii ca și pinea dospită în Beserica Răsăritului, că cei ce mor în păcate de moarte necăiți, vor fi în munci vecinice pururea, iară cei ce s-au căit și nu și-au plinit canonul, se pot ajuta prin liturghii, rugăciuni, milostenii și alte fapte bune de credincioși, ca să dobindească împărăția cerului, precum o au dobîndit sfinții și o vor dobîndi și de-aci înainte cei ce se vor căi adevărat și vor face destul pentru păcatele sale sau prin sine sau prin alți binecredincioși. Acestea înțelegîndu-le Theofil mitropolitul, a făgăduit lui pater Baranii, că va stringe săbor.“ Acestea bine le scrie Samoil Clain, numai în hronologie smîntește, că soluția de el adusă, nu s-au dat în anul 1696, ci în anul 1698, cum vom vedea acolo.

Nu așa scrie Betlen Micloș despre unirea românilor cu Beserica Romei, ci ca un calvin și cel mai mare protivnic al catolicilor, zice: „Începutul și pricina unirii aceștia le-am scris în munca mea cea lătimească (care eu, Gheorghe Șincai, nu o am putut afla), la care aceasta încă s-a adăugat, că și Dîndar Laslo s-a lăudat cu numele prințului muntenesc (lui Theofil), că-l va măzi din vîldicie pentru beție și pen-

tru aceea pentru că fiind bolnav cîte o dată a mîncat carne și a îngăduit preoților românești de s-au înșurat a doua oară, căruia i-am zis eu, să nu-l aducă la desnădejduire, că zeu, așa vom îmbla cu el", adecă, că se va uni.

Despre episcopul cel lătesc din Ardeal, alt calvin, Cerei Mihai, iarăși nu bine vorbește scriind așa: „Curînd după aceea au dus în Ardeal, împotriva diplomatului, episcop lătesc, pre Andrei Ilieș, carele fiind născut din Ciuc, în pruncia sa ieșise în Ungaria, la învățătură; acesta adevărat era om slab și fără de treabă, îi plăcea a bea vinul și toată vorba lui sta întru aceea cum ar trebui să se dezrădăcineze eriticii din Ardeal, almintrelea învățătură nu avea și păpistașii se rușinau de lucrurile lui. Nici a putut agiunge la aceea, la ce gîndea, ca să poată căpăta scaunul arhieresc cu toate moșile și vilvele cele mai de demult, pentru că moșile mai cu samă erau cuprinse de boierii cei de legea lătescă și aceștia nu bucuroși le dau, ci i-au dat coșteul din Vinții-de-Gios cu satele și moșile ce se țin de dînsul, dară acolo încă nu îndelung a lăcuit, că pornîndu-se curuțimea, a fugit din Ardeal.“

Anul 1697. Despre turci și despre nemți iarăși așa scrie Ghebhardi: „Sultanul Mustafa II mult se năcăjea pentru două războaie, ce în zădar le făcuse în anii trecuți asupra nemților. Pentru aceea în tot chipul s-a nevoit ca țerile cele pierdute să le capete înapoi și a venit asupra prințului Eugenie din Sabaudia, povățuitorului celui de curînd pus preste armada împărătescă, cu 135 000 de ostași, și măcar că Eugenie nu avea mai mulți, fără numai 46 000 de ostași și loc de bătaie încă nu avea așa de ndămină ca turcii, sultanul tătuși n-a ascultat de vizirul Elmas-Mahómet-bașa, carele îl îndemna să se bată cu Eugenie, ci s-a tras să ocolească Seghedinul. Cu cugetul acesta sultanul a trecut Tisa pre la Zenta. Eugenie s-a apucat de turcii cei din coadă și i-a risipit, ci vizirul n-a vrut să înștiințeze despre aceasta

pe sultanul, ca doară apropiindu-se nemții îl va putea aduce la aceea, ca să se lovească cu dinșii. Mai pre urmă a înțeles sultanul că nemții numai puține miluri sînt departe, pentru carea s-a nevoit de cu partea cea mai mare a oștilor a trecut Tisa de-a stînga și vizirului i-a făcut de știre că-l va omori, de vor lua protivnicii cit de puțină din bagagiă; și fiind că aceasta nu se putea încungiura, vizirul a judecat în sine că mai bine îi va fi să cadă de sabia nemțească de cit să se sugrume. Drept aceea vizirul a ales ca la 37 000 de vonici, carii erau mai viteji, și rămînînd cu dinșii de-a dreapta Tisei, a mai săpat un sănțuț pre dinaintea șanțului ce îl făcuse mai nainte. Sultanul poruncise ca vizirul, cit va vedea pe nemți, îndată să treacă la dinsul cu oastea care o avea la sine; ci, vizirul n-a ascultat și s-a și împiedecat prin aceea, că slujile au vrut să treacă dobitoacele prin apă și acestea au stricat podul; drept aceea ostașii lui au ținut a fi cu neputință a se mintui sau a birui și așa se băteau ca niște desnădăjduiți. Nemții tătuși i-au scos din șanțuri și vizirul cu ai săi, cînd vrea să se tragă îndărăpt s-a tăiat. Prin aceasta s-au pierdut toate lucrurile lor cu dinșii împreună, 22 000 de turci au picat acoloa pe loc, iară 15 000 s-au innecat în Tisă, cînd vrea să innoate dincolo. Zăhăreaua, tunurile și toată bagagia tarcilor, de imbe părțile riului veniră pe minile nemților și pierderea cu atîta mai greu i-a căzut sultanului că au pierit vonicii și ianiciarii cei mai buni. Sultanul cu scîrbă s-a ăit de pre termure cum pier ai săi și așa și-a pierdut cumpătul, de pre unul din creștini făcut turc că i-au zis că slăbindu-se oastea nemțească și nefiind a treia parte cit oastea turcească, ce rămăsese, nemții nu vor goni pe turci, l-a omorît ca pre un vînzător și el schimbîndu-și veșmîntul a fugit către Bălgrad. Ostașii lui carii îl pierduse și gindeau că s-au prins, s-au risipit; iară mai pre urmă cu puțini carii au rămas credincioși lîngă steaguri, s-a dus la Odriu.

Mai așa a umblat prințul Eugenie ca și vizirul, pentru că s-a bătut preste porunca împăratului și s-ar fi judecat prin canceleria de harț, călcător de poruncă, de nu s-ar fi împie-

decat judecata prin însuși împăratul. Deci Eugenie neavînd cine să-i stea împotrivă, și-a minat biruința mai încolo și a prădat în Bosnia cetățile Dóbai, Máglai, Brandácul și Seraiul; iară în Ungaria a luat (prin Rabutin) Uipalanca. „Așișderea serie Ștefan Catona, de vei lua afară istoria despre judecata ce era să se facă asupra lui Eugenie. Unii împistresc istoria aceasta și zic că unul dintre sfetnicii cei de harț ar fi arătat lui Eugenie, cînd sta la judecată, de pre o mapă cum au stat turcii și cum nemții în bătaie, ca să poată dovedi că Eugenie toată oastea împărătească o a pus în foarte mare primejdie, iară Eugenie neputînd suferi măgăria aceluia, l-a lovit cu toiagul său preste deget și i-a zis: «Nu-mi arăta pe hirtie cum au stat îmbe oștile, ci să fii venit să le așezi și ocîrmuiești mai bine!» Pentru fapta aceasta, zic că pre Eugenie vrea canceleria cea de harț să-l osindească foarte greu, dară împăratul Leopold I a poruncit să-i dea paco, că destul necaz a avut Eugenie pînă ce a dobîndit o biruință ca carea n-a mai fost din veac, precum însuși împăratul a scris de către ardeleni.“

...Despre unirea românilor din Ardeal, zice *Ortul și Progresul neamurilor din Dachia*: „Adunîndu-se săbor în luna lui februarie din anul 1697, mitropolitul Theofil la atita a adus lucrul, de în luna lui martie din același an, unirea cu Biserica Romei de toți s-a primit, prin mărturisirea aceasta:

«Noi, Theofil, din mila lui Dumnezeu episcopul Bisericii românești din Ardeal și din părțile Ungariei lui împreunate, și tot clerul aceiași biserici, lăsăm pomenire cu scrisoarea aceasta, tuturor căroră se cuvine, cum că în trecuta lună a lui februarie, cînd am avut săbor mare în Bălgrad, cu o inimă am așezat să ne întoarcem în sinul s. maicei Bisericii romano-catolicești și iarăși să ne unim cu dînsa, toate acelea primindu-le, mărturisindu-le și crezîndu-le, cite le primește, le mărturisește și le crede dînsa. Și mai întîi mărturisim acele patru puncturi în care pînă acum ne-am împărechiat:

1) Cunoaștem că patriarhul Romei este cap vezut a toată biserica lui Hs. carea preste toată lumea este lăpîtă.

2) Mărturisim cum că afară de cer, scaunul celor fericiți și afară de iad, temnița celor osîndiți, al treilea loc este, în care sufletele cele ce încă nu sînt curățite, se țin și se curățesc.

3) Nu ne îndoim cum că pînea azimă este destulă materie a cinei Domnului și a jîrtvei din s. liturgie.

4) Credem că Duhul s. carele este a treia față în Troiță, de la Tatăl și de la Fiul purcede. Și primim, mărturisim și credem toate celealalte, care s. romano-catolica beserică le primește, le mărturisește și le crede.»

Dimpotrivă, după această mărturisire a credinței, trei lucruri a cerut de la chesaro-crăiasca maiestatea sa:

«1) Ca preoții și călugării cei de legea grecească să-i facă părtași acelorasi privilegiiuri și cădînte cu care se folosesc nu numai preoții romano-catolici, ci și arianii sau unitarii, luteranii și calvinii.

2) Ca în fieștecare sat, în care este preot, beserica să aibă casă preotească, ca parohul să nu lăcuiască în casă străină.

3) Ca toată cîrma și rînduiala preoților să fie pre lingă mirenii, precum a fost pînă acum.»

După care așa s-au iscălit:

«Noi, zicem, cei mai sus numiți, episcopul Theófil și tot clerul, acestea prea cu umilință le cerem de la preanaltă chesaro-crăiasca maiestatea sa, acum, și la cele mai sus zise puncturi ne legăm înaintea cînstiului părintelui Pavel Baranii, plebanului besericei romano-catolice din Bălgrad, întru a căruia lucru, credință și întărire, cu mina noastră ne-am iscălit și cu pecetea episcopoească și cu a săborului am întărit. Dat în Bălgrad, în anul 1697, zile 21 ale lui martie. Theofil episcopul și tot clerul.»“

Aceasta a fost începerea vîsirei românilor din Ardeal și din părțile Ungariei lui împreunate, despre care Betlen Micloș încă scrie precum urmează: „Atunci, în anul 1697, noi trei inși (adeck Gheorghe Banfi, guvernatorul, Ștefan Apor și Nicolae Betlen) eram în Viena sau Beci și odineoară, fiind în conferenție, Chînschi luă înainte instanția statului ca-

tolicesc, în carea punctul cel dintîi suna despre unirea aceasta. Este scrisă între cărțile mele copia instanței aceia și a rezoluției, ce s-a scris pe dînsa. Noi amîndoi, eu și guvernatorul, ziserăm că noi nici de vestea instanței aceia am auzit și precum vedem, este impropria celor trei religii din Ardeal, și mai virtos impropria religiei calvinești, ale căria noi numai mădulări sintem, măcar că sintem cei mai de frunte, pentru că în religie nu este guvernator nici cancelar; drept aceea, că noi nu putem grăi la aceea ș.c. Zise Chinschi: «Nu grăiți ca calvini, ci grăiți ca consiliari împărătești ș.c.»; noi destul am tudumănit și instanțe încă am dat împăratului în coantra instanței aceia, dară nemica am isprăvit, că rezoluția tot s-a dat.“ Dintru acestea poți culege-cit s-au nevoit dușmanii spre stricarea neamului românesc, dară la anii viitori și mai chiar o vei vedea aceasta. Iezuviții încă așa lucrau pentru folosul românilor, ca ei apoi să obîlăduască preste români, cum și aceasta o voi arăta la anii următori. Drept aceea n-a și numit pater Baranii, carele a făcut mărturisirea credinței cea mai sus adusă, pe Theofil mitropolit, cum era, ci numai episcop. .

Anul 1698 ...Văzînd împăratul Leopold I mărturisirea credinței românilor din Ardeal, cea în anul trecut făcută, și vrînd să le ajute ca să scape din ticăloșia în carea căzuse prin meșteșugul calvinilor, de vlădicul și clerul în toate erau supuși superintendentului celui calvinesc, precum arată predicătorul Petru Bod, în 14 aprilie din anul acesta, 1698, a dat o rezoluție, prin crăiescul său gubernium carea sună așa: „Care preot românesc, prin mărturisirea credinței, ținîndu-și legea grecească, se va uni cu catolicii și va cunoaște pe patriarhul Romei a fi cel dintîi, acela va avea privilegiurile preoților catolicești; iară carii preoți românești nu vor face mărturisirea aceasta, ci sau se vor uni cu vreuna din cele trei religii primite (adecă cu calvinii, luteranii sau unitarii) sau vor rămînea întru neunire, vor avea privilegiurile religiei

aceia, cu care se vor uni său în care vor rămînea, cum a fost și pînă acum." Vezi că împăratul Leopold pe nimine a silit la unirea cu romano-catolicii, fără numai cît a vrut să ajute pe românii cei ticăloși, carii pînă astăzi nu-și cunosc binele și folosul său, ca să fie povățuiți de bărbați născuți din singele lor, pre carii îi doare de neamul românesc, nu ca pe neamurile cele străine, care numai pentru aceea cîrtesc asupra povățuitorilor celor din neamul nostru, ca să poată sugere singele românilor; că almintrelea n-ar putea trăi sau de-ar și trăi, ar fi mai ticăloși decît românii. Vai neamului românesc, de nu-i va da Dumnezeu înțelepciune! Așadară, cetitorule! de vei ceti pe Betlen Micloș și pe Cerei Mihai, să nu le crezi, că aceștea numai cleвете scriu asupra rezoluției mai sus aduse, pentru că ne urau neamul, credința și legea, ca niște calvini, dară romano-catolicii credința românilor nu o pot urî, fiind una cu a lor.

Colonicul cardinalul încă acesta diplomat a trimis românilor: „Noi Leopold din mila lui Dumnezeu al s. Besericeii Romei preot cardinal de titlul S. Ieronim din Iliric, Colonicul, arhiepul Strigonului și al locului și al comitatului de același nume mai mare și de pururea ispravnic, primatul Ungariei, născut solul scaunului apostolicesc, marele secretar și cancelar, priorul cinului Sintului Ioan din Ierusalim și comandătorul Egrei, Mailbergei și sfetnic actual dinlăuntru al chesaro-crăieștei maiestăți, tuturor la ale căroră mini vor veni acestea, iară mai virtos preților celor românești de legea grecească din Ungaria, Ardeal și din părțile lor împreunate, poftim sănătate și mîntuire în Domnul vecinic. Facem înștiințare prin acestea tuturor căroră se cuvine, cum că mai sus lăudată prea naltă crăiască mărirea sa, Leopold I, împăratul romanilor pururea avgust, în 14 aprilie din anul curgător preamîlostivește a poruncit ca preoții cei de legea grecească, carii se vor uni cu catolicii, ținînd legea lor cea grecească și vor cunoaște că patriarhul Romei este cel dintîi, să aibă tocma acele cădînte, privile-

giuri, scutinte și imunități, care le au preoții romano-catolici sau de legea lătinească, după sintele canoane și după decreturile fericitilor crailor ungurești; carea prea-naltă poruncă înțelegindu-o, afară că foarte ne-am bucurat că auzim că vi se deschide cale și vedem că vă puteți întoarce în strămoșescul sin al catolicei Besericei Romei și la unirea cea mintuitoare, aceea încă o am socotit a fi deregătoria noastră, ca noi, carii sintem primat Ungariei și sol născut preste toate țerile ce se țin de Ungaria și arhiepiscop mitropoliei Strigonului, cu puterea ce ne vine din privilegiul nouă prin scaunul apostolicesc dat, să vă făgăduim vouă, celor ce v-ați întors sau vă veți întoarce la unirea cu s. catolicească Beserica Romei, în toate scutire și apărare, care cu atita mai cu de-adinsul o vom face, cu cît vom vedea mai tare că voi încă cu de-adinsul stați în mărturisirea numitei uniri, adecă în public și în privat acelea învățind, mărturisind și crezind, care le învăță, le mărturisește și le crede s. catolică maica Beserica Romei și mai ales acele patru puncturi, în care vă vedeți pîn-acum a nu vă nărăvi cu dinsa, adecă: 1. Cum că patriarhul Romei este cap a toată Beserica cea prin toată lumea lătită. 2. Cum că pînea azimă e destulă materia a cînei Domnului sau a mistérului evharistiei. 3. Cum că afară de cer, lăcașul celor fericiti, și de iad, temnița celor osindiți, mai este un loc, în care se țin sufletele răposăților, ce nu sint destul de curate, ca să se curățe cu totul. 4. Mai pre urmă, cum că Sintul Duh, carele este a treia față din Troiță purcede de la Tatăl și de la Fiul; carea făcîndu-o veți putea nădejdui nu numai de la Dumnezeu, dătătorul tuturor bunătăților, în viața de-acum multe daruri și multe binecuvîntări, iară după moarte vecinică fericire, ei și de la prea-nălțatul împărat, din pînirea puterei crăiești, cu asemenea imunitate și scutință se vor împodobi și fețele voastre și besericile cu toate, ce se țin de dinsele, care au besericile și fețele besericești cele de legea lătinească și lucrurile ce se țin de dinsele, după ss. canoane. Și dacă neștine această

rînduială a prea-nălțatului împărat, cu sumeață îndrăznire o va nebăga în samă sau mai sus-zisei aceștii scutinte besericești a uniților celor de legea grecească, aievea sau intrascuns ori supt ce pretext sau pricinuind că așa a fost obiceiul mai nainte de a se uni, ar îndrăzni a se împotrivi, tocma cu acele pedepsi se va pedepsi din lege și din obiceiuri și de la judecătorii scaunului besericesc și de la judecătorii scaunului mirenesc, și de va fi op și de la prea-nălțatul împărat, cu care se pedepsesc și cei ce vatămă scuteala besericească a binecredincioșilor celor de legea lătinească. Și preste acestea ca să rămîneți în această scutință besericească, detori vor fi toți domnii, crăiescul guvernii, boierii cei de frunte, căpitaniii cei mari, județii crăiești ai secuilor și ai sasilor și toți judecătorii, și cei besericești și cei mirănești, dacă vă veți jălui înaintea lor că sînteți vătămați în mai sus-zisa scutința voastră și veți cere ajutor de la dinșii, a vă face dreptate, tocma ca și la alți binecredincioși fii ai s. maicei Beserici, carii au aceeași scutință. Și, de nu vă vor face dreptate și despre aceea ne veți înștiința pre noi și pre următorii noștri, vom lucra ca timpuriu să se lecuiască o răutate așa de apriată și cu mai aspră mină. Dat în curtea cea beneficiată a comendei noastre din Mailberga Vienei, în 2 iunie din anul Domnului 1698. Leopold Colonici, arhiepup Strigonului.“

Ortul și progresul neamurilor din Dachia, după ce a adus înaintea rezoluția împărătească cea mai sus-zisă, așa grăiește: „Întru acesta chip isprăvindu-se lucrurile în Austria, în mai mare primejdie au venit românii în Ardeal, pentru că murind (mitropolitul) Theofil, în luna lui iulie, se putea gîndi că din toată unirea, nemica se va alege, pentru goanele ce le făceau eriticii asupra preoților celor românești, ci Pavel Baranii atîta a lucrat, de pre Athanasie, următorul lui Theofil, carele nu mult gîndea cu unirea, la aceea l-a adus, de el încă a primit unirea, și punturile întipărite, pentru mař mare tărime

le-a pecetluit cu pecetea mănăstirei din Bălgrad, în 7 iulie din anul 1698.¹

Iară Samoil Clain de Sad scrie: „Mai înainte de a se vesti rezoluția împăratului și diplomatul lui Colonic prin țeară, mitropolitul Theofil a murit și în locul lui s-a ales Athanasie, nemeș din Ciugúd de lângă Bălgrad, carele mergind în București s-a sfințit episcop de mitropolitul de-acolo și cu formoase daruri, adevă cu haine, scule și cărți besericești dăruit de Constantin Brâncovan, s-a întors în Ardeal.“

Ci Betlen Micloș zice: „Murind vlădicul cel românesc (Theofil), pre acest de-acum, carele fiind încă tinerel, atunci învăța gramatica în școala cea calvinească de la Bălgrad, feciorul preotului românesc din Băbilna, pentru galbinii ce-i dăruise tată-său împrumut lui Nalaghi Iștvan, din carii galbini partea, cea mai mare încă guvernatorul i-a luat, respectul acestor doi domni l-a făcut vlădic, cu numele nu știu al cui, pe carele Raț Iștvan cel din vestit hoț românesc făcut păpistaș, l-a dus la Viena și acolo în beserica de la mănăstirea S. Anei l-a făcut adevărat catolic vlădic.“

Bod Peter încă scrie: „Pe vremea aceasta au început romano-catolicii a înduleci și a trage cătră sine pe românii din Ardeal, de la unirea cu calvinii; pentru că mai de la urzirea reformației, românii din țeara aceasta în lucrurile cele de credință au fost uniți cu calvinii, precum arată scrisorile despre aceea, și vlădicii cei românești erau supuși superintendenților celor calvinești și, dacă aveau vreo nevoie, de la dînșii cereau sfat și ajutor și la ascultarea de ei obicinuisă a se lega cu darea de mină și cu jurămint. Athanasie încă nu numai a jurat lui Vesprémi Iștvan, superintendentului celui calvinesc, înaintea unor oameni, în anul 1698, că-i va fi supus, ci și aceea încă o a adăogat că, de ar trebui numai cu toiagul să iasă din țeară, încă nu-și va călca jurămintul. Tătuși, cu puțin după aceea prin făgăduințe la atita s-a adus, de s-a

¹ Actul românesc pentru unirea cu biserica romană a fost semnat la 7 octombrie 1698.

lăsat de calvini și stringînd săbor mare la Bălgrad, supt gloabă de 64 de florinți, carele dintre preoții românești n-ar veni, și acolo s-au cetit poruncile împărătești și despre vlădicul și despre unire și despre altele, care puțini înțelegîndu-le dintre preoții românești, gindeau că ei, fără de știrea lor, toți s-au boierit. Ci după ce au văzut cu vreme că tot întru același stat au rămas, au început a se lepăda de unire și a pofti preoți neuniți carii să le slujească. Pentru care apoi multe baiuri și nevoi au avut, pentru că acelora nici prunci li se botezau nici morții li se îngropau, pînă ce mai pre urmă și-au pus procător și plenipotențiar pre oarecare nemeș, anume Naghiségghi Gabor, carele se făcuse de legea grecească din lătin, ca să le aibă de grijă.“

Din cuvintele acestea ale lui Petru Bod, lezne poți vedea la cît adusesse calvinii pe bieții români din Ardeal. Mitropolitul Valahiei, carele a sfințit pe mitropolitul Athanasie, s-a numit Theodosie, și Naghiseghi Gabor a fost mai nainte secretar la mitropolitul Theofil, precum se va arăta la anul 1701.

Anul 1699 ...Diplomatul ce l-a fost dat cardinalul Colonic, în anul trecut, împăratul Leopold I așa l-a întărit în anul de-acum, pentru românii din Ardeal și din Ungaria:¹

„Noi, Leopold, din mila lui Dumnezeu ales împăratul romanilor pururea avgust și al Germaniei, Ungariei, Boheimiei, Dalmației, Croației, Slavoniei ș.c. crai, arhiduxul Austriei, duxul Burgundiei, Brabantiei, Stiriei, Carinthiei, Carnioliei, marhionul Moraviei, duxul Lucemburgei și al Silesiei-de-Sus și de-Gios, al Verthembergei și al Thecei, prințul Șveviei, comitul Habsburgului, al Tirolului, al Ferretului, al Ciburgului și al Goriției ș.c. Facem pomenire înștiințînd pe toți cărora se cuvine a ști, prin rîndul acestora,

¹ Actul reprodus de Șincai sub numele de Prima diplomă leopoldină (16.III.1699).

cum că noi, fiindcă scutița besericească, carea o au besericile și fețele besericești cu lucrurile lor, prin legea dumnezeiască și omenească și mai ales în apostolicească oblăduirea noastră, a Ungariei și a țărilor și a ținuturilor ei împreunate și adăugate, prin milostive privilegiurile de fericită pomenire răposăților crailor, predecesorilor noștri și prin orinduelile țerei este întărită, aceeași a o ținea și a o apăra, ca unii carii între toți craii creștinești, singuri avem prerogativă de crai apostolicesc, cu cuviință socotim a fi și drept lucr. se vede a fi ca aceia pe carii aceeași credință și dragoste întru aceeași s. catholicești beserici unință i-a împreunat și ca pre aceeași s. maici ascultători fii întru același sin îi ține și mai pre urmă supt același cap ca pe niște mădulări ale unui trup îi hrănește și face vrednici de toate cădintele dumnezeiești și omenești, de cădintă sa să nu se lipsească.

Iară fiind că nouă cu adevăr ni s-a spus că românii, grecii și rușii, carii pîn-acum erau shismatici, luminîndu-i Duhul Sint, în mai multe părți ale țărilor noastre, Ungariei, Croației și Slayoniei, precum și în Ardeal și prin părțile lui împreunate, au început a se înturna la unire și în sinul Besericei Romei și toate acele a le primi, a le mărturisi și a le crede, care le primește, le mărturisește și le crede s. maica Beserica romano-catholică, și anume puncturile cele patru, în care pîn-acum mai cu samă nu se năvăveau: 1. Cum că patriarhul Romei este capul de obște al Besericei ceii prin toată lumea lățite. 2. Cum că pinea azimă este destulă materie a cinei Domnului sau a misterului evharistiei. 3. Cum că afară de cer, lăcașul sfinților, și de iad, temnița osîndiților, se dă al treilea loc, în care se țin sufletele cele nu cu totul curate, de se curățesc. 4. Cum că Duhul S. a treia față din Troiță, purcede de la Tatăl și de la Fiul.

Noi, drept aceea, vrînd să răspundem rivnitoarei detorinței craiului apostolicesc din plinirea puterei noastre ceii crăiești, prin acestea milostivește am voit să orînduim ca și besericile și fețele besericești și lucrurile celor de legea grecească, ce sint uniți cu s. Beserica Romei, în numitele mai sus

țeri, Ungaria, Croația și Slavonia, precum și în Ardeal și în părțile lui împreunate, aceeași scutință besericească să o aibă, care se cunosc besericile, fețele besericești și lucrurile binecredincioșilor celor de legea lătinească a o avea, după sintele canoane și după privilegiurile oblăduitorilor pămîntești.

Pentru carea noi și mai încolo, supt grea minia noastră cea crăiască, cu de-adinsul și tare poruncim ca, după vestirea cea mai în gios pusă a acestora, nimenea, de orice stat, avtoritate, vrednicie, prerogativă și putere va fi, să îndrăznească a se improtivi mai sus zisei scutinței aceștia a uniților de legea grecească, ai avea sau într-ascuns, supt orice pretext nici pentru că mai nainte de a se uni a fost obicei, nici să cuteze cineva pe preoții românești cei cu Beserica Romei uniți a-i mîna ca pe iobagi la róbote și la lucru sau a-i sili la dări iobăgești, încă nici supt titl de cinste, nici să cuteze neștine a-i prinde, cu mult mai puțin a-i goni și a-i lipsi de loc, de folos sau de parohie, pentru unire, tocma supt acelea pedepsi despre partea judecătorilor și besericești și mirănești și a noastră, de va fi lipsă, cu carea se pedepsesc cei ce vatămă scutința besericească a binecredincioșilor de legea lătinească, după legi și după obicei.

Și vă poruncim prin acestea tuturor credincioșilor noștri, prelaților, boierilor de frunte, nobililor, judecătorilor și celor besericești și celor mirenești și tuturor staturilor și cetelor din mai sus-zisele țerile noastre și din Ardeal și tuturor celorlalți supușilor noștri, carii veți avea știrea acestora, celor de-acum și celor ce veți fi de-acî înainte, iară mai virtos generarilor, hodnogilor și tuturor deregătorilor de oaste, măcar unde sînteți și veți fi, ca să fiți detori a asculta pe mai adeseori numiții uniți de legea grecească, dacă se vor jălui vouă că sînt vatămați în scutința lor, și a-i apăra împotriva tuturor acelora carii vor călca privilegiul acesta, dacă vor năzui la ajutorul vostru.

Care acum mai sus zise toate și pre lîngă acelea și acest chesaro-crăiesc diplomat și poruncă a noastră, milostivește

vrem și poruncim ca prin ispravnicii cei mari și cei mici (*supremi et vicecomites*) și judecătorii nobililor în toate comitaturile Ungariei, Croației și Slavoniei precum și într-ale Ardealului, așîderea prin căpitanii cei mari și județii crăiești în toate Scaunele secuienești și săsești, în care lăcuiesc uniți de legea grecească, în adunările voastre să se vestească, ca să vină la auzul tuturor acelora carii trebuie să le știe. Iară de cumva vreunii cu sumeață îndrăznire s-ar arăta împrotivitori acestora, să fiți detori a ne înștiința pe noi, ca, de va fi op, unei răuteți așa de apriate și cu mai aspră mină timpuriu să i se pună leac. Așadară almintrelea a lucra nime-nă dintre credincioșii noștri să îndrăznească.

Afară de acestea poruncim ca celor ce vor fi luate de pre acestea cărți, fie ori scrise cu mîna, ori tipărite, dacă vor fi iscălite de vreo față besericească în deregătorie pusă sau de vreun notar public, tocma aceeași credință să li se dea, ca cum înseși acestea în original s-ar arăta, care după ce se vor ceti, voim ca totdeauna să se dea înapoi celui ce le-a arătat. Cu virtutea și mărturia acestora, care le-am întărit cu acățată înduplecată pecetea noastră cea secretă, cu carea ne folosim ca craiul Ungariei. Date prin minile credinciosului nostru, nouă adevărat iubitului preacinstiutului în Hs. părintelui domnului Leopold Colonic, preot-cardinalului s. Bescricei Romei, de titlul S. Ieronim din Iliric, arhiepiscopului mitropoliei Strigonului, ispravnicului de pururea al aceluiasi loc și comitat, primatului Ungariei, născut solului apostolicesc celui mai mare și secretar-cancelarului și consilierului nostru dinlăuntru, în cetatea noastră, Viena Austriei, în 16 februarie, la anul Domnului 1699, al oblăduirii noastre preste romani 42, preste unguri ș.c. 44, preste bohemi 43, Leopold, c.m.s.

Leopold cardinalul a Colonic, arhiepul Strigonului, c.m.s.
C. Samoil Calnoch, c.m.s. etc."

Diplomatul acesta l-am scris din original-transumtul capitulului din Bălgrad și s-a vestit în 8 septemvrie din

anul 1699, în seimul de la Bălgrad, prin protonotarul Ioan Șaroși, fără vreo împotrivire și împiedecare a cuiva. Iară tu, cetitorule! înseamnă că diplomatul acesta tocma întru aceea zi s-a dat, în carea s-a iscălit, s-a întărit și pacea de la Carloviț, prin împăratul Leopold I și că foarte tare s-au rănit dușmanii neamului românesc printr-însul și prin alt diplomat, ce s-a dat din coșteiu! Ebesdórf, în 5 septembrie 1699, iscălit de împăratul Leopold I, de comitul Samoil Calnochi și de consiliarul Benedict Henter. În diplomatul acesta cinci lucruri se orînduiesc: 1. Ca fieștecarii poporeni cvarta sau a patra parte din dijmă să o dea parohilor săi și nu acatolicilor, prin care se surpau luteranii sau sasii. 2. Ca la deregătoriile ce se întăresc prin împărăție, totdeauna trei fețe să se pună, dintre care una să fie catolică. 3. Ca în cetăți, orașe și comunități, după proporție să se pună deregători dintre catolici. În punctul acesta ca și în celelalte prea mult s-au ajutat lătinii prin noi, uniții, numai de ne-ar fi mulțemit uniților sau de ne-ar mulțemi și în timpul de-acum! 4. Ca acatolicii și mai ales calvinii, carii stăpîneau mai înainte, în nemica să întreaacă pe catolici. 5. Ca catolicii singuri să aibă pe mîna sa o pecete a țerei și toate arhivurile să le păzească și ei, după proporție; pentru că proporția, numărînd și pre uniți, cu mult mai mare era. Ci noi, românii, de vom lua afară clerul cel unit, carele încă mai numai atîta se socotește, cît a cincea roată la car, ce folos am avut sau avem din toate acéstea? De vrei a înțelege și mai apriat lucrurile acestea, cetește pe Cerei Mihai.

Detunați fiind prin diplomaturile cele mai sus aduse, ardelenii cei ce nu voiau binele neamului românesc, crăiescul guvernii următoarea rînduială o făcînd din împreună voința staturilor și a cetelor ardelenesti, ca: „1. Prin principatul Ardealului, în satele cele românești, de vor fi cît de mari, să nu se pună mai mulți preoți de doi, iară în satele cele mai mici, numai cîte un preot, pentru slujba celor dumnezeiești; drept aceea nici trebuie să fie mai mulți. 2. Vlădicului românesc să nu-i fie slobod a hirotoni pe fețele cele nevrednice de

preoție, și cu mult mai puțin pentru bani, ci numai pre aceia să-i hirotonească, carii se vor cerca mai nainte și se vor afla vrednici. Iară examenul sau cercarea să nu se facă numai înaintea preoților românești, ci înaintea și a altor preoți, adegă de aceeași lege cu carea vor vrea să se unească, și pe preoții aceștia îi va numi și trimite la cercare beserica sau epul religiei aceia, cu carea vor fi uniți; dară numărul preoților românești nici așa să se înmulțească mai mult decît va fi op. 3. Drept aceea oricine voiește să se primească în cler, fiindcă românii acum nu au vreo școală, învețe și se procopsească în școala religiei aceia cu carea s-a unit, almintrelea să nu se primească la preoție. 4. Iară preoții aceia, carii nu slujesc și n-au moșiile sale, să fie slobode și să le poată moșteni fără de butul domnilor pămîntești și al altora, pînă cînd își vor căpăta parohie, să nu lăcuiască în sate, ci în mănăstire. 5. Preste tot, precum preoții de alte religii, scoțindu-se afară numai pămînturile ce se țin de eclésiă, din celealalte, de cumva le lucră, sînt detori a da dijmă domnilor pămîntești și alte biruri, de nu li se iartă, și a supurta toate greutatețile, ce se cuvin moșiilor și pămînturilor acelora, așa și preoții românești mai mare slobozenie și scutintă să nu poftască, pentru că înălțatul împărat încă nu le-a dat lor mai mare slobozenie și scutintă de cum au după legile țerei preoții religiilor acelora, cu carii s-au unit românii. 6. Fiindcă mirenilor încă nu le este slobod a bate pe cineva, și fieștecare, după măsura faptei ceii rele, are pedeapsa sa rînduită în legi și în obicinuințe, așa și pentru faptele cele rele ale preoților, după legile țerei este scaun și judecată, preoții cei românești încă acela scaun și judecată să aibă, care îl are legea sau religia aceea cu carea se vor uni și în ce chip și unde trebuie a căuta pentru vreo faptă rea pe preotul religiei aceia, acolo trebuie a căuta și așa trebuie a judeca și pe preotul cel românesc, după *Aprobate*, partea 1, tit. 5, artic. 5. Iară aceia dintre preoții românești, carii nu se vor uni cu vreo religie din cele primite, ci vor rămînea ca mai nainte, să se judece cum s-au judecat mai de demult. 7. Încît este pentru afurisanii, se

dojenește vlădica cel românesc ca de la unele necuviințe ca acelea să se înfrine și preoților românești încă să nu îngăduiască să facă de acelea, ci precum lucră religia cu carea se vor uni, cînd afurisește pe cineva, așa să lucre și ei. Dat în Bălgrad din crăiescul guberniu, în 26 septemvrie din anul 1699, prin mine, Nicolae Betlen, cancelarul Ardealului.”

Rezoluția aceasta a guberniului din Ardeal n-a plăcut mitropolitului Athanasie și clerului românesc, drept aceea acum deodată cu această scrisoare i s-au pus improprie: „Noi, cei mai gios iscăliți, uniți cu catolică Biserica Romei, carii sintem de legea grecească, episcopul și protopopii (românești din Ardeal), cu această scrisoare facem știre tuturor, căroră se cuvine, și mai ales înălțatului crăiescului guberniu și staturilor din Ardeal, celor de-acum și celor viitori, cum că noi de bună voie, nesiliți, și din inimă am primit preamiliostiv decretul preainălțatului împărat din anul 1698, aprilie 14. Încă și preamiliostivul diplomat din anul curgător, care s-a dat în 16 februarie, încă și alt nou decret al preainălțatului împărat dintru aceștiași an și din 26 februarie trimis înălțatului crăiesc guberniu. Iară fiindcă decretul, anatomia și articuliile cei cu numele crăiescului guberniu și cu al cinstitelor staturi trimiși la noi, carii nu numai a preainălțatului împărat, ci și a religiei catolice volnicie o vatămă, și mădulările eii le grozevesc și le calcă, noi întru toate, acelora tare și în comun contradicăluim și pre alți cercători și ispititori nu cunoaștem, nici primim, fără numai de se vor trimite de la preainălțatul împărat și craiul apostolicesc și de la eminentisimul cardinal, arhiepiscopul Strigoniului, primatul Ungariei și cel mai mare păstor al bisericilor din țerile de supt Coroana Ungariei, pe carii nu numai îi vom cunoaște, ci și cu cinste și dragoste îi vom primi. Afară de acestea, tudumănim supt jurămintul ce l-am făcut despre aceasta, că noi nu vrem să ne lăsăm de unirea ce o am făcut cu Biserica romano-catolică, nici ne vom lipi de vreo religie, care se împrotivește religiei romano-catolice, întru a căroră mai mare tărime, pecetluim acestea cu pecetea săborului

mare, în Bălgrad, în 30 septembrie din anul 1699. Noi, episcopul și tot săborul românilor din Ardeal." Ce a urmat după acestea, se va arăta la anul viitor.

Anul 1700 ...Acum mă întorc iarăși la românii din Ardeal și la cei din Țeara Ungurească. Guberniul și staturile ardele-nești atîta au lucrat la împăratul, de, în anul de-acum, a trimis diplomatul acesta: „Leopold, din mila lui Dumnezeu ales împăratul romanilor, pururea avgust ș.c. Luminaților, vederoșilor, măriților, generoșilor, egrégiilor și luătorilor de samă iubiți credincioși! Fără de îndoială vă veți aduce aminte de rezoluția noastră cea din 14 aprilie al anului 1698 dată și în 6 avgust din anul 1699 iarășuită, cu carea într-adins am poruncit ca românilor celor de legea grecească, slobod să le fie a se uni cu măcar carea din cele patru religii primite în Ardeal sau să rămînă în religia în carea au fost pîn-acum; adevărat așa ca acelea privilegiuri să le aibă, care le are religia aceea cu carea se vor uni. Ci, fiindcă cu neplăcere înțelegem cum că nu numai se lucră împotriva prea milostivei rezoluției aceștia, ci încă unii carii iubesc răsvrătirea și turburarea odihnei ceii de obște, îndrăznesc a birfi că scopul nostru este ca numiții români să se silească la unirea cu religia cea catolică, drept aceea milostivește voim a vă tilcui vouă voia, cugetul și scopul nostru, cum că numiții români au toată slobozenia de a se uni cu măcar carea din cele patru primite religii din Ardeal, sau de a rămînea în starea de-acum, avînd privilegiurile religiei cu carea se vor uni sau rămînînd pre lingă privilegiurile care le au acum românii. Însă așa ca nimenea să îndrăznească, supt grea minia noastră, pe numiții români a-i turbura în slobozenia lor aceasta sau cît mai puțin a-i îngreua. Ba, ce e mai mult, cei ce se vor împotrivi orînduielei aceștia, la jalba celor vătămăți să se pedepscască, și vătămăților cuvioasă facere destul și dreptate să li se facă. Pentru că voim ca toți să poată cu odihnă trăi în religia lor, după diplomatul nostru cel crăiesc. Drept aceea vouă de nou prea

milostivește și într-adins vă poruncum ca, fără de zăbavă, nu numai să vestiți tilcuirea aceasta rezoluției noastre prin toată țeara, ci ca niște rivnitori și credincioși consiliari ai noștri, într-aceea să vă siliți ca zisa tilcuire, de toți să se țină și voi încă să o țineți. Mai încolo chesaro-crăiasca noastră grație vouă prea milostivește o întărim. Dat în cetatea noastră. Viena Austriei, în 12 dechemvrie din anul 1700, la anul oblăduirei noastre a romanilor 40, Ungariei 47, iară a Boheimiei 46.

Leopold, c.m.s.

Julie Frideric, comitul Buceleus, c.m.s.
la propria poruncă a chesaro-crăieștei maiestăți,
Ioan Theodor a Vicemberg., c.m.s."

Despre diplomatul acesta așa scrie Cerei Mihai: „Mai multe încă au făcut păpistașii din Ardeal, că iezuviții pre-as-cuns atita au imblat pre lingă Athanasie, vlădicul cel românesc, pină ce l-au înșelat, de și el și preoții cei românești din Ardeal s-au unit cu păpistașii, făgăduind vlădicului multă cinste și mergere înainte, iară preoților că se vor mintui de iobăgie, de darurile ce le da pre an domnilor pămîntești și de dijme și ca să nu se facă vreo răscoală pentru aceea în țeară, de la împăratul și de la cardinalul-Colonici au adus paténturi ca să aibă volnicie preoții cei românești a se uni cu măcar carea religie și să aibă privilegiurile religiei aceia cu earea se vor uni. Și comisari încă s-au rînduit din fieștecare religie cite unul, ca în toate scaunele să adune pe preoți și pe nume să-i scrie, care preot cu carea religie vrea să se unească. Ci aceasta încă numai înșelăciune a fost, pentru că pe preoții aceia carii vreau să se unească cu calvinii, vlădicul, din îndemnul iezuviților, i-a prins cu nemții, pe carii i-a trimis pe casele lor și mult i-a chinuit; cum s-a întîmplat unor preoți din comitatul Hinedorei, pentru carii destul au tudumănit domnii calvinești și mai virtos Betlen Micloș, dară nemica au folosit. Pentru că, măcar că împăratul, cum s-a zis mai sus, trimisese patent, dară în taină a scris cu mina

sa și supt pecetea cea sîcietă generarului Rabutin ca să nu gindească cu patentul cel mai dinainte, că numai silit de religiile acatolice din Ardeal l-a dat, ci din toată puterea lui să se nevoiască ca preoții cei românești, nu cu alta, fără numai cu religia cea catolică să se unească; pentru aceea generarul Rabutin nici a putut lucra almintrelea. Cartea aceasta carea și astăzi puținii o știu în Ardeal, generarul Rabutin întorcîndu-o pe lătinie o a dat în taină domnului Ștefan Apor și pe mina mea așa a venit, că toate cărțile lui Ștefan Apor stau la mine și cetîndu-o m-am minunat la cite au adus pre împăratul cel blind ministrii cei răi.“

Așa scrie Cerei Mihai, ci tu adu-ți aminte că acesta a fost unul dintre calvinii cei mai tari în religia lor.

Toema pre aceea zi cînd s-a dat diplomatul aci mai sus adus, s-a adunat săborul românesc la Bălgrad, bag-samă din înștiințarea iezuviților, că almintrelea n-a putut să fie, și a dat scrisoarea aceasta: „Noi, cei mai gios iscăliți, episcopul, protopopii și tot clerul besericei românești din Ardeal, facem înștiințare tuturor căroră se cuvine, iară mai virtos cînstitelor staturilor Țerei Ardealului, cum că noi, socotînd nestătornicia vieței omenеști și nemurirea sufletului, de care mai mare grijă trebuie să avem, slobozi, de bună voie și porniți de Duhul Sînt ne-am unit cu Beserica romano-catolică, și prin rîndul acestora ne mărturisim a fi mădulările eii, toate primindu-le, mărturisindu-le și crezîndu-le, cite le primește, le mărturisește și le crede dînsa, și mai ales acele patru puncturi, în care ne vedeam pîn-acum a fi osebiți și care și în preamilostivul decretul și diplomatul preanălțatului împărat și al eminentisimului arhiepiscop ni se dau înainte. Drept aceea toema cu acelea cădînte și privilegiuri vrem să ne folosim și noi de-aci înainte, după mai sus-zisul decretul preanălțatului împărat și al eminentisimului arhiepiscop, ca niște mădulări ale Besericei romano-catolice, cu care se folosesc binecredincioșii cei de legea lătinească, după ss. canoane și după privilegiurile de fericității răposați craii Ungariei lor date. Întru a căriia mai mare credință și tărie, acest mani-

fest al nostru îl întărim cu pecețile și a mănăstirei noastre din Bălgrad și cu ale noastre și ne iscălim, în Bălgrad, în 12 dechemvrie din anul 1700.“

... Icoana Maicei Prea Curate încă pre acestea vremi s-a dus din Mănăstirea Niculei de lângă Gherla la Cluj, în beserica iezuviților pentru că serie Samoil Clain de Sad: „La anul 1699, în Mănăstirea Niculei, lângă Gherla, a plins icoana Născătoarei de Dumnezeu, carea iezuviții din Cluj o au luat și o au dus la Viena, de-unde după ce prin vălătuire și prin bună cercare s-a arătat a fi minunată, s-a adus iarăși în Ardeal și s-a pus în beserica iezuviților din Cluj, unde și astăzi este și cu mare evlavie se cinstește.“

Anul 1701 ...Despre românii din Ardeal acestea le înseamnă: „După ce s-au isprăvit acelea, care le-am scris despre dînșii la anul mai de curind trecut, dușmanii lor, acatolicii din Ardeal și grecii, neamul cel primejdios românilor, precum îi numește Delchiaro, iară, mai ales Dositheï, patriarhul Ierusalimului, și el grec fiind, carele venise în Ardeal, la Brașău, cît să ceară milă de la creștini, cît să-și vîndă indulgențiile sau iertările de păcate, de care și tatăl meu, Ioan Șincai își cumpăraseră una, cu 40 de lei, ca să i se pună pe piept, cînd se va astruca, dară eu n-am lăsat să i se pună, bine știind că darul lui Dumnezeu nu se poate vinde pe bani, acatolicii, zic grecii și mai virtos numitul Dositheï, atîta au desmintat pe românii cei din Țeara Birsei și de la Hațeg, de s-au lăsat de unire, dară cei de la Hațeg iarăși s-au întors la dînsa prin dojănirea mitropolitului Athanasie, ei cei din Țeara Birsei au rămas prîlostiți și multă gîlceavă au făcut, cum se va arăta de aci-înainte. Acestea văzîndu-le mitropolitul Athanasie, a scris lui Dositheï să încete de la învrăjbirea românilor sau să iasă din țeară. dară el necum să fie încetat, ei încă a birfit înaintea nîrodului că Athanasie prin unire și-a pierdut darul arhieriei, pentru care birfeală Athanasie a scris și la împărăție și la patriarhul din Țarigrad, carele i-a

răspuns că Dosithei numai în Palestina are putere de patriarh, iară nu și preste Dunăre; apoi de la împărăție a venit poruncă ca Dosithei să se scoată din Ardeal, carea poruncă înțelegându-o Dosithei o a luat pe picior și a trecut în Țeara Muntenească, de-unde și venise, cum am auzit din tatăl meu cel mai sus numit¹.

Ortul și progresul neamurilor din Ardeal zice că mitropolitul Athanasie, în anul trecut, 1700, a mers în Viena, dară eu țin cu Samoil Clain de Sad și cu alții, și zic că în anul de-acum 1701, a mers, unde a dobândit diplomatul acesta: „Noi, Leopold, din mila lui Dumnezeu ales împăratul românilor ș.c., facem pomenire prin acestea înștiințind pe toți cărora se cuvine a ști, cum că noi, după grija carea o avem de păstoria sufletelor credincioșilor noștri supuși, socotind osebite și foarte mari meriturile sau vredniciile și talantul credinciosului nostru Athanasie, episcopului celui de legea grecească prin Ardeal și prin părțile lui împreunate, încă și învățătura și procopseala lui și cea tuturor plăcută și credincioasă viața, năravurile și alte virtuțile lui, cu care cum că este el de la cel preanalt împodobit, din osebită spunerea consilierilor noștri celor mari am cunoscut. Drept aceea am socotit ca pre același episcop, ca pre o persoană cuvioasă, vrednică, și nouă bine plăcută în episcopul neamului celui românesc din Ardeal și din părțile lui împreunate și în mai mare prelatul și păstorul mai sus-zisului poporului

¹ Șincai prezintă foarte sumar reacția în fața actului de unire cu Biserica Romei. Au luat atitudine Teodosie, mitropolitul Țării Românești, patriarhul Dositei al Ierusalimului, patriarhul calinic al Constantinopolului, care l-au afurisit pe Athanasie. Conducătorii politici din Țara Românească s-au opus și ei unirii. Cea mai viguroasă opoziție a venit din partea poporului român din Transilvania: brașovenii, făgărașenii, sibienii, hunedoreni etc. au cerut ajutor mitropolitului Teodosie, lui Constantin Brincoveanu, stolnicului Constantin Cantacuzino și spătarului Mihai Cantacuzino. Poporul arăta că pentru „nemisugul“ popilor ei nu vor să se lepede de credință lor. Fără să înțeleagă avantajele în perspectivă pe care le-ar fi adus unirea pe plan politic și cultural, poporul român din Transilvania își dădea seama că prin unire se rupea de restul poporului român și de ortodoxism.

românesc, carele este acum fără de episcop, pentru moartea și răposarea cinstului odineoară Theofil, episcopului celui mai de pre urmă, după cădînța patronatului nostru celui crăiesc, care preste toți o avem în împărțirea tuturor deregătoriilor și veniturilor celor besericești din Țeara Ardealului și părțile ei împreunate; pre obiceiul cel bun al fericților crailor, predecesorilor noștri celor ungurești, să-l primim, numim și alegem și preste aceasta să-l vestim consiliarul nostru, dindu-i vlădicia aceea cu toate cădînțele, folosurile și veniturile, ori cu ce nume se numesc, ce se țin de dinsa cu dreptul și de demult; apoi, în vlădicie să se înștălăluiască de tezaurariatul nostru cel din Ardeal. Ba îl primim, numim, alegem, prezentăm și dăm vlădic și ce e mai mult, din dragostea ce o avem cătră dînsul, cu lanț de aur, de care este cruce acățată și cu chesaro-crăiasca icoana noastră iarăș în aur vărsată, pentru mai mare cînstea și lauda lui și a tot neamului românesc îl împodobim și cînstim, ca acestea, de la un vlădic la altul să meargă; ci așa, ca același și preasfințitului patriarhului Romei și nouă și arhiepiscopului de la Strigon și următorilor lui să fie supus în cele drepte și cuviincioase și în toate trebile credincios și de-aci înainte și el și următorii lui, ba și toți preoții de aceeași lege, adecă carii vor vrea să fie vlădici și să aibă alte folosuri, să fie detori a mărturisi credința cea adevărată și donațiile nu de la altul, fără numai de la noi și de la craiul apostolicesc a le cere ca să se dea prin cancelăria noastră cea ardelenască și le vor dobîndi prin mărturia și puterea acestor cărți. Dat în cetatea noastră, Viena Austriei, în 19 martie din anul Domnului 1701, iară al oblăduirii noastre, a romanilor 43, a Ungariei 46, a Bohemiei 45.

Leopold, c.m.s.

Comitul Samoil Cálnochi, c.m.s.

Ioan Fiat, c.m.s.“

După ce s-a înturnat vlădicul Athanasie de la Viena, așa scrie Betlen Micloș despre dînsul: „După aceea, în anul 1701,

Apor Istvan a făcut de vlădicul Athanasie a chemat la săborul mare în Bălgrad, ca pre o mie și două sute de preoți românești, supt gloabă de 60 de florinți și acolo cu într-aurite haine beseri-cești și cu mitră îmbrăcându-l, în casa lui Apor, însuși Apor cu mare litie și cu rădvanul său l-a dus la beserica cea românească de l-a pus episcop, ba, cum se fălea Apor, arhiepiscop (măcar că aceste două nume sint numai nebunie), cu titlul de *illustrissimus ac reverendissimus*, adică, *prea luminat și prea cinstit*, și cu pedagogul sau eforul paterul iezuvitul Sûniog. Mare pompă a fost. Mulțimea cea mare a preoților românești ca niște berbeci negri unii mergeau înainte, alții pre de laturi, alții din dărăpt; mulți mergeau plingînd și unii dintre dinșii ziceau: «Acum seceră orzul, dară după orz vor secera și griul». Cu hinteauă sau rădvane mergeau comitul Séean, tot statul romano-catolic din Ardeal, preoții cei lăti-nești, iezuviții Chemeni Ianoș, Betlen Sámuel și unii, dară foarte puțini, dintre calvinii cei mai de frunte, carii apoi cînd i-am înfruntat eu, cu aceea se mintuiau, că Apor le-a zis că guvernatorul încă va merge. Cu aceea nădejde a și făcut Apor de litia a mers la beserică pre dinaintea ușei casei gubernatorului cei de către beserică; dară s-a înșelat, că gubernato-rul, măcar că poruncise să prindă caii (precum spuneau șerbii mei), n-a mers, așa grăind către Apor cel ce îl aștepta: n-am văzut porunca împăratului despre aceasta. Așa s-a dus Apor frecîndu-și capul cu litia pe poarta lui Sint Mihai sau a tem-niței către beserica cea românească.

Vlădicul acesta atita s-a mărit după acestea, de de la boierii cu moșii încă pofta să-i zică: *măria-ta*, și nu primea scrisorile de la cancelărie, de nu-i scria *illustrissimus*, fără numai de silă. Preste crîșma guberniului încă ținea crîșmă de vin și și-a făcut berărie. Cît năcăz am avut eu pentru dînsul, numai Dumnezeu știe. Cînd era adunat tot guberniul, gubernătorul (Gheorghe Banfi) cu vorba, toate le făcea asupra lui, adică: îi trăgea gios țighiriul, îi spărgea buțile și îi strica berăria, pînă ce o dată prin guberniu a chemat pe Naghiseghi Gabor cu toată compagnia lui din Cluj, că el să facă aceasta.

No, acum te ține, vlădicule! Dară din toate acestea fu o nemica mare. De altă parte, cînd era rîndul meu să fiu la guberniul cel subștitut, nu înceta a mă îndemna se lucrez mai aspru, ci eu n-am putut a lua toată pizma asupra mea, fără am pus în preajma mănăstirei haiduci, carii să iea vinul de la cei ce-l vor căra și să le fringă vasele, dară mai încolo n-am cutezat a păși, temîndu-mă ca nu cumvă să meargă nemți din cetate întru ajutorul mănăstirei și haiducii încă să se pună în primejdie. Așa pierdu guberniul crîsmăritul din Bălgrad.

Cînd s-a făcut înștalația vlădicului Athanasie, unii dintre greci adevărat au tudumănit împotriva unirei, dară bieții români și preoții n-au cutezat, ci după vreo cîteva luni au început a pofti ca în beserica cea mai mică din Bălgrad să le slujească preoți neuniți, după obiceiul cel mai de demult ș.c. Eu știu ce au poftit, dară vlădicul cu iezuvitul, pedagogul său, nemica au plinit, ba nici morții acelora i-au îngropat. Pentru caro lucru, aceia s-au supărat, s-au vorbit laolaltă, s-au jurat, și pre un Naghiseghi Gabor (dară nu cel din Cluj), care era nobil sărac, almintrelea om învățat și din păpistaș se făcuse român, l-au pus curător, ca să le imble de treabă la guberniu, la țeară, și la măcar cine, că ei afară de obiceiurile cele mai de demult nu poftesc alta. Mult ar fi să scriu toată istoria aceasta, drept aceea trec la cele mai de lipsă.

În anul acesta 1701, în septemvrie, trebuind eu să fiu în guberniul cel subștitut cu soțul meu, Toróțcai Mihai, m-am dus la Bălgrad unde veni la mine Nalagi Istvan, carele atunci își plinise vremea la guberniu, și foarte pe scurt îmi spuse treaba românilor. Atunci, iată sosi și Naghiseghi cu plinipotenția și cu soții săi și cu o instanție îndireptată la guberniu. Eu văzui și auzii că jalba este vrednică de luat în sus, dară fiind că necum un lucru așa de mare, ce se ține de obște și de un neam și de o religie, ci nici mai mic, ce este între persoane, se poate lua și îndrepta în guberniul cel subștitut, instanția i-o am dat înapoi și i-am zis: „În opt zile ale luni aceștia se vor strînge toți consiliarii, atunci o dați la guber-

niul întreg, iară pin-atunci fiți în liniște și cu bună nădejde“; și cu aceasta i-am slobozit. Pe ziua zisă s-a strins guberniul și nu știu, pentru că slugile gubernatorului n-au slobozit înlăuntru pe Naghiseghi, sau pentru ce? instanția o adusă înlăuntru Lúgoși Ferént, om catolic, almintrelea primit la gubernatorul, și o dede în mina gubernatorului și ieși. Gubernatorul o luă și, cum îmi pare, o ceti și o pusă dinaintea sa, nezicînd cuiva ceva despre dînsa. Adunarea guberniului a ținut patru sau cinci zile și cred, despre mine, că Naghiseghi s-a rugat de gubernatorul, dară instanția nu i s-a luat înainte, măcar că s-ar fi putut lua, de lucrurile ce am avut. Odată, fără de veste, zise gubernatorul că el trebuie să meargă, dară noi, consiliarii, să isprăvim lucrurile și instanțiile ce mai sînt, că eu, cancelarul, fără de aceea pînă la sfîrșitul lui septemvrie trebuie să rămîn înlăuntru. Ce pricină a dat a ducerei sale, nu-mi aduc aminte, dară îmi pare că s-a dus la Bérghein, la Cináde și la Sibiu. Destul că nentinzîndu-se la treaba românilor, numai s-a dus, dînd instanțiile în mina secretarului și zicînd: «Domniile-voastre cu domnul cancelar, îndreptați-le, rămîneți sinătoși!», și s-a suit în rădván. Ce pricină l-a dus, Dumnezeu știe; aceea încă nu o știu, cum s-a dus Apór, Halér István și Sas Ianoș, numai alita știu că mai pre-urmă am rămas: eu, Nalági István, Cherésteși Sámuel, Șároși Ianoș, Toroțcai Mihai, Cónrad Samuel și secretarul. Aceștia s-au adunat la sălașul meu și Naghiseghi cu alții se ruga de răspuns. Noi ne-am vorbit laolaltă și așa am judecat, că noi, numai ațiția, nu putem îndrepta treaba lui Naghiseghi... și eu i-am dat instanția îndărăpt pînă la alt guberniu sau la adunarea țerei. Așa ceialalți consiliari s-au împrăștiat și numai eu cu Toroțcai am rămas lîngă guberniul cel subștitut.

Nu după multă vreme, veni la mine Naghiseghi și-mi dede o protestație sau tudumană în scris și-mi zise și cu gura, că el, înaintea mea, ca înaintea unui cancelar tudumănește și poștește ca tudumana să i-o dau afară supt pecete împărătească. Eu, după deregătoria mea, eram detor să fac aceea,

dară pronia dumnezeiască nu m-a lăsat să o fac și nici am cetit tudumana, ci i-o am dat înapoi și i-am zis: „Este proto-notar, este capitul, înaintea acelor a obicinuit a tudumăni mai cu samă decât înaintea cancelarilor, mergi acolo de tudumănește, că tot atîta facel“; dară eu te sfătuiesc să nu te grăbești cu lucrul, că eu mă tem să nu-ți fie spre pierire rîvna aceasta. El răspunse că pentru Dumnezeu la toate este gata, încă a și muri. Apoi s-a dus la Șaroși Ianoș și de la el a luat tudumana supt pecetea împărătească spre a sa și a lui Șaroși stricare. Auzii că eclejia românească pecetlar încă își face prin oarecare argintar și nobil din Bălgrad, anume Andrei (nu Ștefan) Comáromi; chemai pe argintarul și-i zisei să nu-l facă sau de l-a făcut să nu-l dea afară, dară nu m-a ascultat și a și zăcut în temniță pentru dînsul... Trecînd luna lui septemvrie, în locul nostru la guberniu au urmat Apor și Sas Ianoș, carii cătră sfîrșitul lui octomvrie... pe Naghiseghi Gabor cu vreo cîțiva români de frunte, carii țineau cu dînsul, l-au prins și l-au trimis în Sibiu. Cei ce s-au prins mai toți erau nobili sau nemeși sau olătași.“

Cerei Mihai încă așa scrie: „Iară românii din Țeara Birsei nu vrură să fie supt vlădicul cel românesc, nici să se unească cu păpistașii, mare patron avînd pe vodă din Țeara Muntenească, a căruia voie împăratul încă nu vrea să o calce. Drept aceea au trimis soli la Bălgrad de-au vestit că ei vreu să rămînă cum au fost mai nainte, în legea grecească, și nu vreu mai mult să asculte de vlădicul, carele acum s-a păpistășit. Despre carea și tudumană au dat protonotarului Ioan Șaroși, după legile țerei, și au luat de la dînsul tudumana supt pecete împărătească; dară și Ioan Șaroși, de carele voi vorbi airilea, a plătit pentru aceea și Naghiseghi Gabor, carele era nobil român și mai nainte fusese secretar la vlădicul cel românesc, s-a prins, pentru că el scrisese tudumana și calvinul Andrei Comaromi, argintarul din Bălgrad, pentru că a făcut pecete birsenilor... s-au luat și s-au dus în Sibiu, unde multă vreme au robit sāraccii, nevinovați. Și acestea încă tot Ștefan Apor le-a pricinuit.“

Răposatul p. Samoil Clain de Sad după ce a adus diplomatul împăratului Leopold I, ce eu mai sus l-am scris, la anul de-acum încă așa scrie: „În anul acesta 1701, alt diplomat s-a ivit, cu numele împăratului Leopold, al căruia original, fiindcă nu s-a aflat după aceea, despre dinsul îndoială a fost¹; se zice că iezuviții l-ar fi făcut pentru teologul, care dintre iezuviți era lingă vlădicul românesc, ca prin diplomatul acesta, mai tare să-l întărească lingă vlădici. Și dintru aceasta vlădiciei românești, baronul Inochentie Clain și Petru Pavel Aron lepădau diplomatul acesta și nu voiau a-l cunoaște a fi ieșit de la împăratul Leopold; pentru că în donația sa, carea o a dat vlădicului Athanasie, într-aceea zi și într-acele an, în care s-a dat și diplomatul ce se numește al doilea leopoldin, pre Athanasie I îl laudă că a fost învățat și procopsit, iară într-al doilea leopoldin se zice că Athanasie I, pentru că este om nenvățat și neprocopsit, care nu știe canoanele, pentru aceea trebuie să aibă lingă sine un pater iezuvit, teolog de legea lătimească, care să fie *cauzărul auditor generalis*, adică *judecătorul mai mare în lucrurile și pricile besericești*.

Tot pre aceea vreme s-a ivit, supt numele lui Colonic, arhiepiscopului de la Strigon, o instrucție cu care să dea învățătură teologului și se spunea ce deregătorie are. După această instrucție vlădicul numai numele îl avea, iară deregătoria episcopoească o purta teologul întru atita, cît vlădicul se putea zice vicar teologului. Altă instrucție era carea se

¹ În anul 1701 Atanasie a fost numit episcop al „națiunii române”. Cu această ocazie a fost emisă cea de a doua diplomă leopoldină, la 19 martie. Această diplomă cuprindea 15 puncte. În general, a doua diplomă reproduce privilegiile pe care Curtea de la Viena le acordase preoțimii române. În plus față de prima diplomă, cea de a doua, la punctul 3, prevedea că nu numai preoții, dar și mirenii care au trecut la unire să fie socotiți între stările transilvănene, și nu tolerați, ca pînă acum, și să se bucure de drepturile pe care le prevedeau legile țării. Acest punct a fost introdus pentru a atrage cît mai mulți români la unire, deoarece pînă la această dată progresul realizat pe planul unirii religioase era cu totul neînsemnat. Acestea n-au fost aplicate însă niciodată. După ce a fost trecut prin dietă cu multă discreție, a fost trecut sub tăcere, iar originalul a dispărut.

zicea că de la Roma a venit, care de tot strîngea puterea și autoritatea vlădicului și pe iezuvitul theolog îl pune a cap mai mare și vlădicului și clerului, că vlădicului, cum rînduia aceea, nici a face visitație, nici a hirotoni, nici a pedepsi pe cei răi, nici vreo judecată a face, nici vreo rînduială în cler a face, nici slujitori a-și băga sau a-i lăsa și muta îi era slobod, fără de voia theologului, încă nici cărți scrie și a le trimite mai nainte de a le arăta theologului și nici un săbor sau sfat a face, întru care să nu fie îndreptător theologul și alte mai multe. Mult au stătut iezuviții de vlădicul Athanasie ca să iscălească instrucțiile acestea, dară vlădicul n-a vrut a le iscăli, că a cunoscut meșteșugirea iezuviților, carii cugetau să stăpînească preste cler și preste români. Așa românii mai de demult într-un chip, acum într-altul, au fost asupriți! Instrucțiile acestea amîndouă se află în *Arhivul episcopesc* la Blaj.“ Pin-aci, Samoil Clain.

Nu te mira, așadară, că Cerei Mihai, carele tocma atunci trăia și era încrezutul comitului Ștefan Apor celui ce foarte mult s-a nevoit pentru unire și pentru binele românilor, așa scrie despre vlădicul Athanasie I: „Și mergînd la Viena, de cardinalul Colonic cu foarte mare cinste s-a primit și i-a aruncat un lanț de aur în grumazi; aceasta i-a fost toată mergerea înainte. Că tocma precum lucră dracul, de caută voia omului, pînă ce îl aduce la păcat, apoi îl poartă pre-unde vrea, așa au făcut și cu vlădicul, pînă cînd l-au apucat în cursă; pentru că păpistașii cu toată sfiiala îl cinsteau pîn-atunci, iară după aceea i-au luat toată ocîrmuirea și puterea din mîină, și este un iezuvit lingă dinsul pururea, fără de a căruia știre și voie, nici o carte poate scrie cuiva. Bucuros s-ar lăsa de o unire ca aceasta, dar nu-l lasă. De-a mîncat sărat, beie, că adevărat i-or împlăa păharul.“ Ce scrie aci Cerei Mihai numai despre iezuviți trebuie înțeles, măcar că și acuma se află nebuni ca aceia, carii gîndesc că greco-catolicii pentru că se numesc uniți, trebuie să fie supuși romano-catolicilor; ci înțelepciunea arată că a fi unit cuiva atîta însemnează, cît a

fi lui asemenea și nu supus. Barem de s-ar arăta și cu fapta ce arată înțelepciunea!¹

Despre diplomatul ce se numește al doilea leopoldin, la cele ce s-au zis de Samoil Clain, eu mai adaog că, de ar fi fost acela de la împărăție ieșit, tocma atunci fiind în Viena vlădicul Athanasie, împăratul sau i l-ar fi dat lui sau l-ar fi trimis la guberniu; ci împăratul aceea n-a făcut; așadară diplomatul acela a fost numai de iezuiți scornit spre asuprirea noastră, carele tătuși putere n-a avut, pentru că nu s-a vestit în țeară nici s-a primit vreodată. Tu, de voiești, îl poți ceti la Samoil Clain sau la Sacadati, carii se află în biblioteca preahuminatului și preasfințitului domnului Samoil Vulcan, episcopului Orăzei-Mari. Vezi și ce voi scrie la anul 1739.

Anul 1702 ...Despre Ardeal scrie Betlen Micloș, precum urmează: „Eu, în dechemvrie, mersesem în Maramurăș; acolo am ținut seacă de comitat, Hustul și Oțele încă înainte mea s-au dat pe mina cămerei. De-acolo m-am întors la Bălgrad, pe seim, în februarie din anul 1702. Încă pe cale, la Giula-Telec fiind, m-a întâmpinat Hórvat Micloș și cu intristare m-a întrebat, știu că s-a prins Șaroși Ianoș și pentru ce? Eu am răspuns că nu știu, precum nici am știut, mulțumesc lui Dumnezeu! și m-am mirat de o nenorocire, carea putea să tragă și altele după dinsa. Și, măcar că Șaroși îmi făcuse mare but și pagubă oarecînd, mi-a părut rău și l-aș fi ajutat de aș fi putut, știindu-i nevinovăția, dară nu era cu puțință, pentru că căzînd odată Naghiseghi Gabor în minile generarului și printr-însul și prin auzitorul lui făcînd

¹ Declarîndu-se pentru unire, Șincai reproduce în mod intenționat considerațiile lui Bethlen Micloș și ale lui Cserei Mihai despre unire. În descrierea celor doi cronicari unirea ne apare în adevărata ei semnificație; prin intermediul lor, Șincai demonstrează aspectele negative ale unirii, manevrele iezuiților și ale curții de la Viena pentru atragerea românilor la unire.

du-se toată cercarea, s-a și trimis la cancelăria de oaste, în Viena. Lucrul lui Șaroși Ianoș almintrelea a fost, pentru că prinderea lui s-a poruncit de împăratul la pira aiavea a generarului și ascunsă a iezuviților, ca să se judece după legile țerei, și așa nu-l străjuiau nemții, ci haiducii guberniului, dară nu în casa lui, ci în casa Clujului cea din Bălgrad, pentru ce nu în casa lui?

După ce am sosit în Bălgrad, nu mult a trecut și mi-a venit carte de la generarul ca să chem înlăuntru pe vlădicul cel românesc din Maramurăș, pentru oarece întrebare, nu va avea vreo nevoie. Eu am scris în Maramurăș vlădicului să vină la mine, dară n-am cutezat a-i scrie tot lucrul, temindu-mă că nu va veni, ci, de frică, va fugi și mie încă îmi va fi spre supărare drept aceea am scris vițe-ișpanului, lui Pógani Menhart, ca, de nu va vrea să vină de bună voie, legat încă să-l trimită; iară, de va fi cu putință, la cea mai de pre urmă mijlocire să nu meargă, și vlădicul încă să nu prindă de veste. Prins-a de veste, au ba, nu știu, destul e că a venit la mine, în Bălgrad, și mergînd în Sibiu la generarul Rabutin, s-a înturnat și cu pace a mers în Maramurăș, pentru carea mulțemesc lui Dumnezeu. Episcopului acestuia i-a fost scris Naghiseghi Gabor, și el, din săborul său, așa a răspuns împotriva unirei cu patriarhul de la Roma, și din scriptură și din scrisorile cele vechi arătînd și întărind răspunsul său, cât eu n-am crezut să poată ieși din cap de român din Maramurăș, un răspuns ca acela, nici a cercat neștine de-aci înainte, să unească Maramurășul.

Pe protonotarul Șaroși Ianoș, în seimul acesta, după cursul legilor l-a pîrit fișcal-directorul, ci el a răspuns că măcar că își știe nevinovăția, dară cu stăpinul său nu vrea să se pîrască; și așa l-au slobozit la sălașul, unde era în aște. După vreo citeva luni a venit poruncă de la împăratul, ca Șaroși să se sloboadă pe parôla sa cea boierească și să meargă în Viena ca să se îndrepte pe sine înaintea cancelăriei, precum a și mers, și în luna lui avgust cînd și eu eram în Viena, s-a îndreptat și s-a pus iarăși în cîntea sa, în care lucru eu

mult l-am ajutat... încă și șese sute de florinți i-am dat împrumut fără de camătă, și după ce a murit încă am apărut pe rămașii lui, că el rămăsese țerei dator cu 9 000 de florinți.

Pe Naghiseghi Gabor și pe cei ce robeau cu dînsul, în seimul din anul 1702, în care s-a pîrit Șaroși, nu i-au adus înaintea cu vreun cuvînt, ci generarul a trimis actele la cancelăria de oaste și de la împărăție a venit să se judecă după legile Ardealului, dară judecata să nu o excecvăluiască ca să aibă loc de grație ș.c. Porunca aceasta cu toate actele lor, eu le-am adus din Viena, în dechemvrie din anul 1702.“

Cerei Mihai încă scrie: „Șaroși Ianoș, carele era consiliar de gubernie, protonotar și mare comisar, dăduse afară tudumana preoților românești, supt pecetea împărătească, drept aceea s-a prins și s-a notăluit, ci mergînd în sus, împăratul l-a dezlegat de notă, dară el a murit în anul 1703, în Bălgrad, și l-au îngropat în Săuca, moșia sa.“

Despre episcopul Maramurășului, cel de Betlen Micloș mai în sus adus, scrie Samoil Clain, precum urmează: „Pe vremile acestea a fost la Maramurăș, în Țeara Ungurească, un episcop românesc, anume Dosithei, carele pe mulți a preoțit. Eu însumi am văzut daltérii la preoți de la el date, cu care mărturisește a fi aceia de la dînsul hirotoniți preoți. De-unde a venit și cum s-a așezat în Maramurăș, n-am aflat, cum nici știu, oare Maramurășul eparhia lui a fost? Însă din scrisorile unor antimise se vede că și mai nainte au fost episcopi românești în Maramurăș.“

Tot intru acesta an s-a trimis și diplomatul care urmează, cătră ardeleni: „Leopold, din mila lui Dumnezeu ales împăratul romanilor, pururea avgust ș.c. luminaților, l.c. Măcar că v-am fost poruncit vouă, supt grea dare de samă, în 20 aprilie din anul 1701 cel nu de mult trecut, ca, de nu voiți să simțiți groaznica și într-armata înălțimea avtorității noastre ceii crăiești, în loc de milă, punturile, ce milostivește le-am dat vouă, în 5 septemvrie din anul 1699, despre ținerea slobozeniei și asemănărei acelor patru religii primite în Ardeal și altele ce se cuprind în porunca aceea, acurat și cu

tot de-adinsul, fără de vreo tragere îndărăpt să le Țineți și de alții, carii trebuie, a se ținea să faceți, cum se cade supușilor celor credincioși, tătuși, voi cu alavea și tare cerbice spre simțitoare nebăgare de samă a crăieștei noastre avtorități și întru hula poruncilor noastre celor crăiești, necum să fiți plinit puncturile cele în anul 1609 poruncite, ci nici alte milostive orinduili și porunci ale noastre le-ați plinit și făcut, nici ați făcut ca prin aceia, carii trebuiau, să se plinească și să se facă, și așa pe voi, neascultători și nebăgători de samă a vă face nu v-ați înfricoșat. Drept aceea cu mare direptate am putea mai aspru a lucra noi asupra voastră, ca asupra unor carii v-ați împotrivit poruncilor noastre, tătuși, voind a stîmpăra și asprimea legilor și într-armată mînia noastră, cu mila cea cu noi născută, vouă încă o dată, din prisosință, vă poruncim ca, după ce veți primi acestea, să nu mai așteptați altă poruncă, ci îndată, fără de vreo zăbavă, precum se cade supușilor credincioși, după cea prin omagiu întărită detorința voastră, și numitele puncturi și alte rezoluții ale noastre, ce se cuprind în milostivele noastre decreturi, a le plini și a le face, detori să fiți. Dat în cetatea noastră, Viena Austriei, în 13 februarie din anul 1702, al oblăduirei ș.c.

Leopold, c.m.s.

Comitul Samoil Calnochi, c.m.s. la
porunca maiestăței chesaro-crăești,
Ioan Fiat, c.m.s.“

Ce serie Samoil Clain din Sad la anul de-acum despre înștalația mitropolitului Athanasie I, ce s-a făcut prin Ștefan Apor, se ține de anul trecut, unde s-a și scris.

Anul 1703 ...Despre Ardeal însuși Betlen Micloș așa scrie: „În anul 1703 generarul Rabutin ne-a dat pe mîna pe Naghi-seghi Gabor și pe cei ce robeau cu dinsul, carii mai trăiau, că mulți murise, ca să-i judecăm noi, după legile țerei; s-a

și ținut adunare la Bălgrad și pe Naghiseghi l-au strigat odată, dară eu n-am putut face ca să i se isprăvească căuza, măcar că destul de lung ă ținut adunarea. Acolo în robie a pierit bietul Naghiseghi, s-a pornit rezmărița, mulieră încă i-a murit, pre el l-au dus îndărăpt în Sibiu, și acolo a zis după aceea Ștefan Apor că ar trebui slobozit, căci, de ar fi și greșit cît de mult, destul a pățimit. Așa l-au tăiat din pente și i-au dat voie a îmbla prin oraș și a merge la protonotar, la procator și la alții. Pentru aceasta încă a venit vlădicul cu pater Suniog la guberniu de s-au jăluit, dară le-a răspuns Apor ș.c. În lucrul acesta chiar pronia dumnezeiască a fost cu mine, căci știu de bună samă că cercarea și chipurile ce s-au întîmplat lui Naghiseghi încă mărturisesc cum că tot scopul vrăjmașilor n-a fost asupra lui Șaroși Ianoș, ci asupra mea.

Pater Suniog a venit la mine în luna lui mai din anul 1703, ca și cum mi-ar face cinste, dară numai ea să mă ispitească, pentru că în anul trecut pre oarecare Ioan Țirca, carele era popă românesc și învățat în limba ungurească și lătimească și fusese rival lui Athanasie la vlădicie, pentru care sfîrșit i-au și pierit la gubernatorul Gheorghe Banfi, cum însuși el zicea, 50 de galbini, l-au prins și îl țineau în fiare la mănăstire. Acesta a scăpat din fiare în colegiul nostru cel din Bălgrad și eu pre-ascuns l-am trimis la Aiud, unde mai două săptămîni l-am ținut pre neștiut, după aceea gubernatorul și noi ceilalți calvini i-am prins partea și l-am pus în comitatul Hinedorei, în parohie calvinească, simbrie încă i-am rinduit, dară nu i-a fost cu putință a rămînea acolo, pentru cursele cele ascunse, și pentru năsalnicia ce o văzuse în Naghiseghi, ci a pribegit. Ci, să mă întorc la Suniog. Între celealalte eu i-am zis: «Mare lucru ai primit și greu, a învăța pe proști, preoții și norodul românesc, carii nu știu alta, nici au altă religie, fără numai: așa am pomenit. Cu de-adin-sul să te porți să le vestești ce se zice în psalmul 32: să nu fiți ca cai și ca cătircii sau mușcoidi ș.c.» În grabă aduc cartea generarului, în carea scrie că vlădicul cel românesc s-a jăluit că eu l-am chemat bou și măgar, deci să-i fac destul ș.c.

Eu i-am scris generarului cum a fost lucrul și am închis cu aceea; tocma bine de o ia și vlădicul despre sine, îmi poate mulțemi că i-am dat nume numai de cal și de mușcoiu și nu și de bou și de măgar, ce se tăgăduiesc. Dară după aceea de cîte ori va veni *pater* Suniog la mine, nu voi vorbi cu el fără de mărturii, ca să nu mai scornească de acestea despre mine. Nici am vorbit de-atunci cu vlădicul sau cu Suniog.“

Despre Țirca cel de Betlen Micloș aci adus, Samoil Clain de Sad încă așa scrie: „Pe vremea vlădicului Athanasie a fost în Ardeal un om, anume Mihail Țirca, carele s-a zis' pe sine a fi episcop și sta despre partea curuților și doară nu era sfințit episcop, că pre carii acela i-a preoțit, vlădicul Athanasie și Ioan Pátachi, următorul lui Athanasie, a doua oară i-au hirotonit.“ Chematu-s-a Țirca acesta, Ioan sau Mihail, nu poci zice, că Betlen l-a cunoscut, Clain doară a cetit în scrisorile numiților vlădici, ci din neamul lui Țirca și atunci, cînd am fost director preste școalele românilor din Ardeal, încă erau preoți și dascali în Gîmbuț, lingă Bichiș¹.

Primind ardelenii strînsa poruncă a împăratului, cea la anul trecut adusă, sasii, ca niște luători de samă ce sint, în 23 iunie dintru același an, 1702, s-au adunat în Bălgrad, la casa comitului Ștefan Apor, și tute cinci punturile, cele în 5 septemvrie din anul 1699 date, înțelepțește le-au primit prin scrisoarea, care o poți ceti la Sacadati, iară calvinii și unițarii în anul de-acum, au trimis sol la împăratul, pe Petru Pișpechi, ale căruia acte așa sună la același Sacadati:

„Țilcuirea celor cinci punturi ale împăratului Leopold I, ce s-a dat lui Petru Pișpechi, deputatului calvinilor din Ardeal, și el le-a primit.

¹ Vlădicul Mihail Țirca este de fapt Ioan Țirca, partizan al lui Francisc Rákoczy II și reprezentantul preoților neuniți din Transilvania. În perioada în care Rákoczy a stăpînit Transilvania l-a numit pe Țirca episcop la Alba-Iulia, în locul lui Atanasie, în anul 1707. Cînd Rákoczy a trebuit să se retragă, Țirca l-a urmat și a fost instalat episcop în Maramureș, în locul lui Iosif Stoica.

Răspunsul la greutățile calvinilor și unitarilor din Ardeat, care s-au pus prin solul lor în punctul controversiei despre religie.

Fiindcă acele cinci puncturi, ce pentru folosul catolicilor s-au dat prin preanălțatul împărat, în 5 septemvrio din anul 1699, și iarăși s-au înnoit în 20 aprilie din 1701 și în 13 februarie din 1702, staturilor și cetelor ardelenesti, de sași prin scrisoare publică s-au primit, iară de calvini și de unitari, ne-nțelegându-le aceștia cuprinderea, nu s-au primit, ci s-au trimis la împărăție sol, Petru Pișpechi, ca să întrebe de împăratul, ca de un judecător mai mare în lucrurile cele de religie, ce înțelegere trebuie să aibă puncturile acelea, a căruia cuvîntare, ce și cu gura și în scrisoare ni s-a făcut, mult și cu osîrdie cercîndu-o, ni s-a văzut că acele 5 puncturi, ca să se zătihnească toată îndoiala, așa trebuie să se tilcuiască: 1. Unde s-au dat dijelele sau cvartele cuiva cu contract de puzare și cu cădîntă de a avea evicție, acelea să rămînă la cei ce le au și le moștenesc, iară care dije și cvarte se moștenesc supt titlul de slujbă besericească de orice religie, acelea catolicul carele le dă, după dreptate nu trebuie să le dea parohului de altă religie, ci la al său. Drept aceea clujenii, carii tocma în materia aceasta au năzuit la curtea împărătească, arată-și cădîntile sale înaintea comisiei împărătești și înaintea unui protonotar, iară într-aceea dijelele și cvartele să fie supt secevestru. 2. Măcar că din trei candidați, carii se zic în diplomat că trebuie trimiși la împărăție, unul trebuie să fie catolic, prin aceea acatolicii, mai virtos calvinii (fiindcă dintre ceilalți mai puțini sînt harnici de deregătorii de cele mari), nu se iau afară, ba își va aduce aminte împăratul de rezoluția sa, cea din 14 mai 1693 și cea din 18 aprilie 1687. 3. Ca în cetăți, orașe și sate, senători și alți deregători mari, ațiția să fie catolici ciți și acatolici; căutînd la număr, așa trebuie înțeles numărul, ca să fie proporțional după mulțimea acatolicilor și a catolicilor, iară de catolici; să se țină sau între ei să se numere și românii cei uniți, ca cei ce au privilegiurile catolicilor, măcar că, încît a fost pentru neam, pînă-acum numai

suferiți au fost. 4. Fiind că pacea, întreagă slobozenia și asemănarea între patru religii primite în Ardeal, trebuie să se țină, toate obiceiurile, legile și rânduielele, ce sînt făcute împotriva religiei catolice în comun sau în particular de orice neam, cetate sau oraș, cu totul se strică. Așa se strică cele ce sînt împotriva episcopului lătesc, a iezuviților, a cinurilor călugărești și a altora, fără de care nu s-ar putea zice a fi plină slobozenia catolică; ci prin acestea episcopul și clerul nu vrea a face mutare, nici în moșteniri, nici în politică. 5. Ca unul dintre cei trei pecetlari ai Ardealului să se dea pe mîna oarecărui catolic și la paza arhivurilor să se rinduiască și catolici, s-a plinit. Celealalte puncturi care s-au resolvăluit în 13 februarie din anul 1702, n-au vreo greutate. Pentru că, ca în expedițiile cele publice totdeauna să se iscălească și un consiliar catolic, aceea se face pentru cînstea religiei, carea o ține preanălțatul împărat. Că s-a luat beserica din Bărăbant prin catolici, frică nu trebuie să fie că se va mai face aceasta și cu alte beserici, ci, de nu se va ști de carea religie sînt mai mulți, vor ieși comisari și vîr judeca. Care așa tilcuindu-se, alta nu rămîne înapoi, fără numai ca să se plinească acele 5 puncturi și curtea împărătească, pentru sfada unor puțini oameni, să nu se mai ostenească, ci pace și dragoste frățească să fie între toți lăcuiitorii din Ardeal, carea voiește și preanălțatul împărat. Dat în Viena, în 25 avgust din anul 1703.

Eu, Petru Pișpechi, solul staturilor și cetelor reformate din Ardeal, cu umilîntă mă îndestulesc cu tilcuirea acestor 5 puncturi și nădăjduesc că și principalii mei se vor îndestuli."

Anul 1709. Despre Valahia scrie preavestitul Enghel: „Delchiaro și Cantemir ne încredințază despre ceva ce nu scrie Grecean, adică: că Brâncovan între anii în carii era mai turburată Poarta turcească, a trimis în banco de Viena, în Veneția și în Brașău bani pe camătă, ca să aibă apoi de unde trăi, de cumva s-ar întîmpla să trebuie să iasă de supt oblăduirea turcească. Aceasta încă scrie Cantemir, că Brân-

covan acum începuse a se înțelege cu rușii și cu nemții, cu nemții ca văzându-se în primejdie, să poată fugi în ținuturile chesaro-crăiești, iară cu rușii, pentru că aceștia se apropia de româtime, după ce a bătut Petru I, în 27 iunie din anul acesta 1709, pe Carol XII, craiul Sveciei, la Pultava; și la Petru I ținea Brâncovan sol pre unul, ce se chema Dávid, iară după acesta, pre altul, ce se numea Castriót. Prin aceștia a și făcut Brâncovan cu Petru I, ca, de se va rădica acesta cu război asupra turcilor, Brâncovan să țină cu el, să întărite pe sirbi și pe bulgari ca să se adune pînă în 30 000 de în-tr-armați și să dea zăhărea pentru toată oastea, pentru care împăratul Petru I încă a numărat pe Brâncovan între cei ce au stema rîndului S. Andrei și multe altele i-a făgăduit.“

Despre Moldova tot acela Enghel scrie: „Carol XII, scă-pase în Bender, carele a pîrit pe Mihail Racovița, domnul Moldovei, că se înțelege cu împăratul Petru I, și spre mai mare arătare și probă a adus aceasta, că fugind din bătaia de la Pultava o parte de sveci cu povătuitorul Axel Ghillencröö și scăpînd în Cernăuț, Mihail Racovița a înștiințat despre dinșii pre împăratul Petru care a trimis de i-au tăiat și prins. La arătarea aceasta, Poarta a poruncit seraschirului din Drăș-tior de în noiembrie a prins pe Mihail Racovița, și în locul lui a pus domn Moldovei pe Nicolae Maurocordat.“

Cerei Mihai încă scrie: „Din războiul de la Pultava fugind ca la o mie de sveci și nevrînd ei a merge cu craiul între tătari, s-au așezat în Moldova, de-unde unii au trecut în Ardeal și s-au băgat între nemți, iară asupra celor ce au rămas în Moldova, au venit muscanii din Polonia și pre unii i-au tăiat, pe ceialalți i-au robit. Împăratul turcesc pe Racovița Vodă din Moldova, pentru că n-a apărat pe sveci, ba încă s-a în-țeles cu muscanii, l-a prădat de toate și l-a prins, iară în locul lui a pus domn pe cihodarul său, Nicolae Maurocordat. Domnul Țerei Munteneste, Constantin Brâncovan, încă nu-mai așa a scăpat de nu s-a mazălit, că a avut bani mulți și a implut pe cei de la Poartă, că despre dînsul încă era veste

că se înțelege cu împăratul muscanilor și doară și așa este.“
Așișderea scrie Moreri.

Anul 1710. „În cursul anului 1710, zice Enghel, împăratul muscanilor, Petru I, din zi în zi mai rău se înțelegea cu Poarta turcească, iară Brâncovan înștiințându-se despre nenăvăirea aceasta și văzînd mai nainte că vor merge la bătaie, pe Petru I despre toate îl înștiința și el și acum a cumpărat Sîmbăta-de-Sus din Țeara Oltului cu vreo cîteva sate și și-a făcut curte într-însa (vezi anul 1701, unde almintrelea scrie): Apropiindu se vremea de a se ivi sfîrșitul nenăvăirii ceii mai sus zise, Nicolae Maurocordat, domnul Moldovei, purtînd înaintea ochilor primejdia războaielor, de bunăvoia sa s-a lăsat de domnie, și prin comîndarea lui și a hanului din Crim, Poarta a pus domn în Moldova pe Dimitrie Cantemir. Acestuia i-a poruncit Poarta ca marginile bine să le apere și toate căile prin care s-ar putea înștiința muscanii despre mișcările turcilor să le păzească. Despre Brâncovan încă a avut tănuită poruncă, pentru că, în anul acesta 1710, acum se pîrise Brâncovan la Poartă că se înțelege cu muscanii și că și-a cumpărat moșie în Ardeal.

Toate stările împregiur ale pîrei aceștiia sînt de lipsă a le ști, ca să poți înțelege istoria, ce va urma la anii viitori; drept acestea înseamnă: ministrul cel mai încrezut al lui Brâncovan în lucrurile din afară, era Constantin Cantacuzenul, dară acesta așa nu ținea ascunse lucrurile cele de taină, cît Delchiaro se miră cum în vremi așa de critice, nemica era ascuns în curtea lui Brâncovan. Cînd venea vreo poruncă de la Țarigrad, mai nainte de a se spune aceasta lui vodă, se povestea prin dogăne, ce poruncă a venit și îndată se scria prin alte țeri de trecea prin Țarigrad cu datul din București. Protivnicii lui Brâncovan cu aceasta încă s-au folosit în anul 1713 asupra lui. Prin Constantin cel bătrîn mergeau cele de taină pe minile tuturor Cantacuzenilor, carii cu toți erau buni cătră Brâncovan, pentru cele ce făcuse în coantra casei lui Șerban Vodă, măcar că Brâncovan tot spre Canta-

cuzeni trăgea și lor le da deregătoriile cele mai mari și mai mănoase. Erau și dintre boierii muntenesți unii, carii nu puteau suferi fericirea lui Brâncovan și a Cantacuzenilor, cile poșteau surparea ea să se înalțe ei, căci le era frică că numai dintru aceste două căsi vor oblădui țeara. Politica acestora era ca să semene sfezi într-aceste două căsi, drept aceea cei ce erau voitori de bine lui Brâncovan, Cantacuzenilor le erau dușmani și dimpotrivă. Dintre Cantacuzeni mai bine se năriveau cu Brâncovan, Constantin și Mihail, frații lui Șerban Vodă, și unchii lui Brâncovan, dară Ștefan Cantacuzenul, feciorul lui Constantin, era într-ascuns mare dușman lui Brâncovan, și Mihail Cantacuzenul i-a stricat lui prin neluarea de samă, pentru că avea ginere pe Dimitrie Racovița, fratele cel mai tinăr al mazălitolui Mihail Racovița Vodă, care Dimitrie cu alți boieri moldovenesți fugise în Ardeal de frica lui Nicolae Maurocordat. Mihail Cantacuzenul în vara din anul 1710 a scris ginere-său că Brâncovan e plecat să se unească cu muscanii, iară Dimitrie Racovița a scris aceasta din Ardeal lui Mihail, fratelui său, carele era închis în Iediculă la Țarigrad. Mihail Racovița primind cartea frate-său și nădejduind că prin aceea va dobîndi grație, a arătat și cartea aceea și alte cărți vizirului Chipriuli, carele pînă cînd a fost vizir a tăcut despre pira aceasta, iară după ce s-a mazălit Chipriuli, împăratul și vizirul cel nou, Mehmet-bașa, aflîndu-o, s-au sfătuit cum ar putea mazăli și pedepsi pe Brâncovan. La sfatul acesta s-a chemat și hanul Devlôt Gheref, carele a răspuns să pună domn Moldovei pe Dimitrie Cantemir și să-i dea putere de a prinde pe Brâncovan cu orice meșteșug, și de a-l trimite la Țarigrad. Apoi să rămînă el, Dimitrie Cantemir, domn în Valahia, și în Moldova să se pună domn sau frate-său, sau vreo rudenie a lui; ci aceasta nu se vede a fi adevărată, măcar că o scrie Cantemir. Cu instrucția aceasta a venit Dimitrie Cantemir la Moldova, în luna lui noiembrie din anul 1710, iertîndu-i-se toate cîte ar fi trebuit să plătească la începutul domniei. Acestea toate le-a scris Enghel din Delchiaro și din Cantemir.

Cerei Mihai încă scrie: „Aci, în Braşau, la casa cea de vamă s-a ținut cu mare pompă nunta comitului Vırtholomei Ferăti, doftorului lui Constantin Brâncovan, domnului muntenesc, cu Agnes, fata răposatului comitului Samoil Călnochi, la carea a fost de faţă generarul de aici, Fábri, cu mulţi ofiţeri şi jupinese nemţeşti, spătarul Thoma Cantacuzenul, boierul Bălian cu feciorul, boierul Rosét, beizadelul de-aici, Gheorghe Cantacuzenul cu muiera şi cu socrul lui, domnii cei săseşti de-aici şi dintre unguri, Nemeş Ianoş, Thoma şi Gabor, Bernard Ianoş, Calnochi Iosif, Ianco Peter, eu şi alţii mai mulţi; a doua seară după nuntă ne-a chemat generarul dinaintea porţii de către Bólgarseg de ne-a ospătat şi ne-a făcut frumoasă şi meşteşugită jucărea de foc; iară comitul Ferati cu muiera sa şi cu cei ce venise cu el s-au înturnat în Valahia.“

Anul 1711. Precum mină mai încolo preavestitul Enghel cele ce le-a zis la anul trecut: „Dimitrie Cantemir de-abia a sosit în Moldova şi i-a venit poruncă de la vizirul ca să plătească toate cîte i se iertase la începutul domniei: să facă magazinuri pe sama oştilor turceşti şi pod preste Dunăre, să dea cortele svecilor şi cazacilor în Moldova, şi însuşi să meargă cu oastea sa la Bender. Acestea foarte au năcăjit pe Dimitrie Cantemir, şi în loc de a face ce i se poruncise despre Brâncovan, şi-a băgat în cap, ca, după pilda lui Brâncovan, el încă să țină cu muscanii. Dintru-nceput nu s-au îndestulit Brâncovan şi Constantin Cantacuzenul cu domnia lui Dimitrie Cantemir; drept aceea l-au şi pirît la Petru I, împăratul muscanilor, că numai se face a ţinea cu creştinii, dară într-ascuns tot este spre partea turcilor, ci împăratul Petru cercînd lucrul, a aflat că nu este adevărat ce zice Brâncovan şi pre acesta l-a dojănit să se lase de pizma asupra lui Dimitrie Cantemir, carele acum este supt apărarea sa. Preeum a şi făcut Brâncovan, pentru că a trimis la Cantemir pe logofătul Corbea, carele a fugit la Chiov, de s-a împăcat cu el,

ca apoi amîndoi să se unească cu împăratul Petru asupra turcilor. Cantemir a crezut zisei lui Brâncovan și prin Corbea, cînd l-a slobozit, a înștiințat pre același Brâncovan și despre unirea sa cu muscanii și despre aceea, că turcii vreu să-l mazălească pe Brâncovan și că tocma pre el l-au ales unealtă la mazălirea aceea, dară el nu vrea să fie. Acum Cantemir vinătuiește pe Brâncovan că și de Constantin Cantacuzenul prea mult a ascultat, de nu s-a unit cu muscanii, și pizmă asupra sa prea mare a avut... că din pizma aceasta a scris lui Carol XII că împăratul Petru I s-a înțeles cu Dimitrie Cantemir, ca și pe craiul Sveciei să-l ia din Bender și pe cazacii cei din Orlic, carii iernau în Iași, să-i dea robi muscanilor, care epistolă a lui Brâncovan, Carol XII o a trimis la Odriu, de-unde a venit poruncă cum svecii să se apere și cazacii să se ducă la Bender. Mai încolo, că Brâncovan a scris vizirului că Cantemir nu are grijă nici de a face pod preste Dunăre ca să treacă turcii, nici de a se uni cu oastea turcească, și că se fălește că el are putere de a prinde pe Brâncovan și de a-l trimite în fiare la Țarigrad. Vizirul, cit a auzit acestea, îndată a chemat la sine pre agentul lui Cantemir și i-a aruncat toate, dară agentul le-a tăgăduit; dară vizirul tătuși l-a închis și lui Pildhi, bașa din Bender, i-a poruncit ca, cit va merge Cantemir la Bender, îndată să-l prindă și să-l trimită la Țarigrad, iară lui Cantemir i-a poruncit ca pe 23 aprilie din anul 1711 să se aple cu oștile sale la Bender. Ci Cantemir în 3 aprilie 1711 a făcut legătură cu împăratul Petru I asupra turcilor și în loc de a merge la Bender a deschis cale oștilor rusești să intre în Moldova.“

Condițiile legăturii aceștia, precum scrie același Enghel în *Istoria Moldovei*, au fost acestea: 1. „Ca Moldova să se mărginească, cum a fost mai de demult și să fie supt apărarea muscanilor. 2. Ca prințul, boierii și toți moldovenii să joare credincioșire împăratului Petru, cit va intra acesta în Moldova. 3. Ca după-aceea oștile moldovenești să se împreune cu muscanii și laolaltă să meargă asupra turcilor. 4. Ca prințul de-acum și următorii lui să aibă nehotărîtă putere

în Moldova, supt scutița muscanilor. 5. Ca domnia Moldovei să fie de moșie a Cantemireștilor, nici să se dea altora, pînă cînd va fi cineva dintre dînșii.“

Merge îmai încolo Enghel și zice: „Așa a intrat împăratul Petru I în Iași și s-a adevărit credincioșirea lui Cantemir, iară Brâncovan a ținut fătarnică politica sa. Castriot, agentul lui, adevăratul Iuda Iscariot (cum se numește de Cantemir), încă s-a aflat în Iași numai pentru aceea, ca să încredințeze pre împăratul Petru I că Brâncovan nu este în stat de a-și putea plini făgăduința, să-i dea zăhărea și altele. Se mîntuia că vizirul se apropie și se teme ca nu cumva hanul cu tătarii să prade țeara, de vor da cît de puțin din Valahia. La Castriot în Iași venea mai adeseori un călugăr prin care înștiința pe turci despre toate trebile muscanilor. Împăratul Petru I gîndea să se ajute prin aceasta că a dat lui Lup, feciorului lui Găbrilița, boierului din Moldova, 8 000 de taleri, să se facă a cumpăra bucate pe sama turcilor din Besarabia, care apoi să le ducă la mănăstirea Floreștilor, de-unde să le poată apuca muscanii, că în Moldova nu afla bucate, așa de suptă era; ci Lup acesta fu înșelat de Brâncovan să cumpere bucatele, dară să nu le ducă la numita mînăstire, pricinuind că nu are care... Despre Lup acesta încă se zice că s-a înțeles cu vizirul și l-a înștiințat despre oastea muscăcească, precum și Brâncovan, că muscanii nu sînt mai mulți de 30 000 de voinici și că li s-a sfîrșit zăhăreaua. De Brâncovan se mai zice că vizirului i-a scris că el este gata a se rădica asupra muscanilor, iară muscanilor le-a făgăduit că se va împreuna cu dînșii, cît vor intra în Valahia. Adevărat este că Brâncovan s-a tăbărit pe șesul de la Gura Urlăților, ce e cale de 8 ceasuri departe de Tîrgovești. Fiind spătar Thoma Cantacuzenul, carele afară de alte limbi foarte bine știa lătimește și tălie-nește și împăratul Petru a trimis pe generarul Rénne cu 5 000 de ostași în Valahia, cu nădejde că Brâncovan se va uni cu dînsul și va da și zăhărea, ci Brâncovan a rămas nemîșcat în tabără. Într-aceea spătarul Thoma Cantacuzenul văzînd înșelăciunea lui Brâncovan, supt pretext că merge

să doarmă într-o curte a sa, ce nu era departe de tabără, a fugit la muscani. A doua zi s-a făcut mare gîlceavă în tabără, pentru fuga lui, că Brâncovan bine vedea că şie se va imputa fuga aceea, şi aşa şi mai tare se trăgea de la împreunarea cu muscanii, pînă cînd nu vor învinge pe turci. Generarul Rene drept aceea cu Thoma Cantacuzenul s-a dus pe Siret în gios, la Brăilă, şi bătîndu-o în 4 zile, o a luat, iară Brâncovan s-a făcut bolnav şi (cu 300 de pungi) a dobîndit de la vizirul slobozenie de s-a înturnat la Tirgoveşti. Generarul Rene încă s-a chemat înapoi de la Brăilă, pentru că se apropiu turcii. Pe generarul Ianuş încă l-a fost trimis împăratul Petru cu 7 000 de ostaşi către Fălciu, în Moldova, să vadă, oare nu va găsi acolo loc mai bun de bătaie şi ceva zăhărea. Dară pre acesta aşa l-a încungiurat vizirul carele trecuse Dunărea, de de-abia a scăpat cu ajutorul lui Dimitrie Cantemir, să se întoarne la armada cea mare. Vizirul l-a gonit pînă la armada cea mare, carea era la Stănileşti şi o a încungiurat şi pre aceasta şi în 3 zile s-au bătut foarte tare, cît, precum zice Delchiaro, ar fi biruit muscanii de nu ar fi fost flăminzi... A patra zi după bătăile acestea, prin mijlocirea împărătesei Ecatharinei I s-a făcut pacea de la Prut, carea s-a iscălit de cancelarul Safiróv şi de generarul Mihail Şeremetév, seara, în 12 iulie din anul 1711, măcar că venise Carol XII din Bender să o împiedece.“ Aşisderea scriu istoricul bălăcenesc, Delchiaro şi Dimitrie Cantemir, carele tocma în sfîrşit scrie despre sine că el s-a cerut prin turci de la împăratul Petru I, dară acesta a răspuns că mai bucuros le va da țeara pînă la Cusca decît pe Cantemir, că dărabul acel de țeară îl mai poate lua înapoi, dară cinstea, carea o va pierde dînd pe Cantemir, nu o va mai cîştiga îndărpăt.

... În 20 iulie din anul acesta 1711, au întărit şi boierii din Țeara Oltului unirea cu Beserica Romei, prin o scrisoare, în carea mai mulți s-au iscălit, decît şi-au pus peceteile, tătuşi, peceti se află într-însa 411.

Scrisoarea aceasta, carea trebuia să rămînă în original în Arhivul vlădicesc din Blaj, după rău obiceiul lor, o au

furat iezuviții și o au trimis provincialului lor, lui Héveneși, carele o a legat între scrisorile cele multe, care tot cu răpirea și cu furtușagul le-au adunat, spre mare paguba multora, dară mai virtos a ardelenilor, de la carii donații încă au răpit iezuviții și pe mulți au stricat cu totul, mai ales dintre românii noștri, carii erau mai zăluzi între ceilalți ardeleni. Scrisoarea boierilor din Țeara Oltului, ce o adusei aci, în original, la Heveneși se află, iară eu o am scris la anul acesta, în *Analii* mei și o voi aduce mai pre larg, când voi scrie despre familia mea.

Anul 1713. Zisu-s-a la anul 1711, că Dimitrie Cantemir după ce s-a făcut, în 12 iulie 1711 pacea de la Prut, s-a dus cu muscanii, carea mergere a lui așa o scrie preavestitul Enghel: „Cantemir și cu dînsul ca la o mie de moldoveni, mai toți boieri, cu femeile și șerbii săi, împreunîndu-se cu oastea muscăcească au trecut în Rusia Mică. Împăratul Petru I, prin diplomatul din 1 august 1711, pe Cantemir l-a făcut prinț de împărăția rusească și Carcôvul din Ucraina s-a dat lui și pribegilor spre lăcaș și lui Cantemir i s-au dat mai multe moșii și ținuturi, care în anul 1713, după pofta lui Cantemir s-au împărțit între el și între moldovenii cei pribegi, și Cantemir a dobîndit 1 000 de iobagi cu o leafă de preste an. Preste moldovenii aceștia, după împăratul porunceă numai Cantemir în toate trebile. În 11 mai din anul 1713 a murit Casandra Cantacuzena, fata lui Șerban Vodă și muierea lui Dimitrie Cantemir; ceealaltă viață a lui Cantemir nu se ține de istoria Moldovei.“ Precum scrie Huper, Dimitrie Cantemir, după ce a murit Casandra, s-a însurat a doua oară, luînd pre una din familia Imbețcoi, care s-a măritat după moartea lui Cantemir, după prințul din Heslen-Homburg și a moștenit toate bunurile lui Cantemir, pentru care apoi s-au legiuit pruncii lui Cantemir, cei din Casandra, cu dînsa. Cînd scriu acestea, în 4 august din anul 1811, în curtea prealuminatului și preasfințitului domnului Samoil Vulcan, episcopu-

lui celui românesc din Oradea-Mare, alaltăieri a prinzit la preasfinția-sa, generarul Chinmaer cu mai mulți ofițeri, între carii era un generar și un colonel din familia Hesen-Homburg.

...Despre Valahia zice *Istoria Bălăcenească*: „Cantacuzenii, carii pururea au fost vicleni domnilor, au început a vicleni și pe Constantin Brâncovan, ca să-l dezrădăcineze de pre fața pământului, neavînd altă pricină fără numai răutatea lor și nemulțemirea, că în zilele domnului Constantin cu tot binele erau îndestuliți și nici o lipsă aveau, ci voie slobodă aveau la vodă, erau boieri mari, sfetnici și ispravnici, plini de bani, de sate și de vii fără de bir și fără de porție, nu ca alții, care trebuiau să dea porție, și ei mai bine trăiau decît Constantin vodă, că el avea greutățile domniei, iară ei premlările, ospețele, desfătările și ciștigurile le păzeau. Dară nu s-au îndestulit cu acestea, ci și domnia încă o vinau și văzînd că domnul Constantin despre toate părțile, mai ales despre turci va să se strice, dobîndîndu-și nume de viclean, au socotit să-l surpe și au început a scrie cărți la împărăție și le-au pecetluit cu peceti viclene, ale tuturor boierilor, luînd într-ascuns formele tuturor pecetilor boierești și trimetîndu-le la Brașău să se prefacă, boierii cei mai mulți de aceasta nemica știînd.“

Iară Delchiario scrie: „Se apropia Constantin Brâncovan de anul 60 al virstei sale și de anul 25 al domniei sale, logodise pe Radul, al treilea născut al său, cu fata lui Antioh Cantemir carele după a doua mazălire din Moldova lăcuia în Țarigrad încă în anul 1706, și acuma vrea să facă nunta. Despre aceasta a înștiințat pe vizirul Ali-bașa, carele s-a tăiat de nemți în 5 avgust din anul 1716, la Petrovaradin, cu cartea următoare: «Că dîndu-i Dumnezeu patru feciori, la al treilea de multă vreme a cercat și tocmit muiere, pe fata lui Antioh Cantemir, ci fiindcă Dimitrie Cantemir, domnul Moldovei și fratele lui Antioh, s-a făcut rebel și a trecut la muscani, credincioșirea ce o are el cătră Poarta turcească nu fără de fundămînt îl înfioară ca căsătoria aceea nu cumva să facă ceva prepus despre credincioșirea sa, că, de cît s-ar

întîmpla una ca aceasta, mai gata este a strica contractul cel de căsătorie, măcar că n-ar fi lucru obișnuit.» Cartea aceasta o a trimis la vizirul, lipind lîngă dînsa 4 000 de galbeni și o minție foarte scumpă, căptușită cu piei de soboli... Nu vru vizirul să primească alta din daruri fără numai mintia, ci a arătat mare dragoste și a făgăduit că în toate îi va fi bun patron. Iară, încît este pentru nunta ce era să se facă, i-a scris carte, în carea poftind noroc tinerilor și bucurie lui Brâncovan, zicea că să trimită după mireasă cu pompa ce se cuvine unui prinț, cum este el, că mireasa apoi se va petrece din Tarigrad pînă în Valahia cu cinstea cea mai mare și să țină nunta după obiceiul domnesc, că avînd Poarta, din mila lui Dumnezeu, pace cu toate părțile, el încă se poate veseli în domnia sa, netemîndu-se că va trebui să meargă la tabără cu oștile sale... Aștepta vizirul să se aducă pe nuntă toate scumpeturile acelea, care le trimisese Brâncovan și mulți boieri în Ardeal pentru securitate, cînd s-au apropiat muscanii (în anul 1711), ca să le poată răpi, căci se zicea a fi foarte mari. Acelă, carele înștiința despre toate pe vizirul, era persoană de neam mare, fugise în Ardeal pentru că stările împregiur a timpurilor de-atunci nu-l lăsau să petreacă în patria sa. Nu era muntean și numele lui se tace. (Se poate tăcea că n-a fost muntean, ci a fost moldoveanul Dimitrie Racovița, despre carele am cuvîntat la anul 1710.) Acesta trimitea toate spre stricarea lui Brâncovan. Acesta făcu să se taie mai mulți pecetlari boierești, zicînd că l-au cercat boierii spre aceea, apoi cu pecetlarii aceia s-a întrebuițat spre avtenticarea cărților celor mincinoase asupra bietului prințului Constantin Brâncovan.

Iară pirile ce s-au trimis la Poarta turcească asupra prințului Brâncovan sînt acestea: 1. Că are secrete corespondenții cu împăratul nemțesc, cu muscanii, cu polonii și cu venețianii, cărora le descopere tot ce poate ști despre turci; 2. Că împăratul Leopold I, prin diplomatul său, cel din 30 ianuarie 1695, l-a făcut pe Brâncovan prinț de împărăția

romanilor de pururea cu toată partea bărbătească, pentru multe slujbe ce le-a făcut împărăției sale, precum arată diplomatul; 3. Că, pentru că să se îmbogățească pre sine a sărăcit țeara cu multe feluri de trăsură, care nu s-au mai făcut de domnii cei dinaintea lui; 4. Că, supt pretext de a-și muta aerul, lăcuiește preste an în șese sau șapte luni în Tirgovești, cu mare pagubă și a boierilor și mai ales a neguțătorilor din București, și aceasta nu o face pentru alta, fără numai 5. ca să poată fugi cu toată familia și averea sa, în Ardeal, unde 6. și-a cumpărat multe sate și acuma se zidește o polată foarte mare; 7. Că a trimis mulți bani nu numai la Viena ci și în Veneția și în imbele locurile ține agenții săi; 8. Că Thoma Cantacuzenul cu voia lui a fugit la musceni în anul 1711; 9. Că și-a făcut în Viena dobe și trîmbețe de argint, ca care împăratul turcesc încă nu are. 10. Că a făcut ca să i se bată monete de aur în Ardeal, una de cîte doi și mai mulți galbini, pînă și de 10 galbini dintre care una se trimite sultanului, pentru mai mare încredințare, iară celealalte monete se vor afla în vistieria lui cea privată, cu multe pietri scumpe, ce nu se pot prețui, cînd se va măzăli. Brâncovan.

Pentru ce a lăsat Brâncovan să se facă monetele acestea, mulți multe pricini aduc, dară în comun zic că în ziua de Sîntă Măria Mare din anul 1714, cînd ar fi intrat el în anul 60 al vîrstei sale și în al 26 al oblăduirii, vrea să dea un ospăț foarte minunat la toată boierimea și la sfîrșitul ospățului vrea să împartă monetele acelea la fieștecăre boier, după rangul sau treapta în carea era; ci vai și mișel! tocma într-aceea zi s-a tăiat și patru feciori ai lui și el."

Despre monetele cele de aur ale lui Constantin Brâncovan, așa scrie Samoil Chéleşeri: „Pentru pomenirea familiei se bătuse dăunăzi de prințul Valahiei galbeni de zece și de cinci, carii de o parte avea chipul lui, după obiceiul românilor, împodobit cu mitră scumpă pe cap și cu minteie spînzurată de pre umeri, prin pregiur cu inscripția aceasta: „Constantinus Besaraba de Brâncovan“, de altă parte avea stema sau țimirul Valahiei cu care trăiesc prinții în lucrurile cele politi-

cești, că în cele besericești se folosesc cu pecetlar, în care sînt întăiați SS. Constantin și Elena, ținînd crucea în mini. Supt mitra cea prințească, în povază era un corb cu aripile întinse, ținînd cu clonțul o cruce de rînd și stînd pre un ciungărit ram de arbure și deasupra de o parte soarele, de alta luna, cu inscripția prin pregiur: «D.G. Vaivoda et Princeps Valachiae Transalpinae.» Nenorocită monetă aceasta a dus la pierire pe familia Brâncovenească, după ce a căzut prințul cu ai săi în minile turcilor.“

Anul 1714. Despre lucrurile ce s-au întimplat în Valahia, așa grăiește *Istoria Bălăcenească*, după cele ce s-au zis la anul mai de curînd trecut: „Așa pirînd pe Constantin Brâncoveanu în mai multe rînduri, turcii nu cutezau a-l mazăli, căci se temeau că nu vor putea pune minile pe dinsul. Mai pre-urmă aflînd organ pre un Constantin din Crit, carele era vătav de-aproape lui Constantin Vodă și vrea să se ducă la Țarigrad cu voia domnului, i-au dat cărțile ca să le dea în minile împăratului, în care cărți făgăduiau să nu se teamă că va scăpa Constantin Vodă, că ei (Cantacuzenii) îl vor prinde și-l vor da în minile împăratului; și au învățat pe vătav să spună și cu gura unele ca-acestea. Deci încredințîndu-se turcii în taină au gătat pre imbrohorul cel mare împărătesc și pe Mustafa-aga capigiu și neștiînd cineva, i-au trimis să strîngă oști de pre margine și să meargă să prindă pe Constantin Vodă; și venind pînă la Ruștiuc, de-acolo imbrohorul a trimis înainte pe Mustafa-aga cu fermanurile, unul de domnie (pentru Ștefan Cantacuzenul) și altul de mazălie, dîndu-i poruncă ca, de se va pune în coantră Constantin Vodă, să-i facă știre ca să meargă și el cu oștile turcești și să-l prindă. Iară la 24 martie a sosit în București Mustafa-aga, în Miercurea Mare, din săptămîna cea de lîngă Paști și împreunîndu-se cu domnul, i-a spus mazălia; iară Constantin Vodă nu știa ce să facă, văzînd de față pierirea, numai vărsa lacrimi. Mustafa-aga a început a-i pecetlui cămerile cu

averile și l-a dat în chizeșia boierilor, ca să nu fugă, și s-a dus la gazdă. Iară ticălosul cum ar fi putut fugi, când Cantacuzenii, frățiile lui, erau mai mari preste oaste, carii toți se bucurau de aceasta. În noaptea aceea, miercuri spre joi, amers Mihai spătarul Cantacuzenul la Mustafa-aga, avînd dragoman sau tălmăcer pe Caraman Leulul portarul și a făgăduit mulți bani ca să stea la imbroyhorul ca să pună domn pe Ștefan spătarul Cantacuzenul. Și a doua zi, joi, venind imbroyhorul la București cu 12 000 de turci, degrabă a făcut domn pe Ștefan Cantacuzenul; iară vineri dimineața au venit boierii de-și luau iertăciuni și ziua bună; deci Constantin Brâncoveanul a început a imputa Cantacuzenilor nemulțemirea și viclenia ș.c. ...În aceea vineri dimineața l-au luat turcii cu toată casa lui, pe toți ginerii, pe toate fetele și pe tuspătru feciorii lui și ducîndu-i la Țarigrad, i-au închis în Ediculă. Iară cită nevointă a făcut Ștefan Vodă Cantacuzenul să stingă casa lui Constantin Brâncovan, la domnia lui vom spune. Domnit-a Constantin Vodă Brâncoveanul 25 de ani și 80 de zile și așa și-a luat gătatul domniei, iară al vieței, în domnia lui Ștefan Cantacuzenul îl vom spune. Fost-a în domnie fericit, slujîndu-i norocul, iară nu lăudat, pentru că a adaos haraciul și din 250 de pungi l-a suit la 520 de pungi și slujitorimea de la care se scotea haraciul, o a împărțit prin satele sale și ale Cantacuzenilor și toată greutatea o a aruncat pe țeară și cu o vorbă, cele ce cu multă osteneală și cu bună socoteală au făcut cei bătrîni, el toate le-a stricat.

Domnia lui Ștefan Cantacuzenul la anul de la plămuierea lumii 7222, iară de la Hs. 1714. După ce s-a mazălit Constantin Brâncoveanul din domnia Valahiei și Mustafa-aga i-a pecetluit toate averile, a doua zi a venit și imbroyhorul, înaintea căruia ieșînd boierii, cu mare pompă l-au băgat în București și l-au dus la sălaș, la casele lui Șerban Cantacuzenul spătarul, care a poruncit mitropolitului (Anthim) și tuturor boierilor să vină toți la 2 ceasuri după amiază, la sălașul lui, și fiind că el mai nainte făcuse ispravă ca să fie domn

Ștefan Cantacuzenul, feciorul lui Constantin stolnicul, după ce s-au strîns, Ștefan Cantacuzenul s-a dus de a sărutat mîna imbrohorului, mulțumind pentru domnie și neavînd gata căftanul, s-a dezbrăcat Mustafa-aga de contoș și l-a îmbrăcat cu contoș, în loc de căftan, grăbind să se facă curînd domn. Deci Bugereanul vistierul a trimis degrab de au adus un căftan și l-a îmbrăcat și așa, cu pompă mare și cu zicături, a mers la curtea domnească. A doua zi, în Vinerea Mare, a rădicat Mustafa-aga pe Constantin Brâncoveanul cu toți ai lui și a pornit spre Țarigrad cu mulțime de turci, iară imbrohorul a rămas de cerca cu Ștefan Vodă avuțiile lui Constantin Brâncoveanul, ce rămăsese în datorii pre la unii și pre la alții, și cu groaza cea mare ce făcea oamenilor, toate le-au aflat și sculele de aur și de argint, care le dăduse la boieri Constantin Vodă să le păstreze, de frica ce le era înainte pusă, de se vor afla că au ceva și tăgăduiesc, că vor păți, toate le-au dat înainte și Ștefan Vodă le a dat imbrohorului, și foarte tare se silea Ștefan Vodă să scoată toate datoriile și avuția lui Brâncoveanul să o afle, ca nemica să mai rămînă.

După ce a luat domnia Ștefan Cantacuzenul, numai trei zile au trecut și îndată a trimis pe Constantin la Știrbei și pe Radul Dudescul, cumnatul său, pe carele și logofăt mare l-a făcut atunci, la Țarigrad cu cărți la împăratul și la vizirul, zicîndu-le să grăbească să sosească mai nainte de Constantin Brâncoveanul și să lucre ca să nu mai scape Brâncoveanul cu feciorii lui. Carea s-a și făcut, căci în tot chipul s-a silit ca să stingă de tot din lume numele casei Brâncoveanului. Încă și atunci, cînd duceau turcii pe Brâncoveanul la Țarigrad, scosese Ștefan Vodă proști din București, de se jăluiau înaintea imbrohorului. Ca acestea și mai multe a făcut Ștefan Vodă asupra vărului său, Constantin Brâncoveanul, în loc de a-l ajuta și a-i face bine pentru bine. Însă Ștefan Vodă nu atita e vinovat, cit este vinovat tatăl său, Constantin Cantacuzenul stolnicul, unchiul lui Constantin Brâncoveanul, pe carele nu ca pre un unchi, ci ca pre un tată

Il avea Brâncoveanul, în toate cerînd sfat de la dînsul. Acesta dară ştiînd toate sfaturile nepotului său, toate le-a vîrsat înaintea turcilor şi ştiînd şi cărţile cu care prealăudaţii şi preănebiruiţii împăraţi, al romanilor şi al muscanilor, îl făcuse pre el şi pe feciorii lui vecinici prinţi ai împărăţiei Romei şi cnezi ai împărăţiei Moscoviei, însuşi bătrînul, tatăl lui Ştefan Vodă, le-a dat acestea în mîna imbrohorului şi l-a rugat să le dea în mîna împăratului, să vadă viclenşugurile Brâncoveanului, şi pre lingă piri şi aceasta a zis, că, de nu se va omori Brâncoveanul, odihnă nu va fi, ci se vor face amestecături în ţeară şi vrajbă între împăraţi. Ci nu e minune, că atîtea a pătrăt Constantin stolnicul Cantacuzenul, ca să piardă pe nepotul său, Constantin Brâncoveanul, cînd şi pe fratele său, Şerban Vodă, care îi scosese viaţa de la Grigore Ghica Vodă, încă l-a omorît. Imbrohorul arătînd cărţile cele de prinţie împăratului şi spunîndu-i şi alte piri, împăratul s-a mîniat foarte tare şi a poruncit de au adus pe Constantin Brâncoveanul cu tuspătru feciorii înaintea sa, unde şedea, într-un foişor lingă mare şi feciorilor le-a dat voie au să se facă turci au să li se taie capetele, iară tatăl lor, Constantin, a grăit către fiii săi, precum urmează: «Fiii mei! fiii mei! iată, toate avuţiile şi orice am avut, am pierdut, să nu ne pierdem încai sufletele! Staţi tare şi bărbăteşte, dragii mei! şi nu băgaţi samă de moarte, priviţi la Hs., mîntuitorul nostru, cîte a răbdat pentru noi şi cu ce moarte de ocară a murit; credeţi tare întru acesta şi nu vă mişcaţi, nici vă clătiţi din credinţa cea pravoslavnică, pentru viaţa şi lumea aceasta¹ ş.c.» Acestea zicînd el, porunci împăratul de le tăiară capetele, întii ale feciorilor începînd de la cel mai tînăr şi mai pre urmă au tăiat capul lui Constantin Brâncoveanul, şi-i aruncară în mare şi creştinii dup-aceea aflînd

¹ Pasajul în care Constantin Brâncoveanu se adresează copiilor săi, în momentul executiei, este o interpolare care nu se găseşte în manuscrisele cronicii lui Radu Popescu.

trupurile lor, le-au astrucat la patriarhie. Iară moartea lor s-a întâmplat în 15 august din anul 1714.

În țeară, în ziua de Sîntă Mărie, cînd s-au tăiat Constantin cu feciorii în Țarigrad, pe doamna lui Ștefan Vodă, la mînăstirea De-un-Lemn fiind pentru evlavie, o a lovit o nevoie mare de făcea toate grozăviile și ei nu socoteau că e bătaia lui Dumnezeu, ci s-au prepus pre o călugăriță, anume Olimbia, mătușă doamnei, adevă soră cu muma doamnei, că ea a făcut fermece cu alte muieri, și pe mătușă-sa o au trimis la altă mănăstire, de o au zidit într-o chilie, iară pe două muieri le-au spînzurat.“ Așisderea scrie Delchiaro, încă mai cu forfoi și mai pre larg, carele apoi scrie: „Dintii s-a tăiat capul Văcărescului, a doua lui Mathia, feciorului celui mai tînăr, a treia Radului, carele era al treilea născut și mirele cel nefericit, a patra, lui Ștefan, a cincea, lui Constantin, feciorului celui mai mare, și mai pre urmă lui Constantin Vodă, tatălui lor, celui nefericit. Sfîrșindu-se tragédia, împăratul s-a dus de-acolea. Capetele s-au pus în sulite și s-au purtat prin cetate.“ Adunatu-s-au mulți oameni la locul unde zăceau trupurile, drept aceea vizirul temîndu-se să nu se facă ceva răscoală (pentru că turcii încă strigau că cu nedreptul s-au tăiat), a poruncit de s-au aruncat în mare, de-unde într-ascîns s-au scos de creștini și s-au îngropat la mănăstirea Călhi, nu departe de Țarigrad... Prințipisa Maria cu nepoțelul său, cu noru-sa și cu ginerii săi se afla închisă, în fornétă și unii prieteni ai casei Brâncovenești lucrînd pentru slobozirea lor,... s-a întocmit respumpărarea lor cu 50 000 de taleri, carii s-au luat împrumut pe camătă de 30 pentru o sută și s-au plătit vizirului; dară ce? ... dușmanii lor, cei din Valahia, au plătit 40 000 de taleri vizirului ca să se împiedece slobozirea lor cea cumpărată. Și așa, fără de veste s-au sîrgunit la un loc ce se cheamă Cotiaio, unde au rămas mai trei ani și apoi s-au slobozit și trimis în Valahia, după ce au pierit vizirul Alibașa (în anul 1716) la Petrovaradin.“

Soris-a despre tragedia aceasta și preavestitul Enghel, tocma acurat. Iară Cara așa scrie despre fetele lui Constantin

Brâncovan: „1. Stanca, muiera lui Radul, fiului lui Iliș Vodă din Moldova. 2. Maria, muiera lui Constantin, fiului lui Duca Vodă din Moldova. 3. Ilinca, muiera lui Scărlat, fiului lui Alexandru Maurocordat. 4. Safta, muiera Crețu-descului, boierului muntenesc. 5. Ancuța, muiera lui Nicolae, fiului lui Gheorghe Rosetti, boierului moldovenesc. 6. Balasa, muiera lui Manuil, fiului lui Andronic, unui grec vestit. 7. Smaragda, muiera lui Bălan, boierului muntenesc.“

Despre Ștefan Cantacuzenul Vodă și aceasta scrie Del-chiario: „Că el îndată cît s-a făcut domn Valahiei a stricat văcăritul ce se băgase de Șerban Vodă Cantacuzenul, și ca să nu se mai arunce mai mult pe țeară, a făcut de s-a afurisit și de patriarhul din Tarigrad și de mitropolitul Valahiei, acela care l-ar mai băga în țeară; scos-a și pe preoții din țeară de supt tot felul de bir, numai să slujească în tot anul vreo cîteva liturghii pentru dînsul. Mai încolo a stricat și sinagoga evreilor, măcar că era departe, ca să nu se mai poată aduna la rugăciunile lor. Obicinuișe mai puțin o dată în săptămîină a merge la tatăl său, Constantin, unde rămînea și pînă la miezul nopții în povești de taină. Ținea corespondenții din porunca vizirului, cu nemții, cu muscanii și cu polonii, numai ca să le poată ști sfaturile.“

Despre Ungaria așa scrie Catona: „În anul de-acum, pacea ce se începuse în 26 noemvrie din anul trecut în Radștât, între povățuitorii cei mai vestiți, Eugenie și Vilaregie, s-a săvîrșit, și printr-însa s-a așezat războiul cel groaznic, care supt trei împărați, Leopold I, Iosif I și Carol VI s-a ținut cu Ludovic XIV, craiul Galilor, în Italia, Hispania, Galia, Germania și Belgiu, și prin pacea aceasta, împăratul Carol a dobîndit Belgiul, crăimea Neapolului, ducatul Mediolanului și Sardinia. Deci mintuindu-se împăratul de grija războiului, pe 8 septemvrie a poruncit să se țină seim la Pojon.“ La seimul acesta împăratul cu împărăteasa Elisaveta a mers în 12 octomvrie. În 14 octomvrie s-a pus palatin Nicolae Palfi, în 18 octomvrie s-a încoronat împărăteasa crăiasă Ungariei și în 9 dechemvrie a dobîndit mitropolitul

Strigonului, cardinalul de Saxonia, un diplomat de la împăratul, prin care toți următorii lui s-au făcut prinți de împărăția romanilor.

Anul 1715. La anul acesta, zice *Istoria Bălăcenească*: „Trecînd vara din anul 1714 au început turcii a face mare gătire de oaste, să meargă să ia Moreea, carea o stăpînea venețianii. Deci a venit și lui Ștefan Vodă Cantacuzenul poruncă să dea o mie de care și o sumă mare de cai pentru treaba împărăției. Iară vodă a aruncat pe mănăstiri, pe boieri și pe țeară, de a plinit acestea cu mare greutate și a rînduit boieri căpitani de au mers ispravnici preste care și preste cai și în luna lui februarie, pre omăt i-a trimis de au trecut Dunărea și s-au dus la Moreea... Vizirul Ali-bașa luînd Morea s-a întors vesel la Țarigrad și fiind lîngă împăratul caimacan Rechean imbrohorul, carele luase pe Constantin Brâncoveanu din București, Ali-bașa se temea ca nu cumva împăratul să pună vizir pe Rechean; drept aceea a lucrat de l-a deslipit de lîngă împăratul și l-a pus bașa la Bender. Deci mergînd imbrohorul Rechean la Bender, vizirul Ali-bașa a făcut cărți mincinoase și mărturii strimbe de pre la conacele, unde mersese Rechean, cum că ar fi făcut multe trăsuri, și dîndu-le la împăratul, împăratul foarte s-a mîniat și a poruncit de l-au omorît în Bender“.

Ci Delchiaro zice: Vizirul foarte se gătea să meargă asupra Moreei și a poruncit lui Ștefan Cantacuzenul Vodă ca pe termenul pus, supt pierderea vieței, să gate 2 000 de care cu cîte patru boi și cu cîte atîția ostași (nu cu cîte opt oameni la fieștecare car, cum se înșală preavestitul Enghel, tălmăcind cuvîntul *altre tanti*), mai încolo atîtea mii de saci de fărină, de orz, de berbeci și unt cu miere prea multă. Nici îndestulîndu-se cu toate acestea, vru să aibă o sumă nespusă de bani, carea era mai mare cu mult decît haraciul de un an. Ștefan Vodă încă de la începutul domniei sale închisese pe toți aceia, carii fusese luători de samă preste veniturile cele nemăsurate ale familiei Brâncovenești, și prin multe

bătăi la atita îi adusesse de dăduse înainte mulți bani, ci nefiind destui bani aceștia ca să plinească pofta turcilor, a trebuit să arunce mai multe dări, nu numai pe boieri, ci și pe neguțători, carii culgându-se de la aceia cu bani imprumutați, pînă astăzi nu s-au plătit nici se vor plăti, apropiindu-se Ștefan Vodă de sfîrșitul și al domniei și al vieții sale. „Aci apoi scrie tragedia imbrohorului Rechean, patronului lui Ștefan Vodă, cum se scrie aceea în *Istoria Bălăcenească* și zice că fiind însuși el de față, oarecare voitor de bine al Cantacuzenilor în zădar a dojenit pe Ștefan Vodă să-și caute de treabă și de mîntuirea sa și îndată scrie așa: „Că acum alta nu lipsea la mazălirea lui Ștefan Vodă, fără numai să se aleagă în locul lui unul, carele să fie credincios Porței turcești. Unii din frățiile cele mai de aproape ale lui Ștefan Vodă, carii erau boieri de frunte din Valahia, lucrau intrascuns ca să vină domn în Valahia Mihail Racovița, fostul domnul Moldovei, ci vizirul Ali-bașa, după ce a luat Moreea, văzînd că nu va scăpa de războiul cu nemții, a judecat a fi mai bine ca să treacă pe Nicolae Maurocordat din Moldova în Valahia și pe Mihail Racovița să-l pună domn Moldovei, cum l-a și pus.“

Precum scrie tot același Delchiaro, Radul Cantacuzenul, spătarul și fratele lui Ștefan Vodă, încă în anul de-acum a murit, în luna lui februarie. Doară în anul de-acum a făcut și Mihail Cantacuzenul mănăstirea Colța din București, despre carea scrie Sulțer că o a făcut prin sveci.

„În Ardeal, precum scrie Brentan, în anul acesta 1715, a început a se zidi cetatea Bălgradului, supt al cării zid s-au pus prin comitul Ștainvil, comandantul țerei, un numismat, pe care era scrisă de o parte icoana sau figura cetății cu pajura cea împărătească deasupra eii, de cealaltă parte bronosticurile acestea:

LVCe saCra CaroLI sIMILes aLba aCCIpIt ortVs
In SoLIda prIMVs ponItVr arCe LapIs.
IVLIa nata fVI CaroLI VIM robVr et aVXI.
IVLIa sIn LVbeat, nVnC CaroLI na VoCer.“

În verşurile acestea, în cele dintii, în fieştecare, iară în cele două de pre urmă, întru amîndouă iasă, cu numărul romanilor, anul 1715.

Despre zidirea cetăţii de la Bălgradul din Ardeal, scrie călugărul Samoil Clain de Sad, despre carele mai multe voi cuvînta la locul său, precum urmează: „După moartea vlădicului Athanasie I, împăratul Carol VI s-a apucat să zidească cetate la Bălgrad, şi fiindcă, după cum se croise cetatea, şanţul cetăţii trebuia să vină tocma pre-unde era mitropolia românilor, pentru aceea împăratul a poruncit ca să se dea bani românilor şi loc, ca airea să-şi facă beserică mitropolicească şi așa li s-a dat loc la măierii Bălgradului şi 1 300 de florinţi (zloţi) pentru zidirea besericeii. Era pe vremea aceea la Bălgrad un Ştefan Iştvanovici din Țeara Românească venit, tipógraf, bun meşter, carele a dires tipografia şi a tipărit şi căzanii, pentru care lucru la vlădicul Athanasie a fost în plăcere, şi după moartea vlădicului a rămas la Bălgrad, în mitropolie, ca un epitrof al tipografiei. Acesta luînd acele 1 300 de florinţi a făcut o nemica, adică beserica cea de la maierii Bălgradului a făcut-o cu fundămînt slab, mică şi întunecoasă, ceialalţi bani i-a prăpădit. La această beserică, după vreo cîţiva ani s-a adaos tinda muierilor, apoi alt creştin, anume Bucur Spinare, dintr-al său a zugrăvit-o. Cînd s-a făcut mutarea minăstirei la măieri, s-au luat şi moaştele răposatului mitropolit Athanasie şi s-au dus de s-au aşezat în ţintirimul besericeii aceştia şi preste mormînt s-a pus o lespede mare de piatră, carea şi eu o am văzut (Ci acestea se improtivesc cu zisele lui Salardi, din anul 1657).

După ce s-a isprăvit cetatea Bălgradului, a poruncit împăratul Carol să meargă şi clerul românesc să blagoslovească cetatea. Atunci s-au adunat mai mulţi de o sută de preoţi, carii toţi, în odăjdiile preoteşti, de la beserica din măieri au mers în cetate cu litie; acolo, în beserica cea mare, care mai nainte o ţinea calvinii, la altarul cel mare a slujit liturghie Petru Pap din Daia, protopopul Dăei şi notarul săborului mare, că atunci, după norma cea ținută supt

prinții calvinești, notarul săborului mare era cel mai întâi după vlădicul și ca un vicar mare. După liturghie au făcut osfeștania cea mică și stropind cu apă sfințită zidurile cetății împregiur, au vestit norodului că Bălgradul de-aci înainte nu se va mai numi Alba-Iulia, ci Alba-Carolina.“

Anul 1716. Doi avtori scriu la anul de-acum despre Valahia, adecă istoricul bălăcenesc și Delchiaro, carii mult se improtivesc unul altuia. Eu, ca să nu mă fac însumi judecător între dinșii, cetitorule! toată judecata ți-o încredințez ție, aducind zisele lor, precum sint scrise. Așadară, istoricul bălăcenesc zice: „Ștefan Vodă dacă a auzit de moartea imbrohorului Rechean, al nădejdei domniei sale, ce se întâmplase la anul 1715 (că acesta îl pusese domn), s-a întristat foarte, dară din afară nu se arăta, ci dinlăuntru numai inima lui știa. Deci trecind puțin timp, adecă în 19 ianuarie a venit un capigiu de la împărăție și a dat poruncă de mazălie, carele auzind una ca aceasta, nu avea ce să mai facă; a fugi nu putea, că era iarnă și omăt mare și țeara temîndu-se de robie, încă nu l-ar fi lăsat, și acestea socotindu-le a plecat capul să meargă la împărăție și s-a gătat cu toată casa sa și cu tatăl său, Constantin Cantacuzenul stolnicul, de s-au dus la Tarigrad, domnind numai doi ani. Iară pînă ce n-au pornit din București, tatăl său, Constantin, de multe ori se ducea la capigi-bașa de se ruga și multe vorbe și între altele vrînd să se îndrepteze pe sine și pe fiul său, Ștefan Vodă, că sint cu direptate împărăției, carea dintr-aceasta se poate cunoaște, că pe frate-său, Șerban Vodă, cit a luat sama că se înțelege cu nemții și ține cu ei și e viclean împărăției, îndată l-a otrăvit de a murit, așîderea și pre alt frate al său, anume pe Iordache, carele fiind de Șerban Vodă trimis la nemți, făcea turburări, l-a otrăvit de a murit, și pe nepotul său, Constantin Brâncoveanul, văzindu-l că se aleătuiește cu muscanii și cu alți nemici ai împărăției turcești, l-a dat în minile împăratului, de a făcut ce a vrut cu dinsul. Aces-

tea și altele a spus capigiu-bașa vizirului, care le-au auzit mulți oameni vrednici de credință, între carii unul era Ienache dragomanul, fratele lui Nicolae Vodă Maurocordat, carele a mărturisit înaintea boierilor că a auzit pe capigiu-bașa spunind acestea vizirului și altor turci, cum că i le-a spus Constantin stolnicul.

Era Ștefan Vodă la formă om formos și poliție încă avea frumoasă, dară era foarte nestătornie la vorbă, multe făgăduia și puține da; era ghinecolătris, că foarte mult asculta de doamnă-sa, cit se deschisese poartă mare de dinsa, și carele mergea despre latura aceea, mult se folosea. Împrumut încă mult a luat de la boieri și de la mănăstiri, făgăduindu-le că azi-mine le va înturna, dară mai pre-urמă ducindu-l turcii, rămaseră dătorășii în pagubă, numai cu zapisele. Dăjdile, care le punea, de-abia le plăteau oamenii. Făcut-a hrizov de a iertat văcăritul, să nu mai fie, și pe preoți să nu mai dea bir, și stringind săbor mare la mitropolie, a poruncit de s-au cetit acestea înainte a toată țeara. Cu acestea bine a făcut; bățăr și cu altele de ar fi făcut bine.

Domnia lui Nicolae Maurocordat, la anul de la Hs. 1716. Nicolae, fiul prealuminatului Alexandru Maurocordat de Scărlat, Exaporitului, marelui dragoman al împărăției otomănicești, fiind domn la Moldova întru a doua domnie și niei o rugăciune sau lucrare făcînd, însuși împăratul, de bună voia sa, știindu-l credincios, după ce a mazălit pe Ștefan Vodă Cantacuzenul, l-a mutat în Țeara Românească, în ianuarie. Cit a venit veste că va să se mute în Țeara Muntenească cu domnia, a trimis boieri de cinste ai măriei-sale, pe Constantin comisul și pe Constantin vătavul cu cărți la boieri și la țeară, să se bucure că le vine domn bun și milostiv, rînduînd și caimacani, adevă purtători de grijă, pe Mihail spătarul Cantacuzenul, pe Radul Golescu logofătul, pe Radul Dudescul spătarul și pe Șerban Bugoreanul. Scris-a carte și lui Constantin stolnicul Cantacuzenul, să șadă cu boierii, ca un bătrîn; să nu se ducă la Țarigrad, și-l va avea ca pe un părinte, dară el n-a primit, ci s-a dus cu fiul său, Ștefan Vodă.

Pe ceialalți boieri i-a aflat în București, afară de Mihail Cantacuzenul spătarul, care fiind la țeară și auzind de întâmplarea lui Ștefan Vodă, a vrut să fugă în Ardeal, ci fiind omătul mare și paze multe, l-au prins vameșii de la Cimpina cu plăieșii și l-au adus îndărăpt. De care lucru auzind domnul, tot nu l-a osebit din ceialalți caimacani, ci a doua carte, lui numai deosebi i-a scris ca să aibă bucurie de venirea măriei-sale, că-l va cinsti și va avea de grijă, numai să poartă grijă de trebile domniei și ale țerei pină va veni măria-sa. Iară caimacanii făcându-i gătire de cai, de rădvane, de slujitori și de alte ce trebuiau, i-au trimis înainte, la Focșani. Deci pornind domnul de la Iași a venit la Focșani, și de aci venind la Colentina, în malul despre București, caimacanii cu toată cealaltă boierime i-au eșit înainte și în 30 ianuarie a intrat în București, unde s-a cetit fermanul de domnie și s-a dat cu tunurile.

Fiind domnul în bucurie pentru bună întocmirea țerei, iată! că-i veni și întristare, căci greu bolnăvindu-se doamna Pulheria, a doua muiere a măriei-sale, a răposat în Domnul, de carea vodă și coconii lui foarte tare s-au întristat, că era doamnă bună, înțeleaptă, milostivă și cu frica lui Dumnezeu, deci cu mare cinste o a astrucat în mitropolia Bucureștilor. Iară după puțin timp a oblicit Poarta turcească toate tocmeele Cantacuzenilor cu alte monarhii, cum se tocmise cu nemții și cu muscanii ca să le dea lor țeara și să lepede jugul turcilor, căci le-au prins toate cărțile și privilegiurile. Drept aceea cite pre unul i-au dus de i-au prăpădit, prăpădească Dumnezeu și pe turcii și pentru că și Ștefan Cantacuzenul se înțelesese cu nemții și cu muscanii, l-au sugrumat în Țarigrad (nu la Odriu), așisderea și pe tatăl lui; și au luat din țeară și pe Mihail Cantacuzenul spătarul și pe Radul Dudescul, de i-au omorit. La mijlocul Păresimilor a venit un capigiu, de le-a scris și a luat toate averile lor pe samă împărâtească. Domnul văzind aceste lucruri s-a întristat foarte, mai virtos pentru Dudescul, că era tânăr și avea prunci mici, și cu toți boierii s-a rugat de capigiu făgăduindu-i

multe celea, să stea să nu-l piardă, și nu s-au lăsat numai cu aceasta, ci a scris și la frate-său, Ienache, dragomanul cel împărătesc, să îmble și să cheltuiască și 20 de pungi de bani pentru Dudescul, să nu piară, dară fiind vizirul Ali-bașa cumplit, nimica au putut isprăvi, ci i-a omorît."

Iară Delchiaro zice despre moartea doamnei lui Nicolae Maurocordat: „La anul 1716, vineri înainte de Rusali, în revărsatul zorilor, cu puține zile după naștere, a murit în București prințesa Porfiriea, care era din Țarigrad și a doua muiere a lui Nicolae Maurocordat, domnului Țerei Munte-nești."

Apoi tot același Delchiaro scrie: „Marți, în 21 ianuarie din anul 1716, a sosit în București capigi-bașa cu fermanul de mazălire. Prințul Ștefan Cantacuzenul... chemind la sine pe cumnatu-său, Radul Dudescul, carele era spătar mare, și pe vistierul cel mare, le-a poruncit ca să gătească haraciul; ci ei au răspuns că ar fi bine a vedea întâi ce porunci au venit de la Poartă. A doua zi veni turcul la prințul și-l întrebă, vrea să se supună poruncei împărătești? Prințul răspunse: „Vreu.“ Atunci i-a dat fermanul și prințul primindu-l, l-a dat să se cetească în divan. Iară fermanul acestea cuprindea în sine: „Că Ștefan Vodă a domnit destul în Valahia, acum este voia sultanului să pună în locul lui pe Nicolae Maurocordat, domnul Moldovei. El să meargă la Țarigrad, unde din mila stăpînului său va avea cu ce să trăiască.“ După care s-au ales doi caimacani, carii să ocîrmuiască țeara pînă ce va veni prințul cel nou... Pornit-a prințul Ștefan Cantacuzenul către Țarigrad, în 25 ianuarie, și cu dînsul a mers tată-său, comitul Constantin, prințesa Păgona, muierea lui, și doi beizadei a lui, Radul și Constantin, carii bolnăvindu-se pe cale de frigul cel mare, a fost pricina de numai după patru săptămîni a agiuns în Țarigrad. Li s-a îngăduit să conăcească la seraiul Valahiei... și prințul nădăjduia de a-și putea îndrepta lucrurile sale, ci vizirul mai vrea a-l vedea mort, fiind ațîțat de unele rudenii ale prințului Ștefan Cantacuzen, care (cum se credea în comun) fură

puse de Dumnezeu mijlocitori ca să-și arate izbinda sa pentru nedreptatea făcută cu casa lui Constantin Brâncoveanu.

Venind prințul Nicolae Maurocordat din Moldova în Valahia, în 10 februarie din anul 1716, a intrat cu pompă în București. ...Iară boierii începură dintîiași dată a-i da multe jalbe asupra prințului Ștefan Cantacuzenul chemîndu-l tiran și prădătorul patriei și se rugară ca jalbele lor să se trimită la Poartă dimpreună cu tilcuirea unor cărți ale generarului din Ardeal, ce nu de mult se prinsese. Și fiindcă cărțile acelea nemica cuprindea în sine, ce ar fi putut strica prințului Ștefan Cantacuzenul la turci, s-a pus o persoană ca aceea să le tîlmăcească, care atîtea stări impregiur a adăogat, de vizirul, cît le-a auzit, îndată a poruncit caimacanului din Tarigrad ca să facă să se sugrume și prințul Ștefan și tatăl lui. Acești doi domni mișei se aflau atunci închiși în Basbachiculi, de-unde fură duși în temnița de la Bastangibașa și acolo în duminica de după Rusali, adevă în 7 iunie din anul 1716, la patru ceasuri de noapte fu sugrumat întîi prințul Ștefan, apoi tată-său, Constantin Cantacuzenul. De-abia le ieșise sufletele și capetele lor s-au belit și împlindu-se cu bumbac s-au trimis în Odriu, la vizirul. Cu puține zile dup-aceea nimeriră din Valahia, supt bune paze, comitul Mihail Cantacuzenul, fratele mai sus-zîsului Constantin, și Radul Dudescul, care era căsătorit cu o soră a prințului Ștefan, și amîndoi pieriră sugrumați.

Prințesa Pagona temîndu-și pruncii... se ascunse în Tarigrad, mutîndu-și veșmintele cu toți ai săi, și apoi și-a căpătat o corabie, care în patru săptămîni, după multe primejdii, o a dus la Mesina, de-aci a mers la Neapol, apoi la Roma, la Florenția, la Bononia, la Ferara și la Veneția, unde fu primită de domnul Nicolae Caragiani și ospătată în 5 zile; de-aci a pornit cătră Viena. Cu puține săptămîni mai nainte a fugit din Valahia altă Cantacuzenă; aceasta a fost Maria, muierea lui Thoma Cantacuzenul, care fugind în Moscovia, acum e generar în Ucraina... Maria cu feciorașul ei cel unișor s-au îmbrăcat în haine proaste și înșelînd plăieșii a scăpat

în Ardeal, unde cu cinstă s-a primit de nemți și i-au făcut prilej de a putut merge la bărbatul său."

Din zisele acestea ale lui Delcharo lezne poți culege cu ce inimă a fost Ștefan Cantacuzenul către văru-său, Toma, de pe muierea lui, Maria, încă nu o a slobozit din țeară să meargă la bărbat; ci lui încă și la ceilalți Cantacuzeni tocma așa le-a răsplătit Nicolae Maurocordat, pentru că, cum scrie mai încolo același Delchiaro, după ce le-a vindut moșiile, cum vinduse și ei ale lui Brâncovan, „cerea de la Cantacuzeni foarte mari sume de bani și închiderile și bătăile lor erau pedepsile cele mai ușoare. A fi Cantacuzen sau numai rudenie cu dinșii, atita era cit a fi vrednic de moarte. „...Nicolae Maurocordat luă deregătoriile de la cei mai mulți boieri muntenesți și le dede frățiilor și prietenilor săi, carii veneau din Țarigrad în Valahia să-și împlă pungile. Între aceștia se împărțiră satele Cantacuzenilor și ale altor boieri muntenesți, din care nu numai luau veniturile ca niște proprietari despotici, ci le și storceau, ca niște tirani, ce erau. Muma lui Ștefan Vodă Cantacuzenul la atita agiunsese, de nu avea cu ce să trăiască. Eu însumi m-am întimplat de față și fui tălmăciar atunci cînd s-a rugat sāraca de un grec, care ținea satele ei, ca de pomeană să-i dea puțintică fărină.” Vezi unirea cu grecii ce folos aduce românilor?

...În pagina 214: „Nicolae Maurocordat întorcîndu-se de la Giurgi a agiuns în București joi, în 10 septemvrie (din anul 1716), petrecut de mulți turci. Cu două ceasuri mai înainte de a sosi, a odihnit la fîntîna lui Radul Vodă și aci a poruncit de s-a tăiat tot fărîmi un boier mare, anume Brașoianul, supt pretext că nefiind el de față, s-ar fi unit cu alți boieri în mitropolie, ca să se pună el prinț ... Cit a sosit în curte, îndată a poruncit să se cheme mitropolitul Antim; acesta nu vrea să meargă, dară a trebuit, almintrelea l-ar fi sffrticat turcii, carii văzîndu-l că se pogoară din căruță să se suie pe trepte, numai o țîră de nu l-au omorit. Nu l-au dus înaintea lui vodă, cum credea el, ci într-o chilie, supt grea închisoare. Prinsu-s-a și Ioan Abrahami, preotul cel

de legea grecească din Veneția și predicatorul de curtea Valahiei, pentru că el scrisese epistola cu care s-a înștiințat mitropolitul despre venirea lui Gheorghe Cantacuzenul la domnia Valahiei.“

În pagina 216 vorbind despre tirănia grecilor celor de lângă Nicolae Maurocordat zice: „Care boier nu plătea banii poștiți pe terminul pus, care mai cu samă era tocma scurt, se pedepsea cu temnița și cu fâlanga. Un prunc de 8 ani al răposatului Radului Cantacuzen, fratelui prințului Ștefan Cantacuzen (îmi este greață a serie ce însumi văzui cu ochii mei), în mănăstirea lui Mihai Vodă, unde era închis cu mumăsa, s-a răpit din brațele mine-sa, și un grec sta cu sabia scoasă să-l taie, de nu ar fi dat muma cinci pungi de bani, adecă 2500. de florinți pentru viața pruncului său. Oarecare boier din familia Bălăceneștilor, năcăjit fiind pentru că îndată nu putea plăti suma de bani ce se cerea de la dînsul, a zis cuvintele acestea: «Dea Dumnezeu să vină nemții, să scape țeara de jugul acest greu!» Zisa aceasta fu spusă lui Nicolae Maurocordat și el îndată porunci să i se taie capul. Nici a putut ticălosul Bălăcean dobîndi altă grație de la Maurocordat, fără numai ca să se poată mărturisi, cumineca și îngropa ca un boier, nu ca un osîndit.“

În pagina 219 serie: „Arhiepiscopul Antim, mitropolitul Valahiei, carele tot în prinsoarea de curte se ținea, cu groază s-a silit de a dat înscris că se lasă de arhiepiscopie și prin prinț și ministrii lui s-a ales arhiepiscop Mitrofan carele fusese duhovnicul prințului Constantin Brâncoveanu. Măzălitul Antim s-a dezarhierit și pîrit a fi strigoi și înșelător. Luatu-i-s-a mitra din cap și i s-a dat o titie roșie, iară numele de Antim i s-a mutat în nume de Andrei, cum s-a chemat cînd a fost mirean, și l-au osîndit să se țină la prinsoare de pururea, în mănăstirea de la muntele Sînai. Punîndu-l apoi noaptea într-o căruță, l-au dat pe mîna unor turci să-l ducă, carii ducîndu-l pînă la Galipóiu, la riul Dulcia, ce cură pe la Odriu, l-au omorît și trupul lui l-au aruncat în riu.“

În pagina 225 iarăși serie: „Cînd au prins pe Nicolae

Maurocordat, domnii grecii de la Țarigrad, ministrii lui, s-au aflat în primejdia cea mai mare și unii s-au ascuns, alții au fugit către Dunăre, iară pre alții i-au ucis ș.c.“

Despre lucrurile românilor din Ardeal așa scrie Samoil Clain de Sad: „După moartea vlădicului Athanasie, clerul după vechiul obicei, s-a rugat de împărăție să-i fie slobod a candidăului persoane pentru arhierie și împăratul le-a dat slobozenie, numai cit a poruncit să aleagă și să candidălu-iască persoane care să știe și lăținește. Deci adunându-se săbor mare în Bălgrad, în cler n-au aflat preot nensurat, care să se poată alege vlădic, că cei ce știa lăținește, toți era preoți însurați, numai ce s-a aflat Ioan Nemeș de Patac care născut a fost din părinți români și crescut în legea românească, dară în școalele lătinești fiind a fost trecut la ritul lătinesc, unde și preot s-a făcut și învățătura theologicească la Viena, în colegiul lui Pazman Petru, arhiepiscopului de la Strigon, o a învățat, apoi și la Roma a fost și se ținea acum de arhidiecésul Strigonului. Altul a fost neamț de neam, dară fusese secretar la vlădicul Athanasie și știa bine românește, nu numai a vorbi, ci și a ceti și a scrie. Deci price s-a făcut nu puțină între protopopi, că unii voia pe Ioan Nemeș de Patac, iară notarul din Daia cu vreo cîțiva voia pe secretarul lui Athanasie și făcea gilceavă, punindu-se împotrivă ca să nu fie Patachi vlădic, pînă ce de la împărăție grea îngrozire și areșt i-a venit, de nu se va așeza să fie în liniște. Aceasta mi-a povestit protopop. Măniu Neagoe de la Broșteni, moșul meu despre mumă, om cu frica lui Dumnezeu și de toată lauda vrednic (a căruia pomenire vecinică să fie!), carele s-a făcut protopop de însuși vlădicul Patachi și a murit în anul 1765, bătrîn de 96 de ani.

Deci, în anul 1716 s-a numit vlădic Ioan Nemeș de Patac din comitatul Solnocului dinlăuntru, din satul ce se cheamă de români Strimba, de unguri, Horgas-Patak, și cu titlul de liber baron și de consiliar chesaro-crăiesc a fost împodobit de la împăratul Carol VI, și s-a sfințit episcop în Croația. Însă, după ce s-a numit vlădic, împăratul a scris la patriar-

hul Romei ca să se poată Ioan Patachi întoarce iarăși la legea grecească, care i-a și îngăduit patriarhul, însă așa ca Patachi să facă mărturisirea Mandiei sau al chipului celui mic al călugăriei, cum e obiceiul în Biserica Răsăritului, de vrea să fie vlădic, carea a și făcut-o, cum din scrisorile cele pentru dînsul, ce se află la Viena, în cancelaria Ardealului se vede, și însuși consilierul ardelenesc] de curte, Lupul Cerei, în Viena, la anul 1772, mi-au spus că el acelea le-a cetit. Acest Ioan Patachi... în anul 1717 a dobîndit de la împăratul Carol VI residenție în cetatea Făgărașului și moșie Simbăta-de-Gios și Beșimbacul din Țeara Oltului și iosagul cel fișcuesc de la Gherla, pentru episcop.“ Pînă aci Clain, dară în diplomatul împăratului Carol VI, care îl voi aduce la anul 1738 despre Beșimbac, nu se face vreo pomenire se fie fost dat vlădiciei românești; în cetatea Făgărașului încă nu s-a dat vlădicului residenție, ci numai în oraș. În ce an a urmat Ioan Patachi lui Athanasie I, nu poci întări, pentru cele ce s-au zis la anul 1711¹.

Anul 1717. Istoricul bălăcenesc scriind mai încolo despre lucrurile ce se țin de Valahia, zice: „Auzind Poarta că cătanele nemțești au prins pe Nicolae Maurocordat Vodă și l-au dus în Ardeal, a făcut împăratul sfat cu vizirul ca să dea țeara în pradă și în robie, văzînd voia boierilor, de au lăsat să ia pe vodă din scaun. Ci Dumnezeu n-a lăsat mutînd voia împăratului. Deci împăratul știind casa lui Alexandru Maurocordat, că pururea a fost credincioasă împărăției, a trimis iarăși dintru aceea casă domn țerei, pe Ienache, marele dragomanul împărăției și fratele lui Nicolae Vodă, dîndu-i oști destule să-l așeze în scaun. Ali-bașa vizirul l-a îmbrăcat cu căftan de domnie și așa a pornit spre țeară cu Husain-bașa, care era și ianiciarilor agă și seraschir cu 12 000 de

¹ Athanasie a murit la 19 august 1713. Pentru postul de episcop s-au prezentat doi candidați: Wenceslaw Frantz, secretarul lui Athanasie, pe care voia să-l aleagă Sinodul protopopilor, și Ion Patachi, preot

turci și cu 10 000 de tătari. Atunci s-au mîntuit din izgonire de la Candia, doamna și ginerii lui Constantin Brâncoveanu, pe carii se nevoise de-i mîntuise Nicolae Vodă și au venit cu Ienache Vodă spre țeară. Venind la Giurgi a șezut acolo vreo cîteva zile de-unde a trimis purtători de grijă și cărți cu pace la toți. Dup-aceea a mers cu toții în București și a șezut Ienache în scaun și toată oastea o a descălecat în București, fiind casele mai toate pustii. Înțelegînd țeara cum că împăratul a trimis domn pe Ienache, a început a nu se mai teme de robire și a se întoarce pre lin, pre la locurile sale și a se supune lui vodă, carele îndată a trimis vreo cîteva boieri la Poartă, înștiințînd-o că țeara nu s-a violenit. Încredințîndu-se Poarta i-a trimis căftan lui Ienache Vodă și a poruncit ca îndată să se ducă oștile turcești și tătărești din București și s-au dus, numai puțini ianiciari și arnăuți au rămas pentru paza curței. Boierii și toată țeara văzînd cărțile lui Ienache Vodă și fermanul împărătesc au început a se strînge, care de pre unde a fost, și a împărțit Ienache Vodă toate boeriile și cele mari și cele mici; și s-a făcut toată frumuseța curței și cinstea domniei. Iară unii din boieri, carii adusesese pe nemți, să prindă pe Nicolae Vodă, au fugit în Ardeal cu mai mulți alții și au făcut sfat, să închine țeara împăratului nemțesc și să ceară domn pe Iordache (sau Gheorghe) beizadei, feciorul lui Șerban Vodă Cantacuzenul, carele de la moartea tatălui său era supt protecția Casei Austriei și să ceară oaste nemțească să gonească din țeară pe turci și pe Ienache Vodă, și mergînd la Viena pentru rîndul acesta, le-a ieșit de la împăratul răspuns să aibă nădejde că, cu vreme, și aceea va fi, și cu acest răspuns s-au întors iară în Ardeal.

Intr-aceea vară pusese împăratul nemțesc să bată Bălgradul din Serbia, și a trimis toate oștile acolo, ca la 120 000 de voînici, supt comanda lui Eugenie, și Poarta încă a găt

catolic din Făgăraș, pe care-l sprijinea guvernul imperial austriac. După ce s-au ținut mai multe sinoade pentru alegerea noului episcop, abia la al patrulea sinod, la care a participat un singur membru, a fost ales Ion Patachi ca episcop unit al Transilvaniei, la 23 decembrie 1715.

oaste și mai mare, supt comanda vizirului Ali-bașa... și biruința a fost a nemților. Iară bașa, carele era în Bălgrad, măcar că văzuse pe turci biruiți și bătuți, el tot ar fi mai apărât cetatea, ci aruncind nemții multe boambe, s-a aprins prăvăria cetății, carea mii de oameni a omorît și multe case a resipit și a aprins, și văzind că nencetat și ziua și noaptea, ca ploaia vin în cetate boambe, n-au mai putut răbda, ci au dat cetatea nemților. De-acolo toată oastea turcească s-a tras la Nissa și împăratul a mazălit pe vizirul Ali-bașa, și în locul lui a pus pe Ahmet-bașa. Iară Ali-bașa temindu-se să nu-i taie capul, când s-a trimis mazălia, schimbându-și hainele s-a ascuns și încătrău s-a dus nu se știe.

Cînd s-a întors oastea turcească de la Bălgrad, vreo cîțiva sultani cu tătarii lor au intrat în Valahia și au făcut mare pradă și robie, de care lucru înțelegînd Ienache Vodă, însuși a încălecat și cu un bașa ce era în București, a mers de a ținut calea tătarilor și a scos vreo 1700 de suflete din minile lor. Împărăția turcească văzînd că într-acești doi ani nu i-a slujit norocul în bătăile ce a avut cu nemții, a socotit mai bine să facă pace. Atunci a venit poruncă și lui Ienache Vodă să meargă la Odriu, pentru pricina păcei, care a și pornit în 5 noiembrie și fiind acolo în cîțva timp, s-a întors iarăși în țeară, că se mutase începerea păcei pînă în primăvară. "Pîn-aci, istoricul bălăcenesc, ci tu mai cetește despre acestea pe Delchiaro și pre Enghel, carii așîșderea scriu.

Despre războiul cu turcii și luarea Bălgradului, mai chiar scrie Ghebbardi zicînd: „Franțisc II Racotî, care de la anul 1713-lăcuia în Paris, dimpreună cu muiera sa și trăia din mila craiului frîțozesc, din războiul împăratului Carol VI cu turcii, și-a făcut nădejde de a se mai putea arăta în Ungaria, și în tot chipul s-a nevoit ca prin generarii săi cei mai dinainte, iarăși să facă răscoală între unguri sau, de nu va putea face aceasta, încai să capete de la divan o samă de turci, pe carii să-i povățuiască el asupra nemților, dară din amîndouă acestea nici una a dobîndit că i s-au prins cărțile și s-au dus la cei mai mari. Mai pre urmă și-a aflat el

În Hispânia patron pe cardinalul Alberoni, ministrul craiului Filip, care lezne s-a slobozit la lucruri deșerte. Alberoni acesta cerca ca toate țerile, cîte s-au ținut mai nainte de coroana Hispaniei, să se dea stăpînului său. Drept aceea pe Racoti l-a trimis la Tarigrad, ca să facă prietenșug și legătură între hispani și între turci, sau, de nu i se va sfteti aceasta, să dezbată și să dezmințe pe turci de la facerea de pace cu nemții. Un lucru ca acesta a plăcut Porței și sultanul Ahmet III, în 28 octomvrie din anul 1717, a primit pe Racoti mai ca pre un crai și i-a rinduit leafă și străji să poată lăcui în Tarigrad ca și un oblăduitor. Filip, craiul Hispaniei, a luat Sardinia de la Casa Austriei și Poarta nădejduia că el va străbate în Italia și apoi va avea ajutor de la dinsul. Iară sultanul a poruncit să se adune asupra nemților la 300 000 de turci, să se trimită multe corăbii într-armate pe Dunăre, să se întărească Bălgradul, și hanul tătărăsc din Crim să treacă prin Ardeal în Ungaria. Dară prințul Eugenie nu mult a gîndit cu toate acestea, ci în luna lui mai a mers la marginile de la Futac cîu 100 000 de ostași și trecîndu-și toată oastea preste Dunăre, în vederea turcilor, fără de vreo pierdere, în 19 iulie 1717, a încungiurat Bălgradul, care cetate cu de toate era foarte bine grijită și era într-însa 30 000 de ostași de cei mai aleși, carii cu atîta mai vitezește se apărau, că vizirul le făgăduise că în 15 zile le va veni întru ajutor. Vizirul și-a și ținut făgăduința și prințul Eugenie curînd s-a aflat între două focuri. Șeicile turcești din Dunăre s-au apucat de cele nemțești și se nevoiau să închidă pre Eugenie și de a treia lature. Vizirul și-a întărit bine tabăra și nu numai da ne-ncetat cu 130 de tunuri asupra nemților, ci săpa și gropi asupra lor. Prințul Eugenie lucra cu 140 de tunuri asupra turcilor și cu multe boambe aprinse asupra cetăței. Corăbiile se băteau pe Dunăre și boambele cele infocate ne-ncetat se aruncau în cetate pînă cînd s-a aprins prăvăria cetăței care a aruncat în aer mai bine de 3 000 de turci. Din oastea lui Eugenie încă mulți picau și de gloanțe și de boală și zăhăreaua încă începuse a se sfîrși. Ienicerii

cu gropile atita se apropiase de tabăra lui Eugenie, de și apă luau dintr-însa mai adeseori; și dintr-o epistolă ce se prinsese, a priceput Eugenie că și vizirul și cei din cetate de o dată vreu să năvălească asupra taberei sale. Ca să încungiure primejdia aceasta, a socotit a fi de folos ca el să se apuce mai întâi de oastea turcească; drept aceea pînă-î ziuă și-a scos oastea din tabără și o a povățuit asupra vizirului, măcar că gropile cele de turci săpate, mult împiedeca pe călăreți și-i depărta de la pedestrași. La împușcătura cea dintîi turcii cei mai mulți au prins fuga; ci ienicerii au stat în loc și ca turbații s-au bătut. Aripa cea dreaptă a nemților fu închisă de către ceilalți și călăreții mult pătimeau de la unele bătării pînă ce nu le-a luat acelea generarul Viard, care era lăsat spre apărarea taberei și le-a dat călăreților. Toate acestea s-au făcut pe mare negură și după ce a trecut negura, atunci a văzut Eugenie în cită primejdie a fost, dară tot nu și-a pierdut cumpătul, ci însuși el a alergat la aripa cea închisă și cu vărsare de sînge de patru ceasuri și o gimătate a fugărit pe călăreții și ienicerii turcești. Vizirul s-a grăbit să meargă în Nisa, după ce a pierdut 19 000 de oameni. Tătuși, Eugenie se temea să nu fie ceva înșelăciune, drept aceea a rămas într-armat înaintea taberei turcești pînă seara și atunci a intrat într-însa, unde a aflat multe tunuri, mult prav și multă zăhărea. Cei din cetate de focul cel mare n-au prins de veste că a pierdut vizirul, pînă cînd n-a slobozit Eugenie niște robi de le-au spus. Auzind ei adevărul, îndată s-au rugat ca să poată ieși cu bunurile sale și îngăduindu-li-se au și ieșit, ca la 20 000 de ostași, lăsînd corăbiile și toate armele cu cetatea. Dup-aceea au venit pe minile lui Eugenie, Semendria, Sabaciul, Orșova sau Rușava, Mehedia și gimătate din Serbia. Oastea turcească, ca la 15 000 de ostași, care mergea întru ajutor tureilor la Bălgrad, a trecut pe la Bistriță în Ungaria și a prădat și robit comitaturile Sătmarului, Maramurășului și al Ugocei; ci comitul Caroli a dat preste tătari și luînd prada și robii de la dinșii, i-a alungat din țeară.

 Mai chiar scrie despre venirea tătarilor, Borșai Pal zicînd:

„Feciorul hanului jefuiește Ardealul; mai într-un tirziu începînd nenorocirea turcilor de la Bălgrad, în 22 avgust din anul 1717 a intrat pre la Rogna la Bistriță și e de a se crede că acolo l-a agiuns porunca să se întoarne, pentru că Mihail Racovița, domnul Moldovei, de-acolo s-a înturnat cu oștile sale; iară feciorul hanului a slobozit pe tătari să ardă și să robească, precum au și făcut, că cei ce mergeau înainte au agiuns pînă la Murăș, la Réghin, la Mihăș și la Gatul Calianului, unde agiungînd, pe bieții lăcuiitorii din Sec pe toți i-au robît. Însuși feciorul hanului a pornit în gios spre Someșul Mare cătră Betlen și cătră Reteag și de-acolo a trecut prin Vidicul Lăpușului către Baia-Mare, către Sătmar, către Chioar, și către Ugocea, pretutindenea arzînd și robînd, și fiind că toți lăcuiitorii erau pre-acasă, pe foarte mulți nobili au prins cu muierile, cu pruncii lor dimpreună. De-aci pre la Leveta au trecut preste dealuri la Maramurăș. În Maramurăș, tocma la plaiul Borșei, pre-unde se trece la Moldova, au poposit tătarii cu nenumărați robi și nespūsă pradă, grăbîndu-se către casă și acolo lăcuiitorii din Maramurăș năvălînd preste dînșii au slobozit multe mii de robi (că, precum s-a auzit, duceau mai mulți de 15 000 de robi cu sine) și mare pagubă au făcut în tătari și în caii lor. În gîlceava aceea foarte mulți prunci s-au călcat și tătarii încă pe mulți robi au tăiat, carea nenorocire înțelegîndu-o prințul Eugenie, pe generarul Viard l-a trimis în Ardeal cu trei regimenturi de ostași.“

Preavestitul Enghel încă scrie: „Mihail Racovița a treia oară a domnit în Moldova ani 11, de la 1716—1727. Anii cei dintîi ai oblăduirii lui au fost fără de odihnă, pentru războiul între nemți și între turci, și generarii nemțești n-au lăsat a gîndi și despre Moldova; pentru că nendestulîndu-se boierii cei moldovenеști, și mai vîrtos cei ce erau în marginile de către Ardeal, cu Racovița, în 6 februarie din anul 1717 se închinase supt apărarea nemțească cu toate ținuturile lor. Drept aceea căpitanul Ernaud îndemnîndu-se de norocul lui Detin (carele în anul trecut luase pe Nicolae Maurocordat

Vodă din București) în iarna de la începutul anului 1717 a luat cu sine ca la 300 de husari și cu îndreptarea și ajutorul unor boieri, fără de nici o împiedecare a mers pînă la Iași. Acolo, dinaintea orașului, a tăiat și a împrăștiat patru steaguri de turci, iară în oraș 600 de moldoveni; și Ernau ar fi prins și pe vodă, tocmă de la prînz, de n-ar fi scăpat acesta cu fuga, pe un armăsar turcesc, în cetățuie. De-acolo a trimis în toate părțile pre oamenii săi, au tras clopotele și au dat cu tunurile să facă de știre că este în mare primeșdie, la care i-au venit întru ajutoriu 1 500 de tătari și 6 000 de turci. Tătarii adevărat s-au biruit, dară de turci fură biruiți acei puținei husari chesaro-crăiești și strimtorîndu-se la un glod, mai toți s-au tăiat, căpitanul Ernau tătuși a scăpat în Ardeal. Cu prilejul acesta s-a purtat și sora lui vodă în Ardeal. Pentru acestea vodă miniîndu-se, multe amînița și se lăuda că va să năvălească în Ardeal. dară nu putea, că boierii nu vreau să-i urmeze. Așa dară a întărit marginile de către Ardeal, a pus turci prin cetăți și el s-a întors cu daruri către bașa din Hotin și către hanul, rugîndu-se ca să-i dea ajutor asupra Ardealului. Hanul i-a și făcut pe voie lui Mihail Racovița, căci către sfîrșitul lui avgust a trimis în Ardeal 15 000 de tătari. Întrat-au pe la Rogna la Bistriță, ci Bistrița nu s-a închinat lor ș.c.", cum le-am scris mai sus din Borșai Pal. Vezi și Decada avgustă, pe Catona și diplomatul împăratului Carol VI, care-l voi aduce la anul 1738.

Anul 1718. Pentru pierderea de la Bălgrad cea din anul trecut, zice Ghebbardi: „Vizirul Ali-bașa și-a pierdut și deregătoria și slobozenia și în locul lui s-a pus vizir Mehemet-bașa (vezi pe istoricul bălăcenesc, la anul trecut), care era mai domol la fire și dimpreună cu mufti poftea ca cit mai curînd să se facă pace, pentru că vedea că de ce oară așa de mare oaste turcească n-a putut străbate în Ungaria pînă acum, nici de-acîi înainte vor putea învinge pe prințul Eugenie și se temea ca nu cumva să străbată acesta pînă la Țarigrad. Prințul Franțișc II Racoți, adevărat se nevoia

să dea iarăși inimă turcilor, dară el, pentru că n-a putut aduce vreun ajutor nici din Hispânia, nici din Ungaria prin vechi prietenii săi, nu s-a ascultat, ci turcii stau în chipzuri să-l dea pre el în mina lui Eugenie, ca cu atîta mai lezne să cumpere pacea de la împăratul Carol VI, ce pricepînd Racoți s-a dat în laturi pînă ce s-a încheiat pacea. Vizirul gindea ca prin cărți să tragă la pace pre Eugenie, dară acesta mai mult se silea să nu se facă pace, ca pe turci cu totul să-i scoată din Evropa. Ci împăratul Carol mai vrea a-și ținea țerile cele tălienești decît a lua mai multe de la turci. Drept aceea a trimis pe consiliarii săi, comitul Virmond și Thalmán la Pasaroviț, în Servia, ca acolo, supt corturi, prin mijlocirea anglilor și a holandilor să lucre de pace cu solii turcilor și ai venețianilor. Și rapede s-au tocmît întru aceea, ca fieștecare parte să țină cît a luat; dară fiindcă prin aceasta venețianii prea mult pierdea și solii turcești numai cetățile cele luate le lăsau nemților, iară nu și ținuturile lor, pacea se îndelunga. Prințul Eugenie într-aceea și-a strîns oastea la Bălgrad și trecînd-o preste riul Mórava, sta gata să se apuce de vizirul, care era tăbărit la Nisa. Drept aceea vizirul a înștiințat pre Eugenie ca să meargă amîndoi la Pasaroviț să grăbească pacea; ci Eugenie a răspuns că el nu este trimis la alta, fără numai să se bată și a întreat pe făcătorii de pace, isprăvi-se-va rapede? că de se va tămînda pacea, el trebuio să deschidă războiul. Prin aceasta vizirul fu înțețit a trimite poruncă la solii turcești ca să lase toate cîte le poștește împăratul și așa, întru a doua lună, s-a făcut pace pe douăzeci și patru de ani. Venețianii au pierdut prin pacea aceasta Peloponesul sau Moreca, dară au căpătat niște cetăți în Dalmația și Albania. Împăratul Carol VI a ținut Valahia pînă în Olt, banatul Timișoarei, Bălgradul cu Serbia pînă la Timóc și la dealul Buiúcdăș, un dărăb de țeară din Bosnia pînă în apa Savului, de amîndouă laturile riului Unei cu cetatea Novi, slobodă imblarea cu corăbiile pe Dunăre și neguțătoria în țerile turcești a supușilor chesáro-crăiești cu vamă de la o sută numai trei.“

Anul 1719. Zisu-s-a la anul trecut, din *Istoria Bălăce-nească*, că Ienache Maurocordat a murit în februarie din anul acesta, 1719. Anonimul românesc zice despre dînsul: „că bolnăvindu-se, la apropierea morții a chemat pe toți boierii, ce erau învrăjbiți cu frate-său, Nicolae, și le-a zis să fugă că va să vină iarăși frate-său domn în Valahia, și a murit în scaun, după ce a domnit 2 ani.“ Iară precvestitul Enghel serie precum urmează: „Cu puțin timp după ce a mers Nicolae la Țarigrad, a murit frate-său, Ienache Maurocordat. Unii zic că a murit de lîngoare, alții zic că frate-său, Nicolae Maurocordat, l-ar fi otrăvit. Destul este că cu mare jale s-a îngropat la mitropolia din București, că a fost domn bun și drept.“ Cara serie că de Ienache Maurocordat a rămas un fecior, anume Alexandru, carele s-a prins în războiul muscailor cu turcii, cel de la anul 1769—1774 (cînd insumi eu m-am dus la Roma) și s-a dus în Petropól, unde s-a căsătorit cu o frîncă; apoi înturnîndu-se la Iași, a dobîndit puțină leafă de la Ghica Vodă, cu care să trăiască.

Despre a doua domnie a lui Nicolae Maurocordat în Valahia, așa serie istoricul bălăcenesc: „Înțelegînd împărăția de moarte a lui Ioan sau Ienache Maurocordat și fiind Nicolae Vodă de curînd venit din robie la Țarigrad, însuși împăratul și vizirul știînd că pentru slujba cea dreaptă care o a făcut împărăției sale, i s-au jăfuit toate averile și nu numai aceasta, ci și în robie a fost în doi ani, a binevoit împăratul de l-a miluit iarăși cu domnia Valahiei. Iară după ce a îmbrăcat căltan de domnie, a scris cărți în țeară, rînduînd purtători de grijă și a scris și la toată boierimea și la țeară, ca toți să se bucure că se va nevoi tuturor a le face bine și a-i cînsti, după a fieștecăruia cuviință; și a scris și alte cărți, ca, de i-ar fi greșit cineva cu ceva, ori nemți aducînd ca să-l ducă în robie, să nu aibă nici o frică că tuturor toate le iartă și de toate relele ce i-au făcut își uită. Încă și cu jurămintă a întărit acestea, numai să fie toți în pace și să se odihnească pre la casele sale că nevoie nu vor avea. Și fiind la Țarigrad și Hrisânt, patriarhul Ierusalimului, a scris prin sfinția-sa cărți la

toți cu mari făgăduințe, ca nime să se teamă pentru lucrurile cele făcute că toate s-au pus gios și s-au călcat. Venind dară cărțile lui Nicolae Vodă și ale patriarhului Hrisant, trimise prin Iorga slergiarul, n-au aflat pe boieri la București că erau răsipiți prin țeară, iară dacă au auzit că a venit boierul lui Nicolae cu cărți și au înțeles că împăratul l-a pus domn, s-au strins toți la București mulțemind lui Dumnezeu că le vine domn bun; iară unii neîncrezându-se cărților, au fugit în Moldova și preste Olt, ci n-au întârziat mult, după venirea mării-sale, dară s-au întors, primindu-i măriasa cu dragoste... Când a sosit Nicolae la Dunăre, i-au ieșit înainte caimacanii, boierii și slujitorii și giupînesele, că venea și doamna mării-sale, carii întâlnindu-se, mare bucurie au avut cu toții. De acolo cu pompă frumoasă au intrat în București, la scaun, venind împreună cu vodă și patriarhul Hrisant. Iară doamna și jupînesele s-au dus la Cotroceni, pentru frica ciumei ce se stîrnise în București. Domnul, după ce a întocmit lucrurile țerei, încă s-a dus la Cotroceni, că era ciună și foamete în București și prin țeară, dădă vodă a trimis de a cumpărat fărină de la turci și unde auzea că este op și trebuie să piară oamenii de foame, le trimetea ca să aibă de mîncare ș.c.

Întru acest an boierii de preste Olt trimețind dintre sine la împăratul Carol VI, pe Radul Golescul spătarul și pre Elia Știrbei vistierul, au adus decret la generarul Ștainvil, de a venit la Craiova și a numit pe Gheorghe beizadel Cantacuzenul ban Craiovei și i-au rînduit și patru consiliari, pe patru boieri.“

Iară Anonimul românesc scrie despre Nicolae Maurocor-dat Vodă cu a doua domnie, precum urmează: „După încheierea păcei de la Bojoróviță slobozindu-l nemții, a mers la Tarigrad și după moartea frățîne-său, l-a pus Poarta domn. A înmulțit dăjdii nouă: pogonitul, de pogon de vie, peceți de numele și chipurile oamenilor, cum se dau în Țeara Turcească, și iarăși a scos văcăritul, a pus mănăstirile și preoții la bir, la leat 1724 a făcut o mănăstire mare la Văcărești, din gios de București și murind în scaun l-au îngropat la mănăs-

tirea lui, după ce a domnit 12 ani.“ Din zisele acestea ale Anonimului nostru poți judeca, oare cuvinu-i-se lui Nicolae Maurocordat laudele care i le dă istoricul bălăcenesc, au ba? că hulele cu care se încarcă de Vanderbeh nu sint de a se crede.

Despre Moldova serie preavestitul Enghel, iarăși precum urmează: „După pacea de la Pasaroviț, turcii, în anii 1719 și 1720, au început a întări cetățile de la marginile împărăției lor, și mai ales Hotinul, la a căruia întărire Mihail Racovița, domnul Moldovei, încă a trebuit să ajute. După Partenái, craiul Poloniei, Avgust II, gândind că Hotinul se întărește spre stricarea Poloniei, s-a împotrivit întăririi aceștia, că după pacea de la Carloviț, în Moldova nu se puteau ținea cetăți întărite, dară turcii pe timpul acesta nu mult băga în samă pe poloni. Dimpotrivă solul chesaro-crăiesc, comitul Virmond, în anul 1719 a scos un ferman de la Poartă, ca în primăvara viitoare să iasă un bașa să îndrepte hotarele Moldovei, care mult se schimbasesc prin șanțurile de militarii din Ardeal, acuși mai înlăuntru, acuși mai în afară făcute, de ținuturile unor boieri din Moldova, foarte se lățise spre Ciuc, Giurgeu și Căson. Însă, ca să se încungiure cheltuielile care ar fi trebuit să se facă cu ieșirea bașei, crăiescul guberniu înțelegându-se cu generarul Ștainvil, în februarie din anul 1720, a trimis la Mihail Racovița Vodă deputați pe comitul Franțișc Lazar și pe Ștefan Boer, judecătorul crăiesc al Scaunului Chezdi și pe Daniil Clain, senatorul din Bistrița, ca să facă îndreptare în treaba aceasta, dară aceștia încă n-au isprăvit lucrul, pentru că și după-aceea au mai fost price pentru hotarele acestea.“

Același Virmond, precum serie Catona, și aceasta a făcut la Poarta turcească, de Nicolae Berceni, în anul de-acum, Franțișc II Racoți în anul viitor, au trebuit să meargă cu lăcașul în Radosto. Tot despre Franțișc II Racoți, Ghebhardi serie așa: „Racoți, după pacea de la Pasaroviț sau Bojorovița, de la anul 1719 pînă la moartea sa, a trăit în Ienicoiu, nu departe de Țarigrad și în Radosto, lângă Marea Mármora. Mu-

ierea lui a murit în 28 februarie din anul 1722, la Paris și Poarta după aceea a înmășorât leafa lui Racoți. Împăratul Carol VI la doi feciori ai lui Racoți le-a rînduit pre an 13 000 de florinți din veniturile crăimei neapolitane și le-a poruncit să lăcuiască în Viena, nici să se numească mai mult Racoți, ci marhioni de Sintul Carol și Sinta Elisaveta. Franțișc II Racoți a murit la anul 1735 în Radosto și în testamentul sau diata ce s-a făcut în anul 1732, numai de fiul său cel întâi născut, prințul Gheorghe Racoți de Mancoviț, face pomenire. Acesta s-a căsătorit în anul 1732 cu marhionisă de Bethúne și a trăit în Paris. Cel mai tînăr fecior al lui Franțișc II Racoți, de cei ce au scris genealogia lui Racoți, acuși se numește Franțișc, acuși Carol, ci mie mi se vede a fi prințul Iosif, despre carele se va cuvînta la anul 1738.“

În anul acesta s-a tipărit în București cartea lui Nicolae Maurocordat, ce are titlul: Περὶ τῶν καυκηλοῦτων, din carea se vede că în anul acesta era mitropolit în Valahia, Daniil, precum arată Lecvien. Dimitrie Procopie încă scrie că Ioan Comnenul, carele a scris despre mănăstirile din muntele Atho, s-a făcut mai pre urmă mitropolit Derștiorului, cu nume de Ierothéu și a murit în București, în anul acesta 1719.

Anul 1721. Din diplomatul împăratului Carol VI, care îl voi aduce la anul 1738, se vede că în anul 1717, același împărat a fost trecut scaunul vlădiciei românești din Ardeal, de la Bălgrad la Făgăraș. Pricina pentru care s-a făcut mutarea aceasta, a fost de mai multe feluri: *Cea dintîi* a fost că mitropolia de la Bălgrad cu beserica cea de Mihai Vodă cel Viteaz, pre la anul 1600 făcută, a fost acolo, pre-unde s-a făcut un zid al cetăței, și zidindu-se cetatea în anul 1715, a trebuit să se strice; *A doua*, că moșiile vlădiciei de la Oarda și din satele de prin pregiur erau puține și au trebuit să se schimbe cu mai mari, precum arată Arhivul din Blaj; *A treia*, că vlădicul Ioan Patachi, ca unul ce și lătin se făcuse mai nainte de a fi vlădic românesc, după rău obiceiul acelora, carii țin că în

lege stă și credința și neamul cuiva, precum scrie Samoil Clain de Sad, își băgase în cap, încă de tânăr, că nu poate fi vreo episcopie adevărată pre lume, de nu va fi întărită (ce zic întărită, ba de nou făcută și întemeiată!) de patriarhul Romei, următorul verhoynicului apostolilor, Sintului Petru. De la care prejudecată pe vlădicul Ioan Patachi l-ar fi putut desbate încă și tatăl meu, Ioan Șincai, cînd l-a fost dat moșul meu Andrei, lingă dînsul, poslujnic și numai pentru aceea l-a dus acasă, pentru că l-a aflat odineoară măturînd polata vlădicească, de ar fi știut să-l întrebe, oare, de s-ar uni beserica Antiohiei cu Beserica Romei, de lipsă ar fi să se întărească episcopia Antiohiei prin episcopul Romei, au ba? fiind că mai înainte a întemeiat S. Petru pe beserica cea din Antiohia, decît pe cea din Roma. Căci eu cred că vlădicul Ioan Patachi ar fi răspuns că Beserica Antiohiei nu are mai mult op de vreo întărire. Așadară, Beserica românilor din Ardeal, al căriia arhiepiscop, S. Theofil, a șezut în săborul cel dintîi a toată lumea și dintîi de la Nichea, unul fiind din cei 318 sfinți părinți, precum s-a arătat la anul 325, încă ce lipsă a avut de întărirea patriarhului Romei? Au nu pentru aceea s-a făcut episcopia Făgărașului, ca să se îngroape mitropolia Bălgradului? Dară pentru ce să se îngroape mitropolia? Au nu pentru aceea ca românii să fie supuși neamurilor acelora pe care ei le-au întors la creștinătate? Bine cugetă așadară Samoil Clain de Sad, cînd scrie așa: „Mai bine ar fi făcut vlădicul Ioan Patachi, să fie cerut de la papa ca mitropolia cea mai dinainte să se fie întărit de la papa și după ce s-a unit, de cît să facă altă episcopie nouă supt chemarea Sintului Nicolae, în Făgăraș. Însă toată românia din Ardeal și dup-aceea, cum și astăzi, pre arhierul său îl numește vlădic și în beserică și în liturghie precum și într-alte slujbe, și în cărțile besericești încă tot arhiepiscop îl numesc. Și beserica cea catedratică a arhieriei este închinată și are hramul Sfintei Troițe. Încă și în cărțile care se tipăresc la Blaj, unde e acum rezidenția arhierască, se pune: tipărit în Blaj, la mitropolie.“ Eu adaog la acestea, că mitropolia

românilor și pînă cînd a fost la Bălgrad, a avut hramul Prea Sfintei Troițe; și așa românii ținînd hramul cel vechi al arhieriei sale, n-au primit bula patriarhului Climent XI, ce s-a întărit și vestit, după moartea lui, prin următorul său, patriarhul Inochentie XIII. Despre carea bulă zice Ioan Sacadati: „De-unde s-a întimplat de bula aceasta, așa de întunecată și de greșită s-a scris, eu, scriitorul, nu știu, nici am vrut sau putut a o îndrepta.” La care zise ale lui Sacadati, însumi eu, iarăși adaog că multe bule patriarcești am cetit în viața mea, dară bulă încilcită și fără de înțeles ca aceasta, n-am cetit. Doară Dumnezeu a turburat mintea celui ce o a scris, pentru că n-a fost spre binele și folosul, ci spre răul și stricarea românilor din Ardeal.

Eu am cercat să întorc bula aceasta pe limba românească, dară pentru încilcirea ei, nu mi-a fost cu puțință; drept aceea numai extractul ei ți-l dau aci, care este acesta: Cum se va vedea din diplomatul, care-l voi aduce la anul 1738, cînd voi cuvînta despre fundația din Blaj, împăratul Carol VI, după ce a schimbat, în anul 1717, Simbăta-de-Gios și dominiul Gherlei cu Oarda și cu alte moșii ale mitropoliei din Bălgrad, a poruncit ca vlădicul Ioan Patachi să aibă rezidenția sa în Făgăraș și a scris despre aceea la Roma. Iară patriarhul Climent XI, în anul stăpînirii sale 21, care e de la Hs. anul 1721, a strîns pe cardinalii săi și cu aceia dimpreună a rînduit: «1. Ca grecii, rutenii, românii, raștîanii și alții, carii s-au unit și n-au avut ca uniți arhierie pîn-acum, să aibă episcopia sa în Făgăraș, supt chemarea sau hramul Sîntului Nicolae; 2. Ca împăratul Carol VI și moștenii și următorii lui în principatul Ardealului să aibă cîdîntă de patronat preste episcopia Făgărașului, de a numi și prezentălu pre episcopii Făgărașului papei pentru întărire, pentru că însuși împăratul Carol VI a făcut fundația episcopiei Făgărașului, dîndu-i venituri de 3 800 de florinți și 15 creștari din bunurile fișcușești, Beșinbăc și dominiul Gherlei, care venituri și patriarhul Climent XI le întărește episcopiei; 3. Ca cu 4 000 de florinți, ce s-au dat de la împărăție, să se cumpere rezidenția în Făgăraș, pentru

episcopul cel atunci isdănit, să se cumpere casă ca aceea în Făgăraș, în carea să poată lăcui și călugări de legea grecească, carii să fie ca și niște canonici; 4. Ca să nu fie episcopul de la Făgăraș supus iurisdicției lui Gheorghe Mártonfi, episcopului celui lătesc din Ardeal.» Orinduiala aceasta Climent XI, pentru grabnică moartea sa, nu o a putut întări sau vesti cu cărți apostolicești; drept acea o a întărit și vestit următorul lui, patriarhul Inochentie XIV, cu datul din Roma, de la Sîntul Petru, în XV calende, iunie, din anul 1721, al stăpînirii sale cel dintîi; 5. Într-acestea stă toată bula cea mai sus adusă, despre carea eu adevărat mai multe aș putea grăi, căci, ce greci? ce ruteni? ce raștiani sau sirbi? au fost pe vremea aceasta în Ardeal, carii să se fie unit? Au nu, și-a arătat curtea Romei (cum se numea cu puțini ani mai nainte) prin numirea neamurilor, ce nici au lăcuit în Ardeal, necum să se fie unit cu miile, toată neștiința sa și necunoașterea neamurilor, pe care vrea să le pască? și c. Zisei că aș putea mai multe cuvînta, dară mă tem de limbile cele clevetitoare și de crierii cei goli, carii lezne ar putea stirni despre mine ce nici gîndesc, cînd scriu acestea. O întrebare tătuși îndrăznesc a face, care este aceasta: Dintre doi arhierii românești din Ardeal, adecă Ioan Bob și Vasile Moga, carii și astăzi, în ziua de Sîntă Măria Mare din anul 1811 trăiesc, care s-ar putea zice cel adevărat următor al Sîntului Theofil?

Anul 1722. Pentru multe vredniciile împăratului Leopold I, Țeara Ungurească în anul 1687 a făcut lege nouă: 1. Ca Coroana Ungariei să fie de moșie acelui întîi născut fecior al craiului unguresc celui din avgustă Casa Austriei, și de s-ar stinge sămînța bărbătească din toată Casa aceasta, atunci zisa Coroana Ungariei să treacă la sămînța bărbătească a preanserinatului craiului Hîspaniei, Carol II (a căruia sămînța cu totul s-a stins în noiembrie din anul 1700), iarăși de moșie; și așa; în anul 1687 fu încoronat crai Ungariei Iosif, I feciorul cel mai mare al împăratului și craiului Leopold I. Ci Iosif I

muri în anul 1711 fără de sămînță bărbătească și i-a urmat frate-său cel mai mic, Carol VI, cum s-a zis mai nainte, la locul său, care așîderea neavînd feciori, în anul acesta, 1722, cătră sfîrșitul lunei lui februarie, a poruncit să se țină seim în Ardeal, supt presidiul generarului Virmond, în care seim s-a așezat: Ca, de nu va avea Carol VI feciori, stăpînirea preste Ardeal să meargă și la fete, precum arată Catona; și așeză-mîntul acesta s-a zis apoi *Sancțio Pragmatica*, despre care mai multe voi cuvînta la anul viitor. După ce s-a primit *Sancțio Pragmatica* în Ardeal, împăratul Carol VI a poruncit ca să se țină și în Pojon seim despre partea Ungariei, pentru lucrul acesta, pe 20 iunie din anul acesta 1722, care seim a ținut pînă în 19 iunie din anul viitor, precum arată iarăși Catona și legile Terei Ungurești.

Anul 1723. *Sancțio Pragmatica*, despre care cuvîntai mai nainte, stă într-aceasta, ca, de nu va avea împăratul Carol VI feciori, Coroana Ungariei cu toate țerile ce se țin de dînsa, să meargă supt oblăduirea fetelor lui, așa, ca totdeauna cea întii născută să aibă oblăduirea de moșie, însă așa, ca feciorii fetelor să întreacă pe surorile sale, de ar fi și întii născute. Iară, de s-ar stînge toată sămînța fetelor lui Carol VI, să treacă stăpînirea la fetele împăratului Iosif I și de s-ar stînge și acestea, la ale împăratului Leopold I, după a căroră tuturor stingere fiii patriilor celor de supt Coroana Ungariei, să-și poată alege și-e și stăpîn pe cine vor voi. Aceasta e hotărîrea seimului din Pojon, celui în 20 iunie din anul 1722 început și în 19 iunie din anul 1723 întărit prin împăratul Carol VI și craiului cu acest nume, III, cum arată legile Ungariei și aceasta se cheamă *Sancțio Pragmatica*, pentru care s-a făcut apoi atîta vîrsare de sînge, la anul 1741 și la cei următori, cum se va arăta acolo.¹

¹ Șincai n-a mai putut redacta evenimentele acestor ani. Este vorba de Războiul de succesiune la tronul Austriei dintre anii 1741 — 1748.

Tot în seimul mai sus zis, s-a făcut și articolul acesta; „Controversia, ce este între episcopia Orăzei-Mari și între românii din ținuturile Berechéului, Bistriței, și al Luncei, carii nu vreau să dea dijmă, precum cu umilință s-a așternut înaintea tronului împărătesc, maiestatea crăiască o va îndrepta și așeza după cădînța și dreptatea părților.“ Din care zise, mie mi se vede că românii mai sus numiți nu ar fi detori să dea dijmă episcopului celui lătesc din Oradea-Mare, și după decretul V al lui Matiaș crai, cel din anul 1481.

Despre Țeara Muntenească așa grăiește *Istoria Bălăcenească*: „În țeară, pre acest timp era vistier mare Grigore Halipiul carele avînd rele obiceiuri și făcînd mari nedreptăți, au venit ponosluri de la boieri și de la săraci la urechile domnului, carele a poruncit vistierului să dea sama de toate veniturile țerei din timpul lui Ioan Maurocordat Vodă, că atunci era pus de Ioan Vodă vistier și neputînd el să-și dea sama, a fugit preste Olt. Iară domnul i-a scris cu blîndețe cărți iertîndu-i toate, și după ce s-a întors, iarăși l-a pus vistier mare, dară li lua sama să nu facă nedreptate. Însă el mai mari mîncări făcea și chinuia pre oameni luînd daruri de la unii și de la alții, și în loc să le facă bine, le făcea rău. Care auzînd domnul l-a pus la opreală și a poruncit tuturor ca cei ce i-au dat lui ceva pe nemica, să vină să li se întoarcă, și din averile lui tuturor plătiînd l-a pus gios din vistierie. Nicolae Vodă chivernisînd bine țeara, a făcut ruptoare și a aruncat ca fieștece prost, după putînța sa, să dea dare și a treia lună să meargă cei rînduiți să scoată dajdea, iară două luni cineva să nu facă oamenilor supărare și cheltuială, cu prilejul dăjdilor, că mai nainte în toată luna trebuia să dea o sumă de bani pentru dăjdile obicinuite.“

Anul 1724. Mai pre urmă așa scrie istoricul bălăcenesc despre Valahia: „În al cincilea an al domniei sale, Nicolae Maurocordat a gătat mănăstirea de la Văcărești, care de nou

făcându-o și cu toate înfrumusețându-o dinlăuntru și din afară și bine înzestrându-o, în ziua de Prea Sînta Troiță care e hramul aceii mănăstiri, a mers vodă cu toți arhiereii și egumenii, cu toți boierii și neguțătorii și cu alți oameni din toată cetatea și după s. liturghie avînd măriia-sa hrisovul, care l-a dat mănăstirei, gata, l-a dat gramaticului Panaion de l-a cetit cu vers mare din amvon, ca să-l audă toți, în care hrisov multe se rînduiau, pentru folosul mănăstirei și mai virtos pentru milostenie nencetată, carea a poruncit să se facă pururea din veniturile mănăstirei, mai ales cu străinii. Și așa venînd noi cu scrisul aceștiei istorii de la anul după Hristos 1629, pînă la al cincilea an al lui Nicolae Maurocordat, cu a doua domnie, carele este anul 1724, încetăm."

Despre mănăstirea de Nicolae Maurocordat făcută la București, zice oarecarea scrisoare cu mina, de preavestitul Enghel adusă: „Acea o a înzestrat cu foarte multe venituri și supt afurisanie a lăsat ca din veniturile acelea în toți anii pururea să se dea o sumă de bani pe sama săracilor, a robilor, a bolnavilor și a fetelor celor neavute ca să se poată mărita. Mănăstirei aceștia, afară de veniturile cele prea multe, a dăruit (Nicolae Maurocordat) și biblioteca sa, cea prea bogată." Ci Sulțer zice că biblioteca lui Nicolae Maurocordat, parte s-a vîndut de Constantin, fiul lui, parte s-a ros de molii, la mitropolia din București, parte s-a furat de cei ce înțelegeau cît plătesc cărțile, parte s-a tăiat dăraburi de cazaci, în războiul cel ce a ținut între turci și între muscani, de la anul 1769 pînă la 1774.

Despre Moldova scrie preavestitul Enghel, așa: „În anul 1724 numai o țiră a fost de nu s-a făcut război între turci și între muscani pentru Georgia. Mijlocirea de pace între dinșii o a aflat marele dragomanul Porței turcești, Grigore Ghica, care, precum scrie Mignót, mai întîi a dobîndit slobozenie dintre creștini, să poată intra în serai. Pentru slujba cea credincioasă, ce o a făcut atunci, i-a făgăduit Poarta că, cît

mai curind îl va înălța la mai mare treaptă, care s-a și plinit în anul 1727, făcându-l domn în Moldova.”

Anul 1725. La anul acesta atita am de a serie, că acum a început împăratul Carol VI a aduce șvabi cu droaia în Țeara Ungurească și mai ales în banatul Timișoarei, unde nu mulți lăcuitori rămăsese după ce s-au izgonit turcii din Timișoară, în anul 1716, că românii, vatra lăcuitorilor din Banat, cum s-a arătat la anul 1457, pînă cînd au stăpînit turcii Timișoara, s-au tras mai în laturi și cum și-au pierdut după aceea cădintele se va arăta la locul său. Svabii aceștia, spre mare folos al Ungariei s-au adus în țeară, precum arată adevărul lucrurilor lor. Însă despre aducerea șvabilor acestora cetește pe Ghebbardi și pe Catona, la carii mai multe vei afla. Tot întru acesta an a murit și cardinalul din Saxonia, mitropolitul Strigonului, și în locul lui s-a pus Emeric Esterhazi, precum arată Catona.

Anul 1727. Despre Ardeal așa vorbește *Ortul și Progresul neamurilor din Dacia*, la anul de-acum: „Murind Athanasie I (mitropolitul românilor), s-a pus în locul lui prealuminatul și preacinstitul domnul liber baronul Ioan Nemeș de Patac, carele fusese mai nainte preot de legea lătinească, bărbat procopsit și în cele besericești și în cele lumești învățături. În care deregătorie asudînd ca să apere pe români săi de cei ce la stau împotrivă și să-i aducă la calca adevărului, nu fără de prepus de a fi otrăvit a murit în anul 1727.” Cum poate scrie așadar Samoil Clain de Sad despre dînsul, precum urmează: „Ioan Patachi la anul 1725 fiind chemat la un prînz într-un loc, și fiind el iubitor de beutura vinarsului, acolo, în beutura vinarsului, se zice că l-ar fi otrăvit, din care a și murit?” Care mai scrie același Clain despre un săbor, ce s-a făcut supt episcopul Ioan Patachi și despre altul ce s-a ținut supt rectorul iezuviților din Cluj pînă a nu fi episcop

În scaun, mai bucuros le-aș crede, de ar fi adus actele săboarelor aceloră, care eu nu le-am putut vedea, pentru pizma aceloră, carii au ținut și țin pe vremea mea cheile Arhivului episcopiei Făgărașului, cum mai chiar voi descurca lucrul acesta, la locul său.

Despre Moldova preavestitul Enghel scrie precum urmează: „Grigore Ghica cu întâia domnie, de la anul 1727—1733. Pre acesta îl laudă Boșcovici, că el, și ca un bărbat înțelept și învățat și ca un bun prinț, la cei din afară și la cei din Moldova, bun nume și-a lăsat. Într-aceea încă s-a nevoit, ce nu mulți oblăduitori fac, ca să facă să se scrie istoria țerei preste carea stăpînea; carea istorie a Moldovei nu mi-a venit la mină.“

Anii 1729 și 1730. Ortul și progresul neamurilor din Dacia, după ce a grăit despre moartea vlădicului Ioan Patachi, cea de la anul 1727, zice: „Românii din Ardeal nu și-au șters lacrimile mai nainte de a-și căpăta în anul 1729 vlădic nou, pe prealuminatul și preacinstitul domnul liber baronul Ioan Inochentie Clain, alumnul seminarului Sintului Adalbert din Tirnavia.“ Iară Samuil Clain de Sad mult greșind în hronologie, după obiceiul său, zice: „În anul de la Hs. 1729 s-a numit episcop Făgărașului Ioan Clain de la Sad, din scaunul Sibiului. Pre acesta iezuviții văzîndu-l cu bună minte și cu bun cap, l-au tras către sine și l-au băgat și în noviciat sau probă la cinul lor, de-unde după un an, pentru slăbirea ochilor, a ieșit. După aceea a fost la Tirnavia în clerică învățînd teologia, și cînd a fost în al treilea an teolog, clerul românesc din Ardeal cu o inimă și cu o voie, nu numai l-a ales și candidăluit, ci și cerut episcop loruși; care cerere a clerului și capacitatea lui Ioan Clain, înțelegîndu-le împăratul Carol VI, bine a voit, în anul 1729, a-l numi episcop Făgărașului în Ardeal. Deci Ioan Clain lăsînd seminarul, s-a dus la Muncaci, unde un an a fost în proba vieții călugărești, de vreme ce, după obiceiul Bisericii Răsăritului,

episcopii trebuiau să fie de cinul Mandiei sau al celor de Chipul cel Mic călugări. Dară obiceiul acesta s-a stricat întâiași dată, în anul 1773 prin Andrei Bacînschi, episcopul Muncaciului, în zădar luptîndu-se cu dînsul alți doi episcopi, Grigore Gavril Maier al Făgărașului și Vasile Boșîscovici al Crîzîului din Croația, că Bacînschi s-a sfințit episcop necălugărîndu-se și pre el apoi l-au urmat toți episcopii cei uniți, carii s-au făcut din preoți numai de mir, episcopi cum voi arăta, la locurile sale și mai chiar). Deci Clain a fost în Muncaci pînă în 20 iunie (trebuia scris, pînă la 25 septembrie) din anul 1730, unde în minile episcopului de la Muncaci, Ghenadie Bizânzi, a făcut mărturisirea călugăriei. De la același episcop, în anul 1733 (trebuia zis, în anul 1730), și hirotonia preoției și a episcopiei a luat. De-unde venind în Ardeal, clerul și norodul cu foarte mare bucurie l-au primit, mulțemînd lui Dumnezeu că le-a dăruit arhiereu și părinte ca acela. Iară episcopul Ioan Inochentie (că Inochentie s-a numit din mărturisirea călugărească) dacă a venit în Ardeal, n-a șezut să odihnească, nici să-și adune avuție, ci, ca un apostol și adevărat episcop, îndată s-a apucat de lucrul evanghelicesc și de propovăduire, imblînd prin sate și învățînd norodul; și nu fără de roadă a făcut aceasta, că 600 de parohi a adus la unire, fiindcă în vremea trecută stăpînind și ocîrmuind iezuviții episcopia, în Scăunime mai toți părăsise unirea temîndu-se că cu vreme și pre-ncet vor trebui să părăsească legea grecească. Iară episcopul Ioan Innochentie Clain părințește și cu gura și cu fapta învățîndu-i și arătîndu-le că nu trebuie să aibă vre o frică, pe toți i-a tras la sine. Pentru care ostenele ale lui, nu numai consiliar, ci și liber baron s-a făcut de împăratul Carol VI.“

Pîn-acî sint cuvintele călugărului Samoil Clain, carele trebuia să ia mai bine sama la hronologie, pentru că a avut în mină o însemnare, de însuși episcopul Ioan Inochentie Clain cu mîna lui scrisă, în carea acestea se cetesc, în limba lătinească însemnate: „M-am numit de împăratul episcop Făgărașului în Ardeal, în 25 februarie din anul 1729, și m-a

întărit preasfințitul domn Climent XII, patriarhul Romei, în idurile lui septemvrie din anul 1730 și m-am sfințit episcop într-același an, în luna lui noiembrie, în cît îmi aduc aminte. Sînt veștmîntul cinului Sîntului Vasile celui Mare l-am primit în Peci, de la prealuminatul și preacinstitul domnul Gheorghe Ghenadie Bizanți, în 23 septemvrie din anul 1729 și mărturisirea călugărească o am făcut în minile numitului prealuminatului și prea cinstitul domnului Gheorghe Ghenadie Bizanți, cu mila lui Dumnezeu și a scaunului apostolicesc episcopului din Sevastópol, vicarul apostolicesc la Muncaci în Ungaria și părțile cele de nou cîpătate, în mănăstirea Sîntului Nicolae de la Muncaci, în 25 septemvrie din anul 1730, tocma în sărbătoarea Înălțării Sîntei Cruci. Și dup-aceea m-am sfințit episcop în 8 noiembrie din anul 1730, în sărbătoarea Arhanghelului Mihail. Apoi m-am înstălăluit în Făgăraș, în ziua¹... Înseamnă. Am ieșit mai pre urmă din Ardeal, de la episcopia mea, în anul 1744 după 23 iulie; din Viena am pornit către Roma într-același an, în 6 dechemvrie, tocma în ziua de Sînicoară."

Așa scrie însuși episcopul Clain despre sine, pagubă că n-a pus și timpul înstălătiei sale, carea a trebuit să fie în anul 1731².

În anul acesta 1730, s-a întărit prin angli și hispani și *Sanctio Pragmatica*, dară după ce a îngăduit împăratul Carol VI ca să intre 6 000 de hispani în Parma, în Placenția și în Hetruria, precum scrie Catona.

Despre Moldova așa scrie preavestitul Enghel: „În anul 1730, Grigore Ghica, domnul Moldovei, cu puțin de nu s-a mazălit, pentru că patronul lui, împăratul Ahmet III, în oarecarea revoluție ce s-a stîrnit de Ali-Patróna, fu mazălit și pus în locul lui, Mahomet V. Supt împăratul acest nou, Ali-Patrona prea multe îndrăznea a face. Era în Țarigrad un *machellár*, anume Ianáchi, carele supt revoluție dăduse

¹ Nu se indică data în manuseris.

² Ioan Inochentie Micu (Clain) a fost ales episcop de sinod la 4 iunie 1728. Împăratul a confirmat alegerea lui la 25 februarie 1729; papa l-a consacrat ca episcop la 5 noiembrie 1730, iar instalarea lui a avut loc la 28 septembrie 1732.

carne în credință și împrumutase bani lui Ali-Patrona și ienicerilor lui. Cu Ianachi acesta întâlnindu-se odineoară Ali-Patrona i-a făgăduit domnia Moldovei, căci cu Grigore Ghica nu era îndestulit, și a zis lui Ianachi să gate 500 de pungi de bani ce sînt de lipsă la aceea; și de-odată a trimis Ali-Patrona la vizirul să gate fermanul și stemele de domnie pentru Ianachi. Sultanul Mahomet V nu era îndestulit cu lucrul acela, pentru că cu patru zile mai înainte trimesese lui Grigore Ghica ferman de întărirea domniei. Tătuși, în 2 noiembrie din anul 1730 a întărit pe Ianachi domn Moldovei și dîndu-i căftan l-a slobozit la sărutarea mînei, numai să plătească acele 500 de pungi mai înainte de a merge la domnie. Ci curînd după ce a avut Ianachi audienție la împăratul, s-a tăiat Ali-Patrona în divan tot fărmituri, și Ianachi, clientul lui, carele se socotea că ar vrea să izbîndească uciderea lui Ali-Patrona, cu 2 zile dup-aceea încă s-a sugrumat. Așa se scriu acestea de Mignot... și așa și-a ținut Grigore Ghica crezămîntul său înaintea Porței pînă ce și domnia Valahiei a dobîndit în anul 1738." Încît este pentru măduva lucrului aci scris de preavestitul Enghel, așîdere scriu Bûşing și Andrei Volf.

Anul 1732. Murind în 20 martie din anul 1732, Nicolae Palfi, palatinul Ungariei, mulți stau pre-aceea, ca cît mai curînd să se stringă seim, pentru alegerea de palatin; ci împăratul Carol VI pînă cînd s-ar stringe seim pentru treaba aceasta, a rînduit locumtenent pe Franțișc Ștefan, prințul Lotaringiei, carele apoi i-a fost ginere depre fata cea mai mare, Maria Theresia, și cu vreme și următor în împărăția românilor. Franțișc a fost și iubit de unguri pentru că a făcut de multe beserici s-au dat îndărăpt protestanților. Precum scriu acestea Bel și Ghebhardi.

În cea cu mîna scrisă carte a lui Ioan Sacadati, se zice că Ioan Inochentie Clain, episcopul Făgărașului, a treia oară a fost din Ardeal la Viena, cînd s-a dus mai pre urmă, în anul 1744, cum s-a arătat la anul 1730; cea dintîi mergere a lui

din Ardeal la Viena, în anul de-acum a trebuit să se fie în-
timplat¹, pentru că cu mergerea cea dintâi a dobândit de mi-
nisterul împărătesc a poruncit în 11 dechemvrie din anul
1732 ca să se țină comisie în Ardeal, pentru trebile românilor
celor uniți din Ardeal, supt prezidiul comitului de Valis,
generarului din Ardeal, în carea comisie să fie de față amândoi
episcopii cei catolici, adecă și cel lătesc și cel românesc,
dimpreună cu directorul fișcușesc, Petru Dobra, cum și mai
chiar vei vedea din reprezentăția cancelăriei ardelenesti, ce o
voi aduce la anul 1744.

Anul 1733. Constantin Maurocordat, după ce s-a pus a
doua oară domn Valahiei, în anul 1731 sau la începutul
anului 1732², precum scrie preavestitul Enghel: „Ca să-și
întoarcă cheltuielile ce le făcuse pentru a doua domnie, a
făcut o finanție, carea de boierime se putea suferi, dară sără-
cimea nu o putea purta. Dintâiași dată a dat toate veni-
turile țerei în arindă, ci se știe ce fac arindașii. Afară de
aceasta a aruncat o asemenea dare pe cap, foarte mare, care
mai mult a apăsât pe cei săraci decît pe cei bogați. Drept
aceea sărăcimea cu droaia pribegea din țeară. La greutățile
și jalbele ce au urmat acestora, s-au adaos și darurile cu care
astupa Grigore Ghica căile ce merg la Poartă; drept aceea
la anul 1733 Constantin Maurocordat s-a mutat în Moldova,
carea nu are atîtea venituri, și Grigore Ghica în Valahia,
țeara cea mai bună.” Așisderea scrie Andrei Volf; iară cum
s-au purtat și Maurocordat în Moldova și Ghica în Valahia, se
va arăta la anul 1735.

Anul 1736 ...Iară împăratul Carol VI a rînduit comisie
pentru schimbarea Simbetei-de-Gios și a dominiului Gherlei

¹ În anul 1732 Inocenție Micu înaintează prima petiție împăra-
tului, prin care cerea respectarea drepturilor preoților uniți, pe care
aceștia le căpătaseră prin prima diplomă leopoldină.

² A doua domnie a lui Constantin Mavrocordat are loc între
anii 1731—1733, 16 aprilie.

cu dominiul Blajului, al cării comisii contract așa sună la Sacadati: „Facem înștiințare prin acestea tuturor cărora se cuvine, celor de-acum și celor viitori, la carii vor veni acestea, cum că, precum la maiestatea sa, împăratul romanilor și moștenitor prințul Ardealului, domnul Carol VI, între cele mai grele griji ale întinsei împărăției sale, mărirea lui Dumnezeu, înălțarea bisericii ceii pravoslavnice și mântuirea cu bună chivernisirea noroadelor de supt sine, locul cel mai dintii îl țin, așa s-a milostivit aceeași maiestate, pentru mila cea cu dinsa născută spre neamurile eii supuse, și din rivna apostolicească carea ca un crai cu neostenită sirguință o poartă către lucrurile bisericești, ca să mîngăie, țină și întărească în credincioșirea cea cuvioasă pe clerul de legea grecească al bisericii ortodoxe ceii unite și lepădate de pizmă dimpreună cu tot neamul românesc din principatul acesta al Ardealului, a rezolvăului preamilostivă fundație de 6 000 de florinți pentru episcopul cel unit de legea grecească, pentru 11 călugări vasiliani, pentru 20 de alumni, carii să se țină în Blaj și alți trei alumni, carii să se trimită la Roma, în colegiul *De propaganda fide* și milostivește a poruncit înaltei cămerei sale ceii de curte și prin aceasta direcției cămărațicești ceii din Ardeal și din Valahia ce se ține de Austria, ca rezoluția aceasta să se isprăvească. Drept aceea ca să se facă destul preamilostivei rezoluției aceștia și cît mai curînd să se plinească voia cea prea cu evlavie a fundătorului sau întemeietorului, craiului apostolicesc, pentru pomenire vecinică s-a făcut acest contract, care să fie pururea nestrîcat și nechemăcios îndărăpt de însuși împăratul și de moștenitori următorii lui cei crăiești, între fișcul cel crăiesc despre o parte și între preacinstitul domnul Ioan Inochentie, baronul Clain, episcopul numitului de lege grecească cler și popor din tot Ardealul și părțile lui împreunate, celui unit și împăcat cu Biserica Romei, despre altă parte în formă ca aceea, cit prin puterea contractului acestuia: *Intii*, acum zisul preacinstitul domnul episcop, dominiul fișcușesc de la Gherla cu întreg și tot satul din Țeara Oltului, ce se cheamă Simbăta-

de-Gios, care le-au ținut și moștenit pîn-acum însuși domnul episcop și antecesorul lui, din dăruire împărătească pentru venit de 3 000 de florinți pe an, cu toate cădințele, veniturile și folosurile lor, le întoarce și le dă îndărăpt fișcului crăiesc de pururea și nechemăcios înapoi. Dimpotrivă a doua, despre partea și din bunăvoința prea-năltatului împărat, pentru dominiul de la Gherla și satul Sîmbăta-de-Gios, numitului preacinstiului domnului episcop, la unsprezece călugări vasiliani de legea grecească, la 20 de alumni, carii să se învețe în Blaj, și la 3 alumni, carii să se țină la Roma, în colegiul urban *De propaganda fide*, cu venit de 6 000 de florinți pe an, în chip de fundație vecinică și nechemăcioasă înapoi, carea se va întăbului și la Roma, li se dăruiesc, îngăduiesc și dau coșteii din Blaj ca capul a tot iosagului și întreg dominiul Blajului, care cu preabună, nezărvitoare și nemprotivitoare cădință a venit de moșie la preanăltia-sa, ca la un moștenitor prinț al Ardealului, cu toate cădințele, veniturile, folosurile, satele lui cele întregi, adecă: Blajul, Mînăradea, Spătacul, Cergăul Mare, Vêzea, Ciufúdul, Tiuriul, cele din comitatul Bălgradului, așîșderea cu părțile din Sîmcél, Peterfalău, Pănăde, Șóna, Spîni, cele din comitatul Cetăței-de-Baltă; și cu toate prédiurile, pămînturile de arat, riturile, finațele, locurile cele lucrate și nelucrate, tufările, pădurile, apele, morile, viile și dealurile de vie, crîșmele, vămile de la poduri, taxele, dișmele, plățile cele după urbari și cu toate folosurile și veniturile, oricum se cheamă și cu dreptul a obicinuit din zilele cele bătrîne a se lua, luînd pe sine fișcul crăiesc evicția asupra tuturor împrotivitorilor celor pe lege, cu condiție ca acestea nici episcopul nici călugării să le înfrîngă în orice vreme. A treia, ca din mai sus-zisele 6 000 de florinți, episcopul să aibă trei mii de florinți pe sama sa, în locul cărora i se dau toate veniturile din alódiurile și economia zisului dominiu, ce se fac prin munca și sudoarea supușilor dominiului, cu crîșmele, cu taxele sau plățile ce se iau în bani sau în natură, cu moara de la Mînărade și cu gimătatea finațelor și a riturilor, ca să le poată însuși cheltui,

precum va voi. Iară *a patra*, la unsprezece călugări *vasili-* ani, la douăzeci de alumni din Blaj și la 3 alumni din Roma, li se dă tot ce vine din dișmele dominiului, din morile de la Blaj și de la Peterfalău; așisderea din gimătatea finului, din taxa ce vine de la 57 de țigani și din alodiatura de vite, ce se face în hotarul Tiuriului. Și acestea așa se dau lor, din mila chesaro-crăiască, carea nu se va mai chema înapoi, ca dintr-însele și călugării și alumnii să poată trăi, a căroră deregătorie va fi ca să fie spre pildă bună tinerilor pe carii îi vor avea grijei sale încredințați și să-i învețe năravuri bune, carte și limbi ca acelea care sint de lipsă în Țeara Ardealului și în care să se poată înțelege cu patrioții sau lăcuiitorii țerei, ca să se aleagă mădulări bune spre sporirea unirei. Într-aceea acele trei mii de florinți, prin contractul acesta, așa se vor împărți și ținea: unui vicar se vor da florinți 150, la doi profesori, florinți 250. La opt călugări fl. 800, la douăzeci de alumni din Blaj, fl. 700, la trei alumni din Roma, pînă vor fi în colegiul urban *De propaganda fide*, pe care îi va alege și numi împăratul, cite 12 scuduri pentru fieștecare pe lună, socotind un scud în doi zloți sau florinți și 15 creițari, ce fac pe lună, pentru fieștecare fl. 27, pentru tustrei, pre an, fl. 972, carii în tot anul trebuie să se stringă în bani gata din dișme, și să se trimită în vremile sale pentru numiții trei alumni la Roma; iară celealalte venituri se vor întoarce spre hrana călugărilor, ei din 128 de florinți, carii mai rămîn, cu vreme se va face mai mare fund pentru cheltuielile de cale ale alumnilor, carii vor merge la Roma. *A cincea*. Lemne de foc pentru călugări va da dominiul, și morile călugărilor încă dominiul le va ținea în stare bună. *A șesa*. Și fiind că scopul cel prea milostiv al împăratului acolo este îndreptat, ca prin fundația aceasta, legătura împreunărei și împăcarea cu Biserica Romei mai neclătită să rămînă și unirea mai tare să se sporească, a domnului episcop grijă va fi ca în mănăstire și la călugărie să primească bărbați ca aceia carii să fie adevărat uniți, de viață fără de prihană, vestiți de învățătură, de năravuri bune, știutori de mai multe

limbi și carii să fie de pildă bună și clerului și norodului românesc, ca prin mădulări și bărbați așa învățați și preocupăți, unirea tot mai mare creștere să aibă. Drept aceea, *a șeptea*, domnul episcop se va păzi de a primi între ai săi, pre unii călugări rătăciți, carii numai pentru aceea au pribegit din părțile turcești și moldovenești și îmblă rătăciți prin Ardeal ca să împiedice unirea; ba toată sirguința sa într-aceea o va pune, ca unii ciumași și răzvrățitori ca aceștia, să se oprească de la însoțirea cu clerul și norodul românesc și să nu se primească în vreun loc, ci îndată, cit se vor afla, supt grea pedeapsa celor ce îi vor primi, să se trimită la numitul domnul episcop ca să-și dea sama pribegirii lor. Mai încolo, *a opta*: fiind că acum nu este loc de-ndămină în coșteiul Blajului pentru lăcașul călugărilor ci de-aci înainte se va face, domnul episcop se va folosi cu veniturile cele de 3 000 de florinți ce s-au rinduit pentru dînsul, iară din cele 3 000 de florinți ce s-au rinduit pentru fundația călugărilor, în tot anul se vor trimite la Roma 972, ceialalți 2028 de florinți se vor cheltui în diregerea cașteiului, care va fi dup-aceea la mănăstire și spre sfirșitul acesta se va pune un deregător, carele cu ajutorul, înțelegerea și toată luarea de samă a episcopului, supt vremea aceea toate veniturile ce sînt rînduite pentru călugări și pentru alumni, să le întoarcă în bani și să dea sama de toate cheltuiielele, ce se vor face în diregerea aceea, și după ce se va vedea și întări darea de samă și de domnul episcop, în vremile sale să o trimită înlăuntru și la cămara de-aici, precum o a făcut, despre toate veniturile și cheltuiielele. Iară după ce, *a noaoa*, se vor direge olaturile și cheltuiielele vor mai scădea, se vor putea primi călugări la fundație, ca cei trei dintii, pe carii, după cădînta patronatului, îi va numi împăratul măcar de unde, să învețe pe ceialalți regulele cinului Sintului Vasile. Și fiindcă, *a zecea*, fundația mesei episcopești, precum s-a zis mai în sus, trēbuie să fie osebită de la fundația călugărilor, ecōnomii încă și șurile și pivnițele și jignițele le vor avea de chilin; și avînd episcopul avtoritate de a face ce va vrea cu venitu-

rile sale, despre celealalte va rîndui cu capitulul, vicarul, carele după episcop va fi cel mai mare preste călugări, tătuși, rămînînd întregi cădînteale domnului episcop în cele sufletești. Și mai pre urmă, *a unsprezecea*, preanăltatul împărat ca crai apostolicesc își ține și fișcului său cădînta de a cuprinde toate bunurile episcopului, cînd moare, și cele mișcătoare și cele stătătoare și de a chivernisi tot dominiul pînă ce se va pune alt episcop, nemestecîndu-se la fundația călugărilor. Întru a căroră încredințare și vecinică pomenire s-a făcut scrisoarea aceasta și s-a iscălit de îmbe părțile în Blaj, în 31 august din anul 1736.

Ioan Inochentie liber-baronul

Clain, episcopul Făgărașului, c.m.s.

Fridvilde de Dietrih,
pecete.

David Mariaffi de
Maxa pecete.

Petru Dobra, c.m.s.“

Formoasă fundație a fost aceasta pentru neamul cel românesc din Ardeal, dară pe vremea mea fu cu totul stricată prin episcopul Ioan Bob, cum se va arăta la locul său.

Anul 1738 ...La anul 1736 am adus contractul ce s-a făcut între cămara împărătească și între vlădicul Ioan Inochentie Clain, cînd s-au schimbat Simbăta-de-Gios și Gherla cu Blajul; aci voi aduce ce a zis clerul în anul de-acum, la schimbul acela, despre care a clerului zisă, așa scrie Samuil Clain de Sad; „Într-aceea vlădicul Clain, în 26 ianuarie din anul 1738, a adunat pe cei mai aleși din clerul său și le-a spus lor tot cugetul său, cum vrea să facă mănăstire, seminar și școale, pentru a căroră ținare de la împărăție a dobîndit din iösagul Blajului 3 000 de florinți pe an, însă ca să se facă mănăstirea și seminarul, la aceea trebuiesc cheltuiiele, și fiindcă aceea, pentru folosul clerului și al neamului românesc vor să fie, cu cuviință este să se îndemne și clerul, din toată sărăcia sa a da ceva la zidirea sîntei mănăstiri și a școalelor,

Întru care fiii lor vor învăța și se vor protopsi. Clerul văzînd acest lucru bun și folositor, s-a îndemnat și din sărăcia sa a făgăduit că va da 25 000 de florinți, însă supt aceste condiții: «1. Ca cu bună samă să fim încredințați cum că se va zidi mănăstirea și episcopia, ca să nu ni se întîmple mai mult a vedea ticăloasă mutare; să nu fie slobod prealuminatului și preasfințitului domnului vlădic, din banii carii se vor culege pentru mănăstire, a cheltui, pînă ce mai nainte nu ne va arăta nouă, dată milostivă carte de fundăție a preanălțatului împărat. 2. Cheltuiala cea din partea cămerei crăiești în tot anul mai întii să se facă și după ce se va sfîrși aceea, apoi să se cheltuiască din banii noștri. 3. Mai susnumita mănăstire să nu fie în prejudecata ritului nostru și afară de călugări de ritul grecesc, adecă afară de vasiliteni uniți, alți călugări într-însa să nu se primească. Iară dintr-acei călugări măcar trei sau patru să fie rinduiți pentru capitul; carii să aibă grijă a ținea scrisorile clerului și ale neamului, care se vor încredința grijei lor, ca nu cu paguba noastră, cum am mai pățit pîn-acum, încredințînd străinilor ale noastre, să ne lipsim de cele mai bune și mai de treabă instrumenturi și scrisori ale clerului; și aceștia să fie detori a da samă celor rinduiți din cler la aceasta, adecă ca să ia sama. 4. Fiind că mănăstirea nu moare, de vreme ce stă din mai mulți, pentru aceea dintr-însa nemica să ia fișcul, nici să intre acolo, după moartea vlădicului. 5. Să aibă îngăduințele, privilegiurile și slobozeniile, care au mănăstirile de ritul lătesc, în țerile preanălțatului împărat. Drept aceea după ce și despre partea înălțatei cămerei vom avea destulă asecurație cum că acestea nevătămat se vor păzi și se vor ținea, prin cursul de 5 ani, măcar că cu mii de nevoi sîntem impresurați, însă vinzînd averile noastre cele vremelnice, ne vom nevoi a da acea sumă de 25 000 de florinți pentru un lucru așa de bun. Drept aceea ca mai sus-zisele condiții de preanălțatul împărat pentru mai mare securitatea noastră și a cădințelor mănăstirei milostivește să se întărească și nouă cu avthentie să ni se dea, foarte cu smerenie și din ge-

nunchi ne rugăm și cerem. Dat în săborul mare, la Blaj, în 26 ianuarie din anul 1738. Ștefan Pap Timândi de la Juc, vicar generar din părțile de gios ale Ardealului ș.c. și Nicolae Pap de la Beia, vicar generar în părțile cele de sus ș.c., cu numele și în persoane tuturor celor din săborul mare, carii reprezentăluiesc tot clerul și neamul românesc.» «Acestea le-a întors Clain de pre lătinie din cartea lui Sacadatî, care trimițându-se la împărăție, acest diplomat s-a căpătat:

„Noi, Carol VI, din mila lui Dumnezeu ales împărat al romanilor, pururea avgust ș.c. Dăm pomenire prin acestea, făcînd știre tuturor căroră se cuvine, cum că cu de-adinsul eugetînd noi că din rînduiala preabunului Dumnezeu, pentru aceea am dobîndit monarhia s. împărăției romane și cu cinstea crăiască și stema craiului apostolicesc am luat, că între multe deregătorii, care se cad nouă spre ținerea republicei, mai vîrtos de aceea să avem grijă, carea face și cinstea și slujba dumnezeiască mai mult să crească și să sporească, pentru care lucru și Dumnezeu mai de prisosit varsă mila sa. Pentru aceea noi, de la începutul împărăției noastre, alta mai drag n-am avut decît ca în țerile și provinciile-noastre, s. romano-catolica beserică să se lățească și prin creșterea ei mărirea lui Dumnezeu, prin slujba cea adevărată, carea într-însa se face, mai mult și mai mult să se poată înălța, și aceasta din dreptul nostru, care din fire îl avem dat nouă, ori dintr-al neamului, carii de la mai marii noștri, cei ce împărățiile cele încredințate griiei lor, înțelepțește și bine cu lucrurile bunei-credințe le ocîrmuiau, care drept de la ei și noi întru noi mutat l-am luat, de la ale căroră urme a ne depărta necîinste ne-am ținea. Deci fiindcă în moștenitorul nostru principat al Ardealului ni se dă nouă mare prilej de a urma pe cei mai mari ai noștri și de a plini deregătoria rivnei cei bune a craiului apostolicesc, adecă acolo, unde în vremea preamăritului prințului domnului Leopold, împăratului romanilor și craiului Germaniei, Ungariei și Bohemiei, tatălu și predecesorului nostru celui preadorit și de fericită pomenire, neamul românesc cel de legea grecească, din rătăci-

rea pizmei, întru carea era mai înainte, luminându-l darul dămnezeiesc și împreună lucrînd și rivna cea bună a oamenilor celor cucernici, la unirea și la sinul s. romano-catolicei beserici începuse a se întoarce și pentru aceea acel prea mare împărat și crai de evlavie sa mișcat, cu osebit diplomat le-au dat lor niște scutînte, privilegiuri și îngăduințe, care acel neam românesc și beserica lor și fetele cele besericești și episcopul cel de legea grecească cu s. Beserica Romei adevărat unit, să le aibă. Și întărise și așezase și episcop de legea grecească unit. Și noi încă vrînd să facem destul deregătoriei noastre și episcopia românilor de legea grecească celor cu s. Beserica Romei uniți mai mult să o întărim, milostivește i-am fost rezolvăluit rezidenție în Făgăraș, orașul n astru cel fișcușesc, împreună cu numire de la același Făgăraș și fundație sau zestre, dominiul nostru cel fișcușesc de la Gherla cu satul fișcușesc Simbăta-de-Gios din ținutul Făgărașului, cu venit de trei mii de florinți pre an, încă în anul 1717 l-am fost dat, și această fundație, după ce am fost înțeles noi că norodul aceluiași neam românesc de legea grecească cu mai mare mulțime s-a întors la unirea s. Besericei romano-catolice, din dăruirea noastră chesaro-crăiască, în anul 1732, la aceasta o am fost adus, cînd la smerită reprezentăția credinciosului, nouă iubitului, cîstitului și măritului liber baronului Ioan Inochentie Clain de Sad, episcopului celui de-acum al zișilor românilor uniți și consiliarului, adevă cum că el, pentru lipsa împreună lucrătorilor, pre un norod atîta de mare și carele în toată ziua crește, nu agiunge să-l poată învăța cum se cade în credință și în evlavie; și pentru aceea s-a rugat pentru rădicarea și zidirea unei mănăstiri, după cum legea lui și s. bula papei pofteste, în carea același episcop să poată lăcui și călugări după rînduiala legii sale, în loc de canonici și de capitul, să fie lîngă el, și în carea pruncii în credință și în carte să se învețe și de acolo harnici întru învățătură, iscușiți și procopsiți parohi de legea grecească să poată ieși, și aceasta nouă prin cămara noastră cea crăiască ni s-a pus înainte și noi nu numai pentru

residenția episcopoească, ci și pentru mănăstirea uniților de legea grecească și de cinul S. Vasilie, milostivește am binevoit ca să se facă; și pentru aceea dintr-alt fund fișcușesc rînduim mijlociri. Ci, după aceea mutîndu-se stăpile împregiur și fiind că comunitatea armenilor de la Gherla s-a rugat ca să poată cumpăra dominiul mai sus zis de la Gherla, pentru întemeierea mai nainte zisei episcopii și a mănăstirei, alt dominiu mai bun, adecă al Blajului, întru același al nostru principat al Ardealului, ce este în comitatul Bălgradului și în minile fișcului nostru, în chipul următor milostivește s-a rezolvăluit, adecă, ca:

«1. Voind aceasta și patriarhul Romei, mai sus-numitul episcopul Făgărașului, zisul dominiul Gherlei și Sîmbăta-de-Gios, cea din ținutul Făgărașului, cum s-a zis, care din dăruirea noastră cu venit de 3 000 de florinți pre an, episcopul acesta și predecesorul lui pîn-acum le-au ținut și le-au stăpînit cu toate cădînte, folosurile și dobînzile sale, fișcului nostru celui crăiesc să le dăm și fără de nici o cerere mai mult înapoi, în veci să le sloboaze.

2. Dimprotivă, pentru dominiul acela al Gherlei și pentru Sîmbăta-de-Gios mai sus-zisului episcop și următorilor lui celor uniți cu s. romano-catolica Beserică și la unsprezece călugări de legea grecească și la 20 de alumni, carii vor învăța cartea în Blaj și așîderea la 3 alumni de la Roma, din colegiul *De propaganda fide*, pentru hrana și ținerea de pururea, însă așa, ca aceștia toți să fie uniți cu s. romano-catolica Beserică, cu venit pre an de 6 000 de florinți în chip de fundație vecinică și care niciodată să se poată desface, coșteiul Blajului, ca capul bunurilor, și întreg dominiul Blajului, care cu foarte dreaptă cădîntă, de carea nici într-o vreme niciodată poate să fie vreo price la noi, ca la moștenitorul prinț al Ardealului, a venit cu toate cădînte, folosurile, veniturile, dobînzile și satele întregi, adecă Blajul, Mănăradea, Spătacul, Cergăul-Mare, Tiuriul, Vezea și Ciufúduț, care sînt în comitatul Bălgradului din Ardeal, încă și cu părțile din satele Sîncel, Peterfalău, Iclód, Pánáde, Šóna și

Spini, care sînt în comitatul Cetăței-de-Baltă și cu prediurile sau zăvoaiele, pămînturile de arat cele lucrate și nelucrate, cu țarinile, livezile sau riturile, pășunile, cîmpurile, fînațele, pădurile, dumbrăvile, dealurile, munții, văile, vile și locurile cele de vie și cu apele, riurile, lacurile, pescuirile și cu curgerile apelor, cu morile și locurile de mori, supt mețele sale cele adevărate și hotarele cele vechi, cu crișmele și vămile podurilor, cu taxele, dișmele, birurile urbarialicești și cu toate folosurile și veniturile oricum numite și chemate, care din cîdintă și în zilele cele vechi a obicinuit a se lua și da, cu puterea milostivei rezoluției noastre, ceii prin cămăra noastră de curte, din cetatea aceasta a noastră, Viena Austriei, în 8 mai din anul trecut 1737, la crăiasca-cancelaria noastră iarăși de curte și ardelenească date, milostivește am judecat să le dăruim, să le îngăduim și să le dăm cu legiuită evicție ținută fișcului nostru împotriva oricăror legiuite impetiții sau asupranăvăliri și cu chiară condiție, ca acestea nici episcopul, nici călugării să le poată înfringe.

3. Ca din acești mai sus-ziși 6 000 de florinți, 3 000 să fie pentru hrana și custarea episcopului întru al cărora loc sau pentru carii va ținea episcopul veniturile din alodiatura mai sus zisului dominiu, adecă cele economicești, care cu lucrul și cu osteneala supușilor se agonisesc, împreună cu crișmele, taxele cele de bani, ce se iau în natură, așisderea și moara de la Minărade și gimătatea fînațelor și a riturilor, care toate le va cheltui și va rindui despre dinsele, cum va voi, ci

4. Fundația de 3 000 de florinți, pentru unsprezece călugări vasiliteni, douăzeci de alumni din Blaj și 3 alumni din Roma, va fi din dișmele, ce vin din toate veniturile dominiului Blajului, din morile de la Blaj și de la Peterfalău și gimătatea finului și din taxa a cînzeci și șapte de țigani și din alodiatura de dobitoace, ce se va face în hotarul Tiuriului, care lor fără de nici o întoarcere mai mult înapoi o dăm, ca veniturile acestea înșiși ei călugării să le administrăluiască și dintru acelea și ieromonahii și alumnii să poată trăi, a

cărora deregătorie va fi ca pruncilor, celor încredințați grijei lor, intru toate să le fie pildă bună și pre aceia în năravuri și intru învățătură și în limbile cele de lipsă în patrie, prin care cu patrioții să se poată înțelege, să-i procopsească, ca în școale să se facă oameni harnici spre creșterea s. uniri cu romano-catolica Biserică. Iară împărțirea acestor 3 000 de florinți, așa se va face și se va ținea, adică: se vor da: unui vicar, florinți 150, la doi profesori, fl. 250, la opt călugări vasiliteni, fl. 800. la douăzeci de alumni din Blaj, fl. 700, la trei alumni la Roma, la colegiul *De propaganda fide*, carii au mărturisit viața călugărească și a căroră primire și numire ori din Mănăstirea Blajului, ori dintr-alte mănăstiri unite de legea grecească din țerile cele supuse nouă, o ținem nouă și următorilor noștri, socotind câte 12 scuduri din Roma pe lună pentru fieștecarele, ce pre un an fac fl. 972. Iară banii acești de pre urmă în tot anul din veniturile dișmelor trebuie să se adune și pentru acei trei alumni de la Roma, în vremile rinduite, acolo să se trimită, iară celealalte venituri se vor cheltui pentru ținerea călugărilor, și din fl. 128, carii mai rămân, cu vreme se va aduna cheltuială, care trebuie să o aibă alumnii când merg la Roma, iară când se întorc de-acolo, a făgăduit s. congregația *De propaganda fide* că se va da cheltuială de cale.

5. Cu lemne de foc pe călugări îi va ținea tot dominiul, așîderea și morile lor același dominiu le va ținea în bun stat.

6. Și fiindcă milostiv cugetul nostru cu s. romano-catolica Biserică mai mult să se întărească și sporul ei de-acum înainte mai mult și mai mult să crească, a episcopului celui unit deregătorie va fi, la mănăstire și la cinul călugăresc oameni de aceea a lua carii zisa unire și cu cuvintul și cu faptele o mărturisesc și sint cu viață fără prihană, intru învățătură procopsiți, cu năravuri bune împodobîți și care știu mai multe limbi și carii și clerului și norodului unit să fie pildă bună, ca prin niște bărbați ca aceștia, s. unire mai mult și mai mult pururea să crească.

Drept aceea 7. Cu de-adinsul va avea grijă episcopul cel unit, ca pe călugării vagabânzi pizmatici, carii vin din părțile turcești și moldovenești și îmblă rătăcind prin principatul nostru al Ardealului, și ori pe carii alții, carii îmblă pentru ca să împiedece unirea, să nu-i primească între ai săi, ba încă cu tot de-adinsul se va nevoi ca niște oameni ciumași ca aceia, de la împărțășirea norodului și a clerului să se gonească și vreodată să nu se primească; ci, de se vor afla de aceia, în dată să se aducă la același episcop, ca să-și dea sama pribegirii sale; iară cei ce vor primi pre unii ca aceia, greu să se pedepsească.

Mai încolo, 8. Fiindcă acum, în coșteiul Blajului nu este loc, unde să poată lăcui călugării, ci de-acum înainte trebuie să se facă, mai sus-zis unitul episcop, acele 3 000 de florinți ce se vin lui, le va lua însuși; iară din cele 3 000 de florinți, ce sînt rinduite pentru fundația călugărilor, în tot anul alumnilor de la Roma se vor da 972 de florinți, iară ceealaltă sumă de 2 028 de florinți, se va cheltui la zidirea și dirigerea coșteiului ce va fi de-aci înainte mănăstire, și pentru acest lucru, prin crăiasca noastră cămară se va rindui deregător, carele cu ajutorul, împreună-nțelegerea și sfatul episcopului, într-aceea vreme toate veniturile cele numite pentru călugări și pentru alumni, în bani să le întoarcă și de toate cheltuielile, care se vor face la zidire, să dea samă, carea dare de samă, bine și după cuviință făcută și de episcop văzută și întărită, în vremile sale, crăieștei camerei noastre o va da.

Și, după ce 9, se va zidi mănăstirea, încet scăzînd cheltuielile, să se primească călugări și cei dintii trei, carii vor învăța, pe ceialalți regula cinului Sintului Vasile, să ni se propună nouă, după cădînta patronatului nostru, ori de-unde îi va plăcea maiestatei noastre.

Și 10. de vreme ce, cum s-a zis, fundația mesei episcopești trebuie să fie deschilinită de fundația călugărilor și a alumnilor, ecónomi încă și șuri și pivnițe și jîtnițe totdeauna în vremile viitoare, deschilinite vor avea, întreagă rămînînd avtoritatea episcopului de a rîndui de veniturile sale și de

economia cea din fundurile lui date; iară de economia cea din fundurile ce sînt date mănăstirei și alumnilor, va rîndui vicarul cu capitulul, care vicar după episcop va fi mai mare preste călugări, însă întreagă rămînînd puterea, carea se cade episcopului în cele duhovnicești.

Și mai pre urmă, 11. ca crai apostolicesc și fundător ținem nouă și fișcului nostru celui crăiesc cădînța de a cuprinde bunurile episcopului, cînd moare, și cele mișcăcioase și cele nemișcăcioase și de a ocîrmui iosagul pînă la punerea altui episcop, întregi rămînînd fundurile și veniturile mai sus-zîșilor călugări și ale alumnilor. »

Precum despre această schimbare a dominiului Gherlei cu dominiul Blajului și despre facerea mai sus-zisei mănăstiri și voința patriarcească a fost venit prin cartea cea de preacinstitul secretarul de stat, domnul cardinalul de Fîrau, scrisă preacinstitului domnului Domînic Pasionéu, arhiepiscopului din Efés, carele este nunciu apostolicesc în curtea noastră, însă cu această răspicare cum că nu numai se vor ținea acei trei mai sus-zîși alumni cu mai sus-zisa plată, pururea în colegiul *De propaganda fide* și se vor învăța în științe și în deprinderile cele duhovnicești, ci și după ce vor isprăvi învățătura, pentru întoarcerea lor acasă, cheltuielile de cale li se vor da din zisul colegiul urban *De propaganda fide*, cum și mai sus s-a zis. Drept aceea schimbarea dominiurilor celor mai sus-zise, cu milostiva noastră bunăvoință s-a și făcut.

Și fiindcă în diplomatul ce s-a dat despre unirea neamului românesc și s-a pomenit mai sus, care trebuie să aibă puterea sa pîn-atunci, pînă cînd nu vom rîndui noi almintrelea, între altele este și aceasta, ca episcopul să fie detor a ținea lîngă sine un théolog învățat în canoane și înțelept și carele să știe purta lucrurile care prin noi sau prin cel de-acum arhiepiscop al Strigonului și prin următorii lui se va numi, care theolog să fie ca un *causarum auditor* generat și la necuviințele ce se întîmplă împotriva legilor canonicești, cu de-a-dinsul să ia aminte, așa pre acel theolog, pe carele noi îl

vom numi, și de-aci înainte va fi detor a-l ținea lângă sine; iară pentru ținerea și hrana teologului aceuia și pentru șerbul lui și pentru masă, 300 de florinți din veniturile episcopești și anume din veniturile acelea ale dominiului Blajului, care noi ne-am milostivit a le orindui pentru masa mai sus-zisului episcop și a următorilor lui, a-i tăia și în toată angăria a-i da. Afară de aceasta teologului aceuia, pină la altă rinduială a noastră, în dar va fi detor episcopul a-i da: comod lăcaș în residenția episcopească, notreț pentru doi cai, adecă ovăs și fin și grajd, încăși lemne de foc și legumi din grădina episcopească.

Ba din avtoritatea cădintei patronatului nostru, carea o avem ca un crai apostolicesc și moștenitor prinț preste tot de a da toate besericile și veniturile lor cele din crăimea Ungariei, din zisul Principatul Ardealului și din părțile ce se țin de dinsele, precum au făcut și reposații craii Ungariei, predecesorii noștri cei de fericită pomenire, numitului episcopului, adecă de-acum și următorilor lui, carii vor fi adevărat uniți cu s. romano-catolica Beserică, la unsprezece călugări de legea grecească și cinul Sîntului Vasile și la 23 de alumni, carii iarăși să fie adevărat uniți cu s. romano-catolica Beserică, cu modrurile, formele și condițiile mai suspuse și puse cu titul de fundație de pururea și nemutată le dăruim, îngăduim și dăm și le rinduim, ținem și plăcute le avem, cădinta oricui întreagă și nevătămată rămînînd. Prin puterea și mărturia cărților acestora, ce sînt întărite cu avthentică mai mare pecetea noastră de curte, care e acătată de dinsele. Dat în cetatea noastră, Viena Austriei, în 21 avgust din anul Domnului 1738, anul crăimilor noastre, a romanilor 27, a Hispaniei 34, a Ungariei și Bohemiei 28.

Carol, c.m.s.

B. Ioan. Ios. Bornemisa de Cason c.m.s.
Iosif Cozma, c.m.s."

Diplomatul acesta l-am întors pe limba noastră din cartea cea cu mina scrisă de Ioan Sacadati, carele a fost dintii trans-

lător la înălțatul crăiescul guverniiu din Ardeal, apoi ober-laitinânt intru al doilea regiment românesc din Ardeal, și în deregătoria aceasta a și murit în Moravia, în bătaia cu Búrguşul, la anul 1779, cînd m-am înturnat eu din Roma la Viena; dară în originalul, care l-am cetit însumi eu, Gheorghe Şincai, nu se află că armenii ar fi voit să cumpere Gherla. Doară adăogerea aceea s-a pus în copia, care a mers la crăiescul guverniiu.

Însă diplomatul acesta cu totul s-a infrînt de episcopul Ioan Bob, carele la atita a păşit, de numele episcopului Ioan Inochentie Clain de Sad și al lui Ștefan Șincai de Șinca, care fusese pus deregător de cămara crăiască, după cum poruncește împăratul în numărul 8, încă l-a potopit de la șura de sus sau cea de lingă vile Blajului, cum și mai chiar se va arăta la locul său.

Anul 1739. Samoil Clain de Sad, după ce a adus diplomatul cel la anul trecut scris, așa grăiește: „Vlădicul Clain, în anul 1739, în 25 de zile ale luni lui mai, a adunat săbor de toți protopopii, în care săbor s-a cetit mai, sus pusa donație și deplin s-a încredințat clerul pentru cele ce în trecutul săbor al anului 1738, din 26 ianuarie, a fost cerut pentru securitatea sa, deci foarte s-a bucurat mulțămînd preamilitivului împărat pentru acest mare bine făcut la tot neamul românesc. Că adevărat se poate zice și cu bună samă așa este, cum că mănăstirea Blajului a adus pe neamul românesc la cunoștință, la învățătură și la înțelepciune.” Așa grăi călugărul Samoil despre mănăstirea Blajului și cu încă întărește zisele lui, pentru că mănăstirea aceea mult bine a făcut neamului românesc și mare pagubă este că s-a stricat, dară aceasta încă o mărturisesc că și la alte școale au învățat mulți români, carii cu mult mai mult au făcut pentru tot neamul, cum se va arăta la locul său.

Iară Ioan Sacadati așa scrie actele mai sus zisului săbor: „În numele Tatălui și al Fiului și al Sfintului Duh, amin.

În anul 1739, mai 25, la porunca prealuminatului și preacinstitului domnului Ioan Inochentie, liber-baronului Clain, cu mila lui Dumnezeu și a Scaunului apostolicesc episcopului Făgărașului al celor de legea grecească unită din Ardeal și consiliarului sfintei ehesaro-crăieștei maiestăți, pe ziua mai sus-zisă s-a adunat săbor în coșteiul Blajului, adecă în rezidenția mai sus-titulatului prealuminatului domn, unde după s. liturghie, la zece ceasuri din zi dimineata presidăluind mai nainte numitul prealuminatul domnul episcop, de față fiind și mult cinstitul părintele teolog Nicolae Ianoși și preacinstiții domnii vicari ai cinstitului cler și doisprezece asésori și alți foarte mulți cinstiți protopopi, în care săbor acestea s-au făcut:

ȘEDEREA I

După ce prealuminatul și preacinstitul domnul episcop a făcut cuvint de mintuire și de învățătură către s. săbor și după ce foarte cu mare pleacăiune s-a cetit dăruirea cea despre fundația Blajului a preamiloștivei maiestatei împărătești și diplomatul cel dintii al celui de fericită pomenire împăratului Leopold I și decretul prealuminatului împăratului de-acum pentru mult cinstitul părintele teolog și după ce prealuminatul și preacinstitul domnul episcop a făcut cuvintare pentru banii cei în anul de curînd făgăduiți, pentru gîndire despre toate acestea, cinstitul cler a poftit să i se dea timp. Deci nefiind de față prealuminatul domnul episcop și mult cinstitul p. teolog, cu cea dimpreună a tuturor voință s-au făcut puncturile cele cu litera A însemnate.

Actele de a doua zi

ȘEDEREA II

Fiind de față prealuminatul domnul episcop și mult cinstitul p. teolog, se dau și se cetesc puncturile cele mai sus

zise ale cinstitului cler și mai întâi despre teologul cel de-acum și despre cei ce după el vor fi teologi.

LITERA A

Mult cinstite părinte, părinte în Hs. nouă foarte cinstite! Am înțeles milostiva chesaro-crăiască rezoluție, cum că pe sințenia-ta te-a numit și te-a rinduit nouă teolog și generar al tuturor cauzelor auditor, pentru carea din inimă ne bucurăm și împreună poftim ca să fie spre folosul și mîngîierea ticăloșilor noștri preoți și a tot foarte ticălosului neamului nostru și spre ușurarea prealuminatului domnului episcopului său și al stăpînului nostru. Mai nainte de ce vom grăi despre introducerea sințeniei-tale, să nu-ți fie cu greu a auzi cele mai gios scrise puneri ale clerului nostru: 1. Fiindcă pre unii dintre preoții noștri, carii pentru lipsa mijloacilor și a școalelor n-au destulă învățătură, prealuminații domnii pămîntești îi asupresc și deregătorii cinstitelor comitaturi aorca le fac nevoie și-i trag la scaunul cel mirănesc, îi batjocoresc și-i leapădă din parohii și, ce e mai mult, îi bat, și nebăgînd samă de prerogativele besericești, de multe ori îi și prind, drept aceea cînd c.c. protopopii locurilor vor alerga pentru acestea la sințenia-ta, să cunoști a sințeniei-tale derogătorie a fi, facere destul și locuire în locurile sale a le dobindi, fără de-respectul fețelor domnilor patrioți, după cum poftește direptatea și s.s. diplomaturi. Se adaogă și aceasta. 2. Ca, dacă pentru unele nevoi ca acestea, vreun preot va veni la sințenia-ta, în cît va fi cu puțință, cu cuvinte blinde și line să-l primești și să-i isprăvești lucrul. 3. Poate să se întîmple și aceasta, ca unii preoți, ori pentru neascultarea lor sau pentru altă vină, să se pedepsească de protopopii săi și pentru aceea, după obiceiul lor, au pe prealuminatul domnul episcop au pe sințenia-ta rău să vă informăluiască; drept aceea sințenia-ta mai nainte de ce te vei informălui de la protopopul locului, cum este lucrul, să nu te minii, ba încă

ponóslul cel dat în scrisoare, la protopopul locului, sau, de va fi lucru mare, la vicarul, pentru mai multă informație și a lucrului cercare, să-l trimiți; că almintrelea nu se vor mai sfîrși năcazurile și informațiile cele rele. 4. De vreme ce uzul și obiceiul cinstitului cler acesta este, ca mai nainte de toate pe persoana, care vrea să se introducă în săbor, nu almintrelea să o primească, fără numai de pune întîi detórnicul jurămînt, drept aceea pentru mai marea securitatea ocîrmuirii, aceasta și de la sínțenia-ta o dorește cinstitul cler. 5. Patru puncturi, care cuprind s. unire, fără de părăsire le va păzi și le va ținea clerul nostru, dară mai la multe, supt vreun pretext, să nu se silească. 6. Legile canonicești, care românește se cheamă pravilă, afară de cele ce s. uniri s-ar părea împotrivă, să rămînă în tária sa, și după dinsa să se facă judecările. 7. Pe cei ce sînt în slujbă besericească, adecă pe preoți, pe diaconi, pe dascali, pe cîntăreți și pe toți ceialalți slujitori besericești, sínțenia-ta să te nevoiești a-i ținea în scutința besericească, după cum poștește diplomatul împăratului Leopold. 8. Detornica cînte și către prealuminatul domnul episcop și către cinstitul cler și în comun și deosebi să o păzești. 9. Să nu te împrotivești, ba încă, cît poate fi, să ajuți pre cei ce vin la hirotonire pentru satele unde este lipsă, de vor fi harnici, ca să nu le caute cu scándălă a trece de la unire la neunire. 10. Să lucrî în tot chipul și cu toată puterea, fără de a căuta la domnii țerei, cei ce se vor împrotivi ca, precum este la alte neamuri, așa și la români, preoții să aibă simbrie pre an sau să le îmble veniturile patrahirului. 11. Pe feciorii preoților celor din iobagi, măcar pînă sînt supt stăpînirea părinților, să-i ții și să-i aperi în scutința părințească. 12. Mult cinstitul părintele teolog, informații prejudicioase și într-ascuns, care pot să fie spre paguba cinstitului cler, nimănui să trimită, nici corespunderi de acelea, care să fie c. cler spre stricare, cu domnii patrioți să aibă, ci să se înțeleagă cu prealuminatul domnul episcop și cu c.

cler. 13. Fiindcă împărăteasca sa maiestate face pomenire de diplomatul II, care milostivește s-a dat de la împăratul Leopold cel de fericită pomenire, care diplomat în original, clerul nu-l are, ba aceea încă nu o știe, oare vestitu-s-a, au ba? ar trebui să iasă acela în public, împreună cu milostiva poruncă împărătească despre dînsul, ca întru toate puncturile și clăuzurile, de toți să se țină, că în diplomatul cel dintîi, care este în minile clerului și vestit și primit, pomenire de theolog nu se face. Cuvinc-se drept aceea ca mult cinstitul p. teolog și pentru întărirea sa în toț chipul să imble și să se străduiască pentru diplomatul acest al doilea."

Tu, cetitorule! aci înseamnă că theologul n-a putut arăta starea și puterea diplomatului II al împăratului Leopold I, pentru pricinile ce le-am scris la anul 1701, unde le poți vedea, măcar că iezuviții, cum se vede din diplomatul cel la anul mai de curînd trecut, 1738, au înșelat pre împăratul Carol VI, de l-au pomenit. Ci eu mă întorc la actele săborului, care așa merg mai încolo:

Pentru ajutarea mănăstirei

LITERA B

„Cu foarte mare supunere și bucurie înțelegînd cinstitul cler din cetirea cea ieri în șederea publică făcută, a preamilostivește datelor cărți de fundație, care, ca cit mai curînd să se statuiască, umilită rugare se face, cum că este preamilostivă și mai mult decît pîrîntească grija maiestategheșaro-crăești, ca și episcopia să se întemeiază și s. mănăstirea să se zidească, măcar că numitul cler, după stările împregiur cele de-acum, de toate părțile se impresoară cu mișelătăți, tătuși, cele în anul trecut făgăduite, cum că le va da, și acum făgăduiește supt condițiile și puncturile atunci puse și acestea: 1. Ca fundația episcopoească de 3 000 de florinți, ce s-a făcut odată preacucernicește de maiestatea-sa,

să rămână întreagă și pentru cinstea bisericii aceștii nouă, după cele mai dinainte rezoluții ale maiestatei-sale și întărirea patriarcească, așisderea și alte venituri, care le-a avut episcopul din anii cei de demult pîn-acum; că nu ne îndoim cum că cugetul chesaro-crăiesc acela a fost, ca episcopia aceasta încă așa să se întemeieze ca și alte episcopii. Iară ca subzistenția mult cinstitului părintelui teolog, celui prin maiestatea sa rezolvăluit, de va vrea aceeași maiestate ca el și mai îndelung să rămână lingă prealuminatul domnul episcop, de-airilea să se facă, ca să nu se dea prilej de svadă și de gilceavă prealuminatului domnului episcop și mult cinstitului p. teolog între sine, amîndoi să lucre acolo unde se va cuvini. 2. Fiindcă preanălțatul împărat s-ar vedea că în cărțile sale cele mai sus-zise și diplomatul II leopoldin îl întărește, ca acest diplomat să se pună în execuție și după cererile noastre, care le-am dat pîn-acum și la prealuminatul d. episcop și la preanălțata curte, să se tilcuiască, așisderea vor fi detori și prealuminatul d. episcop și mult cinstitul p. teolog a lucra în locurile sale. 3. Cu umilință se roagă c. cler de prealuminatul d. episcop, ca cu de-adinsul să lucre ca mult cinstitul p. theolog să primească condițiile cinstitului cler, care i s-au pus înainte, supt litera A, almintrelea clerul lui nu se poate încredința. 4. Puternicirile mîrenilor asupra preoților cele însemnate supt litera B, să se îndrepteze, să se oprească și să se contenească și celor păgubiți toată paguba să li se întoarcă și suma aceea pe sama mănăstirei să se dea. 5. Să se afle mijlocire ca prin domnii pămîntești sau prin alții, darea cea de ajutorință pentru mănăstire, să nu se oprească sau oricum să se împiedece.

- (1.p.) Nicolae Pap de la Beia, al cinstitei legei grecești unite generar-vicar și protonotar apostolicesc.
- (1.p.) Ioan Pap de la Beia, al c. consistor asésor.
- (1.p.) Avram Pap, protopopul de la Daia.
- (1.p.) Ioan Pap, protopopul de la Balomir.
- (1.p.) Vasilie Baráni, protopopul din Făgăraș.

(1.p.) Popa Mani, protopopul din Tiuriu.

(1.p.) Ladisláv Colúni, protopopul Birdeşului cu mai mulţi alţii, carii s-au iscălit şi şi-au pus pecoţile.“

Sacadati, care a scris acestea din original, rău a lucrat că n-a însemnat numele tuturor protopopilor, carii s-au iscălit la săborul acesta, pentru că el a putut face aceasta. Iară de mine, duşmanii neamului nostru carii numai pentru aceea au vrut să ne stăpinească, ca să-şi ... au ascuns toate din care puteam scrie pentru folosul neamului, şi eu din mini străine am căpătat şi acelea, din care am scris pîn-aci şi voi scrie şi mai nainte despre episcopia Făgăraşului şi mitropolia Bălgradului.

GLOSAR

A

acanzi, s.m.pl. = *acanzii*, *carii*
turci sînt ca și haiducii la
noi și totuna sînt cu tătarii
din Dobrodichiu

acăța, vb. = *agăța*

acurat, adv. = îngrijit, exact,
 limpede (lat. *accurate*)

actă, s.f. = dispoziții, procese-
 verbale (lat. *acta*)

acum deodată = deocamdată

acuş-acuş, adv. = uneori, ade-
 sea (lat. *aliquando*)

acvilon, s.m. = vînt care suflă
 din nord

adetin, s.n. = obiceiul de a da
 o despăgubire, despăgubirea,
 darea, impozitul.

adins, s.n. (cu *de-adinsul*) = cu
 toată sirguința, seriozitatea,
 (lat. *omni modo*)

admirar, s.m. (*navarhul sau ad-
 mirarul*) = amiral

aduce, vb. (i-a adus la rînd, lat.
in ordinem composuit) =
 aduce la ordine; *voi aduce*
înainte (lat. *adferam*) = voi
 prezenta

afurisanie, s.f. = excomunicare,
 izgonire din sinul bisericii
 creștine

afuriș, *pe afuriș*, adv. = în-
 tr-ascuns (lat. *incognito*)

agă, s.n. = ofițer de infanterie
 ture, comandant în armata
 turcească

agarean, s.m. = păgîn, necre-
 dincios, mahomedan

agazon, s.m. = rîndaș la cai

aghistină, s.f. = castană

agiunge, vb. = fi egal

agonisi (*să agonisească*) =
 munci, lucra (lat. *colere*)

airilea, adv. = aiurea, în altă
 parte

ajutor, s.n. = trupe auxiliare,
 pe plată

alcătui, vb. refl. = se întovărăși, alia, uni
(in) alcanul = împotriva, contra
alabardă, s.f. = halebardă
alegător, s.m. = elector
alodiu, s.n. = domeniu feudal dat în deplină stăpânire, ereditar și independent, supus numai la omagiul de vasalitate
alt, s.n. = largul mării (lat. *altum*)
alumn, s.m. = elev
ambasador, s.m. = ambasador, sol (ital. *ambasciatore*)
amenința, vb. = amenința
amenințatură, s.f. = amenințare
amestecat, adv. = alternativ, schimbător (lat. *varia vice*)
amestecătură, s.f. = intrigă, punere la cale, uneltire, clevetire
amînînța, vb. = amenința
amogi, vb. = amăgi
anahronist, s.m. = scriitor care comite erori de datare
anăthema, s.f. (*să fie anăthema*) = să fie excomunicat, afurisit, blestemat
angărie, s.f. = corvoadă
Antihrist, s.pr. = numedat dracului, care, după credința creștină, va apărea pe pământ la Vremea de Apoi și va îndemna pe oameni să comită păcate

Antihris, s.pr. = v. Hris
antimis, s.f. = pînză pătrată, sfințită de episcop, întinsă pe pristol ca așternut pentru potir și sfintele daruri
aorea, adv. = câteodată, uneori
apărare, s.f. = opreliște, piedică
apăsa, vb. = trage la cântar, cântări
apedus, s.n. = apeduct (lat. *aquaeductus*)
apocrisar, s.m. = dregător în Imperiul Bizantin și apoi în cel Otoman, însărcinat cu transmiterea răspunsurilor și a edictelor împăratului
apothecar, s.m. = spițer, farmacist
apelație, s.f. (*mutarea legii sau apelație*) = apel în justiție
apriat, adv. = limpede, deslușit, lămurit (*apriat*, lat. *aperte*); (*apriat*, lat. *expressis verbis*); (*apriat*, lat. *expresse*)
aprins, s.n. = incendiere
apropria, vb. = însuși, socoti propriu
arădui, vb. = se porni la drum, porcede
arendator, s.m. = arendaș
areșt, s.n. = arest
areștălu, vb. = aresta
arhanghel, s.m. = comandant suprem. Trebuia scris *arhi-*

stratig (din neo-greacă), dar coincidența numelui căpeteniei (Mihail) cu arhanghelul Mihail, care împreună cu Gavril sînt socotiți arhistratigii, conducătorii cetelor în-gerești, a făcut să se ajungă la confuzia de sens între arhi-stratig (general) și arhanghel

arhetip, -uri, s.n. = original

arhipovățuitor, s.m. = arhiduce

arhiprezviter, s.m. = arhipăstor

ariște, s.f. = v. *areșt*

arindă, s.f. (*arindă sau bir*)

armadă, s.f. = armată

armar, -uri, s.n. = dulap în care se păstrează vase sau haine, bufet

armiger, s.m. =, scutier (lat. *armiger*)

arunca, vb. = reproșa, imputa

aruncare, s.f. = reproș, imputare; impozit extraordinar (ilegal), obligare ilegală la prestarea de servicii

aruncătură, s.f. = v. *aruncare*

ascunse, s.f.pl. = taină, mister

asemănare, s.f. = egalitate

asemenea, adj. = egal

asecura, vb. = asigura, da securitate (ital. *assicurare*)

asecurăție, s.f. = siguranță, garanție

asecurătorie, s.f. = scrisoare de încredințare, garanție, asigurare

asesor, s.m. = membru, consilier al consistorului; v. *consistor*

astureon, s.m. = cal de rasă persană

asupri, vb. (*a asuprit*, lat. *obsedit*) = veni asupra, asedia

asil, s.n. (lat. *asylum*) = templu, loc inviolabil, refugiu

așeza, vb. = domoli, liniști, potoli

așezare, s.f. = potolire; așeză-mint, dispoziții, hotărîri, prevederi

așezămînt, -uri, s.n. = hotărîri, decizii, tratat

atîndame, s.pl. = *aktinam*, sau *aktinamea*, adică tratat de pace încheiat între Poartă și o țară creștină

athrin, s.n. = anterior, haină lungă purtată de boieri. Se îmbrăca peste cămașă

auditor, s.m. (lat. *causarum auditor generalis*, *adeacă judecător mai mare în lucrurile și pricile bisericești*)

auzitor, s.m. = v. *auditor*

avenire, s.f. = viitor (ital. *avvenire*)

avgust, s.m. (lat. *augustus*; *avgust*, *adeacă împărat deplin*)

avlei, s.pl. = tapete, covoare (lat. *aulacum*)

avhentie, s.f. = autentificare

avtochefalos, adj. = autocefal

B

bagacie, s.f. = bagaj (lat. *impedimenta, sarcina*)

baie, s.f. = mină

bai, -uri, s.n.pl. = grijă, supărare, necaz

bairam-pișchieși, s.n. (*bairam-pișchie* — și *adecă cinste de paști*)

balistă, s.f. = mașină de război, folosită la aruncarea proiectilelor

banco, s.f. = bancă

bander, -uri, s.n. = steag, bandieră

batister, s.n. = vas în care se botează copiii la biserică, cristelniță

baron, s.m. = liber baron (calc după germ. *Freiherr* „baron“)

baștie, s.f. = meterez, bastion, tranșee, redută

batâr, adv. (*batâr*, lat. *utinam*) = baremi

batere, s.f. = asediu

bărdaș, s.m. (*bărdașilor*, lat. *fabrorum*) = meseriaș, meșteșugar, dulgher

bătărie, s.f. (*după oătărie de trei ani*, lat. *tribus annis obsessum*) = asediu; unitate de artilerie, baterie; piesele din care se compune o unitate.

bătrin, adj. = antic

bdenie, s.f. = denie, slujbă religioasă, veghere în rugăciuni

becisnicie, s.f. = ticăloșie

beglerbeg, s.m. = guvernator general al unei provincii turcești, cu rang de vizir sau pașă

beizadel, s.m. = beizadea, fecior de domn

belitură, s.f. = jaf, jecmăneală

berliș, s.m. = căptușeală

berlui, vb. = câptuși

beșleu, s.m. = beșliu. Cavalerist turc dintr-un corp special care făcea slujba de curieri, apoi de jandarmi

bidiganie, s.f. = monstru, dihanie, ciudățenie

bine, adv. (*veșminturi bine multe*, lat. *vestimentorumque numerum non contemnendum*) = destul de, foarte; bine că, lat. *licet*) = fie! treacă-meargă!

birsag, -uri, s.n. (*birsaguri sau pedepse*) = amendă, pedeapsă în bani, gloabă

birui, vb. (*biruiesc*, lat. *potiri*): (*biruiește*, lat. *habet*) = stăpîni, deține, avea sub bir

biruință, s.f. (*biruință*, lat. *imperium*; *biruința persească*, lat. *regnum Persicum*) = regat, imperiu, stăpînire, autoritate suverană; teritoriu

- supus unei autorități politice, administrative; principat.
- biu, de biu* = din belșug, de prisos
- biușug*, s.n. = belșug
- bizătu*, vb. = încredința, asigura
- bintuială*, s.f. (fără nici o bintuială, lat. *impune*) = supărare, hărțuială
- bîrfeală*, s.f. = scornitură, născocire, invenție
- blagă*, s.f. = bogăție, avere din bunuri mobile
- bobotaie*, s.f. = flacăra mare, vîlvătaie
- bocrâm*, s.n. = bairam, nume a două sărbători religioase la turci, cînd domnii români erau datori să trimită peșcheșul la Poartă
- bogomil*, s.m. = partizan al secției religioase creștine denumită bogomilism după numele preotului care a întemeiat-o, Bogomil
- bolovan*, s.n. = ghiulea
- boltă*, s.f. (în *bolta*, lat. *in fornice*) = probabil absidă (firidă) practicoată în poarta intrării în cartierul respectiv
- boltită*, s.f. = cămărușă boltită
- bombardar*, s.m. = fabricant de bombarde (tunuri)
- bombardă*, s.f. = mortier de aruncat bombe (proiectile), balimez
- boscană*, s.f. *boscanele*, (lat. *superstitio*) = vrăji, practici superstițioase interzise de biserică
- bosoroae*, s.f. (*bosoroae «strigoae», lat. maga*) = vrăjitoare
- brîncă*, s.f. (venind în brînci, lat. *ad manus venient*) = ajunge la lupta corp la corp; mină
- brigadir-generar*, s.m. = ofițer superior care conduce o brigadă; general de brigadă
- Bulgarofig*, s.pr. = cuvînt format în limba greacă din *bulgar* și verbul a fugi. Înseamnă Izgonitorul bulgarilor
- bulgăr*, s.m. = pîrgar (lat. *con-sul*)
- bulă*, s.f. = misivă a papei
- buluci*, vb. refl. = se întocmi în unități militare (bulucuri), se rîndui
- bunătațe*, s.f. = bunuri, averi
- bundă*, s.f. = manta îmblănită
- busurca*, vb. refl. (*s-au busureat*, lat. *offensi*) = se simți jignit
- but*, -uri, s.n. (*pagubele sau buturile*) = pagubă, prejudiciu
- butuci*, s.m.pl. = două bucăți groase de lemn, prevăzute cu una sau două găuri, în care se

prindeau picioarele comandanților

C

cadilesócher, s.m. (*cadilesócher*,
adecă ca un arhiepiscop al
doilea după muști) = mare,
demnitar la turci, urmînd în
rang marelui vizir, cu atri-
buții de judecător militar.
caftan, s.n. = manta lungă dă-
ruită de sultan domnitorilor
români și de domnitori boie-
rilor în diferite ocazii

caimacan, s.m. (*caimacani*, adecă
purători de grijă)

calende, s.f.pl. = prima zi a
lunii în calendarul roman

calga, s.m. = locșitor, succesor,
cel mai mare rang, după
han, la tătari

camerling, s.m. = camerier, că-
măraș, fecior în casă (germ.
Kämmerling)

camhă, s.f. = sfofă de mătase
camîn, s.n. (*camîn sau horn*) =
cămin, horn, coș

can, adv. = cam

canțelerie, s.f. (*canțeleriei noas-
tre cei de harț.*, germ. *Kieegs-
kanzlei*)

canonic, s.m. = călugăr mem-
bru al capitolului unei bise-
rici catedrale (arhiepisco-

pești sau episcopești) în bi-
serica greco-catolică

cantor, s.m. = cîntăreț, psalt în
bisericele catolice și protes-
tante

canțelariuș, s.m. = cancelar
cap, s.n. = capitol

capichchaie, s.f. (*capichehaie sau
agent*) = reprezentant al
domnilor români la Poartă

capigihiaie, s.m. ⇒ v. *capichchaie*

capihiaio, s.m. = v. *capichihiaie*

capitul, s.n. = corpul canonici-
lor unei diocēze catolice sau
unite

capîște, s.f. = templu păgîn (lat.
fanum)

cardiāgm, s.n. = boală de inimă
cu durero de stomac (lat.
cardiāgmus)

carte, s.f. (*cartea sau răvășetul*)
= scrisoare

casidă, s.f. = scorțișoară (lat.
casia)

castel, -uri, s.n. (*cețâți și cas-
teluri*, lat. *castrum*) = ce-
tățuică de pază prevăzută
cu turnuri de apărare; loc
întărit

catafract, s.m. (*catafracții, carii
sînt îmbrăcați în fer*) = că-
lăreț îmbrăcat în fier, în-
zănat

cataștie, s.n. = catastif, regis-
tru, listă

catharesis, s.f. = caterisire, des-
tituire din preoție

cătedră, s.f. = episcopat, dio-
ceză, reședința episcopului,
amvon

cathedratică, adj. = catedrală.

Biserica catedrală se nu-
mește biserica scaunului
mitropolitan sau episcopal

cauză, s.f. (cauzile sau pirile) =
proces, jalbă, piră

cădință, s.f. (din cădința oștirei,
lat. *jure bolli*); cădinței nea-
murilor (lat. *jus gentium*;
Despre cădințele provinciilor,
lat. *De jure provinciarum*) =
drept

călțuni, s.m.pl. (călțuni, lat.
calcei) = cizmă (lat. *cal-
ceus*)

cămară, s.f. (cămările, lat. *pe-
netralibus*) = cameră în
palat în care se țin obiectele
de preț, probabil vistierie;
vistierie

cănați, s.m.pl. (cănați, lat. *tae-
nia*) = canafi, ciucuri

căpetenească, adj. (cătatea cea
căpetenească, lat. *metropolis*)
= capitala

căplină, s.f. = căpelă

cătană, s.f. = soldat mercenar
(maghiar, în special)

căuta, vb. = privi, fi orientat
spre (lat. *spectrare*).

ceaus, s.m. = ceauș, funcționar
inferior al sultanului, ușier,
curier sau aprod

ceșag, s.m. (fără de ceșag și
înșlăciune) = amăgire, mo-
meală

cerbice, s.f. (cu cerbice tare, lat.
contumaces) = orgolios, re-
calcitrant, rebel

cerc, s.m. (jocurile cercului, lat.
ludi circenses) = circ

cerca, vb. = cere, ruga, se
interesa de, cerceta, vi-
zita, căuta

cercare, s.f. = examen

cercător, s.m. = examinator,
controlor, inspector

cerceta, vb. = se interesa, se
îngriji; face vizitație (in-
specții)

cercetare, s.f. (cercetare sau vi-
zitație) = inspecție

certa, vb. refl. = se plinge cuiva
de ceva, face reclamație (lat.
expestulare)

cesionale, s.f.pl. = documente
de cedare cu forme legale a
unui bun unei alte persoane

cețăuică, s.f. = castel de pază

chenez, s.m. (chenez sau jude) =
eneaz

chenezat, s.n. = enezat

chiaia, s.m. (chiaia sau adiutan-
tul vizirului) = intenden-
tul vizirului sau al unui
pașă

chiar, adv. (*chiar*, lat. *clare*) = clar

chema, vb. (*chema înapoi*, *chema îndărăpt*, lat. *irrevoca* = revoca) = revoca, anunța, fixa, convoca

chemat = catecumen, persoană care învață dogmele creștine, pregătindu-se de botez
(*de*) **chilin** = deosebit, despărțit, la o parte, aparte

chinzuitură, s.f. = tortură, instrument de tortură

chizeș, s.m. = chezaș (lat. *obses*)

chir, s.m. = domn

cin, s.n. (*cinului celui drăcesc*, lat. *ordinis draconis*) = ordin

cigămigă, s.f. = nimic, fleac

cinste, s.f. (*de cinste*, lat. *dono*) = în dar, gratis

cioaie, s.f. = acioaie, denumire populară generică, pentru un aliaj din metale. Aici înseamnă bronz.

ciohodar, s.m. = intendentul garderobei sultanului, care avea în grijă mantaua și trăgea papucii sultanului în sarai

cionta, vb. refl. = se găta, termina

ciopli, vb. refl. = se educa, se instrui

citov, adj. (*citovi*, lat. *incolumes*) = întreg, nevătămat

ciudă, s.f. = lucru minunat, de necrezut

ciudi, vb. refl. = se mira

ciumaș, s.m. = molipsitor, contagios

ciurdă, s.f. = turmă de vite mari (boi)

cîmp, s.n. (*hătmanul de cîmpuri*, germ. *Feldherr*, *Feldmarschall*)

cîndai, adv. = poate

cîrcăi, vb. = cîrți

cîrcoveală, s.f. = pretext, subterfugiu, șicană

ciștiga, vb. = strînge, aduna (lat. *comparare*)

clausulă, s.f. = clauză

clei, vb. = atribui, alipi

clerică, s.f. = institut în care se instruiesc cei ce urmează să devină clerici, seminar teologic

cliric, s.m. = membru al clerului, cel care se pregătește pentru cariera ecleziastică

cniechină, s.f. = soție de domn

cobîrlău, s.m. (*cobîrlău și nestătornic cu lăcașul*) = nomad, vagabond

cocoană, s.f. = fată de boier

cocon, s.m. = fiu de domn, de boier

cofciri, s.m.pl. = coftiri, stofă orientală de preț

coh, s.n. = cuptor de topit, turnătorie

colon, s.m. = țăran de condiție socială și stare materială de mijloc, aci probabil răzeș

comatic, -ă, adj. (*scurte și comatice trataturi*) = scurt (lat. *commaticus* = scurt)

comediă, s.f. (*gătirile cele de comedie*, lat. *scenico apparatu*) = spectacol de teatru

cometaneu, s.m. = membru al comisiei de măsurare și stabilire a hotarelor unei proprietăți

comândirt, s.m. = comandant

comendă, *commendă*, s.f. = comandă

comitat, -uri, s.n. (*comitaturile, județele*)

comînda, vb. = recomanda, încredința

comîndat = recomandat

comîndătorie, s.f. = scrisoare de recomandare

comendant, s.m. (*commendant sau pîrcălab*)

cómod, adj. = comod

comun, adj. (*comună și de obște trădanie* = comun (*de*) comun = în comun, împreună, obștească (*în*) comun, lat. *in publicum* = în interesul statului, în vîstieria statului (lat. *publicum*, -i înseamnă și vîstieria statului; în public (*în*) comun, lat. *in genere* = în general)

comput, s.n. = socoteală, numărătoare, calcul (lat. *computo*, a socoti, număra)

computistă, s.m. = contabil (ital. *computista*, contabil, calculator, socotitor)

conăci, vb. = așeza tabăra, bivouac, trage în gazdă

concanonic, s.m. = v. *canonic*

condiție, s.f. (*condițiile*, lat. *conditiones*) = clauză, stipulație, (lat. *condicio*, nu *conditio*); situație, stare

condu, s.n. = condei

confederație, s.f. (*confederație*, lat. *foedus*) = tratat de alianță

congiar, s.n. (*în loc de congiarii*, lat. *congiarii loco*); (*congiarii, cinste de caste sau ospete*, lat. *congiaria*)

conjurător, s.m. = cel care este legat printr-un jurămint (lat. *conjurator*)

consistor, s.n. = organ administrativ și judecătoresc, cu caracter permanent, ca ajutor al episcopului în conducerea episcopiei. Membrii consistorului se numeau asesori, apoi s-au numit consilieri

conteni, vb. (*au conținut*, lat. *cohibuit*) = împiedica, reține, opri

Contostefan, s.pr. (*carele pentru micimea lui se poreclea Con-*

tostefan) gr. *contós*, mic, scurt
contoș, s.m. = haină bărbătească lungă și îmblănită purtată odinioară de domni și boieri
contradictor, s.m. (*contradictor, impotrivitor*)
contrage, vb. (*l-au contras*, lat. *contractum esse*) = extrage, obține
contrazicului, vb. = contrazice, opune în justiție (lat. *contradico*)
controversilă, s.f. (*controversiă sau pîră*) = proces
convent, s.n. = mănăstire (lat. *conventus*)
copil, s.m. = copil de casă, adică fecior de boier care servea la curte pe lingă domn și făcea parte din garda interioară a palatului
copîrșău, s.n. = sicriu, coșciug
corbăci, vb. (*l-au corbăcit*, lat. *tergumque illius flagris caedi imperat*) = gîrbăci, bate cu gîrbaciul (corbaciul), biciui.
cordovan, s.m. = piele de Cordova, marochin
corespundere, s.f. (*osebită corespundere*) = corespondență particulară
corn, -uri, s.n. = colț, muchie, unghi, aripă (*fringe coarnele*, lat. *arrogantiam... fregit*) = îngîmfare, aroganță

cornetă, s.f. = stindardul unei escadron de cavalerie; portdrapel
cortel, s.n. = cvartir, sălaș, cantonament
cosori, vb. = întărita, așîța
cost, s. (*cost*, lat. *costum*) = o plantă aromatică
coșteiu, s. n. (*coșteiul*, lat. *mausoleum*) = mausoleu; cetate întărită cu ziduri și păzită de o garnizoană
credință, s.f. (*credință*, lat. *sinceritas*) = bună-credință, sinceritate, asigurare, securitate *credința de obște* (lat. *fides publica*) = asigurare, garanție acordată cuiva pe răspunderea statului *în credință* = pe credit
crește, vb. = cultiva, instrui
croi, vb. = închipui, imagina
cruce, s.f. = picior, cîrstă, cîrstață
crug, s.n. (*din tot crugul pămîntesc*, lat. *ex toto orbe*) = glob pămîntesc
cruceac, s.m. = cavaler teuton; cruciat
crunt, adj. = injectat de sînge
cruțifer, s.m. = cruciat
Cserolóf, s.pr. = numele unui cartier din Constantinopol
cubicular, s.m. = paznicul dormitorului regal, șambelan al palatului, camerier

cuod, s.f. = căciulă înaltă, piramidală, împodobită cu pene de struț și îmbrăcată pe dinafară cu catifea aurie. Se trimetea de către sultan domnului cu prilejul urcării pe tron și se purta în ocazii festive

cugetat, adj. = premeditat

cugimă, s.f. (*cugine*, *cumănace*, lat. *pileus*) = cușmă, căciulă

cuhnă, s.f. (*cuknă*, *bucătărie*)

cuhniă, s.f. (*cukniă* sau *car*)

culcer, s.m. = clucer. Boier în-sărcinat cu aprovizionarea curții domnești

cules, adj. (*cele culcese*, lat. *excerptae*) = Traduce pe lat. *excerpta*, care înseamnă bucăți alese

cuminecare, s.f. = comunitate (lat. *communicare*)

cumplire, s.f. = cruzime

cumplit, adj. (*cumplita*, lat. *incluta*) = completă, desăvârșită, slăvită

conștiință, s.f. (*conștiinței*, lat. *conscientiae*) = conștiință

cuprindere, s.f. = însușire, luare în posesie; conținut, cuprins, ocupații, preocupări

courage, s.f. (*couragea*, lat. *animi*) = curaj

sure, vb. = alerga, decurge, avea loc

curgere, s.f. = cursul

curios, adj. = ciudat, rar, interesant

curmătură, s.f. (*curmăturile*, lat. *clausurae*) = strimtoare

curtean, s.m. = servitor, argat

curteni, vb. = face vizită omagială

curtsnirc, s.f. = vizită omagială

curuș, s.m. = v. *lohonț*; cruciat.

Șincai folosește cuvântul apărut în Ardeal pe vremea revoltei lui Doja, prin anacronism (pentru realități istorice anterioare)

custa, vb. = trăi, persista, exista, rămîne

custare, s.f. = viață, trai, existență

cucios, adj. = potrivit, cuvenit

cucintători, adj. = rațional

cvarță, s.f. (*cvarța* sau *a patra parte din dijmă*)

cvietanție, s.f. = chitanță

cviintă, s.f. = impozit care consta din a cincea parte din dijmă

D

da, vb. = concede; s-au dat afară = s-a editat

dabilă, s.f. = dare, impozit

dandar, s.n. = brigadă (magh. *dándár*, brigadă)

dalterie, s.f. (*cărțile sau dalteria*) = certificat

darnic, s.m. = birnic, contri-
buabil

dascăl, s.m. (*dascălii*, lat. *paedagogi*) = preceptor, profesor

dăbălar, s.m. = perceptor

dărab, s.n. (*dăraburi*, lat. *frusta*) = bucată; **dăraburi**, vb. refl. = se face dăraburi, bucați

de, prep. (*triumf de perși*, lat. *de Persis triumphavit*); (*de sarmate*, lat. *de Sarmatis*) = este o construcție latinească a prepoziției *de*. Înseamnă triumf împotriva, asupra (perșilor, sarmaților)

decu, vb. = deșela (în bătaie)

dedulci, vb. refl. (*dedulcindu-se cu darurile*, lat. *inescati donis*) = se deprinde cu, se nărași la, prinde gust de

decodată adv. = totodată

deosăbi, vb. = separa, despărți

deregătorie, s.f. = misiune, funcțiune

descăleca, vb. (*au descălecat*, lat. *collocavit*) = așeza, întemeia

deschilini, vb. = separa, deosebi, despărți

descinta, vb. (*a descintat piața*, lat. *dedicato foro*) = inaugura

desfătat, adj. = întins, larg

desmînta, vb. = abate de la o hotărîre luată, da un sfat opus, scoate din minți, face să renunțe la

dezmiardare, s.f. (*desmerdărilor*; lat. *voluptatibus*) = plăcere, voluptate

desdina, vb. refl. (*s-au desdinat*, lat. *deficiunt*) = se separa, se desbina

déspină, s.f. = soție de despot, adică de domnitor al Serbiei
destul, adv. (*să nu-și facă destul*, lat. *ne vindictam sumat*) = să nu se răzbune, să nu-și ia singur satisfacție; da satisfacție, primi scuze. (lat. *facere satis*).

desuflețit, adj. = neînsuflețit (lat. *exanimatus*, adj.)

deșdina, vb. refl. = v. *desdina*
deșdinare, s.f. (*deșdinărei*, lat. *scissionis*) = separare, discordie.

dezbate, vb. refl. = se scăpa, elibera

dezbăta, vb. refl. = -și veni în fire, se desmetici

dezbrăca, vb. (*au dezbrăcat porfyra*, lat. *purpuram exuit*) = abdica de la tronul imperial

deterință, s.f. = datorie

diaoș, adj. = neaoș

diariu, s.m. = ziar, jurnal (ital. *diario*, jurnal).

diată, s.f. = cf. *testament*.

didahie, s.f. = predică
diecesă, s.f. = dieceză, eparhie
dineoară, adv. = odinioară, de demult
diortositor, s.m. (*diortositorul*, lat. *corrector*) = corector
diplomat, s.n. (*diplomatul* sau *hrisovul*) = hrisov
diplomatar, s.n. = colecție de hrisoave
diplomaticesc, adj. = referitor la diplomate sau hrisoave
diptică, s.f. = registru întrebuințat odinioară de mănăstirile și bisericile neortodoxe, în care se înscrisau numele binefăcătorilor și ale episcopilor
dirept, s.n. = dreptate
disarmonie, s.f. = dezarmonie (ital. *disarmonia*).
discoase, s.n.pl. = disc sau taler de aur sau de argint pe care se așază sfântul, agneț
ditmă, s.f. = delușor, colină, movilă
dobîndă, s.f. (*dobîndă*, lat. *præda*) = pradă
dobîndi, vb. (*te voi dobîndi*, lat. *ut tui potiamur*) = se face stăpîn asupra, pune mîna pe
dogană, s.f. = dugheană
doios, adj. = dornic
dojană, s.f. = indemn, stat
dojăni, vb. = indemnă, sfătui
dojănire, s.f. = v. *dojană*.

dojeni, vb. = v. *dojăni*
dologi, s.m.pl. (*dologii*, lat. *frænum*) = dirleghi.
domn, s.m. = boier, latifundiar, proprietar
domnișor, s.m. = pretendent la tronul Moldovei sau al Țării Românești
dominican, s.m. = călugăr dintr-un ordin catolic cu același nume, întemeiat la sfîrșitul secolului al XII-lea
donăție, s.f. (*donăție sau dărui-re*)
dosadă, s.f. (*dosădzile*, lat. *injuriæ*) = ocară, înfruntare, jignire; *dosădzi*, lat. *rixæ* = jignire, vătămare
dosădi, vb. = necăji, molesta, sîcii
dragoman, s.m. (*dragoman sau tîlmăcear*) = tîlmăci, interpret
dragon, s.m. = soldat de cavalerie care lupta descălecat
drept, s.n. = v. *dirept*
dreptăți, s.f. pl. = documente de proprietate, privilegii, drepturi
drîmboiat, adj. = umflat
dubi, vb. = smulge ceva pe nedrept de la cineva
dubiu, adj. = nehotărît, nedecis (lat. *dubius*)
dudui, vb. = alunga, izgoni, pune pe fugă

dulce, adj., *frate dulce* = frate bun, din aceeași părinți (lat. *uterinus, germanus*)
dumeri, vb. (*adumerit*, lat. *mansuefecerit*) = îmblinzi, umaniza, scoate din sălbăticie, barbarie
dumica, vb. = tăia în bucățele
duplicat, adj. = în dublu exemplar
dux, s.m. (*duxul sau povătuitorul*) = conducător, general

E

ecolejiă, s.f. = biserică
eclésië, s.f. = v. *ecolejiă*
eclesiarkh, s.m. = cel mai înalt rang într-o biserică, conducător al unei biserici
ecónom, s.n. = administratorul veniturilor unei mănăstiri, episcopii, mitropolii
economie, s.f. (*dați spre economie*, lat. *addicta agriculturæ*) = gospodărire, administrare, agricultură
ecumenic, adj. (*săbor ecumenic sau a toată lumea*)
edil, s.m. (*edil, adecă preste cele ce zidea*)
egregiu, adj. = ales, distins (lat. *egregius*, distins)
elector, s.m. = principe al vechiului imperiu german care

lua parte la alegerea împăratului
eminentisim, adj. = superlativul adj. lat. *eminens*, eminent
eparkie, s.f. = ținut, diocază supusă jurisdicției spirituale a unui episcop
erbărie, s.f. = depozit de iarbă sau praf de pușcă
eres, s.n. = rătăcire, erezie
escursie, s.f. = incursiune
esperî, adj.pl.m. = occidental (lat. *hesperius*)
estrat, s.n. = extras
eșire, s.f. = expediție
evharistie, s.f. = cuminecătură
evicție, s.f. = scoatere din posesie pe baza unei hotărâri judiciare
Evlavie, s.pr. = Evlaviosul (lat. *pîus, evlavios*)
examen, s.n. (*examenul sau cercarea*) = cercetare, examén
exarkh, s.m. = unul din titlurile purtate de mitropolitul primat
execoălui, vb. = executa

F

face, vb. (*făcuți pretori*, lat. *facti praetores*) în latină *facere* înseamnă a crea, a alege.
Facere aliquem praetorem =

a numi pe cineva pretor; *cărțile... făcute* = scrisori false, prefăcute

facere, s.f. = act, acțiune, faptă

facție, s.f. = grupare politică subversivă, aci răscoale ale cazacilor împotriva stăpînilor turci

falangă, s.f. = lovitură dată vinovatului condamnat să fie bătut la falangă (sul de lemn de care se legau picioarele condamnatului)

farétră, s.f. = tolbă (lat. *pharetra*)

față, s.f. = persoană; culoare: *în fața aghistinei* = de culoarea castanei (murg); rang, trecere

făgădaș, s.n. = făgăduință

fărină, s.f. (*de o fărină*, lat. *ejusdem farinae*) = de aceeași teapă

fătarnic, adj. = nerușinat, neobrazat

federat, s.m. = aliat (lat. *federatus*, aliat, confederat)

ferentar, s.m. *ferentari* (*doară călăreți*) = soldat în vechea pedestrimă ușoară

fericit, adj. (*fericiților*, lat. *divorum*) = lat. *divus*

ferime, s.f. (*ferime*, lat. *efferitas*) = sălbăticie

fremăniță, s.f. = diminutiv de la *fermenea*, haină boie-

reasă, mai tîrziu folosită și de țărani; de catifea sau mătase, scurtă pînă în talie

fertai, s.n. = sfert, litră

fertón, s.m. = monedă ideală, valorînd un sfert de marcă sau grivnă polonă sau șase scoți sau doisprezece groși

féud, s.n. = domeniu primit în evul mediu de către un vasal, gratuit și perpetuu, cu anumite îndatoriri față de seniorul care l-a dăruit; document sau hrisov de supunere a vasalului către senior (ital. *feudo*)

feudar, s.m. (*feudar și tributar*) = supus

fială, s.f. = cupă puțin adîncă și largă (lat. *phiala*)

fiară, s.f. = animal

figură, s.f. (*icoana sau figura*) = portret

fimbrie, s.f. = frînghie

finanție, s.f. = mod de percepere a birului, impozitului

firesc, adj., *fiu firesc* = copil natural, din flori

fierz, s.n. = fierăstrău

fîrst, s.m. = principe, prinț (germ. *Fürst*)

fișc, s.n. (*fișcului, adecă cămărei împărătești*, lat. *fiscus*) = fisc, vistierie imperială

fișcușesc, adj. = de fisc, fiscal. v. *fișc*

flagel s.m. (*flagelul* sau *corbaciul*) = girbaci, bici (lat. *flagellus*, bici).

focău, adj. = focos

foi, s.pl. = burduf de piele de animale

forfoiu, cu *forfoiu* = se spune despre ceva prezentat exagerat, în forme care excedează

frăție, s.f. = rudă, rudenie

frăținătate, s.f. = v. *frăție*

frătuț, s.m. = numele românilor de baștină din Banat

frîncesc, adj. = occidental. Aci, *italian*

fulger, s.n. (*fulger*, lat. *fragor*) = tunet, trăsnet

fund, s.n. = teren, pământ

fundație, s.f. (fundație sau zestre) = donație

funt, s.m. = unitate de măsură de aproximativ 1/2 kg

fura, vb.refl. = se furișa

furci, s.f.pl. = spînzurătoare

fușt, -e, s.n. (*bastoane*, *bîte*, *fuște*) = ciomag

G

găleă, s.f. = cască (lat. *galea*)

gal, s.m. = francez

gazdă, s.f. = om cu stare materială, stăpîn al unei case și gospodării

găleată, s.f. = dare pe cereale introdusă de Mihnea-vodă la anul 1577

generoz, adj. = nobil, de neam mare; *generos* (lat. *generosus*, nobil, *generos*, de neam)

geniu, s.m. (*geniului* sau *ingerului*, lat. *genium*) = inger

german, s.m. = frate bun, de singe. (lat. *fratres germani* înseamnă *frați buni*)

ghindă, s.f. = proiectil sau schijă de proiectil

ghinecolatris, adj. = ginecolatru, robît femeilor

gioveler, s.m. = bijutier

gilceavă, s.f. (*gilceavă*, lat. *multus*) = răscoală

Gîngav, s.pr. (*cel Gîngav*, lat. *Balbus*) = Gîngavul (lat. *balbus*, gîngav)

gînsă, s.f. = gîscă

gloanță, s.f. = ghiulea

globnic, s.m. = perceptor însărcinat cu încasarea amenzilor (gloabelor)

gligan, s.m. = porc mistreț

goană, s.f. = prigoană, persecuție

greoaie, adj.f. = gravidă

greu, adj. = inaccesibil, inabordabil

grozevi, vb. = schimonosi, sluți, batjocori

grui, s.n. = colină

gută, s.f. = damba, paralizie

H

haiduc, s.m. = soldat de infanterie din vechea armată maghiară; mercenar maghiar în armatele domnilor români

hamaxobiu, s.m. = cuvînt compus din două cuvinte grecești *hamaxa*, căruță, și verbul *bio*, a trăi; înseamnă numele unui popor scit nomad, care-și purta gospodăria în căruță (lat. *hamaxobioe*)

hamiş, adj. = viclean, nesincer

haram, s.n. = lucru luat pe nedrept, cu japca

hart, s.n. = răzmeriță, răscoală, război

hışmă, s.f. = praz

hatişerif, s.n. = ordin sau decret emis de cancelaria sultanului, purtînd semnătura autografă a sultanului. Se trimitea marilor demnitari turci și domnilor Țărilor Românești

hatişerit, s.n. (*hatişerit adecă diplomat*) = v. *hatişerif*

hârțăgaș, s.m. (lat. *bellicosus*) = hârțăș, viteaz

hărmințaș, s.m. = funcționar însărcinat cu perceperea hărminției; v. *hărminție*

hărminție, s.f. = dare specială plătită de negustori în Transilvania

heghira, s.f. (*heghira sau fuga lui Mahomed*) = Era maho-

medanilor începe cu fuga lui Mahomet de la Mecca la Medina, survenită în 19 aprilie 622, e.n.

heigni, vb. refl. = se da înapoi, se retrage, se desface

hinteauă, s.f. = trăsură boierească acoperită, caleașcă, rădvan

hilm, s.n. = grămadă

hinsar, s.m. = ostaș liber

hodnogi, s.m. = locotenent

hofer, s.m. = călău, gîde

hospitali, s.m.pl. = *ospitalieri*, ordin religios catolic al casei de oaspeți a sfîntului Ioan din Ierusalim, numiți ospitalieri sau Ioaniți, întemeiat după prima cruciadă

Hris, s.n. = critică (lat. *crisis*, gr. *crisis*, contestație)

hrismă, s.f. = mir

hronist, s.m. = cronicar

hronograf, s.m. = cronicar

hronostic, s.n. = text în versuri compuse de așa manieră că indică o anumită dată. Romanii se serveau de litere drept cifre.

I

iagher, s.m. = vînător, în armata austriacă (germ. *Jäger*)

ianitor, s.m. = portar, ușier (lat. *janitor*, portar)

iară, conj. = totuși, cu toate acestea

iarășui, vb. = repeta

iarbă, s.f. = iarbă de pușcă, praf de pușcă

iasele, s.f. pl. = iesle

iazagiu, s.m. = grămatic pentru actele turcești

îbrișin, s.n. (*de ibrișin*, lat. *byssinus*) = de mătase

îcoană, s.f. = portret

iconomie, s.f. = bună gospodărire

iconoclaste, s.m. pl. (*iconoclastele*, lat. *haeresis iconoclastarum* = partizan al mișcării din Imperiul Bizantin, care urmărea eliminarea cultului icoanelor

Iconomah, s.pr. (*Iconomah s-au numit pentru gonirea s. icoane*) = adversar al cultului icoanelor (gr. *eiconomahos*)

idus, s.f. = ziua care desparte în calendarul roman luna în două și cade respectiv la 15 ale lui martie, mai, iulie, octombrie și la 13 ale celorlalte luni (lat. *idus*)

ieromonah, s.m. = călugăr care a primit darul preoției

iezuvit, s.m. = iezeit

imbrohör, s.m. = comisul împărațesc turcesc, trimis cu misiuni importante politice, ca de ex. mazălirea sau instalarea domnitorilor

indiction, s.n. = numele anului calendaristic dintr-o perioadă de cincisprezece ani; ciclul paștilor care cuprinde o perioadă de 532 de ani, socotită de la 1 septembrie anul facerii lumii 5508; începutul anului bisericesc, 1 septembrie, deci și anul nou

infant, s.m. = moștenitorul tronului Spaniei

inima, vb. = da inimă, curaj, îmbărbăta

inimă, s.f. = minte, gând

instrucție, s.f. = instrucțiuni, ordin scris sau verbal care cuprinde dispoziții referitoare la felul cum să procedeze și ce atribuții revin celui care primește instrucția

instanție, s.f. = suplică, reclamație, cerere

interegn, s.n. = interval de timp de la încetarea domniei unui rege, împărat, pînă la alegerea altuia, perioadă în care un stat este lipsit de șef suprem

iosag, s.n. = proprietate, moșie

ipodiacon, s.m. = subdiacon

istet, adj. (*istetilor*, lat. *agilium*) = (lat. *agilis*)

istovi, vb. (*aistovit*, lat. *delevit*) = distruge

ișdâni, vb. = inventa, scorni, născoci

ișlic, s.n. = căciulă domnească

iuțime, s.f. = asprime, minie
mare

izbașă, s.m. = iuzbașă, căpitan
peste o sută de ostași, însărcinați cu paza palatului sultanului

izbindă, s.f. (*izbindă*, lat. *vin-dicta*) = răzbunare

izbîndi, vb. = răzbuna

izgonire, s.f. = exil

izidi, vb. = împrăștiia, risipi
fără rost

iznov, *de iznov* = iarăși, pentru
a doua oară

I

îmblare, s.f. = umblet, drum,
expediție

îmblăci, s.m. = unealtă primitivă de îmblătit (treierat)
cerealele

îmboldori, vb. = consolida (cu
surcele aruncate în spațiul
dintre lemne), învălui, înfășura

îmboți, vb. = strimtora, înghe-
sui

îmbrăca, vb. (*a îmbrăcat por-fira*, lat. *purpuram indu-it*) = se urca pe tronul
imperial

îmbuieci, vb. refl. = se îngîmfa,
și-o lua în cap

îmunitate, s.f. = imunitate,
scutire de sarcini, îndatoriri,
impozite

împăca, vb. (lat. *paco*, -are, *paci-fica*) = supune prin luptă,
aduce la ascultare, pacifica
împărătesc, adj. (*împărăteasca*
cetate, lat. *urbem regnantem* =
Țarigrad) = Constantino-
pole

împărechia, vb. refl. = se dez-
bina, învrăjbi

împărtășire, s.f. = comunicare,
contact

împenat, adj. = împodobit

împetiție, s.f. (*împetiții sau asu-prănăvăliri*). Lat. med. *im-peticio*, *petitio in jure*, *exac-tio* înseamnă expulzare, iz-
gonire

împlea, vb. = împlini

împistri, vb. = împodobi, în-
flori

împlîntare, s.f. = descălecare,
colonizare. Lat. *plantatio*

împoneișa, vb. = încrucișa, pune
cuiva arma în piept

împoporire, s.f. = populare, des-
călecare

împreună, adv. = totodată

împreună lucrare = colaborare,
conlucrare

împrotivire, s.f. = dușmănie, ad-
versitate, ostilitate, opoziție

împrumutat, adj. = reciproc,
mutual. Lat. *mutuus*

împunere, s.f. (*împunerea mi-nilor*, lat. *impositio manuum*)

împururi, vb. = eterniza

incetare de la arme = armistițiu
inchide, vb. = trage concluzia.

Lat. *conclude*, -ere; *inchi-dea afară*, lat. *excludere* = exclude

inchietură, s.f. = paragraf, articol, nu *concluzie*

inchinare, s.f. = dedicație

inciripa, vb. (*inciripat*, lat. *instauratur*) = infiripa, lua naștere, se înjgheba

incitui, s.f. = inseriere, al cîtelea dintr-o serie

increzut, adj. = confident, fidel

incruci, vb. = face semnul crucii de mirare, se mira

incrucit, adj. = cruciat

incrunta, vb. refl. = mînji cu sînge

incungiura, vb. = evita

incungiurare, s.f. = evitare

îndămîna, vb. refl. = se înțelege

îndemînare, s.f. (*îndemînarea*, lat. *commoditas*) = comoditate

îndestulare, s.f. = satisfacție, scuze

îndicsi, vb. refl. = înticsi, îngrămădi, înghesui

îndigenare, s.f. = căpătarea indigenatului, cetățeniei

îndigenat, s.n. = cetățenie

îndoit, adj. (lat. *res dubiae*, *situație riscantă, periculoasă*) = nedecis, riscant, periculos

îndrăcit, adj. = stăpînit de diavol, furios (epileptic)

îndreptare, s.f. = justificare

înducii, s.f. pl. (lat. *indutiae*) = armistițiu

îndulcenție, s.f. (*îndulcenții sau iertare de păcate*, lat. *indulgentia*) = indulgență

îndulgență, s.f. = v. *îndulcenție*

îndulci, vb. refl. (*îndulcindu-se*, lat. *inescati*) = prinde gustul (unui lucru), se năvăli (la), ademeni, momi

îndupleca, vb. = îndoi, duhla
înfila, vb. refl. = căpăta speranță, se mîndri

informație, s.f. = anchetă, ordin de anchetă; încunoștiințare, cercetare

informare, s.f. = încunoștiințare

informăului, vb. = face o informare, informație, v. *informare*, *informație*

îngăimăceală, s.f. = dificultate, complicație, încurcătură; confuzie

înghimp, s.m. (*înghimpul*, lat. *stimulus*) = înțepătură

îngrășa, vb. = îmbogăți

îngreșa, vb. = însărcina

însemnare, s.f. = semnificație, accepție

însoți, vb. (*ar fi însoțit armele cu...*) = se alia cu

însoțire, s.f. (lat. *societas armorum*, alianță militară) = în-tovărășire, alianță
întăbulăului, vb. = întabula, în-scrie, înregistra în cartea funduară
întăia, vb. = sculpta în bazo-relief (ital. *intagliare*)
întărîta, vb. = instiga
înteri, vb. = întiri, izgoni, pune pe fugă
înteți, vb. = constrînge, forța, izgoni
întimat, s.n. = întimare, noti-ficare, ordin
întiri, vb. = v. *înteri*
întoarce, vb. refl. = converti
întoarcere, s.f. = convertire
întors, adj. = pervers, viclean
întrece, vb. = învinge (lat. *supero*, -are)
întreg, adj. (lat. *integer*) = ne-vătămat
întregime, s.f. = integritate, ne-prihănire
introduce, s.f. = primire
întipuire, s.f. = închipuire, a-dică pictură, frescă
învălu, vb. = necăji, supăra, tulbura; fi preocupat, co-pleșit; se bate, frămînta
învăluială, s.f. = necaz, supă-rare, tulburare
învățătură, s.f. (*învățăturile*, cum se zic, cele frumoase, lat. *cum scientias, tum artes*) = artele

frumoase și știința; poruncă, ordin
învinge, vb. (lat. *vinco*, -ere) = obține cîștig de cauză în justiție
înviata, vb. (*au înviata*, lat. *con-citaverunt*) = ațîta; trimite împotriva, da drumul asupra

J

jălui, vb. = protesta
joc, s.m. = întrecere, concurs, demonstrație
joldoș, s.m. = joldunar, mer-cenar, lefegiu
juca, vb. = face ceva după plac cu cineva, aci a învinge, a bate; clătina, oscila, șovăi
jude, s.m. = judecător
judeca, vb. refl. = condamna
judecat, s.m. = judecie, funcția de jude (judec)
judecată, s.f. = sentință
județ, s.m. = judecător
județ, s.n. = bir aruncat asu-pra unui județ
jugăni, vb. = castra
jugănit, s.m. = eunuc
jupineasă, s.f. = soție de boier
jura, vb. = conspira

L

ladă, s.f. (*lada*, lat. *cymba*) = barcă
lagenă, s.f. (*lagène*, lat. *lagun-culae*) = sticlă (mică), ulcior

lagher, s.n. = depozit de alimente și materiale
 Lahana, s.pr. = legumă (gr. *lahane*, legume)
 larmă, s.f. = tumult, agitație, răsccoală
 laudă, s.f. = amenințare
 lătin, s.m. = catolic
 lăuda, vb. (*i s-ar fi foarte lăudat*, amenințat) = a amenința
 lăuntru, cei mai dinlăuntru = intimi (lat. *intimus*, adj., la superl., de la *intus*, înăuntru)
 lăzui, vb. = face lazuri, cura, adică a despăduri
 leș, s.n. (*leșurile*, lat. *insidiae*) = cursă, vicleșug
 lectică, s.f. = pat sau targă acoperită și închisă cu care se deplasau oamenii înstăriți
 leptică, s.f. = lectică, aci cu accepția de targă
 legătură, s.f. = tratat, pact; lanț, cătușe
 legion, s.n. = legiune
 leghion, s.n. = v. *legion*
 lenon, s.m. (*lenoni* sau *votri*, lat. *leno*) = mijlocitor de profesie, codoș
 lepăda, vb. = izgoni, respinge
 lepingeauă, s.f. (*lepingele*, lat. *pallia*) = manta din dimie,

fără mîneci, cu glugă; se poartă pe ploaie
 leșui, vb. (*leșuind*, lat. *structis insidiis*) = sta la pîndă, unelti
 liboui, vb. refl. = se iubi
 Licostomul, n.pr. = gr. *licostomos*, gura lupului
 liman, s.m. = port
 lingări, vb. refl. = se linguși
 lingăritură, s.f. = lingușeală
 lipsă, de tipsă = necesar
 litie, s.f. = procesiune religioasă, slujbă religioasă
 lingoare, s.f. = tifos
 lobonț, s.m. (*lobonți*, aci înseamnă că lobonți s-au numit cei ce țineau cu casa Austriei, iară curuții, carii erau împotrivorii ei)
 locumtenent = locțiitor
 lua, vb. = se lua înainte = cerceta, rezolva; lua afară = exclude; primi
 lucr, s.n. (*lucruri nouă*, lat. *novae res*) = Lat. *res novae*, schimbare politică, revoluție
 lume, s.f. din toată lumea romanilor, lat. *ex toto orbe Romanorum* = Lat. *orbis*, glob terestru, lume; a toată lumea, lat. *oecumenicus*, gr. *oicumenicos* = mondial
 lumină, s.f. = torță, fălice
 luntrie, s.f. = galeră

Luscul, n.pr. = lat. *luscus*,
chior

M

machelariu, s.m. = măcelar

maestat, s.n. = maiestate, v.
maiestate

maiestate, s.f. (n-a avut maesta-
tea sa, adică n-a fost oblă-
duitoare numai de sine) =
independență

magazin, s.n. = depozit de
cereale

magistraturi, s.f. pl.: *magistra-
turi*, lat. *magistratus* = ma-
gistrați

magistră, s.f. = învățătoare,
educatoare, civilizatoare

magistru, s.m. (*magistru*, care
deregătorie atita era, cît sînt
în vremea de-acuma marșă-
lii)

măhină, s.f. = mașină de război
(în antichitate)

majă, s.f. = măsură de 100 de
ocale

mândie, s.f. = mantie de ecle-
siast

maniheu, s.m. = partizan al
sectei denumite maniheism,
după numele întemeietoru-
lui ei, Maniheu sau Manes

mamon, s.m. = unul din ape-
lativele diavolului (pentru
lăcomia de bani)

mapă, s.f. = hartă

marghiolaș, s.m. = șiret, vi-
clean; boier trădător

marhă, s.f. = tot felul de bu-
nuri mobile dintr-o casă sau
gospodărie

martor, s.m. = mucenic

mas, de *mas* = popas peste
noapte

maslu, s.n. = ungerea bolnavu-
lui cu untdelemn sfințit, în-
soțită de rugăciuni făcute
de mai mulți preoți, pentru
a obține vindecarea

mașteră, s.f. = mamă vitregă

mațe, s.f.pl. = măruntaie, nu
mațe

mădular, s.n. = membru

măiestrie, s.f. = funcție de ma-
gistru v. *magistru* (lat. *ma-
gisterium*)

mălai mărunț = mei

mărunțări, s.f. pl. = viscere, in-
testine

mărire, s.f. = v. *maiestate*

mărturie, s.f. = martor

med, s.n. = hidromel, băutură
pregătită din miere ferment-
ată

merge, vb. (*s-a mers cu armă și
război*, lat. *ad arma deven-
tum est*) = s-a ajuns la răz-
boi; pleca; *mergere înainte* =
avansare, succes (lat. *pro-
gressus*); *mergători înainte* =
avangardă

mertec, s.n. = mertic, tain, por-
ție

metă, s.f. (*metele sau termenii*) =
hotar. Lat. *meta*, capăt, mar-
gine, hotar

metrópolis, s.f. = capitală

metropolitan, s.m. = mitropolit
(ital. *metropolitano*)

merță, s.f. = veche măsură de
capacitate de 10 dimerlii
sau 1/2 de chilă

miliție, s.f. (lat. *militia*)

min, s.m. (*mimi, ciufi*, lat. *mi-
mus*) = măscărici

mintea, s.f. = manta lungă îm-
blănită, mantie

mir, s.n. = parfum

mister, s.n. = taină bisericească,
de inițiere în credința creș-
tină

mișel, s.m. = nefericit, căzut în
nenorocire, sărac lipsit; de
rînd, de naștere joasă

mișelătate, s.f. (*mișelătățile*, lat.
afflictiones) = nenorocire

mitră, s.f. = coroană

mitropolis, s.f. = capitală. Lat.

metropolis. Gr. *metropolis*

mitropolitan, adj. (*biserică
mitropolitană*) = mitropolie
(Germ. *Metropolitankirche
Kathedrale*)

mîhni, vb. = leza, ofensa

mîna, vb. *mîna înainte* = con-
tinua

mînare, s.f. = scoatere silită
la prestații

mîncare, s.f. = v. *mîncătură*

mîncăcios, adj. = mîncător

mîngia, vb. (*mîngîindu-i*, lat.
consolatus) = îmbărbăta

mîncare, s.f. = perioada nop-
ții care precede imediat răsă-
ritul soarelui, zori

mîntui, vb. = se scuza

mîntuite, = întregi, nevătămate

mîntuință, s.f. = pretext, scuza

mîrșăvit, adj. (*mîrșăvitul neam*,
lat. *polluta gens*) = murdar,
scîrbos

mîrșoare, s.f. pl. = stilpări, ra-
muri verzi de salcie, sfîn-
țite de preot în ziua de Flo-
rii, care se împart celor ce
vin la biserică

mîzgă, s.f. = sevă, tărie, vlagă

mîzgăli, vb. = viola

moală, s.f. = nămol, noroi

moașă, s.f. = bunică

modiu, s.n. (*modiu sau găleată*,
lat. *modius*) = Lat. *modius*,
măsură de capacitate pentru
cereale

modru, s.n. = mod

mohorit, adj. (*călfuni mohorîți*,
lat. *calcei rubei*) = stacojiu,
purpuriu

molime, s.f. = moliciune

monothelite, s.m.pl. = adepți ai
monotelismului, doctrină e-
retică din secolul al VII-lea,

care admitea în Cristos cele două firi, divină și umană, însă numai o voință divină
monopirgi, s.m.pl. = cuvânt format în greacă din adj. *monas*, singur, unul, și subst. *Pyrgos*, turn
mornăi, vb. = protesta mormăind
mornăitură, s.f. = murmur, protest
moș, s.m. = bunic
moșie, s.f. = avere, proprietate, domeniu latifundiar; *de moșie* = ereditar
moștean, s.m. = locuitor; *moștenitor*
muierușcă, s.f. (*muierușcă*, lat. *muliercula*) = femeie de moravuri ușoare
mulcomiș, adv. = pe furiș
mulțemită, s.f. = recunoștință, grațitudine
muncă, s.f. = operă, lucrare
munci, vb. = tortura, chinui, a-și da osteneala, se sîrgui
muncitor, s.m. = călău
music, s.n. = muzică, fanfară; muzician, muzicant
mușcoale, s.f. = catircă
mușcoi, s.m. = catir
mir, s.m. = mir
mister, s.n. = taină

narthecă, s.f. = tinda bisericii, pronaos
navarh, s.m. = amiral
năcăji, vb. = molesta, sicli, supăra
nădăi, vb. refl. = se aștepta, bănuî
năpaste, s.f. (*năpaste*, lat. *baratrum*). Corect: *Barathrum*, gr. *báratron* = prăpastie
năpusti, vb. = părăsi cu totul
năpustit, adj. = părăsit, lăsat pustiu
năsărimbă, s.f. = festă, pozna, renghi, obrăznicie, necuviință, nelegiuire, exces
nărav, s.n. = obicei
năravi, vb. refl. = cădea de acord, se înțelege
năzui, vb. = scăpa cu fuga, se refugia
neagonisit, adj. = nefolosit, nemuncit
nebăgure de seamă = desconsiderare, dispreț
nebântuit, adj. = nesupărat, în pace
nechemăcios înapoi = irevocabil. Lat. *irrevocabilis*
necruntat, adv. = nesîngeros
necurmat, adv. = continuu, imediat după. Lat. *continuo*
necuviincios, adj. = nepotrivit, neobișnuit

necuvios, adj. = nepotrivit
nemernic, s.m. = pribeag, fugar, exilat
nemeș, s.m. (*neneși, nobili sau boieri*) = boieri
nemiș, s.n. = v. *nemeș*
nemiși, vb. = înnobila, boieri
nemic, s.m. (*nemicii, protionicii*) = inamic (ital. *nemico*)
nemișlocit, adv. = imediat, lat. *immediate*
nemișug, s.n. = boierimpo
nenărvire, s.f. = neînțelegere, discordie
nendeminat, adj. (*nendeminat neamuri*. lat. *nec suetus*) = nedate, neobișnuite
nendestulit, adj. = nemulțumit
neoteric, s.m. = autor recent, modern. Lat. *neotericus*
neștrăbătuincios, adj. = impenetrabil
neted, adj. (*cuvinte netede*, lat. *simplici et nitido sermone*) = strălucitor (despre stil)
nevătămat, adj. = sincer
nezărvitor, adj. = necontestat, fără ceartă, gilceavă, vrajă
nobilitate, s.f. = noblețe. Lat. *nobilitas*
nobilităresc, adj. = nobiliar
nonă, s.f. = impozit care constă din a noua parte a dijei
none, s.f.pl. = a cincea zi a lunii, în calendarul roman, cu excepția lunii martie, mai,

iulie, octombrie, când nonele cad în a șaptea zi a lunii.
 Lat. *nonae*
notă, s.f. (*nota aceea de necredință*) = Lat. *nota*, blamul cenzorului, nota cenzorului; cântec, melodie
notălui, vb. = blama, v. *notă*
nou, adj. *lucru nou* = schimbare politică, revoluție. Lat. *res novae*, lucruri noi, noutăți politice, revoluție
novițiat, s.n. (*novițiat sau probă*) = perioadă de încercare în mănăstire a novicilor, adică a celor ce doresc să se călugărească
num, s.m. (*num*, lat. *nummus*) = num, monedă măruntă de argint, romană
numismă, s.f. = monedă, medalie
nunciatură, s.f. = ambasada, locuința nunțului, solului papei, într-o țară
nunciu, s.n. = nunțiu, solul papei

0

oară, de ce oară = din moment ce, deoarece
obedzi, s.f.pl. (*obedzi*, lat. *vincula*) = cătușe, lanțuri, instrument de tortură format din bucăți de lemn între

care se prindeau picioarele
condamnaților

obagi, s.m. = iobag

oberlăitnant, s.m. = locotenent major (germ. *Oberleutnant*)

oblădui, vb. (*a oblăduit*, lat. *rexit*); (*a oblădui*, lat. *moderari*, *oblăduia*, lat. *regebat*) = cîrmui, conduce, administra, guverna

oblăduire, s.f. *oblăduirea de moșie* = stăpînirea ereditară

oblăduitor, s.m. = administrator, domnitor, stăpînitor nu proteguitor

obli, vb. = netezi, face oblu

oblici, vb. = simți, prindo de veste

obori, vb. = doborî

ocină, s.f. = moșie ereditară

ocit, adj. = evident

ocîrmuitor, s.m. = cîrmaci

ocoalc, s.n.pl. = teritoriu al orașelor

octave, s.f.pl. = a opta zi înainte de o anumită dată, în calendarul roman

odată, *de odată* (*de odată*, lat. *simul*) = totodată; *de o dată* = prima dată, de prima dată

odîncoară, adv. = odată

ogoia, vb. refl. = se liniști, se astîmpăra

olac, s.m. = curier, ștafetă

olach, s.m. = român, valah

olaltă, *după olaltă* (*după olaltă*, lat. *continuus*; ac. pl. n.ed.) = incontinuu

olat, -e, s.n. (*olate*, lat. *aedificium*) = clădire

olăcar, s.m. = curier

olătaș, s.m. = mic proprietar din Ardeal, boier de treaptă și de avere modestă

oleu, s.n. = ulei

omofil, adj. = de aceeași rasă, neam. gr. *homófylos*

omofor, s.n. (*omofor*, lat. *stemmatis vice*) = veșmînt purtat pe umeri de către arhierii, în timpul slujbei religioase

op (indecl.) *a avea op* = a avea trebuință, nevoie

opăci, vb. = opri, zăticni, stîngheri

opreală, s.f. = arestare, închidere, închisoare

Orfanotrof, s.pr. = tutorele (gr. *orfanotrófos*)

organ, s.n. = instrument

ori, *a-și veni în ori* = a-și revêni, a-și veni în sine, fire

ort, s.n. = monedă divizionară, un sfert dintr-un leu vechi

ortul, s. = lat. *ortus*, naștere, origine

ortaș, s.m. = tovarăș

ortodox, s.m. = catolic; ortodox; calvin

osfeștanie, s.f. = sfeștanie, sfînțirea mică a apei, obișnuită în diferite ocazii, printre care și la solemnitățile de inaugurare

ostoî, vb. = liniști, așeza, domoli

osteze, s.pl. = suburbie, mahala

ot, prep. = de la, din

oteri, vb. = hotări

P

pacoste, s.f. = inconvenient, prejudiciu, pagubă

pag, s.m. = paj. (ital. *paggio*)

palestră, s.f. = școală (lat. *palæstra*, gr. *palaistra*)

parasange, s.pl. = parasang, măsură itinerară persană de 30 de stadii, circa 6 km.

partp, s.m. = cal de soi, armăsar

parohie, s.f. = biserica parohiei

parolă, s.f. = cuvînt de onoare, angajament solemn, nu comportă aici accepția tehnică militară

parte, s.f. (*cealaltă parte*, lat. *diversa factio*) = partidă politică, facțiune; favoare, avantaj; sens (lat. *in partem*, în sensul); parte (intr-un proces)

paște, vb. (*s-a păscut mintea*, lat. *ingenium pascitur*) = hrăni, (sens figurat) credincioșii creștini constituie „oile“, „turma“ lui Dumnezeu, păscută de preoți, arhieriei denumiți păstori, arhipăstori

patriot, s.m. (*patrioții sau lăcutorii țării*) = compatriot; unde este vorba de Ardeal se va înțelege unguri, germani, români etc., indiferent de origine

patron, s.m. = sfînt al cărui nume l-a primit cineva la botez; suzeran

patronat, s.n. = dreptul împăratului român (austriac) de a conferi anumite privilegii bisericii

paclichian, s.m. = membru al unei secte creștine care venera indeosebi pe sf. Pavel

pașirn, s.m. = soldat de cavalerie îmbrăcat în zale

pălată, s.f. = palat

pălută, s.f. = v. *pălată*

părtaș, s.m. (*părtașii*, lat. *factores*) = partizan, membru al unui partid

părtean, s.m. = v. *părtaș*

părtin, vb. (*a părtinî*, lat. *pepercisse*) = crușa

părtinire, s.f. (*părtiniri*, lat. *indulgentiae*) = indulgență; avantaj, scutire

păsa, vb. = merge, pleca
pătra, vb. = săvârși, face (lat. *patro*,-are, a săvârși, a îndeplini)

pătrunde, vb. = străbate
păzitor, s.m. (*păzitori de curte* lat. *excubitor*) = gardă, santineală

peantă, s.f. = șină de fier. Arestații se legau în peante

pecetlar, s.n. = pecete, sigiliu

pehleivan, s.m. = acrobat, saltimbanc

peiôtă, s.f. (*peiôtă*, corabie lungă și îngustă, lat. *celox*) = corabie ușoară

peted, s.f. (*petele*, lat. *prandeis*, abl. pl. n. ed.) = panglică

pe picior = la fugă

piloforus, s.m. pl. gr. (*cei cu cugime*, *piloforus*) = cuvînt grecesc compus din *căciulă* și *a purta*

pinzerie, s.f. = monetărie

pinzetar, s.m. = meșter monetar

pișpec, s.m. = episcop

Pius, n.pr. = v. *Evlavie*

pizmaticie, s.f. = schismaticie, schismatic fiind considerat un creștin care acceptă dogmele esențiale ale bisericii, însă nu recunoaște autoritatea papei

pizmă, s.f. = schismă, desprindere de biserica catolică

pînă cînd = cît timp

pîră, s.f. = controversă, dispută, proces

pîrt, vb. = se judeca, fi în proces

plai, s.n. = cărare peste munții dintre hotare, strajă pe munții dintre hotare

poclon, s.n. = dar

poés, s.n. = poetică; curs de poetică

poetă, s.m. = poet

poetic, s.m. = v. *poetă*

posală, s.f. = fală, pompă

posfiori, vb. = repeta

polată, s.f. = v. *pălată*

politic, s.m. = om politic, teoretician politic, diplomat

politices, adj. (*politicească*, lat. *civilis*) = cetățenesc

poliție, s.f. = bună educație și instrucție, purtare manierată

pomană, s.f. = pomenire

pompă, s.f. = festivități, sărbători festive

ponihos, adj. = scurt de vedere, miop

ponoslu, s.n. = jalbă, tînguire, reclamație

ponoslui, vb. = băga vină, acuza

popor, s.n. = credincioșii care țin de o parohie; parohia însăși

poporean, s.m. = enoriaș, v.
popor
porni, vb. (a *porni*, lat. *con-*
citavit) = ațîta, instiga
pornire, s.f. = expediție militară
porunci, vb. (a *porunci războiul*,
 lat. *bellum... indixit*) = de-
 clara
potcă, s.f. = supărare, bucluc,
 belea
poticală, s.f. = înfringere, păța-
 nie
potir, s.n. = vas de metal de
 forma unei cupe, în care se
 pune, în timpul liturghiei,
 vinul amestecat cu apă,
 simbolul singelui lui Cristos
Potor, s.pr. (*Potor* *adecă bețiu*,
 lat. *potor*) = băutor, bețiv
potopi, vb. = omori
povăză, s.f. = scut
povățuire, s.f. = comandă, con-
 ducere
povățuitor, s.m. (*povățuitori*, lat.
duces) = general
povățuitorii călduzii, (lat. *duc-*
tores) = ghid
povoare, s.f.pl. = sumă de
 10 000 de bani de aur
povodnic, s.m. = cal de paradă,
 dus de căpăstru
pozna, s.f. = minune
practică, s.f. = procedeu
prav, s.n. (*prav* sau *iarbă de*
pușcă) = praf de pușcă

pravoslavnic, adj. = catolic;
 calvin, v. *ortodox*
prăvărie, s.f. = depozit de praf
 de pușcă, pulberărie, arsenal
predanie, s.f. = tradiție. v. *tra-*
diție
prediu-urii, s.n. (*prediurile* sau
zăvoale)
pregiur, stare din *pregiur* (*stă-*
rite din pregiur ale lucrurilor,
 lat. *rei circumstantiam*) =
 împrejurare, circumstanță
prejudecată, s.f. = prejudiciu
prejudițios, adj. = prejudicios
prelat, s.m. = prelat sau episcop
prescriș, adj. = transcriș, copiat
present, comit de *present* = pe
 anul în curs
pretenție, s.f. = pretenție (ital.
pretensione)
(price), de *price* = în discuție,
 controversat
pricinui, vb. = pretexta, se
 scuza
primit, adj. = plăcut, preferat
prihană, s.f. = faptă nepermisă
prilosti, vb. refl. = se corupe,
 perverti; trăda, face răs-
 coală
prilostit, adj. = posedat de
 diavol, îndrăcit
primat, s.m. = arhiepiscop, pa-
 triarh
primație, s.f. = rang de primat,
 v. *primat*
primi, vb. (*primesc porfyra*, lat.
purpuras sumpserunt) = a

îmbrăca purpura (a se sui
 pe tronul imperial)
primicher, s.m. = mare șam-
 belan
prinsoare, s.f. = captivitate,
 prizonierat, închisoare
prințipular, s.m. = prințisor,
 pretendent, la principat
prîor, s.m. = egumen
privi, vb. = supraveghea
privit, s.m. = nua îndoită
procator, s.m. = avocat
procătorie, s.f. = calitate, pro-
 fesie de avocat
próclet, s.m. = blestemat, ne-
 legiuit, scelerat
procopsit, = învățat, foarte in-
 struit
profós, s.m. = temnicer, șeful
 închisorii militare
prost, adj. = simplu, de rînd,
 fără rang social
protestație, s.f. = jalbă, recla-
 mație
Pterotul, s.pr. (gr. *pterotes*) =
 care dă aripi, care înflăcă-
 rează, încurajează
pune, vb. *pune gios porfyră* =
 abdica; *pune la rînd* = aduce
 la ascultare (la ordine)
pungă, s.f. = monedă turcească
 în valoare de 100 piaștri
purta, vb. *inimă purtînd* = calc
 după lat. *animos* (*spiritus*)
 gerere adică a fi curajos
pușlăire, s.f. = vagabondaj

pușlău, s.m. = vagabond
putere, cu *puterea* = cu sila,
 forța
puternicie, s.f. = violență, năsil-
 nicie

R

răclușă, s.f. = cutiuță, casetă
răni, vb. = jigni, leza
răpști, vb. = răpi, smulge cu
 mijloace ilegale, uzurpa
răitar, s.m. = cavaler îmbrăcat
 în fier, catafract; cavalerist
 german ușor înarmat
răvaș, s.n. = socoteală, numără-
 toare
războli, vb. refl. = se îmbolnăvi,
 cădea în boală
rebelie, s.f. = răscoală
recomîndare, s.f. = recomandare
reduce, vb. = readuce
reducere, s.f. = readucere
răschira, vb. refl. = se lămuri,
 se limpezi, deveni clar, ex-
 plicit
răschirare, s.f. = explicare, lă-
 murire
răscoli, vb. = răscula
rezidenție, s.f. = reședință, capi-
 tală
resipi, vb. = dărîma, ruina, nă-
 rui
rezolvălu, vb. = da o rezoluție,
 hotărî, decide

respect, s.n. = trecere, considerație

răspica, vb. = desluși, explica

răspicare, s.f. = clarificare, lămurire

respublică, s.f. = republică (lat. *respublica*)

resufleși, vb. = reînsufleși, reanima

rînd, s.n. = ordine, rînduială; categorie, treaptă socială; *fără de rînd* = extraordinar

rit, s.n. (*livezile sau riturile*)

roată, s.f. = companie

rob, s.m. = captiv, prizonier

robi, vb. = prăda; *s-au robit*,

lat. *expugnata sunt* = ocupa

robire, s.f. = pustiire, devastare

robotă, s.f. = clacă

Romanocton, s.pr. = cuvînt compus în greacă din lat.

Romanus, roman, și verbul

a omori, gr. *cteino*; înseamnă

ucigător de romani

Romeocton, n.pr. (*Romcocton sau ucigător de greci*) = cuvînt

format în greacă, din gr.

romaios, roman (grec) și verbul

a omori, gr. *cteino*; în-

seamnă ucigător de romei

(greci)

rost, s.n. = gură

roșăță, s.f. = orbalș, brîncă, erizipel

rotmistru, s.m. (*rotmistrii, adecă căpitanii călăreșilor*)

rudă, s.f. = oiște

Ruful, n.pr. = lat. *rufus*, roșu.

Există și ca nume proprie
ruptoare, s.f. = limită fixată a contribuțiilor și slujbelor care revin iobagilor. Cei care plăteau darea globală numită *rupta* erau scutiți de alte servicii

ruși, s.m.pl. (*pedestrași sau roșii*) = e vorba de un corp de călăreși îmbrăcați în ținută roșie, nu de pedestrași

8

sacristie, s.f. = încăpere în biserică sau clădire alături de biserică, unde se păstrează obiectele de cult și odăjdile. Tot acolo se află arhiva

salv-conduct, s.n. = înscris prin care se asigură cuiva libera intrare și ieșire dintr-o țară

samă, s.f. = număr, cantitate

sangeac, s.n. = steag verde cu semilună; *sangeacul sau prefectul cetății* = guvernatorul unui sangeac, (mică regiune administrativă), mai mic în rang decît beiu

săbău, s.m. = croitor

sărsam, sersam, s.n. = țărță-muri, ciucuri, canaci

sbocatură, sbocatură, s.f. (*sbocaturile*, lat. *ostia*) = gură

sburdare, s.f. = plăcere trupească, desfrınare
scafă, s.f. = taler, tipsie
scândălă, s.f. = ofensă, insultă, bătaie de joc
scaramuce, s.f. = încăierare, (ital. *scaramucchia*, încăierare, polemică)
scăpăta, vb. = cădea, luneca
scirbă, s.f. = întristare
scirbi, vb. = aduce o neplăcere, pagubă, supărare; se scirbi, se întrista
scormăni, vb. = restabili, restaura, da la iveală (lat. *reducere*)
socală, s.f. = cohortă, (lat. *cohors*)
scrie, vb. = descrie, transcrie, prescrie
scrisoare, s.f. = scriere; jalbă, memoriu
sculă, s.f. = mobilier, unelte; unelte de tehnică militară; obiecte de preț (lat. *suppellectile*)
scumpete, s.f. = avariție
schithă, adj. = scit (lat. *scyta*)
sdrănfoș, adj. = zdrențăros; (fig.) mizerabil, nefericit
secur, adj. (*secură sau fără de primeșdie*) = sigură, în siguranță, lipsit de grijă, neglijent (lat. *securus*)
seim, s.n. (*seimul*, adunarea țerei)

selicter, s.m. = spătarul marelui vizir
semén, s.m. = seimean (termen folosit prin anacronism, întrucît corpul de oaste al seimenilor a fost înființat mai târziu)
semn, s.n. = semn al zodiacului, constelație, astru (lat. *signum*)
sentenție, s.f. = părere, opinie; sentință
sfat, s.n. = gînd, intenție
sfărțitură, s.f. = fragment
sfială, s.f. = considerație, respect, rezervă
sfîrșit, s.n. = scop, (lat. *finis*, sfîrșit, scop)
sglobie, s.f. = nevinovăție (ironic), simplitate, prostie
silă, de **silă** = forțat, constrîns
sili, vb. = se grăbi
silicoză, s.f. = măsură infimă de greutate, egală cu 1/6 din scrupul sau 1/24 din solid
simoniă, s.f. = trafic cu bunuri spirituale
siriman, adj. = sărman, sărac; de origine obscură
sitiri, vb. = îndemna, solicita (lat. *sollicitare*)
slab, adj. = neplăcut, rău
sloi, s.n. = lingou
slonă, s.f. = tinda biserici, slon
slovenet, adj. = slovesnic, bun vorbitor, elocvent

sluji, vb. = fi devota, respecta
(lat. *inservio*, -ire)

smicea, s.f. = fărimă, bucătică
sminti, vb. = greși

soarte, s.f. cu *soarte* = prin tra-
gere la sorți (lat. *sortitio*)

sodom, -uri, s.n. = distrugere,
ruină, incendiu

sodomi, vb. = devasta, distruge,
prăda

solgbirău, s.m. (*solgbirăul*, ju-
dele boieresc) = judecător
la tribunalul nobililor

soroci, vb. = pune termen (soroc)
de judecată, cita în justiție

sortaș, s.m. = părtaș, asociat,
tovarăș

soș, s.m. = coleg

soșie, s.f. = tovarăș (lat. *socius*)

soșietate, s.f. = tovarășie de arme
(lat. *societas armorum*)

sparge, vb. = imprăști

spăsenie, s.f. = izbăvire

spăsi, vb.refl. = se izbăvi

sperlit, adj. = zbîrlit, ciufulit,
în dezordine

speșiesuri, s.pl. = specii, articole
coloniale (lat. *species*)

spirit, s.m. = mîndrie, orgoliu
(lat. *spiritus*)

sprigini, vb. = se apăra

sprigineală, s.f. = apărare, sprijin

sprijană, s.f. = sprijin

sprinceană, s.f. = înălțime,
creastă (lat. *supercilium*)

sta, vb. = consta

stadiu, -uri, s.n. = măsură de
600 de picioare grecești sau
625 picioare romane sau a

opta parte dintr-o milă, care
avea 1000 de pași, iar păsul
1479 m

stat, s.n. = stare, condiție so-
cială; statură; stat

statuție, s.f. = stătuire, delimi-
tare și punere în posesia
unei proprietăți

stan, s.n. = stîncă abruptă,
prăpăstioasă

staur, s.n. = staul

stavă, s.f. = herghelie

stătui, vb. = așeza în funcție,
instală, băga în posesie

stemă, s.f. = însemn al puterii,
(lat. *insignis*)

stipendiar, s.m. (*stipendiari* sau
ostași plățiți)

stoarce, vb. = răpi tronul imperi-
al; a *stoarce porfira*, lat. *puru-
ram (porphyram) extorquere*

stoarcere, s.f. = extracție

stolă, s.f. = robă lungă purtată
de doamnele romane (lat.

stola, gr. *stolé*)

straiță, s.f. = traistă

stratopedarh, s.m. = comandant
de armată (gr. *stratope-
darches*)

strămura, vb. = îndemna, îm-
boldi

strica, vb. = corupe, mitui

striga, vb. = aclama, proclama

strîns, adj. = strict

stropși, vb.refl. = se schimpo-
nosi, se poci

strugi, vb. = strivi (reflexiv) se
izbi, ciocni, sparge

suferit, adj. = îngăduit, tole-
rat (lat. *toleratus*) Acesta

este termenul latinesc folosit în constituția tripartită a Ardealului (*Aprobate*)
suge, vb. = primi, împrumuta (lat. *haurio*, -ire)
sultanin, s.m. (*sultanini* sau *galbeni sultânești*)
supăra, vb. = se întrista
superintendant, s.m. (*superintendent* sau, cum se zice în comun, *vlădică*) = episcop
superintendenție, s.f. = funcție de superintendent. v. *superintendent*
supune, vb. = presupune (lat. *supponere*)
surguci, s.n. = podoabă din pene rare și pietre prețioase, pusă la căciulă, guguman sau ișlic, și purtată de către domn
surgun, s.m. = surghiunit, exilat, pribeag
sutaș, s.m. = centurion
svecc, a.m. = suedez
svesicesc, adj. = suedez
sinhron, adj. = contemporan
sinod, s.n. = sobor, congres bisericesc

§

șalmă, s.f. = cealma, turban
șcadron, s.n. = escadron
șest, s.n. = cîmpie (lat. *planities*)
șismatic, s.m. = schismatic
șleactă, s.f. = boier polon
șlectac, s.m. = șleahitic, boier polon
ștanție, s.f. = stație, popas

știab, s.n. = coșciug
ștu', s.n. = carabină (germ. *Stutz*)
ștufă, s.f. = minereu de aur, piatră auriferă, goșteană (germ. *Stufe*)
șugubină, s.f. = amendă pentru adulter; amendă pentru omucidere

T

tabelar, s.m. (*logofătul tabelarilor*, al poștelor, lat. *cursus publici logotheta*) = mesager, curier (lat. *tabellarius*)
talant, s.m. = înzestrare, dotare naturală, talent
tălcui, vb. = interpreta
tămînda, vb. = duce cu vorba, amîna, tărăgăni
tămîndare, s.f. = tărăgănire
tărime, s.f. = întăritură, castel de pază, vitejie
tăroasă, adj. = însărcinată, gravidă
tătăișă, s.f. = cumnată
tău, s.n. = lac, baltă
tecnă, s.f. = vicleșug
tefterdar, s.m. (*tefterdarul san vistirului cclui mare*) = ministru de finanțe în imperiul turcesc
teier, s.n. = talger
teleagă, s.f. = căruță cu două roate, rapidă, luxoasă
termen, s.m. (*metele sau termenii*) = hotar, bornă (lat. *terminus*, bornă, hotar)

tescuitură, s.f. = tescuitură
testament, s.n. = testament sau diată
testămint, s.n. = v. *testament*
tetrapod, s.n. = măsuță cu patru picioare, pe care se așează în biserică, în anumite ocazii, icoana lui Cristos, a Fecioarei, a hramului bisericii ori *Evanghelia*
therme, s.f.pl. = baie publică
ticăit, adj. = ajuns, în stare de sărăcie, ticălos, nefericit
titie, s.f. = tichie, scufie
țimp, s.n. = împrejurări, conjunctură (lat. *tempus* împrejurare, conjunctură, situație)
țimpuriu, adj. = timp, la timpul potrivit (lat. *in tempore*)
toană, s.f. = 1000 de galbeni; greutate de 1000 kg.
toca, vb. = izbi, lovi
tract, -uri, s.n. = întindere, spațiu (lat. *tractus*, întindere anumită, spațiu limitat)
transcript, s.n. = copie
transunt, s. = rezumat, extras (ital. *transunto*)
trapezar, s.m. = sală de mese, refector
trăsuri, s.f.pl. = împilări, impozite nelegale, extorsiuni
treoga, s.f. (*treoga* sau *încetarea de la arme*) = armistițiu
tribunesc, *tribunească putere*, lat. *tribunica potestas* = putere de tribun
tribuniță, s.f. = v. *tribunesc*

tricliniu, s.n. = sală de mese, sufragerie
trivirat, s.n. = triumvirat
trunchiu, adj. = trunchiat, mutilat (lat. *truncus*, mutilat)
trup, s.n. *fraților de un trup*, lat. *fratres uterini*, *germani* = frați dintr-o mamă
tudumană, s.f. = reclamație, protest
tudumăni, vb. = a reclama, protesta
tufări, s.pl. = tufiș, crîng
tuna, vb. = cobori
turbat, adj. = agitat, dement, furios (lat. *furiosus*)
turmă, s.f. = unitate de cavalerie, escadron, unitate militară în general (lat. *turma*)
tutrișă, s.f. = tutoare
tiran, s.m. = tiran

T

țărcălui, vb. = plăti darea
țeară, s.f. = oaste de țară, formată din cetățeni; staturile, nobilimea adunată în congres; provincie
țepiș, s.n. = povirniș, pripor
țeran, s.m. = țăran
țerean, s.m. = locuitor al unei țări, băștinaș
țighir, s.n. = must de mere (magh. *csiger*)
țimir, s.n. *țimirul* sau *stemma* = stemă
țiițoare, s.f. = cadină
țipa, vb. = izgoni
țundră, s.f. (*țundra*, *sugmanul*)

U

- una, de-a una*, adv. = de-a dreptul, în linie dreaptă (lat. *recte*)
unicorn, s.m. = inorog, licorn, animal fabulos cu cap de cerb, trup de cal și cu un corn lung în mijlocul frunții (lat. *unicornuus, unicornis*)
unișor, adj. = unic
urbarialicesc, adj. = v. *urbariu*
urbari, s.n. = cadastru (germ. *Urbarium*)
urgisi, vb. = mîna în urgie, (exil), izgoni
(uric), de uric = de veci
urlui, vb. refl. = se măcina, dărîma, ruina (lat. *corruere*)
urluitură, s.f. = dărîmătură, ruină
urmare, s.f. = imitare (lat. *imitatio*)
urmat, adj. = următor, (lat. *sequutus*)
urmeca, vb. = simți, prinde de veste, adulmeca
urșinie, s.f. = mătase

V

- vamege*, s.f. = județ
vălătuire, s.f. = cercetare (magh. *vallatás*, interogatoriu, instrucție)
vărsa, vb. (-și *vărsa sufletul*, lat. *animam fundere*) = -și da sufletul; turna metale; se îmbolnăvi de vîrsat
vărsut, adj. = v. *vederos*

- vătăma*, vb. = jigni, ofensa
vec, adj. = vechi
vedea, vb. refl. = se părea (lat. *videor, -eri*)
vederos, adj. (*vederosul și mări-tul*, lat. *spectabilem et magnificum*) = de văză
veise, s.f.pl. *veise* sau *mreajă* = mreajă
veni, vb. refl. = cădea la sorți (lat. *evenio, -ire*, a cădea la sorți)
veni, vb., *veni la brînci* = ajunge la lupta corp la corp, lat. *venire ad manus*, a ajunge la lupta corp la corp. Cf. și fr. *en venir aux mains*. Calc după modelul latin
verhoenic, s.m. = căpetenie, mai marele
vers, s.n. = grai
vesti, vb. = promulga
vers, -uri, s.n. = vers, stih
viclean, s.m. = boier sau slujitor revoltat împotriva domnului său legal
vicleni, vb. = se revolta, trăda
vicleșug, s.n. = trădare din partea unui vasal
vidic, s.n. = ținut (magh. *vidék*, ținut)
vișlă, s.m. = prepelicar
vinde, vb. = trăda
vizitație, s.f. = inspecție
vîji, vb. refl. = fi de acord, se potrivi (lat. *convenire*)
vîlfă, s.f. = autoritate, rang; titluri onorifice, distincții
vîntoasă, s.f. = volbură de vînt, furtună

oțritute, s.f. = tărie fizică sau morală

olădică, s.m. = mitropolit

volnic, adj. = slobod, liber

volnicie, s.f. = libertate

voinic, s.m. = voinic, ostaș

voțav, s.m. = șef

voș, -uri, s.n. = propuneri; aprobare, încuviințare

voednicie, s.f. = merit

vison = țesătură fină de în; batist (lat. *byssus*)

Z

zăcea, vb. = se ascunde (lat. *jacere*)

zădăritor, adj. *cărți zădăritoare* = manifeste instigare

zăhărea, s.f. = aprovizionarea armatei, proviant

zătihni, vb. = zătici, stingheri, împiedica; opri, înceta, curma

zău, s.m. = zeu

zăoaie, s.f. = zeiță

zărvi, vb. = învrăjbi, provoca la zarvă, răscoală

zicere, s.f. = discurs, cuvintare

zicătură, s.f. = cîntec executat de taraful domnesc

zid, s.n. = construcție

zideri, vb. = zădări, ațița

zidire, s.f. = creatură

zi, s.f. *zilele... bătrîne* = anti-chitate; *de zile* = înaintat în vîrstă, bătrîn

X

Xilochine, s.pr. = cuvînt format în greacă. Înseamnă *Cercul de lemn*

Lector : CARMEN DUMITRESCU
Tehnoredactor : POMPIIU STATNAI

Bun de tipar : 20 XI.1978.
Tiraj : 30 110 ex. broșete. Coli ed. 16,41.
Coli tipar 9,75.



Comanda nr. 80 354
Combinatul Poligrafic „Casa Științei”
București — Piața Științei nr. 1
Republica Socialistă România



Scanare și prelucrare digitală



de

Anonim



și

CAT Graur



Antwerpen

2025

